

LEVEN EN ARBEID
VAN
Dr. A. KUYPER
DOOR
Ds. W. F. A. WINCKEL

W. TEN HAVE - AMSTERDAM

LIBRARY OF PRINCETON

OCT 18 2007

THEOLOGICAL SEMINARY

Christenkring

LEVEN EN ARBEID VAN DR. A. KUYPER.

LEVEN EN ARBEID VAN DR. A. KUYPER,

DOOR

DS. W. F. A. WINCKEL.

LIBRARY OF PRINCETON

OCT 18 2007

THEOLOGICAL SEMINARY

UITGAVE W. TEN HAVE, AMSTERDAM

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

EEN WOORD VOORAF.

De Heer W. ten Have verzocht mij een populaire beschrijving van het leven en den arbeid van Dr. Kuyper te leveren. Ik zou mij nooit voor dien arbeid opgeworpen hebben, maar toen de uitnoodiging daartoe ongedacht kwam heb ik dien, zij het ook met vreezen en beven, op mij genomen.

Wat mij daartoe bewoog?

Meermalen had ik naar de pen willen grijpen wanneer naar mijne overtuiging Dr. Kuyper om de beginselen die hij voorstond, miskend werd, of men hem geen recht deed wedervaren. Doch als ik dit met vrienden besprak, van welke ik dacht dat zij de toestanden in het land en in de Antirevolutionaire Partij beter kenden dan ik, was het resultaat, dat ik mij daartoe niet aangemoedigd gevoelde. En dit maakte, met de gedachte: „wat zal mijn woord vermogen”, dat het bij een voornemen bleef. Het is dus te begrijpen dat het voorstel van den Uitgever mij aantrok. Het is mijne overtuiging, dat Dr. Kuyper, de eere Gods en het welzijn van kerk en vaderland heeft gezocht en doorgaans daartoe de rechte paden wees. Al gingen wij niet door dik en dun met hem mede, het smartte ons met menig belijder van den Christus, dat Dr. Kuyper in zijn streven menigwerf tegengestaan, of smadelijk bejegend werd, ook door hen van welke men dat anders had kunnen verwachten. In het boek dat de Uitgever van mij verlangde, zou ik aan dat gevoel uitdrukking kunnen geven, en dit trok mij aan.

Dat de Heer ten Have zich geroepen gevoelde deze uitgave te ondernemen kon ik mij goed voorstellen. Hij nam gedurende tien jaren in de uitgeverszaak van den Heer J. A. Wormser, welke zoovele werken van Dr. Kuyper uitgaf, een belangrijke plaats in, werd daarna eigenaar van Hövekers boekhandel, zoodat 25 jaar lang dagelijks de werken van Dr. Kuyper door zijn handen gingen. Hij leerde daardoor de beteekenis van de persoonlijkheid van Dr. Kuyper kennen en zoo rijpte bij hem de gedachte tot de uitgave van het werk, dat hierbij verschijnt.

Hoe ik er toe kwam mijn opzien tegen dien arbeid op zijde te zetten

en het werk te ondernemen? Ik dacht: laat Dr. Kuyper in het boek zooveel mogelijk spreken en blijf zelf zooveel mogelijk op den achtergrond. Tracht een museum van Dr. Kuyper's denkbeelden te geven. Daartoe zag ik cenige kans. Gedurende een veertigtal jaren had ik hem gevolgd. In zijn werken voelde ik mij eenigermate te huis. Er moest nog wel veel nagepluisd worden; al voorlarbeidende zou nog wel het een en ander te onderzoeken zijn. Doch ik dacht dat dit te overkomen was.

Bij dat napluizen kwam mij de bibliotheek van de Vrije Universiteit goed te stade, hetgeen nog verhoogd werd door de hulp die mij gewerd van den adjunct bibliothecaris, den student in de Theologie P. N. Kruyswijk, dien ik daarvoor mijn erkentelijkheid betuig. Ik gevoel mij ook verplicht aan mijne ambtgenooten Ds. B. van Schelven en Dr. J. C. de Moor die mij gewenschte inlichtingen gaven, en aan den Heer W. G. Binnendijk, die mij zoo menig boek verschaftte en mij diende met zijn kennis omtrent Dr. Kuyper's arbeid. Ook mijn hartelijken dank aan den Heer J. K. van Loon, een van de redacteurs van „De Standaard”, voor zijn vriendelijke hulp door het leenen van boeken en het geven van inlichtingen mij bewezen.

De lezer zal in dit werk weinig verwijzing vinden naar de bronnen waaruit geput is. In een wetenschappelijken arbeid mag dit niet ontbreken; in een werk als dit, kan het wel. De uitgever had mij een bestek gesteld van ongeveer 20 vellen druks. Het is overschreden. Ik heb moeten schrappen van wat reeds geschreven was. Maar wanneer ik in noten had moeten aangeven, waaraan veel van datgene wat ik liet drukken ontleend was, of waardoor dit gerechtvaardigd werd, dan had ik nog meer moeten laten wegvallen. Toch wil ik er op wijzen, dat ik van de schets door „Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman” van Dr. Kuyper in „Mannen van beteekenis”, waarmede deze serie van levensbeschrijvingen geopend werd; het „Beknopt Overzicht van de geschiedenis der Ned. Geref. kerken in de 19de eeuw” van Prof. Dr. W. Geesink; „Leider en leiding” door Prof. Mr. A. Anema c.s.; „Na eer en staat”, van Prof. Dr. H. Visscher; „De stille stem” van den heer Tutein Nolthenius; „Staatsrecht en Politiek”, van Mr. D. P. D. Fabius; „De doleantie” van Ds. Rullmann; „Dr. A. Kuyper als Leider van het volk en als Minister”, door den heer H. de Wilde, enz., een dankbaar gebruik heb gemaakt.

Dat ik voorts vele belangrijke dingen in het leven en den arbeid van Dr. Kuyper niet behandeld heb, zal menigeen opvallen. Ik wijdde geen afzonderlijk hoofdstuk aan Dr. Kuyper als journalist. Ook op dit terrein was hij „FACILE PRINCEPS” (gemakkelijk de eerste). Dat ik dit niet aantoonde, vindt zijn oorzaak in het feit, dat dit uitvoerig

betoogd is en met de getuigenis van vriend en vijand bewezen, in het „Gedenkboek” dat uitgegeven werd bij gelegenheid van het prachtige feest dat gevierd is in het Paleis voor Volksulijf ter herdenking van het 25-jarig bestaan van „De Standaard”. Dit boek is in veler handen en nog te verkrijgen. Er ware nog een hoofdstuk te schrijven geweest over den invloed dien Dr. Kuyper uitgeoefend heeft op onze taal, over zijn beteekenis als nationale figuur, over de waardeering die zijn persoonlijkheid in het buitenland heeft gevonden, over de kracht die hij ontwikkelde als redenaar, in het bijzonder als kanselredenaar, enz. Ik had ook nog een hoofdstuk kunnen wijden aan „Dr. Kuyper als polemist”. Zijn strijd met Dr. J. J. VAN TOORENENBERGEN, toen predikant te Rotterdam, waaraan wij: „De Leidsche professoren en de executeurs der Dordtsche nalatenschap” en de „Revisie der Revisie legende” te danken hebben; zijn strijd met Dr. J. J. DOEDES in zijn „Ex ungue leonem”, waarin diens methode van symbooluitlegging op het punt der Drieëenheid wordt getoetst; zijn strijd met Mr. W. H. DE BEAUFORT, waaruit „Eer is teer” en „Onnauwkeurig?” geboren werd, had daarvoor genoeg stof geleverd, een monografie was er van te maken — doch uit hetgeen wij omtrent Dr. Kuyper's optreden als staatsman en als reformator der kerk lieten uitkomen, blijkt genoegzaam over hoeveel „debating power” hij beschikt en hoezeer hij steeds het zwakke punt in het betoog van zijn tegenstander weet te vinden om daarop zijn aanval te richten. Dan hadden we tevens kunnen wijzen op het verschijnsel dat de strijdwijze van Dr. Kuyper aan menigeen mishaagd heeft — hetgeen volgens ons, voor een groot deel voortspuit uit de omstandigheid, dat hij zich dikwijls niet richt tegen hetgeen zijn tegenstander letterlijk gezegd heeft, maar tegen hetgeen hij meent daaruit wettig te mogen afleiden.

Doch als wij dit alles in het boek dat wij hierbij aan het publiek aanbieden behandeld hadden, ware het bestek, door den uitgever mij gesteld, verre overschreden, en zou de prijs te hoog en een verbreiding gelijk wij ons voorstelden en wenschten onmogelijk geworden zijn.

Bij de samenstelling van dit werk werd ik voornamelijk geleid door de gedachte dat de antithese moest uitkomen, die door Dr. Kuyper gesteld werd: „Vóór of tegen den Christus”. De keuze voor den Christus werd in den jongelingsleeftijd gedaan; kwam tot krachtige openbaring als predikant; nadat hij deze in zijn diepte had leeren kennen werd hij daardoor noodzakelijk de stichter van de Vrije Universiteit; trad als staatsman op met Groen van Prinsterer's leus: „tegen de revolutie het Evangelie”; werd hij strijder voor sociale gerechtigheid, omdat Christus zich over het verdrukte volk had onttermd; heeft hij op de erve der wetenschap de Souvereiniteit Gods boven die der

menschelijke rede gehandhaafd; en was het hem er om te doen de kerk des Heeren alleen den hals te doen buigen onder het zachte juk van den Christus, en niet onder menschelijke reglementen die geen rekening houden met het feit dat Christus gezalfd is tot Koning over Zion, den berg van Gods heiligheid.

Nog meen ik te moeten verklaren waarom ik gepoogd heb een overzicht te geven van het wijsgeerig streven van Dr. Kuypers. Daarin heeft volgens mijne overtuiging zijn denkkracht zich krachtig in den dienst Gods gesteld. Dat mijne aandacht hierop viel, is te danken aan het feit dat te Utrecht in mijn studententijd op de wijsbegeerte sterk de nadruk viel. Driemaal hoorde ik een geschiedenis der wijsbegeerte voordragen: Eerst gedurende de propaedeutische studiën van den katheder van Mr. C. W. Opzoomer; daarna van den door mij zoo gewaardeerden hoogleeraar, Dr. J. J. Doedes, welke handelend over „de leer van God” de onderscheidene wijsgeerige stelsels besprak; ten slotte door den hoogleeraar Dr. B. ter Haar, die bij zijn leerrijke colleges over de historiografie der kerkgeschiedenis deed uitkomen, hoe de verschillende wijsgeerige beschouwingen invloed hadden uitgeoefend op de beschrijving der kerkgeschiedenis.

Een mijner liefste vrienden, G. J. Barger, die helaas ruim dertien jaar geleden aan de Geref. kerken, terwijl hij de gemeente Driebergen diende, ontviel, maakte mij bekend met den strijd dien zijn vader, Ds. G. Barger te Utrecht met Mr. C. W. Opzoomer, onder het pseudonym van ANASTASIO, gevoerd had. Een en andermaal had de scherpzinnige Utrechtsche predikant de „wijsbegeerte der ervaring” van Opzoomer zoo gecritiseerd, dat wij in onzen kring overtuigd waren, dat er geen stuk van heel gebleven was. Ook Prof. Doedes viel Mr. Opzoomer aan naar aanleiding van zijn brochure „Oud of nieuw”, waartegenover Dr. Doedes zijn „Oud en nieuw” plaatste, betoogende dat als Mr. Opzoomer de ervaring als de eenige bron der kennis stelde, hij de ervaring van ALLE eeuwen moest laten gelden en niet de „gekortwiekte ervaring”. Als men een deel der geschiedenis van de „ervaring” liet varen, omdat men van de aprioristische stelling uitging, dat wonderen blijkens de ervaring onmogelijk zijn, dan was de ervaring „gekortwiekt”. Ook viel Prof. Bellaar Spruyt het stelsel van Mr. Opzoomer aan, terwijl tot veler verbazing Prof. Dr. J. H. Scholten tot Opzoomer overliep, na hem eerst even fel als uitvoerig bestreden te hebben.

Met dat al misten velen met mij een vasten wijsgeerigen grond; de „wetenschap des geloofs” waarvan Dr. J. J. van Oosterzee sprak, bevredigde ons niet geheel, en het scherpe onderscheiden tusschen „gelooven en weten” van Dr. J. J. Doedes nog minder, vooral toen

Ds. J. Barger dit op zijn geniale manier mijn vriend en mij op zijn studeerkamer in zijn onhoudbaarheid getoond had.

Daarom is het te verstaan, dat ik het wijsgeerig stelsel dat Dr. Kuyper gaf, met voorliefde heb behandeld. De lijnen door Calvijn aangegeven, werden door hem doorgetrokken, en daarbij ziet men, dat hij wat het vormelijke (niet wat den inhoud) betreft, gebruik gemaakt heeft van den geestes-arbeid der groote denkers vóór hem. Zoo gaf Dr. Kuyper grond onder de voeten.

Er is nog een reden geweest, die mij het voorstel van den Uitgever deed aannemen. Het is niet te verbloemen dat er verschijnselen zijn waar te nemen, die er op wijzen dat er „ebbe na vloed” is gekomen. De „critiek der jongeren” geeft daarvan de getuigenis. Dat in de Nederlandsche Christelijke Studentenvereening een pleidooi kon geleverd worden voor het communisme, geeft te denken, al stemt het tot dank, dat men uit dien zelfden kring daartegen opkwam. Doch er is over het algemeen genomen te klagen over geestelijke inzinking en verslapping. Er kwam bij „de zaak Netelenbos” een syncretistische neiging uit, d. w. z. een streven om leeringen, die elkander niet verdragen, ineen te smelten. Daarbij blijkt elken dag dat de revolutiekoorts ook de Gereformeerde kringen niet geheel spaarde. Uit hetgeen Dr. Kuyper heeft voorgestaan, blijkt het zonneklaar, dat het Calvinisme dat zoowel aandringt op vasten vorm als op innige godsvrucht, ook het geneesmiddel biedt voor de kwalen van dezen tijd.

Nu stuitten wij er telkens op dat in de kringen der jongeren de persoon en de arbeid van Dr. Kuyper wel niet geheel onbekend, maar toch niet genoeg bekend is. Ook daarom schreven wij dit boek. Roepe het ons, jongeren zoowel als ouderen, die allen schuld hebben aan de teekenen die ons vrees voor de toekomst van ons Christenvolk aanjagen, toe: „GEDENK DAN WAARVAN GIJ UITGEVALLEN ZIJT, EN DOE DE EERSTE WERKEN”. (Openb. 2 : 5).

Nog zij op het volgende gewezen: Als er in de November-week die achter ons ligt, niet een Christelijke kern onder ons volk aanwezig ware geweest, zouden we dan geen Russische toestanden gekregen hebben? En toch, wat heeft men in Nederland gedaan om juist die kern tegen te staan en ten onder te houden! Wat een smaadheid hebben mannen als Groen van Prinsterer, Keuchenius en ook Dr. Kuyper voor hun opkomen voor het Christenvolk moeten dragen! Zal men eindelijk hun werk gaan waardeeren? De school is vrijgemaakt. De kerk ligt nog in banden, althans voor een groot deel. Mede ten gevolge van die banden gaat er van de pastoriën een lang ingehouden kreet op, van wege den nood, die er geleden wordt. De vrijgeworden kerken zorgen over het algemeen beter voor hare dienaren.

Maar in de Hervormde pastoriën heeft men zich tegen het kerkelijk streven van Dr. Kuyper, dat en geestelijker toestanden en dragelijker uitwendig lot gebracht zou hebben, hardnekkig verzet. Zal men den arbeid van Dr. Kuyper in die kringen eindelijk eens op prijs kunnen stellen?

Wat is men in deze dagen bekommerd over de dreigende revolutie! Als men eens geluisterd had, naar hetgeen Mr. Groen van Prinsterer maar vooral Dr. Kuyper voor 48 jaar gepredikt heeft.. Dr. Bronsveld schreef in 1903 in zijn „Stemmen voor waarheid en vrede”: „Welk een bekwaam demagoog Dr. Kuyper ook moge zijn — een man, die een volk in omstandigheden waarin wij nu verkeeren, leiden en helpen kan, is hij niet”, om de beschuldiging er bij te voegen, dat hij „het verleden der natie verloochend en de Protestantsche traditie prijs gegeven heeft”. Nu zijn zestien jaar verlopen en wij meenen, dat niet velen, ook van de geestverwanten van Dr. Bronsveld, dit nog zullen zeggen.

Het is onze overtuiging dat alleen het zich bewegen op de lijnen door Dr. Kuyper getrokken, redding aan volk en kerk brengen kan.

Om daartoe mede te werken, wordt dit boek aangeboden. Breng het den lezers de roepstem: „KOMT EN LAAT ONS WEDERKEEREN TOT DEN HEERE; WANT HIJ HEEFT VERSCHEURD EN HIJ ZAL GENEZEN, HIJ HEEFT GESLAGEN EN HIJ ZAL ONS VERBINDEN”. (Hoz. 6 : 2).

Ten slotte nog eene opmerking. Wie vele aanduidingen omtrent het meer intieme leven van Dr. Kuyper in dit boek verwacht, zal teleurgesteld uitkomen. Het gelukkige feit dat wij hem nog bezitten, maakte dat ik mij de levensbeschrijving die Dr. Kuyper van Mr. L. W. C. Keuchenius gaf, niet ten voorbeeld kon stellen — al ben ik mij bewust dat ik, zulks trachtende, om met Ds. Ferwerda te spreken, gelijk de musch zoude zijn die den adelaar wilde navliegen. Alleen zij het mij vergund met een enkel woord mede te delen, dat Dr. Kuyper in zijn huiselijk leven gezegend geweest is, al gingen de zorgen en bekommelingen des levens zijn deur niet voorbij, al werd zijn hart gewond door het verlies zijner geliefde echtgenoot en van zijn lieven Willy. Nog dit. Mijn vriend, wijlen Ds. G. J. Barger deelde mij mede, dat hij geen beter gemeentelid gehad heeft, dan eene vrouw die het gezin van Dr. Kuyper als dienstbode gediend had, welke altijd met grooten lof van hem sprak en in geheel haar leven toonde geheel doordrongen te zijn van de heilige beginselen welke zij in zijn huis had leeren kennen. Het moet hem een vreugde zijn dat zijn oudste zoon, Prof. Dr. H. H. Kuyper, in wetenschappelijke onderzoekingen hem schier evenaart; dat zijn naamgenoot Dr. A. Kuyper Jr. te Rotterdam een waardig dienaar des Woords is; dat F. Kuyper als tandarts een

gevestigde positie heeft en dat zijn zoon G. Kuyper als officier het land met eere dient. Wat zijne drie dochters betreft: Mej. H. S. S. Kuyper heeft lof ingeoogst als Christelijk schrijfster en Conférencière, terwijl Mej. J. H. Kuyper en Mej. M. C. E. Kuyper als Christelijke ziekenverpleegsters, ook buiten onze grenzen, hoog gewaardeerd worden.

Blijve zijn gezin hem tot steun en troost nu hij den leeftijdsgrens van de zeer sterken overschreden heeft.

De Heere gebiede Zijn zegen over onzen arbeid!

W. F. A. WINCKEL.

AMSTERDAM, 21 Augustus 1919.

VERBETERINGEN.

Op bl.	42	regel	16	staat :	Hoop	—	lees :	Doop.
„	„	103	„	1	„ : Barbone	—	„ : Barebone.	
„	„	203	„	17	„ : rekene	—	„ : zekere.	
„	„	253	„	28	„ : erkent	—	„ : erkend.	
„	„	254	„	30	„ : beproeft	—	„ : beproefd.	
„	„	260	„	5	„ : zelfs	—	„ : zelf.	
„	„	264	„	3	„ : mindere	—	„ : wondere.	
„	„	273	„	11	„ : doet	—	„ : moet.	
„	„	286	„	35	„ : maakt	—	„ : maakte.	
„	„	287	„	26	„ : niet	—	„ : niet alleen.	

INHOUD.

	Bladz.
EEN WOORD VOORAF	1—XI
EERSTE HOOFDSTUK. <i>Jeugd en studiejaren</i>	1— 8
TWEDE HOOFDSTUK. <i>Dr. Kuyper predikant</i> .	
1. Naar Beesd	9— 14
2. Naar Utrecht	14— 26
3. Naar Amsterdam	26— 59
4. Redacteur van „De Standaard”	59— 64
5. Naar Brighton	64— 67
DERDE HOOFDSTUK. <i>Dr. Kuyper stichter der Vrije Universiteit</i> .	
1. Stichting eener Christelijke Universiteit mislukt . .	68— 70
2. Het aanvullingsplan	70— 73
3. Een vereeniging voor Gereformeerd Hooger Onderwijs opgericht	73— 75
4. Strijd tusschen Dr. Bronsveld en Dr. Kuyper. . .	75— 82
5. Opening der Vrije Universiteit	82— 94
VIERDE HOOFDSTUK. <i>Dr. Kuyper als Staatsman</i> .	
1. Het eerste optreden	95— 96
2. Ingezonken en opgericht	96— 99
3. Opnieuw aan den arbeid.	99—105
4. Hoe „Ons program” tot stand kwam	105—106
5. Ons program	106—120
6. Begin van organisatie. Het volkspetitionnement. .	120—122
7. Ontwikkeling der Antirevolutionaire partij . . .	122—123
8. De strik gebroken	123—125
9. Het Ministerie-Mackay gevallen	126—128
10. Tak's Kieswet. Breuk met Jhr. Lohman	128—130
11. Dr. Kuyper Minister	130—134
12. Tegenslagen	134—138
13. Wat het Ministerie-Kuyper tot stand bracht . .	138—144
14. Het Ministerie-Kuyper gevallen	144—149

15. Om de oude wereldzee. Opnieuw in de Tweede Kamer	149—158
16. Na het Kabinet-De Meester het Kabinet-Heemskerk	158—168
17. De Lintjeszaak	168—172
18. Bedenkingen tegen Dr. Kuyper's leiding. Calvijn's voorbeeld.	173—177
19. Lid van de Eerste Kamer	177—183
20. Dr. Kuyper's strijd bekroond	183—185

VIJFDE HOOFDSTUK. *Dr. Kuyper als strijder voor sociale rechtvaardigheid.*

1. Principiële bestrijding van het Socialisme	186—188
2. De eerste stappen	188—191
3. Openingsrede van het Chr. sociaal congres	191—200
4. Christus en de sociale nooden	200—205
5. Te vermijden klippen	206—214
6. Organisatie onder eigen banier. Vakorganisatie	214—218

ZESDE HOOFDSTUK. *Dr. Kuyper als geleerde.*

1. De voornaamste geleerde werken en rectorale oraties	219—230
2. Dr. Kuyper's colleges	231—241
3. De bezielende kracht van Dr. Kuyper's colleges	241—244
4. Het jongste woord van Dr. Kuyper tot zijn oud-leerlingen	244—247
5. Dr. Kuyper als wijsgeer	247—259
6. Het wijsgeerig systeem van Dr. Kuyper	259—261
7. De vijf faculteiten	261—262
8. De Philologische faculteit	262—263
9. Classificatie.	263—264
10. De Medische faculteit	264—266
11. De Juridische faculteit.	266—268
12. De Natuurkundige faculteit	268—269
13. De Theologische faculteit	269—276

ZEVENDE HOOFDSTUK. *Dr. Kuyper als Reformator der Kerk.*

1. De kerkelijke toestand onhoudbaar geworden	277—278
2. De Conferentie in Frascati	278—279
3. Het conflict met de Besturen te Amsterdam uitgebroken	279—281
4. Het Classicaal bestuur schorst tachtig Kerkeradsleden	281—283
5. Gebeurtenissen in de Nieuwe Kerk. De Paneelzagerij	283—285

	Bladz.
6. Bijbellezingen in de lokalen	285—286
7. Verder verloop der Kerkelijke procedure. . . .	286—289
8. Dr. Kuiper's laatste woord aan de Synode. De einduitspraak	289—292
9. Afwerping van het juk der organisatie van 1816 .	292
10. Het Kerkelijk Congres in Frascati	292—294
11. Verschilpunten tusschen de Chr. Gereformeerden en de Doleerenden. Het Statuut van '69	294—298
12. Het statuut van '69 losgelaten. Strijd over de op- leiding tot den dienst des Woords	298—301
13. Vereeniging der Chr. Geref. Kerk en de Ned. Geref. Kerken. Compromis inzake de opleiding	301—302
14. Invloed uitgeoefend op de Synode te Middelburg inzake de Zending	302—303
15. Dr. Kuiper en de Geref. Jongelingsvereenigingen. Rede op den Bondsdag te Utrecht	303—308
16. Om droeve reden niet in 1899 op de Synode te Groningen. Oproeping voor Kootwijk	308—311
17. Besluit. Dr. Kuiper de man der antithese . . .	311—319

JEUGD EN STUDIEJAREN.

I.

Dr. Abraham Kuyp^{er} werd den 29sten October 1837 te Maassluis geboren. Zijn ouders waren de predikant Jan Hendrik Kuyp^{er} en Henriëtte Huber. Te Maassluis en te Middelburg, waarheen zijn vader in 1849 beroepen werd, bezocht hij de lagere school. Zijn onderwijzers, zoo werd ons medegedeeld, hielden hem aanvankelijk voor een dommen jongen, ongetwijfeld zijn zij echter in deze van gevoelen veranderd want reeds op 12-jarigen leeftijd kon hij op het Gymnasium te Middelburg geplaatst worden, om daarna dat van Leiden te bezoeken. Gelijk bij zoovele Hollandsche jongens gingen zijn jeugdsympathieën uit naar het zeemansleven, doch toen in 1855 het Gymnasium werd verlaten, was het om in de letteren en in de godgeleerdheid te gaan studeeren.

Dr. Kuyp^{er} verklaart in zijn „Confidentie”, dat de Kerk in zijn jongelingsjaren eer zijn afkeer dan zijn genegenheid wekte. Toen hij zich desnietteenstaande aan de Theologie ging wijden, zou het dan niet geweest zijn met de stille hoop dat hij een strijder voor geestelijker toestanden in de Vaderlandsche kerk mocht worden? Hij verklaart: „Het was te Leiden onder het toenmalige liberaal regime, een allerjammerlijkste toestand, en de leugen, de onwaarachtigheid, de ongeestelijke sleur die aan het hartebloed van geheel ons Kerkgenootschap teert, deed zich vooral in de oude Academiestad op een deerniswaardige wijze voor. Met name de destijds gevoerde haspelarijen over het Huiszittenhuis en de Gemeente-commissie, toonden zonneklaar, dat noch ter eenre noch ter andere zijde ook maar van verre een hooger beginsel, een edeler geestelijk belang in het spel was.... Het kwam daarvandaan, dat ik het afleggen mijner belijdenis tot den uitersten termijn voor het proponentsexamen uitstelde, en evenmin zal het bevreemden, dat ik, in de Academiewereld opgenomen, zonder verweer of wapen stond tegen de machten der negatie die mij, eer ik het zelf vermoedde, mijn overgeleverd geloof ontstalen. Het had geen diepte

van wortel geschoten in mijn onbekeerd, zich zelfzoekend gemoed, en moest dus wel verdorren toen het aan de verzengende hitte van den twijfelgeest werd blootgesteld. Ik zal niet zeggen, dat ik ooit tot positivisme of ongodisterij verviel, maar van den ouden schat behield ik niets!"

Toch komt het ons voor dat het van groote beteekenis voor de vorming van Dr. Kuyp^er geweest is, dat hij aan de voeten van den Hoog^eleeraar Schol^ten, schrijver van het bekende werk „De leer der Hervormde Kerk" gezeten heeft. Tegen den zin der Theologische faculteit te Leiden, was de Hoog^eleeraar van Franeker, Dr. Schol^ten, tot Hoog^eleeraar in de Godgeleerdheid benoemd. De toenmaals heerschende supranaturalistische faculteit te Leiden waarvan de Hoog^eleeraar van Hengel de ziel was, toonde haren weerzin tegen deze benoeming door het daarheen te leiden, dat het nieuwe lid college moest geven in een vak, waarvan men dacht, dat er niets van te maken was en droeg hem daarom op het doceeren van: „de leer der Hervormde Kerk". Met al de kracht van zijn genialiteit heeft toen Dr. Schol^ten zich juist op dat studievak geworpen, en het resultaat was het verschijnen van zijn: „De leer der Hervormde Kerk", dat wel niet van deterministische smetten vrij bleef, maar toch niet naliet het stumperachtige van den redeneertrant der Remonstranten tegenover de stoere logica der Gereformeerde vaders, te laten uitkomen.

In zijn „Confidentie" vinden wij omtrent Prof. Schol^ten de volgende opmerking: „Alleen Scholten is op het goede spoor geweest. Hij zocht de legitimeering van zijn streven in de koene gedachten onzer geestelijke vaders. Ongetwijfeld tastte hij bij zijn zoeken mis. Hij wilde de „Gereformeerde Theologie" *gebruiken*, niet haar *dienen*, en beliep daardoor de straf, van in onheilig, zij het ook onopzettelijk, woordenspel te vervallen."

In dit verband spreekt Dr. Kuyp^er zich ook uit over de Utrechtsche Godgeleerde faculteit, en geeft als een bezwaar tegen haar te kennen, dat zij zich „te weinig op de historische lijn had geplaatst". Daaruit leiden wij af, dat Dr. Kuyp^er formeel veel te danken heeft gehad aan hetgeen Dr. Schol^ten te Leiden doceerde.

Met groote ingenomenheid gewaagt de schrijver der „Confidentie" van hetgeen hij aan den Hoog^eleeraar De Vries verschuldigd is.

De Theologische faculteit van Groningen had een prijsvraag uitgeschreven over het kerkelijk vraagstuk ten dage van Calvijn en à Lasco, en op aandrang van Prof. De Vries besloot hij die te beantwoorden. De moeilijkheid echter was, dat de werken van à Lasco nergens te vinden waren; de Leidsche, Utrechtsche en Groningsche bibliotheken zoowel als de grootste buitenlandsche, bezaten van den Poolschen Hervormer zoo goed als niets. Toen het plan om naar de bekroning te dingen reeds opgegeven was, ried Prof. De Vries zijn leerling aan zich tot zijn vader, predikant te Haarlem, te wenden, die veel in Kerkhistorie had gestudeerd en in het bezit was van een uitgebreide bibliotheek. „De drang” — zoo schrijft Dr. Kuyp er, „was te wel gemeend om er weerstand aan te bieden, en ik ging naar Haarlem, daar vond ik den eerbiedwaardigen grijsaard, die sinds ten grave werd gedragen, met de volkomenste humaniteit en de hartelijkste deelneming in mijn plannen, volgaarne tot helpen bereid..... maar..... dit mocht hij mij niet verhelen, voor zoover hij zich herinnerde, was er in zijn boekerij van het door mij gezochte niets. Wel een boekje van Menno Simons *over* à Lasco, maar *van* à Lasco zelf, neen, daarvan herinnerde hij zich niets, wat dan ook, te bezitten. Deze uitkomst stelde mij niet te leur. Ik had het niet anders gedacht, en meer om in den Haarlemmerhout nog eens een schoonen middag te genieten, dan in de hoop op goede vondste, stapte ik acht dagen later weer in het spoor, om den uitslag van het onderzoek te vernemen.

Maar hoe u mijne gewaarwording te doen gevoelen, toen ik tot den grijzen prediker toegelaten en op het vriendelijkst ontvangen, hem als de eenvoudigste zaak ter wereld tot mij hoorde zeggen: *Dit heb ik gevonden!* en hem daarbij wijzen zag naar een rijke verzameling duodecimo's die op een tafel onder het penant gereed lag. In trouwe, ik geloofde mijn oogen nauwelijks. Of hoe? In alle boekerijen van ons land gesnuffeld te hebben, de boekenlijst van Europa's grootste boekerijen te hebben nagegaan. Nergens, nergens, in wat hoek ook — en wat ik toen zoo vond is nóg zoo — een ook maar eenigszins beduidende verzameling van Lasciana te kunnen ontdekken. In alle Florilegia (bloemlezingen), in alle handboeken voor zeldzame geschriften, in alle literarische compendiën, weer en nog eens te lezen, dat men de titels van à Lasco's werken eenvoudig naschreef, zonder ze ooit gezien te hebben, dat zijne werken tot

de uiterste zeldzaamheden behooren, dat stellig de meesten voor goed verloren zijn en dat op twee of drie na niemand in de laatste tweehonderd jaren ze in handen heeft gehad. En dan als door een wonder Gods op eens een collectie Lasciana voor u te zien, rijker dan eenige boekerij in gansch Europa ze bezat of nog bezit. Dien schat, voor mij het *to be or not to be* bij mijn prijsvraag, te vinden bij een man naar wien ik verwezen was door een trouwen vriend, die er niets van wist, dat die schat er schuilde; ja bij een man die een week geleden zich den naam van à Lasco slechts vluchtig herinnerde en zelfs niet wist te zeggen, of er van dien Poolschen Hervormer iets school onder zijn preciosa.... In ernst, men moet zelf, in eigen levensstrijd, door zulk een verrassing overvallen zijn, om te weten wat het is een wonder Gods te ontmoeten op zijn levensweg.

Nu zeg ik het met nog oneindig dieper gevoel van dankbare aanbidding, maar toch ook toen greep het mij aan, zoo machtig aan, dat ik voor het eerst het lang gestaakte dankgebed vernieuwde, en het mij zelve niet kon verhelen: dat het toch geen oude vrouwen sprookje was, om van „een vinger Gods” te spreken. Of oordeel zelf. Gij hebt ter voorbereiding een instrument van noode. Slechts op één plaats ter wereld schuilt het. Maar niemand, zelfs niet de eigenaar, weet, dat het er is, dat hij het heeft, dat het bestaat, en God brengt u, als tegen uw wil, ter plaatse waar het ontdekt moet worden. Straks is het in uw hand! Zoo dit geen voorzienig bestel mag heeten, wat is het dan? En nu weet ik wel, zulk een gewaarwording is nog geen bekeering, maar het is toch een ontmoeten van den levenden, werkenden, bestierenden God op uw levenspad, en de indruk door die haast ongelooflijke ervaring op mijn hart gemaakt was dan ook zoo diep en blijvend, dat ik teruggaand in mijn herinnering om de zoekende liefde van mijn God te herdenken, nog altijd, langs wat weg ook, op dat wondere bestel met die Lasciana terug kom.”

Behoeft het nu nog betoog, dat mijn arbeid aan mijn prijsvraag hierdoor een zoo gewijd en geheiligd karakter ontving als tot dusverre aan mijn studie vreemd bleef, en dat toen de prijs gewonnen was, zelfs mijn eigengerechtig hart een deel der eere en der dankzegging aan een andere macht dan die van mijn eigen geest wijdde? En begrijpt ge dan niet, hoe een jaar onder zulke indrukken, uitsluitend aan de bestudeering van het Kerkelijk vraagstuk besteed,

voor goed een plooi aan mijn geest moest geven, ook toen de Groninger prijsvraag lang vergeten was."

Dr. Kuyper had nu kennelijk ondervonden: er is een God die leeft!

Omtrent terzelfder tijd las hij den roman van Miss Yonge: „De erfgenaam van Redclyffe". Dit verhaal maakte, na de heerlijke ervaring te Haarlem, op het ontvankelijk gemoed van den jeugdigen Godgeleerde diepen indruk, een indruk die beslissend was voor zijn verder leven.

In het verhaal van Miss Yonge worden twee geheel uiteenlopende karakters voorgesteld, die in alle verwikkeling van een uiterst belangrijk familieleven met elkaar in botsing komen, elkaar afstooten en onderling met hardnekkigheid worstelen, om toch ten slotte verzoend te worden door den nederlaag van den sterke en den volkomen triomf van den in schijn zwakkere.

Philipp de Morville is man van de wereld, vlug van geest en rad van tong, zich gemakkelijk in elken kring bewegend, maar opgaand in overmoedig zelfvertrouwen, zijn God in zijn hand vindend, voor geen zachtere indrukken ontvankelijk, meenend dat voor zijn wilskracht niets onmogelijk is, en er lust aan hebbend zijn overmacht aan anderen te doen gevoelen. Zijn broeder Guy is teer en gevoelig, aan moed en veerkracht niet overrijk, een jongeling die liever anderen handelen laat, dan dat hij zelf op den voorgrond treedt, maar sterk door zijn geloof, door een kracht die hem uit den hemel toevloeit, met een golvend leven in het hart, misschien te veel in zich zelf gekeerd, en toch weer naar anderen uitgaande met al de teederheid van een overgevoelig, sympathetisch gemoed. Die twee karakters komen met elkaar in strijd. Philipp wil de eerste zijn; Guy schikt zich in het spelen van de rol van den mindere, maar zelfs dit zwichten is den hooghartigen Philipp niet genoeg. Hij prikkelt Guy tot verzet, om hem in telkens nieuwen strijd te doen bukken. In het oog der wereld is geen flinker, fikscher, degelijker jonkman in Hollywell's streken dan Philipp de Morville, terwijl de arme, geplaagde, teruggezette, lichtopvliegende Guy den indruk geeft van een povere figuur.

Nu werd de jonge Kuyper door het karakter van Philipp medegesleept en geboeid; om den armen Guy moest hij glimlachen. Een figuur als Philipp was groot in zijn oog, te schitterender naarmate

Guy's sukkelachtige persoonlijkheid in de schaduw werd gesteld.

Maar wat geschiedt? De ontknooping van het verhaal heeft in Italië plaats, waar Guy op weg naar Venetië, verneemt dat een Engelsche Lord Morville, een ongeval overkwam en dat hij ziek ligt te Recoara. In geheel andere verhouding komen hierdoor de twee hoofdpersonen van het boek nogmaals tegenover elkander te staan. Voor Philipp ontbreekt hier de wereld waarin hij schitteren kan, voor Guy is in de ziekenkamer juist de wereld geopend, waarin zijn zielegrootheid zich openbaart; en vooral toen na Philipp's herstelling, Guy zelf door een zeer zware koorts aangetast, zijn einde naderen zag, werden als van zelf de rollen omgekeerd, zoodat de eerst zoo groote Philipp in zijn nietswaardigheid en innerlijke leegte uitkwam, terwijl in Guy een waarachtige grootheid en innerlijke geestkracht blonk, die aangrijpend en verteederd is. Eerst gaf dit aan den jeugdigen Kuyper een louter aesthetische aandoening, de schoonheid van de voorstelling, het belangwekkende in dien strijd der karakters had hem aangegrepen. Maar toen de schrijfster met keurig talent, ten slotte Philipp zelf in eigen oogen afbrak, hem stap voor stap zelf tot inzicht van eigen kleinheid en Guy's zedelijke meerderheid deed komen, waardoor allengs een gevoel van ontevredenheid met eigen geaardheid wakker werd geroepen, en zelfverwijt over vroeger aangedanen hoon, berouw over ongeoorloofden overmoed, op zijn lippen legde, om ten slotte den hooghartigen Philipp voor den zwakken Guy op de knieën te brengen, — toen was het, of in den afgebroken Philipp Dr. Kuyper's eigen hart verbrijzeld werd, alsof elk woord van zelfveroordeeling, dat geuit werd, hem als een oordeel over eigen streven en karakter door de ziel sneed, en hij benijdde den gelukkigen boeteling, toen hij las: „Zijn belijdenis van schuld bracht hem verkwikking. Hij had oprecht berouw, voorzoover hij zijn zonden inzag. En nu hij er toe gekomen was om te spreken, vond hij in Guy geen verwijt, geen veroordeeling, maar een warm vriend, met een nobel, edel hart, dat bang was hem door het zachtste woord te krenken!”

Eindelijk kwam Guy's sterfdag. De Anglikaansche predikant van de badplaats was met de leden der familie saamgekomen, om den zwakken lijder het Avondmaal toe te dienen,..... maar Philipp durfde niet binnen komen..... voor hém was dat niet! „Ik kan

niet, ik kan niet, ik ben het niet waard", riep hij Amabel toe, die hem nog en nogmaals drong. En toen de vrome edelvrouw hem hierop het Schriftwoord toefluisterde: „een gebroken en verslagen hart zult Gij, o God, niet verachten", volgde er: „Dit was een balsemdrop voor zijn ziel, een balsemdrop, die zijn smart stilde! en Philipp stond op en knielde naast Amabel aan Guy's sterfbed neder."

Dit alles werd den jeugdigen Kuyp er — hij was alleen onder het lezen — te machtig. Hij las, dat Philipp weende, en het eigen oog werd hem vochtig. Hij las dat Philipp knielde, en eer hij het wist, lag hij zelf voor zijn stoel en waren zijn handen gevouwen. Wat in dat oogenblik in zijn ziel doorleefd is, begreep hij eerst later ten volle, maar van die ure af, ging hij verfoeien, wat hij eerst bewonderde; ging hij zoeken wat hij vroeger minachtte!

Deze indrukken waren onvergetelijk. Wat de ziel in zulk een tijd doorworstelt, behoort tot dat eeuwige, dat nog tot in den ouderdom, als pas gebeurd, altijd frisch en krachtig voor den geest treedt.

Van zekere zijde is wel eens met eenige geringachting van Dr. Kuyp er gezegd: „bekeerd door een roman".... zal men dit blijven zeggen, als men zijn „Confidentie" gelezen heeft?

Dr. Kuyp er was hiermede echter niet geheel ingeleid in het diepe leven Gods, dat de achtergrond vormt voor de Gereformeerde belijdenis. Dit is geschied toen hij na zijn Kamerlidmaatschap voor Gouda te hebben neergelegd, in het buitenland ronddoolde met overspannen zenuwen, zonder te kunnen hopen ooit weer zijn arbeid te mogen hervatten. In „Strikt genomen" lezen wij deze getuigenis: „Al de heerlijkheid van het Gereformeerde leven was mij nog niet opgegaan. Daartoe kwam het in mijn ziel eerst in het jaar mijner ballingschap. Toen ik omdoolde in Zuiderlanden. En toen in die omzwerving, onder veel druk en benauwens, de dorst naar Troost sterker werd, en ik de duizend dooden onzer vaderen in eigen zielsworsteling leerde verstaan. Wat gaven mij toen al die schoone vormen der moderne orthodoxie! Ik was krank en ook *mijn ziel* had genezing van noode, en alleen uit dat sterkere kruidenveld waar onze vaderen met al hun wonden nog bij zongen, mengde Hooger erbarmen mij toen het reddend medicijn."

Toen wij eens een broeder te Amsterdam vroegen, hoe het te verklaren was, dat de Gereformeerden in de hoofdstad zich bij groote menigten onder den dienst van Dr. Kuyp er begaven,

ofschoon hij in die dagen hun standpunt niet geheel deelde, kregen wij ten antwoord: „Wij gevoelden in onze harten, dat hij er komen zou.”

Het lezen van Miss Yonge's boek is niet alleen gezegend geweest voor het geestelijke leven van Dr. Kuyp^{er}, maar het is ook het middel geworden in Gods hand, dat hij, met al de krachten hem verleend, is gaan ijveren voor de reformatie der Kerk.

Dr. Kuyp^{er} las ook van Guy hoe heilig kalm hij stierf en hoe hij naar Recoara's kerkhof werd uitgedragen en vond deze zinsnede: „Het woord des vredes ruischte over de graven in de welluidende klanken der Engelsche Liturgie, en zoo werd zijn stoffelijk overschot te ruste gelegd onder het loover van een prachtige kastanje, waarvan al het vreemde was weggenomen door de woorden der Moederkerk, die al de schreden van den wees geleid had door zijn moeitevol leven.” Daar stond hij voor. Zulk een Kerk kende hij niet. O, zulk een Kerk te bezitten, „een Moeder, die van der jeugd af onze schreden leidt”, het werd zijn heimwee, de dorst zijns levens. Dat had hem ontbroken. Dat moest middel der redding zijn, en.... het ideaal voor het Kerkelijk leven was hem in dat woord geopenbaard. En toen hij, nogmaals het verhaal van Miss Yonge doorbladerend, naar die zorg der Kerk omzag en bespeurde hoe Guy juist bewerkt was, door wat toen ter tijd in Nederland schier geheel ontbrak, namelijk de hooge beteekenis van het Sacrament, door de vaste vormen van huiselijken eeredienst, door de indrukwekkende Liturgie en het gezalfde „Prayerbook”, dat hij stervend nog aan Philipp vermaakte, toen was voor altijd de voorliefde voor den vasten vorm, de hooge waardeering van Sacrament en Liturgie in hem geworteld, die hem toen reeds deed dorsten naar een geheiligden Kerkstaat en die hem later zou maken tot een ijveraar voor de reformatie der Kerk.

Den 2den Sept. 1862 werd hij met een proefschrift „Johannes Calvini et Joannis de Ecclesia Sententiarum inter se compositio” tot doctor in de Godgeleerdheid bevorderd. En datzelfde jaar deed hij voor het Prov. Kerkbestuur van Zuid-Holland proponent's-examen. Te Beesd beroepen, deed hij aldaar den 7den Aug. 1863 zijn intrede; na zich in den echt verbonden te hebben met Mej. J o h a n n a H e n d r i k a S c h a a y, die hem zoovele jaren een trouwe, liefdevolle vrouw geweest is.

DR. KUYPER PREDIKANT.

II.

1. *Naar Beesd.*

Dr. Kuyper trad niet in den dienst des Woords met hooge gedachten van zich zelve. Hij schrijft zelf: „Een gemeente werd mij toevertrouwd, waar ik kwam, minder om van het mijne te geven, dan met de stille bede, dat mijn ledig hart door het gemeenteleven verkwikt worden mocht.” Aanvankelijk werd hij hierin teleurgesteld. Hij vond in zijn gemeente een streng conservatisme, orthodox getint, maar zonder den echten gloed, geestelijke veerkracht missend. Er sprak geen stem uit de diepte, geen stem uit de historie van het verre verleden in de openbaring van het gemeenteleven. Men had vrede, met den gang, zooals die ging. Men wilde van hem ontvangen en gaf hem niets. Hij hoorde niet dat er eenige „mal-contenten” onder de kudde scholen, maar het gerucht sprak van deze betweters, „die het elken dominé lastig maakten” weinig goed. Dat waren een stuk of wat kitteloorige zonderlingen, meerendeels van zoo onbeduidende maatschappelijke positie, dat men beter deed zich niet aan hen te storen en als vorige predikanten hen uit den weg te gaan.

Daartoe kon echter de jeugdige predikant van Beesd niet besluiten, en met een bevend hart, zooals een jong predikant zulke vuurtjes tegengaat, klopte hij bij zijn huisbezoek ook bij die „fijne”, dwepende lieden aan. De ontvangst was niet innemend. Van de buitenwereld had men gehoord, dat de rechtzinnigheid van den nieuwen dominé nog in de geboorte stak; men zag in hem minder den mensch, dan den waardigheidsbekleeder van een hun niet genegen Kerk, en zette zich daarom tegenover hem schrap.

Gelukkig voor hem, dat deze menschen hem niet afstieten. Hij gevoelde, hier zat ten minste de sleur niet, er was een overtuiging. Men wist over iets anders te praten dan over het mooie weer. Er was belangstelling in geestelijke zaken. Bovendien, er was kennis. De doctor in de Godgeleerdheid kon zich in Bijbelkennis met deze eenvoudige lieden niet meten. En niet alleen Bijbelkennis was er,

maar ook een goed geordende wereldbeschouwing, naar gereformeerden trant. Als hij deze lieden hoorde, was het hem soms of hij op de collegebanken zijn talentvollen leermeester Scholten over de „leer der Hervormde Kerk” hoorde leeraren, doch met omgekeerde sympathie.¹⁾ Het meest werd hij getrokken door het feit, dat bij die menschen een hart sprak, dat een geschiedenis, een levenservaring, dat eigen gewaarwordingen en aandoeningen niet slechts had, maar ze ook kende. De leeraar kwam bij hen terug, hetgeen genegenheid wekte. Zoo geraakte hij met hen in gesprek. De woordenstrijd nam allengs een einde. Wel deed hij zijn best om zijn eer als predikant op te houden, maar ondanks zichzelf gevoelde hij bij die ontmoetingen meer neiging tot luisteren dan tot spreken en na zulk een samenspreking vlotte het prediken op Zondag beter. Toch hinderde het hem, dat men zoo stijf op zijn stuk stond. Inschikkelijkheid zijnerzijds, had toch op eenige toegevendheid aanspraak, dacht hij. Maar van toegevendheid geen zweem. Het was die lieden niet om de toegenegenheid van hun predikant, maar om den triomf van hun zaak te doen. Zij wisten van geen schikken of plooiën. Dr. Kuyper kwam voor de keus te staan, om of zich scherp tegenover hen te stellen, of onvoorwaardelijk mee te gaan tot „de volle soevereine genade” in beginsel erkend was. En hij ging met hen mede en heeft later zijn God gedankt, dat hij die keuze deed. De taaie volharding der malcontenten van Beesd werd de morgenster voor zijn leven. Hij was wel gegrepen, maar had het Woord der verzoening nog niet gevonden. Dat hebben die eenvoudige gemeenteleden, met hun gebrekkige taal in dien absoluten vorm, waarin zijn ziel alleen rust vinden kon, hem gebracht, in de aanbidding en verheerlijking van een God, die alle dingen werkt, beide het willen en het werken, naar Zijn welbehagen!

Maar Dr. Kuyper had meer noodig dan de mannen van Beesd hem konden geven. Het Calvinisme moest in hem herboren worden naar de behoeften van den tijd waarin hij leefde. Hoe zich te helpen? Orthodoxe boeken waren hem onbekend. De rechtzinnige belijdenis

¹⁾ De denkkraft en de logische redeneertrant der Geref. Vaderen wist Scholten te waardeeren. Over de onwederstaanbare werking des geestes kon hij geestdriftig spreken, maar ieder werd volgens hem gedreven door dien Geest en daaruit bleek dat hij vierkant tegenover de Geref. belydenis stond.

was in de oogen van de geleerde wereld te Leiden zoo iets onmogelijks, dat het een verkwisting zou geweest zijn boeken te koopen die deze voorstonden. Wel had de student K u y p e r met Calvijn en à Lasco kennis gemaakt, maar het was niet in hem opgekomen dat, wat deze leerden, waarheid was. Zijn hart stond er tegen. Hij had ze gelezen en bestudeerd voor een historisch vraagstuk, een formeele quaestie, zonder in te zien dat het kerkelijk inzicht dier reformatoren voortgesproken was uit den wortel waaruit zij leefden. De beantwoording der Groninger prijsvraag was een doorgaande bestrijding van het Calvinisme geweest, met eenige toenadering tot de Groninger richting voorgestaan door de Hoogleeraren Pareau en Hofstede de Groot, die door zijn teederen zin destijds een aantrekkelijke zijde had voor zijn innerlijk omgezetten, maar nog niet met het volle licht van Gods Woord bestraalden geest.

De jeugdige leeraar kon niet meer buiten boeken; nu hem uit de eenvoudige stulp een lichtstraal in het oog der ziel gevallen was, moest kennis gezocht worden.

Dr. G u n n i n g trok hem het eerst aan; van hem had hij in de Leidsche kringen door de familie van den Berch van Heemstede wel gehoord. Deze bracht hem tot de geschriften van De Chantepie de la Saussaye, die volgens velen in die dagen zijn naam, die „vrome zanger in het wilgenbosch” beteekent, naar waarheid droeg. Hem had Dr. K u y p e r wel te Leiden ontmoet, doch zonder in geestelijke aanraking met hem te komen.

Beider schriften boeiden hem, waren een schakel in zijn ontwikkeling, doch bevredigden hem ten slotte niet. Dr. Bronsveld bracht hem, zonder het te weten, tot inzicht hiervan. Hem op een ringvergadering ontmoetend, vroeg Dr. K u y p e r hem, wat hij het meest las, en toen hij op diens wedervraag wat hij bestudeerde, De la Saussaye en Gunning noemde, zeide Dr. Bronsveld op zijn comisch droge manier: „Zoo!... genoeg heb ik er niet aan.”¹⁾

¹⁾ Dr. B r o n s v e l d heeft in den laatsten tijd wel weer eens een woord laten hooren, dat ons sympathiek was. Men denke aan zijn klacht, dat het velen predikanten aan dogmatische ontwikkeling ontbreekt en zijn afkeuring van het feit dat een man als Dr. E n g e l b e r t s, te Amsterdam, die voor „orthodox” gehouden wil worden, meermalen zijn kansel kon afstaan aan een modern predikant, zonder dat de Kerkeraad der Herv. Amsterdamse gemeente daarin eenige zeggenschap had.

Dr. Kuyper moest bekennen, dat het hem ook alzoo gegaan was. Bezielend, boeiend, wegslepend, maar te onvast in de definitie, te vloeiend en zwevend om vastheid te geven aan den geest. Gunning vooral gaf zijn geest wel inhoud, trok zijn ziel wel uit haar windselen los, maar het kader voor zijn gedachten had hij meer van zijn eenvoudige malcontenten.¹⁾

Hierna werd bij buitenlandsche theologen als Martensen, Nitsch, Lange, Vinet e.a. gezocht. Maar ook hier vond hij „die hutte in den rotssteen nog niet, die op de rots gefondeerd en uit de rots des denkens gehouwen, elken storm belacht en tart.” Eerst Calvijn ontdekt hem (mee aan de hand van Dr. Kohlbrügge) die vaste, onbedriegelijke lijnen, wier spoor hem tot vol vertrouwen uitlokte. Wel meende hij, dat uitlegkundig, zielkundig en historisch verder moest gegaan worden dan de groote reformator, maar de fundamenten waren gevonden, die, den twijfel bannend, in streng logischen stijl, het geloofsgebouw vergunden op te trekken, met het verrassend gevolg, dat de strengste ethiek in zijn practicale binnenkameren heerschte. En nu bleek, dat die in hun hoek verscholen arbeiders, het hem in hun plat-Betuwsch gezegd hadden, zoo als Calvijn het hem in zijn keurig Latijn te lezen gaf. Calvijn had zóó geleeraard,

¹⁾ Het verwondert ons niet, dat Dr. Kuyper in de geschriften van Dr. J. H. Gunning geen bevestiging vinden kon. In zijn „Gordel en Wijnkruid”, in 1859 uitgekomen, schrijft deze: „Wanneer zal er meer dan anticipatie en profetie zijn in de schoone woorden van Prof. Scholten, in zijne wat haren hoofdeisch betreft, met hart en ziel door mij beaamde redevoering over het docetisme: „O wij gelukkigen, wanneer ons in den persoon van Christus, het volmaakte beeld der menschheid, God openbaar wordt, opdat Hij niet” (ik voeg er bij *alleen*) „boven de wolken te zoeken zij: en wanneer wij in plaats van een bovennatuurlijken Christus, die bijna niet met ons in betrekking staat, den historischen Christus, in plaats van een vreemden broeder herwonnen zullen hebben, door wiens volmaaktheid en heerlijkheid eerst de rechte verklaring ons gewordt van dat goddelijke woord: in menschen welbehagen!” Dr. Gunning voegt nog daarbij: „Ja het menschelijke en het goddelijke is èèn geworden.” Verder spreekt Dr. Gunning zijn overtuiging uit, dat de Gereformeerde orthodoxie tot een nieuw en heerlijk leven zou opstaan, onder voorwaarde dat zij alle hare leerstukken door het reinigingsvuur van de groote waarheid der immanentie (de inblijvende kracht Gods) late doorgaan.” Juist van die „immanentie” was Prof. Scholten vol. En Dr. Kuyper kwam te Beesd tot de erkenenis dat men hem te Leiden een caricatuurvorm van de rechtzinnige belijdenis had voorgesteld.

dat men hem, eeuwen na zijn dood, in een vergeten dorpske van een vreemd land, in een met tegels bevloerd vertrek, met een gewoon arbeidersbrein *begreep!*

Voor dat raadsel vond de jeugdige leeraar van Beesd slechts één oplossing. *Calvijn had een Kerk gesticht*, en door dien vasten Kerkvorm zegen en vrede in de ontvankelijke gemoederen weten te spreiden, onder alle natiën van Europa, en over zee, in stad en land, tot bij den arme en den man die niets was. En . . . juist in het stuk der Kerk waren de stelsels van Gunning, Martensen, enz. het zwakst. Hun woord was over dit thema onbeslist, geen spoor wijzend. De herinnering aan vroeger studie leefde weer op; het kwam voor den geest wat Calvijn zoo prachtig in het vierde boek zijner „Institutie” over „God als onze Vader” en „van de Kerk als onze Moeder” schreef, en weer spraken tot hem de woorden van Miss Yonge: „de Moederkerk, de moeder, die al de schreden van den wees geleid had door zijn moeitevol leven.” Nu bleek hem in levende personen, in de feiten zelf, wat wondere, nauwelijks gelooflijke kracht een geestelijk georganiseerde Kerk, die weet wat ze wil en haar woord den vorm voor haar levensgedachte doet zijn, zelfs te midden van een onttakeling als in Nederland gezien werd, nog ongemerkt en in het verborgen deed nawerken.

En zoo werd herstelling „van een Kerk, die ons tot eene Moeder kan zijn” het doel des levens van Dr. Kuyp^er. Het gebrek aan vasten Kerkvorm was voor hem ondragelijk.

Ook de staatkundige overtuiging van Dr. Kuyp^er werd te Beesd omgezet. In 1866 had hij nog met al de geestkracht die in hem was gestreden tegen Mr. Keuchenius „de man van de motie”, die een votum van afkeuring had uitgelokt tegen de handeling van een Minister des Konings, die zich de benoeming van Minister van Koloniën had laten welgevallen onder beding dat hij daarna benoemd zou worden tot Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië. Die motie was volgens het conservatieve Dagblad van 's-Gravenhage en Zuid-Holland een aanranding van het gezag des Konings. En de liefde en warme verkleefdheid aan het Huis van Oranje zat hem zoo diep in de ziel, dat, gelijk hij als jongen zich reeds uitbundig verheugd had dat Minister Thorbecke zijn ontslag had gekregen, hij als predikant van Beesd het eerst niet dragen kon, dat een man als Mr. Keuchenius, iets had bestaan dat het gezag van een geliefden Oranje-

vorst te na kwam. Toen echter een lichtstraal, die van hooger dan deze wereld, in zijn geest viel, keerden ook zijn politieke beschouwingen om. Onder velerlei gesprekken met de eenvoudige vromen van het dorp en door omgang met den hoofdonderwijzer der openbare school, een beminnelijk Christen, met wien de zaken van volk en vaderland gedurig werden overwogen, kwam Dr. Kuyper tot het inzicht, dat zijn vroegere zienswijs verkeerd was en dat mannen als Groen van Prinsterer hem tot leidstar moesten zijn.

Zoo was het verblijf te Beesd Dr. Kuyper tot zegen. Maar het is te begrijpen, dat het velen leden der gemeente niet naar den zin was, dat hij zich aan de zijde geplaatst had van de „malcontenten”. In zijn afscheidspredicatie, die tot titel draagt: „Een band voor God ontknoopt”, sprak hij, dat hij bijna voortdurend had moeten worstelen met een geest van onverschilligheid en vijandige tegenwerking. „Vooral van het oogenblik dat ik mij met volle overtuiging aan de heerlijke, rechtzinnige volheid van het Evangelie heb aangesloten, is er van meer dan eene zijde een afkeer tegen mij openbaar geworden, die van haat niet altijd verre bleef”, getuigde hij, al was hij tevens dankbaar voor al de liefde die hij van de gemeente onderzond, die blijken waren van geestessympathie.

2. Naar Utrecht.

Na een arbeid van vier jaar werd hij, nauwelijks 30 jaar oud, te Utrecht beroepen. Den 10den November 1867 deed hij aldaar zijn intrede in de Domkerk, met een rede over: „De menschwording Gods; het levensbeginsel der Kerk”. Deze leerrede duidt aan, dat het verblijf te Beesd, wel een zegenrijken invloed op hem had uitgeoefend, maar toch zijn theologisch denken niet geheel had omgezet. Van Dr. Gunning en Dr. Chantepie was nog iets blijven hangen. Toen sprak hij van de „menschwording Gods”, later zou hij een verhandeling schrijven over de „vleeschwording des Woords.”

Kort na zijn komst opende Dr. Kuyper den strijd tegen de bestaande organisatie der Ned. Herv. Kerk. Het was naar aanleiding van de schriftelijke kerkvisitatie. Door het Classikaal bestuur van Utrecht werden op 20 April 1868 eenige tabellen ter invulling aan den Utrechtschen Kerkeraad gezonden. Te voren waren de daarin vervatte vragen steeds gewillig beantwoord. Maar nu meende de Kerkeraad deze vragen gedaan „namens een Synode, met wiens

waardigheidsbekleeders (hij) geene gemeenschap des geloofs en der belijdenis had", onbeantwoord te moeten laten.

Genoemd bestuur was daarmede echter niet tevreden. Het bleef op antwoord aandringen, maar ontving den 8sten Juni op nieuw een weigering. Zeker geen kans ziende deze zaak tot een goed einde te brengen, zond het de stukken, die op het conflict betrekking hadden, aan het Provinciaal Kerkbestuur van Utrecht. Dit college stuurde den 14den Sept. twee leden uit zijn midden naar Utrecht, niet slechts om naar den staat der Utrechtsche gemeente onderzoek te doen, maar ook om hen, die men als leiders der beweging beschouwde, in verhoor te nemen. De Kerkeraad besloot den 21sten Sept. deze afgevaardigden niet te ontvangen, en in een uitvoerige memorie, zette hij de reden daarvan uiteen. De Synode heeft toen een uitweg gevonden. Bij den Utrechtschen Kerkeraad bestond slechts bezwaar tegen de beantwoording van vragen omtrent de belijdenis, den wandel en de vervulling der ambtsplichten van kerkeraadsleden en predikanten; tegen het antwoorden op administratieve vragen had hij geen bezwaar. Welnu, de Synode besloot, dat alleen dan een onderzoek naar belijdenis en wandel zou worden ingesteld, als het verlangen daarnaar door een der leden des Kerkeraads zou zijn te kennen gegeven; dus kon elke Kerkeraad die vragen, die hij niet beantwoorden wilde, onbeantwoord laten. De hoogere besturen hadden dus bakzeil gehaald. Toch meende „het hoogste" Kerkbestuur in de Synodale Handelingen van 1869 nog te kunnen triomfeeren, door daarin te laten drukken: „dat te Utrecht de vragen, gedaan bij de persoonlijke of schriftelijke kerkvisitatie, beantwoord waren" en „dat de Kerkeraad van Utrecht op den weg van gehoorzaamheid aan de Kerkelijke verordeningen was teruggekeerd en dat het nu meende het gebeurde des voorgaanden jaars te mogen en te moeten voorbijzien." De Synode heeft zeker gedacht, dat de gevierde prediker van Utrecht, die in die dagen ook in de sympathie van Dr. N. Beets mocht deelen, welke stroomen volks rondom zijn kansel vereenigde, de ziel der beweging was, en dat het daarom geraden scheen olie op de golven te gieten.

Weldra wachtte Dr. Kuyp er te Utrecht een nieuwe strijd.

Het feit, dat het in 1868 driehonderd jaren geleden was dat de Geref. Kerken in Nederland een Convent te Wezel hielden, had het denkbeeld doen rijpen om de oude banden tusschen de Duitsche en

Nederlandsche Kerken weer te doen herleven. Ziel dezer beweging was de bekende historicus Dr. v. Toorenenbergen, die met eenige andere Ned. theologen besloten eene uitnoodiging te richten aan de Duitsche Godgeleerden tot een samenkomst in '68 te Zeist. Natuurlijk wenschte Dr. Kuyp^er dat deze conferentie een gereformeerd karakter zou dragen. Onze Geref. vaders waren voor driehonderd jaren te Wezel vergaderd geweest om voor hunne Kerken te beramen „'t gene zij tot welstandt der selve oordeelden ten deele nootsakelick, ten deele profijtelick” zou zijn, hoe kon men dat feit waardig herdenken in een kring waar men voor de Geref. religie niets voelde? De leiding der voorgenomen conferentie kwam echter in handen van ethischen en Groningers. De Modernen, de Utrechtsche school, de Confessioneele en de Gereformeerden waren buitengesloten.

Onder zulke auspiciën werd de conferentie te Zeist geopend. Vooraf had Dr. Kuyp^er aan Dr. Chantepie de la Saussaye zijn bedenking tegen den loop der zaken en van zijn voorneemen om een beslissing uit te lokken, te kennen gegeven. Dr. Chantepie's antwoord liet hem daartoe vrijheid, zelfs onder bijvoeging, dat hij niet dacht te repliceeren. Op de Conferentie stelde Dr. Kuyp^er de vraag: „of de tijd niet gekomen was, om de Conferentie te doen worden, wat ze beweerde te zijn, maar niet was: een band tusschen de twee zusterkerken?” Daartoe stonden twee wegen open: men kon óf het kerkelijk standpunt kiezen, mits men er met Ethischen en Groningers, ook Modernen en Gereformeerden toeliet, óf zich op het standpunt der geloovige Schriftaanvaarding plaatsen, mits men dan de Groningers voor de Gereformeerden uitwisselde. Aan den vader der Groninger richting, Prof. Hofstede de Groot, werd den lof toegezwaid waarop zijn karakter en geleerdheid recht had, maar ook de deelen der Christelijke belijdenis genoemd, welke deze Hoogleeraar bestreden had.

Tegen dat woord, als een knuppel in een hoenderhok geworpen, brak een storm los. Een predikant riep uit: „dat is uit den duivel”. Er werd gesist, getrapt, gestampt om hem het spreken te beletten. Een lid van het moderamen sprak woorden die Dr. Kuyp^er's bedenking niet raakten, en leken op een uitval tegen de anti-revolutionaire partij. Hem werd gezegd, dat niet de levende Christus voorwerp zijner aanbidding was, maar de belijdenis! Een Groninger

predikant gaf in warme woorden een geloofsbelijdenis, die echter staafde wat Dr. Kuyper beweerde had.

Ten slotte stelden Dr. Fabri en Ds. Kögel een motie voor, volgens welke het moderamen de zaak met Dr. Kuyper bespreken zou. De motie werd met overgroot meerderheid aangenomen. Vooral de belijdenis van den Groninger had de opinie te zijnen gunste gekeerd. De uitvoering der motie bleef echter achterwege. Immers moeilijk kon daarvoor gelden de betuiging, den volgenden morgen hem door een lid van het moderamen gedaan, dat hij geen de minste gemeenschap des geestes met hem had!

Inmiddels waren de Conferenties met de Duitschers in beginsel ten doode opgeschreven. Het ging op den duur niet aan met mannen die, als Prof. Hofstede de Groot, de Drieëenheid loochenden, en de schuldverzoenende kracht van Jezus' bloed ontkenden, vergaderingen te houden waarbij de herinnering van hetgeen vóór driehonderd jaar geschied was, het saambindend element zijn moest.

Te Utrecht heeft Dr. Kuyper ook gestreden voor vrij beheer der kerkelijke goederen. Het moest aan het oordeel der gemeente onderworpen worden of het bestuur der kerkelijke goederen vrij zoude zijn of onder het College van Toezicht zou staan. Om de gemeente voor „vrij beheer” te bewerken, bezocht Dr. Kuyper alle Christelijke scholen van Utrecht en verzocht den kinderen hunne vaders namens hem uit te noodigen tot het bijwonen eener samenkomst waar hij zou uitleggen waarom het in deze quaestie ging. Het resultaat was, dat voor „vrij beheer” gekozen werd. In een brochure: „de Kerkelijke goederen” weerstond hij het algemeen College van Toezicht, beweerend dat diens spel met het „Voorloopig besluit” onverdedigbaar was voor het recht. Daarna bleek dat èn kantongerecht, èn rechtbank, èn hof, ja zelfs het College van Toezicht zelf door een tweede circulaire, zijn inzichten deelden. In zijn brochure getiteld: „de werking van art. 23”, trachtte hij aan te toonen dat, alhoewel verbeterd, het stelsel van vertegenwoordiging in de Herv. Kerk niet voldeed. Tot 1867 waren de Kerkeraden gekozen door coöptatie, d.w.z. de Kerkeraad bezat het recht om zijne leden zelf te kiezen. Dit had tot het euvel geleid dat vele gemeenten die overwegend rechtzinnig waren, een modernen Kerkeraad en moderne predikanten hadden. In de Kerk van Amsterdam met hare 29 predikanten is een tijd geweest, dat slechts één predi-

kant, Ds. Bruinier, vriend van Da Costa, den Christus naar de Schriften verkondigde. Maar nu werd bepaald: „Het recht tot benoeming van Ouderlingen en Diakenen en tot beroeping van Predikanten, berust bij de Gemeente.” Daardoor werden gemeenten die overwegend rechtzinnig waren in de gelegenheid gesteld rechtzinnige ambtsdragers te verkrijgen. Dit was een verbetering, doch dit neemt niet weg, dat Dr. Kuyp er in zijn „Confidentie” spreekt: „Op de basis der algemeene verkiezing geschiedt thans, dank zij de ellendige kieswet onzer Kerk, der minderheid geen recht.” In een brochure: „De vrijmaking der Kerk” veroordeelde hij de organisatie der Ned. Herv. Kerk, der Regeering ten plicht stellend om de Herv. gemeenten de gelegenheid te geven zelf te beslissen in welke kerkelijke gemeenschap zij zouden willen leven. „Met art. 23 is de Herv. Kerk den Staat in democratische neiging vooruitgeschreden. Maar daarmede was de Synodale organisatie niet op zijde gezet. De Kerkorde belet u Gereformeerd te zijn en Gereformeerd te leven, en doet de strooming van den democratischen geest in het enghartigst clericalisme verzanden. Te verhelpen is dit euvel niet, tenzij men breke met de valsche eenheid en het onheiligh fantoom der Volkskerk van de erve der Gemeente verdrijve. Handhaaf de eenheid en in wat manier ge ook reorganiseert, steeds zal er een winnende meerderheid en een met wrok en bitterheid vervulde minderheid zijn. Bij vasthouding aan de valsche bekoring, door het massale der Volkskerk uitgeoefend, komen we tot de ware vrijheid nooit.” Welke idealen daarbij aan den Utrechtschen prediker voor oogen stonden? Wederom lezen wij in zijn „Confidentie”: „Niet maar genoeg dat er een Gemeente van Christus in een stad zij. Die Gemeente gaat te niet en verkwijnt zoo ze „la passion des âmes”, den hartstocht der zielen, verliest. Een Volkskerk weet daar niet van. Ze is eer verlegen met haar massaliteit dan dat zij naar uitbreiding streven zou. Maar kies de vrije Kerkelijke gemeente, en het werven voor Christus zal levenstaak van elken kring worden. Veel meer en beter dan thans particulieren dit doen, zal men uitgaan in de „heggen en stegen” om te nooden tot de Bruiloft. Zondagscholen zullen heur gezegenden arbeid voortzetten, maar de Bethëls en Asyls zullen allerwege naast haar verrijzen. Door Bijbel- en traktaatverspreiding, door bezoek en meetings, door hulpbetoon en alzijdige bemoeiing, zal men allen alles worden, om elk deel van

den akker te beploegen." Ook zou dan ware vrijheid bloeien. „Een vaste belijdenis is in een Volkskerk eenvoudig gewetensdwang en blijft daardoor een doode letter. Maar aanvaardt men de vrije Kerk, vormt men voor elke schakeering der geesten een eigen levenskring, dan vervalt dit bezwaar. Geen prediker leent zich dan ter bediening eener gemeente, die niet zijn gemeente naar den geest is, en juist de wedijver met anderen zal elke gemeente dwingen, het frissche, bezielende woord in haar Belijdenis te brengen, dat het Christelijk woord is voor den tijd."

In zijn „Confidentie" schreef Dr. K u y p e r, dat hij twee gelukkige jaren te Utrecht doorbracht. Doch dit geluk bestond niet hierin, dat hij aangenaam kon saamwerken met de Professoren der Theologische faculteit, en met zijne ambtgenooten. Het kwam tot een breuk met Dr. N. B e e t s. Deze had op Dr. K u y p e r de aandacht gevestigd toen er te Utrecht een predikantsplaats vacant was. Het was B e e t s die K u y p e r aanvankelijk meermalen op zijn studeerkamer ontving en die bij een dier gelegenheden het woord sprak, dat hem zoo diep trof: „Wie op Kerkelijk gebied, als reformator, niet slechts met het woord maar ook met de daad wil optreden, moet vooraf de publieke opinie bewerken en alzoo het geloovig volk tot een beslissenden stap opvoeden en voorbereiden."

Maar toen Dr. Beets zich zoo fel keerde tegen de wijze waarop Groen van Prinsterer den schoolstrijd in die dagen voerde, kwam de verkoeling. In den eersten tijd van Dr. Kuyper's verblijf te Utrecht sprak Beets: „Kuyper is met een buidel vol goudstukken tot ons gekomen en hij deelt ze ook uit." Maar Beets was meer de man van „doen door laten", die, al bewonderde hij de talenten van zijn jongeren ambtgenoot, niet er toe kon komen om mede zijn schouders te zetten onder den zwaren arbeid die de oplossing van het Kerkelijk vraagstuk zou eischen. Toen Mr. Groen van Prinsterer er voor ijverde, dat de neutraliteit der Staatsschool op Godsdienstig terrein streng zou gehandhaafd worden, had Beets dit „Satanisch" genoemd. Dr. Kuyper viel Groen daarin bij.

Dr. Beets schreef in 1870, namelijk onder het opschrift: „Misdadig of plichtmatig", een artikel, waarin wij lezen: „Is het een edel verlangen de staatsschool zoo slecht mogelijk te zien; hare bevolking, dat is de overgroote meerderheid der vaderlandsche jeugd, zooveel in u is, aan den satan over te geven en haar moedwillig te berooven

van het recht op het, zij het ook nog zoo weinige goede uit een Christelijk oogpunt, dat de Wet haar geeft, en dat het aanknoopingspunt wezen kan voor meer? En waarom? Opdat *uwe* school te noodzakelijker blijke, te schooner tegen haar oversta? — Men spreekt van satanisch; maar ik moet zeggen, hier zie *ik* nu iets demonisch."

Het is echter duidelijk gebleken dat Dr. Beets aan Groen van Prinsterer iets verweet, waarvoor geen grond was. De laatste wilde de openbare school zoo goed mogelijk maken. Daartoe moest het woord „Christelijke” uit de wet op het Onderwijs vervallen. Als er stond, dat de openbare school moest opleiden tot Christelijke en Maatschappelijke deugden, dan liep men gevaar, dat het woord „Christelijke” middel werd om het modernisme in de school te dragen. Groen achtte een neutrale school beter dan een moderne. „Dit uitwisschen (van het woord *Christelijke*) strekt, niet om het openbaar onderwijs te bederven, maar wel om, door volkomen neutraliteit, door *godsdienstloosheid*, tegen *ongeloofspropaganda* te zijn gewaarborgd, opdat de staatsschool, waar geen Christelijke school is, ofschoon niet genoegzaam, althans *bruikbaar* ook voor ons zij”, aldus Groen van Prinsterer. Opzettelijk gaf deze staatsman in „Ons Schoolwet-program” weder een toelichting van wat hij bedoelde, in overeenstemming met het reeds meermalen betoogde. Toen is Dr. Beets, op de vergadering van de „Vereeniging voor Christelijk-Nat. Schoolonderwijs” in 1869 gekomen en heeft, als ware Groen van Prinsterer's bedoeling juist wat hij altijd bestreden had, aan dezen het „misdadig” naar het hoofd geslingerd. Ook Professor Gratama kon het ongelijk van Dr. Beets niet loochenen. Hij heeft dan ook nooit tegengesproken, dat hij, gelijk Groen van Prinsterer hem heeft voorgehouden, over het voorstel sprekende, de *memorie van toelichting* niet gelezen had, door Groen bij het voorstel gegeven.

Dr. Beets trok zich na deze gebeurtenis voor goed uit de beweging voor Christelijk-Nationaal onderwijs terug.

De *volle face* van Minister Van der Brugghen in 1856 oefende op zijn vriend Beets invloed uit. Na dien tijd was hij niet meer de man van „*Fantasie en Werkelijkheid*”, waarmede hij in 1851 in den schoolstrijd optrad. Dit deed in vele Christelijke kringen des te pijnlijker aan, omdat Dr. Beets in de periode van zijn verblijf te Heemstede, zooveel in den strijd voor de Christelijke school van zich had laten hopen.

In 1851 streed Dr. Beets aan de zijde van Mr. Groen van Prinsterer. Hij schreef: „Onderwijs en opvoeding zijn onafscheidelijk; de school moet Christelijk zijn; de gemeente-school moet, zooveel mogelijk, in een Protestantsche en Roomsche-Katholieke volksschool uiteengaan; op de Protestantsche school behoort de Bijbel.” Hij wilde dus de facultatieve splitsing van de ééne school in eene Prot. school met den Bijbel, en eene Roomsche school.

Maar Van der Bruggen's wet van 1857 bracht wat Beets bestreden had: de *ééne ongedeelde* school zonder Bijbel. Hoe dit te verklaren? Dr. Beets spreekt van den auteur van de wet van 1857 als van „de mij heilige nagedachtenis van dezen mijnen hooggeschatten vriend”. Wellicht gevoelde hij instinctmatig dat de schoolstrijd gelijk die door Mr. Groen van Prinsterer gevoerd werd, leiden zou tot splitsing van ons volk; het ideaal door hem gekoesterd „geheel zijn volk te behoonen”, wenkte hem te zeer, om verder met Mr. Groen van Prinsterer mede te kunnen strijden.

Nu is het opmerkelijk, dat hetgeen Mr. Groen van Prinsterer wilde: liever een godsdienstlooze dan een moderne school, eertijds ook door Van den Bruggen is verlangd. Deze staatsman verklaarde eenmaal, dat als men *niet* kreeg de facultatieve splitsing, als men kreeg de ééne staatsschool voor alle kinderen, dan het beste was, om eenerzijds als veiligheidsklep te geven de vrijheid van onderwijs, en anderzijds op de openbare school „rondweg *alle, volstrekt alle*, vermelding van iets dat naar godsdienst zweemt, te verbieden.”

Wat dus Groen van Prinsterer met het *schrappen* van het „Christelijke” bedoelde, was dus niet een booze partijdaad, om de school *slecht* te maken, maar om het volk, dat geen Christelijke school had, te *helpen*, het te bewaren voor een moderne secte-school, hetgeen, naar Van den Bruggen's uitspraak van vroeger, een verbetering zou zijn geweest.

Het gaan naar Utrecht was wel voor Dr. K u y p e r als een opgaan onder de liederen Hamaäloth naar „een Sion Gods” geweest. Daar dacht hij de corypheën onder de orthodoxen van dien tijd te zullen ontmoeten. Maar hij werd er te leur gesteld. Hij vond daar mannen die op verdediging van de veste van het Jeruzalem in Nederland bedacht waren, maar die niet de poorten der veste uittogen den vijand te gemoet. Met andere woorden, een apologetische methode werd gevolgd. Daardoor liet men zich zijn wijze van arbeiden door

den vijand voorschrijven, en bovendien was er gebrek aan eenheid in het plan der verdediging, en het gebeurde dat de eene verdediger den anderen bestreed, terwijl het ideaal, om behalve Theologie en Kerk, ook het terrein van het maatschappelijke en staatkundige leven den vijand te betwisten, niet gekoesterd werd. Die toestand stuttede Dr. Kuyp^er tegen de borst. Hij gevoelde, dat was geen houding voor een heerschare, de slagorde van den levenden God.

De gedachte kwam bij hem op: Laat met aller broederen hulp vóór alle dingen, weer gered worden de basis van operatie, Gods Woord, de Heilige Schrift, en voor de uitgave van een groot werk werd toen heel de kring van mannen, hoog in naam, opgeroepen om zich te vereenigen, ten einde voor dat Woord Gods weer op te komen. En die hulpe werd toegezegd. Maar helaas, nauwelijks was het woord waarin hij zijn geloof in de H. Schrift beleed, aan allen rondgezonden — een kort woord, waaruit bleek hoe Dr. Kuyp^er zich aan Gods Woord onderwierp en zich aan het Woord gebonden achtte — of hij ontving van allen, met uitzondering van twee, de harde boodschap, dat samenwerking met hem hun onmogelijk was.

Dit was het keerpunt in den arbeid van Dr. Kuyp^er; het stond hem nu duidelijk voor oogen, dat het saamstrijden met deze broederen niet ging. Er gaapte een kloof. Dr. Kuyp^er beleed met de Geref. belijdenis: de Bijbel is Gods Woord. Daartegen stelde men: Gods Woord in den Bijbel.

Het werd ook door hen, die rechtzinnig wilden zijn, maar de banier der Geref. belijdenis niet omhoog hielden, gevoeld, dat men zich tegen het streven van Dr. Kuyp^er stellen moest. Dit blijkt uit het volgende:

Ten huize van Prof. Chantepie de la Saussaye werd in 1869 een samenkomst gehouden van Ethische Godgeleerden om te beraadslagen over de uitgave van een tijdschrift. Er waren echter daar ook mannenbroeders vergaderd, die hunne richting niet bij voorkeur als de „Ethische” lieten aanduiden. Toen gevraagd werd waarom de kring aldus werd uitgebreid, werd door Dr. Van Toorenbergen opgemerkt, dat de ernst der tijden spoedige, krachtige samenwerking eischte van allen, die niet blind waren voor het ontzaglijk gevaar, dat van de zijde der *Gereformeerden* dreigde, nu zij een wetenschappelijk gevormd man (Dr. Kuyp^er) als woordvoerder hadden gekregen. Op de verdere vraag of deze partij

niet zoo grootelijks in de minderheid was en niet zoo ten eenenmale op een overwonnen standpunt stond, dat zulke vrees door niets was gewettigd, werd door hem geantwoord, dat deze partij hare betekenis eenig en alleen ontleende aan het feit, dat zij *de uitdrukking was van hetgeen nog onbewust in het volk leefde*.

Dr. Hoedemaker was daarbij tegenwoordig; dit woord, toegelicht door ervaringen in de gemeente opgedaan, gaf hem stof tot nadenken. De doopquaestie bleef intusschen aan de orde. Wel scheen het dat dit een punt zou worden, waarop alle nuanceeringen der orthodoxen zich zouden vereenigen. Een vergadering werd te Utrecht daarover belegd. In de Kapittelkamer van de St. Janskerk zag men Doedes en Kuypers, van Toorenenbergen en Vos, Van Oosterzee en Buitendijk, Groen van Prinsterer en Van Wassenaar, ja wie al niet vereenigd. „De vergaderingen spelden geen kwaad” schreef Dr. Hoedemaker. En toch — als een zeepbel spatte alles uiteen en de ervaring bewees ook mij, dat men voorgoed had af te zien, om *eenheid* en *vrede* te zoeken door het verzwijgen der waarheid, die de Heilige Geest Christus Gemeente, in den loop van 18 eeuwen, uit het Woord had geleerd.”

Het was in dien tijd, dat Dr. Kuypers aan Dr. Hoedemaker de vraag stelde: „Hebt gij den moed om naast mij te staan voor dit beginsel? Wij zullen verguisd worden door de broeders. Men zal ons verstoorders van den vrede noemen, ons uitspuwen en zoeken af te maken.... maar met Gods hulp kan dit ons redden van het woelen der partijen. Het volk zal bijvallen en ten slotte komen zij, wien het hooren van de leus „Gereformeerd” de schrik om het hart sloeg, ook zelf tot ons. Ik zie geen anderen weg”.

Dr. Kuypers heeft, gelijk als op Dr. F. L. Rutgers en ook op Dr. H. Bavinck en zoovele anderen, ook invloed uitgeoefend op Dr. Hoedemaker. Toch duurde het nog geruimen tijd, eer deze, ten opzichte van de Belijdenis, positie nam, waar Dr. Kuypers toen reeds stond. Jammer dat er een oogenblik kwam, dat Dr. H. meende zich tegen Dr. Kuypers te moeten stellen, omdat deze in de eerste plaats de vrije Kerk wilde, terwijl Dr. Hoedemaker als ideaal aan de nationale Kerk vasthield.

In den apologetischen arbeid der Utrechtsche School geen heil ziende en met de Ethischen niet kunnende saam werken, besloot

Dr. Kuyper tot afzonderlijken arbeid en begon met granaat op granaat te werpen onder de tegenstanders. Eerst verscheen: *Het modernisme een fata morgana op Godsdienstig gebied*, toen: *Eenvormigheid de vloek van het moderne leven*; daarna werd „de Maatschappij tot nut van 'tAlgemeen” bestookt van uit de Hersteld-Luthersche Kerk. Zoo gevoelde hij zich vrij gemaakt, en vast staande in de autoriteit van Gods Woord ging hij moedig den verderen strijd tegen. Hij was nu waar Luther stond toen hij uitriep: „Das Wort sie sollen lassen stahn”. Dagen, rijk voor hart en ziel, doorleefde hij.

Maar al spoedig bespeurde hij dat er nog iets ontbrak. Duitschland is Luthersch en hoog en heerlijk is het werk door Luther in Duitschland volbracht, maar niettemin is uit datzelfde Duitschland de witte mier der valsche filosofie gekropen, om ook hier de binten van het gebouw der Theologie te doen vermolmen.

En ook, met *het Woord* zonder nadere bepaling, met *het Woord* alleen als fundament van *Kerkelijke* belijdenis, was er wel troost voor de ziel, wel vastzetting voor het inwendig leven, maar de kloof bleef, die dat *Woord Gods* afscheidde van de woeling der maatschappij van het leven des volks, van de erve van wetenschap en kunst. Zoo bleef de Kerk wel Christelijk, maar het leven zelf *ontkerkend*. De eenheid tusschen het arbeiden in de Kerk en het arbeiden onder het volk ontbrak.

Dit duurde tot 18 Mei 1869, toen Dr. Kuyper in de consistoriekamer van de Domkerk te Utrecht voor het eerst Mr. Groen van Prinsterer ontmoette, die hem door zijn eersten blik, door zijn eerste woord terstond zoo machtig aangreep, dat hij van die ure zijn geestverwant, ja zijn geesteskind werd. Kort daarop kwamen twee mannen uit Amsterdam tot hem om hem aan te moedigen het beroep naar de hoofdstad aan te nemen; het waren twee vrome, dappere, blijmoedige Christenen, Dibbets en Bechthold, wier nagedachtenis thans nog te Amsterdam als vaders in Christus geëerd wordt. En toen na de ontmoeting met Groen van Prinsterer ook die twee broeders met hem spraken, ging ongemerkt de glans van het Calvinisme voor hem op. Groen van Prinsterer sprak: „Von Stahl was Lutheraan, ik ben Calvinist”, en van Dibbets en Bechthold verstond hij, hoe dit zeggen wilde, dat de H. Schrift niet alleen dient, om rechtvaardiging te vinden door het geloof om het licht op het pad der eeuwigheid op

te vangen, maar dat ditzelfde Woord van God ook aanwijst *het fundament van alle menschelijk leven*, de heilige ordinantiën, die heel het leven der menschen in Kerk, Maatschappij en Staat moeten beheerschen, en die alleen in staat zijn dat leven weer gezond te maken. En toen Dr. Kuyper Calvin nader leerde kennen en hij in de historie naging, hoe, terwijl in Duitschland het publieke leven op den ouden voet gebleven was en de vrijheid van het volk nergens tot haar recht kwam, terwijl in de landen, door Calvin's geest verlicht, de vrijheid was uitgevochten, zoodat eerst bij de Hugenen, toen in Zwitserland, straks in ons Vaderland, daarna in Schotland en Engeland, later in Amerika een menschelijk leven was ontstaan, veel rijker en heerlijker dan elders, toen brak bij hem de allesbeheerschende overtuiging door: de H. Schrift niet maar een Woord voor de ziel, maar in Schrift en natuur beide, *de ordinantiën Gods voor heel het menschelijk leven*.

Met deze gevoelens trok Dr. Kuyper naar Amsterdam.

Den 31sten Juli nam hij van de gemeente Utrecht afscheid met een leerrede over „Conservatisme en orthodoxie”. Hoe de scheidende leeraar over zijn gemeente dacht? Men heeft wel gemeend uit het feit dat Dr. Kuyper later Utrecht als „de stad met de zeven Kerkhoven” betiteld heeft, te mogen afleiden, dat dit zijn oordeel over haar ongunstig was. Wat verklaart hij zelf in zijn Confidentie? „In de Modernen alleen schuilt het kwaad niet. Denk u dat het gelukte alle predikantsplaatsen met geloovige leeraars te bezetten, en de logica van ons beginsel in geheel onze tegenwoordige organisatie te doen werken, welnu, dan hadt ge de Utrechtsche toestanden! Utrecht ken ik. Ik heb er zelf twee gelukkige levensjaren doorgebracht. Ge behoeft mij dus niet te verdenken dat ik kwaad zal spreken over mijn oude gemeente. Maar als men mij Utrecht als Kerkelijk ideaal wil voorhouden, dan antwoord ik: aan mijn hooggeschatte voormalige ambtgenooten ligt het niet, aan de ouderlingen ligt het niet, het ligt niet aan diakenen noch Kerkvoogden, veelmin aan den uitnemenden kring geloovigen die de kern der gemeente vormen, maar met dat al een stad op den berg, een licht op den kandelaar is Utrecht niet. Uitsluitend aan de organisatie, uitsluitend aan de Volkskerk wijt ik dit.”

Wij kunnen niet nalaten in dit verband mede te deelen, wat onze hooggeschatte leermeester, Prof. Dr. J. J. van Oosterzee,

die, evenals Dr. Kuyper, steeds voor stampvolle kerken predikte en die door zijn bezielend woord ook ons tot zegen werd, eenmaal uitsprak: „Als ik die hooge Utrechtsche domtoren aanschouw, is het mij altijd of ik in den geest daarop een slaapmuts zie.” Wij verzwijgen wien hij aanduidde als die er op te hebben gezet; maar Dr. Kuyper was het niet.

Nog zij vermeld, dat Dr. Kuyper den moed gehad heeft te Utrecht Dr. Kohlbrügge voor zich te laten prediken. Dezen was het lidmaatschap der Herv. Kerk geweigerd, omdat hij als proponent bij de Hersteld Luthersche Kerk, het bestaan had een afkeurend oordeel uit te spreken over de prediking van een predikant der Hersteld Luthersche Gemeente te Amsterdam. Tot de Herv. Kerk willende overgaan, was hem dat geweigerd, omdat hij geen goed attest van de Kerk die hij verlaten had, kon toonen. Dr. Kuyper toonde daardoor dat hij, trots de kerkelijke mishandeling die Dr. Kohlbrügge ondergaan had, den Elberfeldtschen leeraar als broeder en medestander in zijn strijd voor de Gereformeerde beginselen wilde erkennen.

3. *Naar Amsterdam.*

Den 10den Augustus 1869 deed hij zijn intrede te Amsterdam. Daar was nu de rechte man op de rechte plaats gekomen. Te Utrecht ja bleef zijn optreden niet zonder uitwerking, doch de invloed van Dr. N. Beets..... In de hoofdstad klopt de polsslag van het leven schier op elk terrein krachtiger dan elders. Wijlen Ds. Gispén sprak het dikwijls uit: „er is maar één Amsterdam” Hier is de grootste gemeente van ons land, die drie eeuwen geleden, in de dagen toen de Geref. Kerken groot gevaar liepen door het Remonstrantisme te worden overheerd, door hare houding gesteund door de regeering, den triumpf der zuivere Gereformeerde leer heeft voorbereid. Op 18 Maart 1616 was door de Staten van Holland en West-Friesland eene „Scherpe resolutie” tegen de Gereformeerden uitgevaardigd. De Amsterdamsche regeering stemde daarmede niet in; zij wilde handhaving der Christelijke religie, zooals die sinds de Reformatie daar geoeffend werd en geen verandering ten ware die in een wettige Synode rijpelijk overwogen was; zij wilde aan de Staten geen absoluut gezag in Kerkelijke zaken toekennen. De Gereformeerde Kerk van Amsterdam deed de eerste stappen, naar

aanleiding van het verzoek der vrienden te Oudewater, tot het houden der Nationale Synode te Dordrecht. Twee eeuwen later protesteerde de Classis van Amsterdam tegen de daad van machtsoverschrijding van Koning Willem I, toen deze een ordening aan de Geref. Kerken opdroeg die strijdig was met hare leer. Amsterdam, véél meer dan Utrecht, was de stad waarin Dr. Kuyp^er arbeiden kon om zijn idealen te verwezenlijken. Daar vond hij een kern die hem verstond; velen die tot hiertoe in conventikels stichting hadden gezocht, schaarden zich onder zijne prediking. Naar menschenheugenis waren de Kerken nooit zoo gevuld geweest als onder zijn prediking.

Dr. Kuyp^er had te Amsterdam aanstonds aanleiding om zijne beginselen in praktijk te brengen en wel in den strijd die over het bestuur van het Weeshuis ontbrandde. Bij zijn komst in dat huis vond hij deze stichting geheel in moderne handen. „De jongens werden door Ds. Cramer en den Godsdienstonderwijzer Dolman in orthodoxen, de meisjes door Dr. van Gorkom in modernen geest onderwezen. Modern waren de vier dames-regentessen. In het college van Regenten waren de Heeren Moltzer en van Doorn, eveneens modern. Dr. Kuyp^er kreeg de overtuiging, dat uitnemendheid van materiele verzorging, gepaard ging met volstrekte afwezigheid van dat hoogere beginsel, dat slechts daar werkt, waar de levende Christus zelf middelpunt is van alle levensuiting.” Het was een zonderlinge rhapsodie in dat huis. Keurige administratie, maar slaapzalen waarin veel, in afwachting der nieuwe stichting, naar verbetering uitzag. Uitstekende orde, maar meer door strenge tucht dan door liefdekracht verkregen. Een orthodoxe school, maar een stel ietwat Groninger gebeden. Veel voorlezen uit den Bijbel, maar een Deugdenalfabet in de zalen prijkend. Een prachtige St. Nicolaasavond, maar een Kerstfeest zonder kindervreugde. Een nette gymnastiekzaal, maar een slapende bibliotheek. IJverige behartiging van de belangen der weezen, maar indifferentie op het stuk des geloofs: de zusters modern, de broeders orthodox opgevoed, en beide beurtelings ter kerke geleid naar moderne en orthodoxe predikanten. Kortom, het Synodale stempel was ook hier herkenbaar: bureaucratische volkomenheid, ten spijt van de edelaardigste bedoelingen te kort doende aan de rechten van den geest.” Zoo beschrijft Dr. Kuyp^er den toestand. Bij al den eerbied dien

hij had voor de trouw en ijver der Regenten en Regentessen, gevoelde hij dat er verandering moest komen. Beleed niet de Kerkeraad den Christus? Rustte niet op den Kerkeraad de verantwoordelijkheid voor den geest die heerschte in de stichtingen der gemeente? Had men hier niet met levende have te doen en getuigt niet God driemaal heilig in Zijn Woord, dat hij den zegen afmeet, naar wat men aan Zijn *weezen* doet?

Uit dien hoofde stond Dr. Kuyp^er's besluit vast: alle macht, die den Kerkeraad wettig ten dienste stond, moest te hulp geroepen, om den Christus naar de Schrift tot bezielend element te maken van dit Godshuis. Hij begon met veel de weezenbeurt te zoeken, om door de prediking des Woords toegang te verkrijgen tot de kinderharten. Dit bleef niet geheel zonder vrucht. Althans het duurde niet lang of eenige leerlingen van Dr. v. Gorkom vraagden hem, om catechetisch onderwijs. Dit werd afgewezen, aan Dr. Kuyp^er waren de jongens ter onderwijzing toevertrouwd; hij wilde zich niet dan in het uiterste geval indringen op anderer terrein. Dit liep eenige maanden. Daarop werd Ds. De Graaf beroepen. Daaruit volgde dat Dr. v. Gorkom zijn catechisatie zou moeten overgeven. Dr. Kuyp^er gaf nu zijn modernen ambtgenoot in overweging om van een nieuwen cursus af te zien en hem voor korten tijd de beide catechisaties toe te vertrouwen. Dr. v. Gorkom weigerde en na overleg met het bestuur opende Dr. Kuyp^er ten zijnent een catechisatie in den vrijen tijd der weezen waar ieder die wilde gebruik van kon maken. Na de komst van Ds. de Graaf, moest Dr. Kuyp^er al de leerlingen van Dr. van Gorkom overnemen, en bij de overdracht gaf de laatste min vriendelijk te kennen, dat zijn leerlingen op tegenstand waren voorbereid. Nu, dat werd openbaar! Het schriftelijk werk dat Dr. Kuyp^er van zijn catechisanten ontving vloeyde over van bitterheid tegen de orthodoxie en van smaad tegen den Kerkeraad. Eindelijk was er een meisje, dat hem openlijk brutaliseerde en nu verzocht hij aan Regenten slechts die weezen op zijn catechisatie te plaatsen, die dit vrijwillig verkozen. De grootere helft bleek toen van zijn onderwijs niet gediend. Doch er rustte zegen op dit stelsel van vrijheid. Want het aandoenlijke oogenblik mocht Dr. Kuyp^er beleven, dat hij ze op enkelen na alle tot belijdenis van den Christus zag komen. Achtereenvolgens hadden ze toelating verzocht en bij de meesten was op te merken,

dat herinnering uit het ouderlijk huis de macht was geweest, die ten leste een betere stem in de conscientie had doen weerklinken. Voor het doen van belijdenis waren de teruggekeerden nog afzonderlijk toegesproken om ze te vermanen, om liever nog terug te gaan, dan uit bijoorzaak of om stoffelijke beweegredenen een belijdenis van den Christus te doen, die niet oprecht was. Het meisje, dat door haar brutaliteit den stoot tot splitsing gaf, verliet daarna het weeshuis, maar na een diepen weg in zonde te zijn doorgegaan, is ook zij ten slotte verootmoedigd tot belijdenis des geloofs gekomen.

De meerderheid van den Kerkeraad was rechtzinnig, de Regenten van het weeshuis waren dit eveneens, maar de dames Regentessen waren modern, omdat zij door coöptatie werden gekozen. Gevolg hiervan was, dat de moderne dames, ook na de ommekeer in het kerkelijk leven van Amsterdam, haren invloed op de kinderen bleven behouden. Dit mocht zoo niet blijven. Dr. Kuyper's voorstel om hierin verandering te brengen, werd aangenomen. Dat hierover een storm van verontwaardiging opstak, is niet te verwonderen. Maar dat Dr. Kuyper, gesteund door den Kerkeraad, niet anders doen kon uit kracht van overtuiging en beginsel, ligt voor de hand, al wilde hij aan de edele vrouwen die tot hiertoe Regentessen waren geweest, gaarne de eere geven die haar toe kwam.

Van moderne zijde werd ook in Dr. Kuyper gelaakt, dat de Regenten van het weeshuis verandering brachten in den regel die voor het bijwonen der Godsdienstoefeningen gevolgd werd. Men liet de weezen beurtelings een streng orthodoxe en een beslist moderne prediking aanhooren. Nu stelden de Regenten zich eenvoudig de vraag, of zij zelf persoonlijk met hun eigen kinderen zoo zouden handelen — en kon het antwoord hierop niet anders dan ontkennend luiden, dan vloeide hieruit voort, dat men niet kon voortgaan met de weezen te doen, wat een vader en een moeder met eigen kinderen niet doen zouden. Toetsing aan de eischen der paedagogiek leidde tot gelijke uitkomst. Stel dat men het verschil tusschen modernisme en orthodoxie onverschillig acht, dan nog is het als ongerijmdheid te veroordeelen, dat men jonge kinderen, bij wijze van Godsvereering den éénen Zondag „ja” leert zeggen, op wat den volgenden Sabbath wordt ontkend. „Stel u, het Paaschfeest is weer aanstaande, den ouden gang van zaken door: den eersten Paaschdag treedt b.v. onze Ten Kate op en zet de kinderen in gloed voor Hem die uit

het graf verrees; en den volgenden morgen wordt dezelfde kansel door Dr. Van Gorkom beklommen, die in even boeiende taal aan dezelfde kinderen weer ontkenning der opstanding leeraart. Behoeft de ongerijmdheid van zulk een systeem nog aanwijzing, en is men daarom niet aan de Regenten dank schuldig, die den kloeken moed hadden, althans aan dezen misstand een einde te maken?" Aldus Dr. Kuyp^er in zijn „Confidentie”.

Dat zulk een optreden op den duur moest leiden tot een conflict met hen die de Synodale organisatie wilden handhaven, waardoor belijders en bestrijders van het Evangelie in een zelfde Kerkverband gehouden worden, werd door Dr. Kuyp^er goed ingezien. Te Utrecht was dit bijna tot een botsing met de besturen gekomen, te Amsterdam, waar zooveel ingrijpender zaken aan de orde kwamen, was nog eer te verwachten dat de oplossing van het Kerkrechtelijk vraagstuk niet in den weg van gemeenschappelijk overleg of wederzijdsch goedvinden zou plaats hebben.

Om in den Kerkeraad aaneensluiting en overleg met gelijkgezinden te bevorderen, werd een vereeniging, „Beraad” genaamd, opgericht, waarin alle voorstellen, vóórd^et zij in den Kerkeraad kwamen, besproken en de daartegenover aan te nemen houding vastgesteld zou worden. Dr. Kuyp^er zag het aankomen, dat er door de hogere Besturen last zou gegeven worden „om als lidmaten in te schrijven die de grondwaarheden des Christendoms loochenen; een last, waarvan zij verklaren om der conscientie wil geen gevolg te kunnen geven”. Men ergerde zich aan het feit, dat men in „Beraad” saamkwam om „onder geheimhouding” te beraadslagen. Dat geheimhouding opgelegd werd, is te verklaren uit het feit, dat vurige voorstanders der Synodale organisatie ook in den Amsterdamschen Kerkeraad gevonden werden en van achteren is gebleken in de dagen van '86 dat deze zelfs niet voor machtsoverschrijding terug deinsden wanneer zij verzet tegen de bestaande organisatie wilden breken. Men was in Amsterdam gewoon zich te beraden over hetgeen in den Kerkeraad zou behandeld worden. De Predikanten deden dit in het Ministerie, de ouderlingen in het Presbyterie, diakenen in de diaconale vergadering. In Eensgezindheid hielden de Irenischen eertijds beraad, èn over belangrijke voorstellen, ter Kerkeraadsvergadering ingediend, èn over benoemingen voor Colleges. In een vergadering van 135 personen, geroepen om in enkele uren een

agendum van soms 20 punten af te doen, zonder voorafgaande mededeeling van het te behandelen onderwerp en zonder ronddeeling van bescheiden, is degelijke behandeling slechtweg onmogelijk, tenzij men zich vooraf over het gewichtigste hebbe verstaan.

Een tweede verwijt werd Dr. Kuyper gedaan, namelijk dat hij in de statuten van „Beraad” liet indragen dat de leden zich verbonden om in den Kerkeraad voor de in te dienen voorstellen te stemmen, tenzij men vooraf van het tegendeel blijken deed. Eigenlijk een overbodige bepaling, maar die de beschuldiging uitlokte dat „Beraad” de vrije persoonlijkheid, het onschendbaar recht der conscientie wilde binden. Daartegenover verklaarde Dr. Kuyper in zijn toespraak bij de installatie van nieuwe Kerkeraadsleden, die tot „Beraad” toetraden: „dat „Beraad” zelf geen achting voor den man zou kunnen hebben, die door wat beweegredenen ook van ongelijk overtuigd, niet overal en ten allen tijde sprak en stemde naar plicht van eer en geweten.”

Op tegenstand van de voorstanders der Synodale organisatie werd door Dr. Kuyper gerekend. Daarom zocht hij de positie van den Kerkeraad in diervoege te versterken, dat hij, wilde de Synode hem tot een daad van ontrouw tegen den Christus dwingen, niet bij den eersten stoot uit het zadel zou zijn gelicht. Dit vereischte den maatregel, dat de Kerkelijke goederen uitsluitend langs den rechterlijken weg aantastbaar zouden zijn, d.i. gevrijwaard tegen overrompeling. De goederen van de Kerk van Amsterdam stonden volgens de toen geldende regeling tegenover elken aanval van het Synodaal Bestuur weerloos. Daarin werd verandering gebracht.

Menigeen heeft Dr. Kuyper een „drijver” genoemd omdat hij het Kerkelijk vraagstuk bij zijn streven op den voorgrond plaatste. Ach had hij er zich toe bepaald het Evangelie te verkondigen en alzoo zich te werpen op hetgeen tot het wezen der Godzaligheid behoort in plaats van zijn buitengemeen rijke gaven te gebruiken voor dingen die toch maar alleen tot den vorm te rekenen zijn, dergelijke uitingen hebben wij meermalen beluisterd. Het is niet te ontkennen, al kwam er een periode in Dr. Kuyper's leven waarin de Brighton-beweging hem bekoorde, dat hij zijn voornaamste kracht in de eerste periode van zijn loopbaan gewijd heeft aan het herstel der Kerk. De redenen waarom hij dit deed vinden wij nader in zijn

„Confidentie'. De volgende beschouwingen zijn daaraan ontleend.

Buiten gezag kan niemand, vooral niet in den Godsdienst. Nooit kwam iemand op het terrein der religie tot wat overtuiging ook, alleen door eigen inzicht, zelfs niet de moderne, de positivist of scepticus. Hun komt de openbaring niet gelijk bij den orthodoxe, van boven, maar langs de horizontale lijn door de drijving des geestes uit de diepte der historische oudheid. Voor het geestelijk proces dat de orthodoxie in Israël eert, stelt de moderne het geestesproces in de geschiedenis der menschheid. Er is, dit stellen zij, een godsdienstig leven, en met 's menschen ontwikkeling ontwikkelde zich dit ook. Allengs werd het klaarder, zich beter van zijn inhoud bewust. Vergelijkende genealogie der verschillende godsdienstvormen is daarom hun geliefkoosd thema, maar geen hunner, heeft alle religieuze documenten van alle volken der oudheid, zelfstandig onderzocht, onafhankelijk van anderer voorgang en leiding getoetst. Is de gedachte niet lachwekkend, dat elk hunner op het gebied der geschiedenis, zielkunde en leer der denkwetten tot dat verfiijnde inzicht, die alomvattende kennis, vooral tot die oorspronkelijke opvatting ware geraakt, zonder dat op een enkel punt anderer inzicht en verklaring voor eigen resultaat had dienst gedaan? Aan niet één der overige religiën is tot hiertoe één duizendste deel ten koste gelegd van den reusachtigen arbeid die aan den Godsdienst van Israël en den Bijbel besteed werd. Met alle overige religiën is men nog zoover niet voortgeschreden, als ten opzichte van Israëls Godsdienst de Kerkvaders waren. Van zelfstandig inzicht in het religieuze leven aller volken kan geen sprake zijn. Als men wijst op de minder historisch, meer bespiegelend, gevormde geesten, dan wordt men óf door beginsellooze koppeling van heterogene denkbeelden geërgerd, óf vindt ge eenheid, dan is de invloed van Hegel, of Schelling, of Rénan, of Strausz onmiskénbaar, wier denkresultaten ze slechts nadachten om zich aan den buit te goed te doen, die deze helden op het gebied des geestes veroverden. Niemand doet het buiten gezag. Sommigen slechts kunnen het gezag, waarvoor zij buigen, zelf kiezen, terwijl voor de groote meerderheid reeds door geboorte, opvoeding en levenskring het gezag is aangewezen, dat hen beheerschen zal. Al wat men doen kan, is de vrucht van het gezag genieten en toch den stam te vloeken, waarvan die kostelijke vrucht werd geplukt. Dit wenscht Dr. Kuyper niet te doen.

Wetende, dat men God zou moeten zijn, of ophouden als mensch te denken, om het gezag te kunnen ontberen, komt hij er voor uit, dat hij van gezag leeft, naar gezag dorst en niets vuriger afbidt, dan dat het in zedelijken, geheiligden, vasten vorm voor hem treedt.

Na de losmaking der oude banden, zonder dat nieuwe gelegd zijn, dwarrelt de menschelijke geest op het gebied van zedelijke en geestelijke waarheid telkens tastend en onzeker rond. Telkens wordt men voor vraagstukken geplaatst, die door ons niet kunnen opgelost worden. Men beslist dan meestal zelf, of men raadpleegt een broeder, dien we meest even verlegen vinden als we zelf zijn. Zoo komt er geen zekerheid. Men leeft van eigen wilkeur of van het wilkeurig gezag van den man, die zich aan ons opdringt en naar den eisch van het ware gezag wordt niet gevraagd.

Dit behoeft zoo niet te zijn. Jezus heeft in Zijn barmhartige liefde ons niet troosteloos willen laten, en heeft daarom, na het verdwijnen van Zijn persoonlijk gezag, een anderen Trooster toegezegd en den vorm bepaald, waarin Diens gezag te vinden was, t. w. *in de gemeente*, niet als nevelachtig begrip genomen, maar in haar geestelijk, naar Zijn wil geordend organisme. Aan die gemeente heeft Hij zelf de sleutelen toevertrouwd, onder uitreiking van het onwraakbaar manifest: „dat wat zij binden zou op aarde, in den hemel gebonden zijn zou.” „Op dien grond vraag ik, schrijft Dr. Kuyper, in naam mijns Heeren, herstelling van de door Hem gewilde, door Hem voor ons noodig gekeurde macht. Ik wensch het gezag van den Heiligen Geest, en eisch daarom herstelling van het wettig orgaan, waardoor, binnen de door de Schrift gestelde grenzen, mijn leven bewaakt, mijn zonden gestraft, mijn afdwalingen ook op het terrein der waarheid kunnen verbeterd worden.”

Voorts betoogt Dr. Kuyper, dat weinigen gelegenheid hebben om zich te wijden aan de bestudeering van Godsdienselijke vraagstukken. De Predikant is er toe in staat, maar hoe de arts, die des daags bij zijn zieken is en 's avonds in zijn medische studiën verdiept zit? Hoe de Hoogleraar in de rechten, in de letteren, in de natuurkunde, wiens eigen vak al zijn beschikbaren tijd in beslag neemt? Hoe die breede klassen van gemeenteleden, die zelfs niet weten wat studeeren is, en in hun druk beroep van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, den geest schier nooit onverdeeld aan geestelijke dingen wijden kunnen? Hoe met die duizenden uit onzen

handwerksstand en onder onze dienstbaren (vergeet ook de huismoeder niet!) wier leven grootheid in het kleine moet vinden en die al blij zijn, zoo soms een enkel uur der gansche week gegund wordt om een boek in handen te nemen? Wat bazelt men toch, dat deze schare, die zonder de troost van den Godsdienst niet kan, zich den troost zelf bereiden moet, die het gejaagde hart zal verkwikken?

Die duizenden en millioenen leven, voorzoover zij nog een overtuiging hebben, toch op gezag, slechts met dit verschil, dat ze bij wegvallen van het gezag dat Jezus verordende, nu de slippen grijpen van den eersten den besten dien zij vinden, en dat al naar het gevalt een geliefkoosd prediker of een invloedrijk persoon, een gevierd schrijver of een praatzieke buur aan deze zwakkere geesten de richting aangeeft, die ze voortaan zullen volgen. Of — wat niet zelden gebeurt — in hopelooze spraakverwarring het spoor bijster geraakt, trekt men zich terug in eenige algemeene begrippen en vermeedert de groep der moedelozen die in botte onverschilligheid stilling zoekt voor de onrust van hun hart.

Een tweede oorzaak waarom oplossing van het Kerkelijk vraagstuk tot een heilige plicht gemaakt is, noemt Dr. Kuyp^er het verband tusschen wezen en vorm. Men is over de vormen heen, hecht er niet aan. De invloed van Kant en Rousseau heeft schadelijk gewerkt. Op voetspoor van Kant heeft Fichte het wereldprobleem niet opgelost maar kortweg afgesneden met zijn tooverformule: „*Es soll, da das Nicht Ich mit dem Ich auf keiner Art sich vereinigen läst, überhaupt kein Nicht Ich sein.*” Daarmede bedoelt de wijsgeer: er is niets dan de denkende geest, en wat buiten ons is, *schijnt* wel te bestaan, maar bestaat in werkelijkheid *niet*. Zulk een stelsel is maar voor weinigen genietbaar, maar toch heeft Fichte een stoot aan het denken der mensheid gegeven, die krachtig nawerkt. Slechts enkelen lazen zijn werken, maar deze waren op hun beurt mannen van naam, dus toongevend in alle vakken der Godgeleerde wetenschap, en ieder die hunne werken las, dronk het bedwelmend Idealisme met volle teugen in. Van daar dat sinds het optreden van Fichte de minachting voor den vorm is toegenomen, de zin voor het plastische en symbolische minder werd en eenzijdig spiritualisme bezit nam van de denkende geesten. Meest daardoor hield het Sacrament in de schatting der schare op te zijn wat het

eertijds was, kweekte men een onweerstaanbaren tegenzin tegen den vasten vorm van leerstellingen (Dogmatiek), Catechismus en Belijdenis, en verloor dien fijneren smaak, die tot genieting eener Liturgie geëischt wordt. De Kerkvorm moest ten slotte in dit algemeen bankroet van den vorm deelen, en meer dan men vermoedt, heeft deze plooi van het denken de Methodistische, Darbystische en losweg evangeliseerende richting bepaald, waarin men tijdens het Réveil het ontwaakte geloofsleven zag optreden. Van der Hoeven's dichtregel:

„Neen, reik mij het levensvocht niet toe in aarden vaten!
Sla het met geen wonderstaf uit der stelselen rots!”

deed in alle kringen opgeld.

De Fransche geest trad daarbij met den Duitschen in bondgenootschap. Door de school der Encyclopedisten (d'Alembert, Diderot, Voltaire, enz.) beheerscht, had Frankrijk over alle historie, en daarmee ook over den vorm, waarin het leven gegoten was, den staf gebroken. Het gronddenkenbeeld der revolutie, dat de menschelijke geest uit zichzelf naar welgevallen een nieuw leven scheppen kan, viel met Fichte's beweren (dat het Ik, het niet-Ik poneerde) voor veler bewijstzijn volkomen saam, en leidde daardoor de ontwikkeling van den Franschen geest in hetzelfde eenzijdig spoor. Van daar dat ook het Fransche Réveil, vooral in Vinet, allen historischen vorm terzij zette en het spiritualisme onder de geloovige Christenheid een nieuwe vlucht deed nemen. Schelling's en vooral Baader's reactie tegen de overstrooming der idealistische wateren werkte slechts op beperkt terrein, en zoo is het verklaarbaar, hoe onze Academiën door de heroën der wijsbegeerte, onze gegradueerden door de hoogeschoolen, onze volksletterkunde door de mannen van studie, en eindelijk ons volk zelf door zijn literatuur en voorlezingen en predikatiën, — al te gader met dien eenzijdig spiritualistischen geest gedoopt werden, die ook bij den besten wil den vorm niet meer kán waardeeren, en liever dan het hemelvocht „in aarden vaten” te ontvangen, zich aan dat hemelvocht speent.

Hiertegen gaat, naar Dr. Kuypers' overtuiging, geheel de openbaring Gods in. De vleeschwording van het Woord toont, om met onze keurige belijdenis te spreken: „dat onze saligheyt mede

hangt aan de waarheyt syns lichaems." De strijd over de opstanding des Heeren bewijst dit. Over werkelijkheid van een eeuwig leven bestaat geen verschil.¹⁾ „Indien de dooden niet opgewekt worden, dan is ook Christus niet opgewekt" en is van zijn verrijzenis geen sprake. Maar hierin gaat men uitéén, dat de Moderne beweert aan zijn spiritualisme genoeg te hebben, terwijl de Christenheid de Opstanding in tastbaren vorm belijdt en dies streng vasthoudt aan de verheerlijking van het lichaam. In de Schrift vindt men van dat overspannen Idealisme dan ook geen spoor. De Heilige openbaart zich in den vorm van het woord, van het symbool, van teekenen, van feiten, van Godsverschijningen, van Engelen en personen en in de volheid des tijds heet het: „Wat wij gezien, gehoord, *getast* hebben van het Woord des levens, dat verkondigen we u!" Daarom erlangt ook de openbaring van het nieuwe leven onder menschen aanstonds een vasten, welbegrensden vorm. Er ontstaat een Gemeente! En daarin zijn Apostelen, ambten, ceremoniën, usantiën, is een rechtspraak, ontstaat een belijdenis, en voortgaande ontwikkelt zich datzelfde leven in den vorm van een Kerk met haar sacramenten, ambten, verordeningen, liturgie, altijd naar den eisch, dat de menschwording van den Zoon Gods haar levensbeginsel blijve. Deze vorm kan gewijzigd, vernieuwd, gepolijst worden. Slechts verzet hij zich krachtig tegen de geringschatting, zwevendmaking en eidelijke afschaffing van *allen vorm* en dringt hij naar oplossing van het *Kerkelijk vraagstuk*, wijl dit in den grond geen andere vraag stelt dan: in welken vorm moet de gemeente van Christus optreden om tegen krachtsverspilling te waken en de volheid van haar wezen te openbaren?

Tegen den vasten vorm pleitend, vraagt men of het *onbewuste leven* dan geen recht van bestaan heeft? Zóó stellig, luidt het antwoord, dat Dr. Kuyp er geen echter Gereformeerde verklaring kent dan van Ursinus in zijn Schatboek, „dat het *Onze Vader* niet uitsluitend voor de bekeerden is, wijl er ook onder de nog niet bekeerden zulk een menigte wedergeborenen schuilt, die nog wel niet ontdekt maar toch reeds ten leven verwekt zijn." Hij doet niet mede met methodistische wegcijfering van het nieuwe leven vóór de bekeering, evenmin als hij de „voorkomende en voorbereidende

¹⁾ Dr. Kuyp er schreef dit in 1873. Nu zou hij hetzelfde niet meer kunnen zeggen.

genade" wil voorbijzien. Maar wat is daarmede tegen den eisch van vastheid van den Kerkelijken vorm gezegd? Omdat het rechtsbewustzijn van het volk meest in het schemerduister schuilt, moet daarom de beschrijving van ons recht in een wetboek achterwege blijven? Omdat bruid en bruidegom zich meestal ten helfte niet bewust zijn van de verplichting die ze huwend op zich nemen, moet daarom de eisch des heiligen huwelijks in romaneske droombeelden vervluchtigd? Dat men toch op Kerkelijk terrein niet voetstoots prijs geve, of erger nog, bestrijde, wat op elk ander gebied aan geen twijfel onderhevig is! Juist het bestaan van het onbewuste leven bij de enkele menschen, eischt dat de Kerk, als moeder der geloovigen, den bewusten vorm biede, die het nog slechts in eerste beginsel zijnde leven tot heldere bewustheid brengen kan. Het leven roept om de gedachte waarin dat leven zich afspiegelt, de gedachte roept om het woord waarin zij zich uitdrukt, en die beiden, niet van den enkele geloovige, maar van de Gemeente in haar samenhang, doen: Belijdenis, Liturgie en Kerkorde geboren worden.

In de derde plaats wettigt Dr. Kuyper zijn dringen tot oplossing van het Kerkelijk vraagstuk door te wijzen op het gevaar van het *Individualisme*. Godsvereering eischt samenstemming en samenleving in de dingen die Godes zijn, maar bij voortwoekering van het Individualisme gaan beide schier te loor. Elk geloovige gaat al meer op zich zelf staan, knutselt zich zijn eigen denkbeeld, en heeft zijn eigen geestelijk stokpaardje dat hij berijdt. Zoo vormt zich aan de Academie elk hoogleeraar een eigen school, die een „Kerkje in de Kerk" wordt, en de grootere gemeenten, voor de Universiteitsplaatsen niet onderdoende, zien een reeks van predikers in hun midden optreden, die elk hun eigen leer, hun eigen beginselen en methode, hun eigen inzichten en opvattingen brengen, die ééne gemeente splitsend in zooveel deelen als er predikantsplaatsen zijn. Zulk een misstand biedt aan het onheilig partijwezen den weligsten bodem, kweekt den onheiligsten naijver, ontnemt den prediker zijn ambtelijk karakter, doet de Gemeente onvindbaar worden, maakt dat het clericalisme veld wint en elk spoor almeer wordt uitgewischt van die gemeenschap der heiligen, waarin de hartader van alle christelijk leven kloppen moet. Toch mag daarom niet in binding der vrijheid redmiddel gezocht. Vrijgeboren is nu eenmaal de Christen. Wat zijn vrijheid fnuikt, knakt de springveer van zijn geest.

Maar treedt niet juist het Christendom, het Kruis van Christus als symbool omhoog heffend, als banierdraagster op van de solidariteit des zedelijken en geestelijken levens? Is niet door de verzoening door het bloed des Eenigen, de belijdenis van zonde en schuld, het begrip des priesterlijken levens elk eenzijdig individualisme bij den wortel afgesneden? Er kan over dit feit geen tweeërlei gevoelen zijn. De Schrift legt nadruk op de eenheid van ons geslacht, op de banden der gemeenschap van alle geloovigen, op de gemeenschap in Christus en Zijn geestelijk lichaam. Maar dan is de eisch van wederoptreding van de zichtbare Kerk in vastbegrensden vorm niet te ontwijken. Wat zijn die vormen anders dan van het leven, de gedachte, het woord, dat niet den eenling in zijn eigenaardigheid, maar de gemeente in haar geestelijke eenheid, den boezem doorwoelt? Nu spreekt ieder — alleen *de Gemeente* komt nooit aan het woord. *Zij* mist het orgaan om zich te uiten. Van solidaire levensopenbaring is geen sprake. Zelfs bij den Doop en het Avondmaal is het de individualiteit van den prediker, *niet* de Gemeente van Christus, die in het gesproken woord haar karakter legt. Mag dit zoo blijven? Zoo niet, is er dan nog openbaring uit den hemel noodig om deze eenvoudige gedachtenreeks onweerlegbaar te maken; dat de eenheid der geloovigen zich in het *Gemeenteleven*, dat de Gemeente van Christus zich in een *Kerk* dat die Kerk zich in haar *gemeenschapsvormen* uit, en dat de opbouwning onzer Kerk eisch is van dat hoogere streven des geestes, die tot waardeering van het *gemeenschapsleven* tegen de uitpattingen van het individualisme roept.

Ter wille van het huislijk en nationaal leven komt Dr. Kuyper tot dezelfde slotsom. De prachtigste Kerkvorm, bij uitblijving van de genadewerking des Geestes, is tot niets nut, kan geen maatschappij wederbaren en kan hoogstens vrucht dragen in onwaren, hinderlijken schijn. Maar werkt de genade des Heiligen Geestes dan magisch? Zijn we dan nog in de dagen vóór den Pinksterdag? Of leven we niet in den volheerlijken tijd, dat de Heilige Geest is uitgestort en op aarde woont en Zijn kracht niet maar wil werken, maar werkt, zoodra het lichaam van Christus, zich getrouw aan de eischen des Evangelies, in zijn gemeentelijken vorm openbaart? Calvin, Luther en Zwingli zouden, pleitend op de trouw van 's Heeren belofte, de toevloeiing des Heiligen Geestes geprofe-

teerd hebben, zoodra het beletsel werd weggenomen, waardoor de ontvankelijkheid der bedding was afgesneden. Vooreerst is dus de uitdieping der bedding in goed afgegraven vorm noodig, niet om in die leege bedding heil te zoeken, maar om mede daardoor, naar 'sHeeren Woord, de vernieuwde werking des Geestes te verhaasten. Het gezegde van Dr. Cramer: „Reorganisatie kan niet de plaats des Geestes innemen, maar een *niet*-passende organisatie kan de uiting en werking van den geschonken Geest belemmeren”, wordt door Dr. Kuyp^er met instemmig aangehaald. Prediking van den Christus aan alle creaturen, met en zonder deksel, is onmisbaar en heeft de belofte van een heerlijke vrucht. Maar voor den invloed op huisgezin, maatschappij en volk is dit niet genoeg. Vooral nu het leven buiten den Christus al machtiger georganiseerd, zoo indrukwekkend en verleidend in den Staat en in bijzondere vereenigingen optreedt, is er dubbel behoefte aan een tegenwicht van de zijde der Chr. Kerk. Het leven der volken wordt grootendeels niet geleid door de macht van eigen persoonlijk leven, maar door de wetten, gewoonten en vormen, die feitelijk bestaan. Laat men het nu aan den Staat over, in dien vasten vorm, op te treden, dan behoort ge u ook te getroosten, dat ons huislijk en maatschappelijk leven zich almeer naar *Zijn* instellingen regelen zal. Voelt ge daarentegen den onzedelijken, geestdoodenden, onheiligen invloed, die zich daardoor in het volksleven doet gelden, stem dan ook toe, dat er geen ander redmiddel is, dan ook de Kerk even indrukwekkend, in even vaste vormen, even veerkrachtig te doen optreden. Geeft zij even lapidair den Christelijken geest te aanschouwen, als de sociale wetten den humanitair^en geest uitdrukken, dan moogt ge hoop voeden dat èn huisgezin èn volksleven aan de Christelijke type den voorkeur geven en daardoor het geheiligd kader bewaren zal, dat tot welslagen der prediking van noode is. De kolossale macht van den Staat is te overweldigend, te verpletterend voor den geest, de enkele burger, de engere levenskring te zwak om weerstand te bieden aan zijn ontzenuwenden invloed. De verhevene taak der Chr. Kerk is: om door haar geestelijk organisme een borstwering te zijn, waarachter speelruimte voor vrijheid des geestes blijft, ook ter wille van de kleinen in den lande, die tegen een strijd in het open veld niet zijn opgewassen, waardoor reeds in het kinderhart die geestelijke band met den volheerlijken Godsstaat daarboven gelegd wordt, die den

kleinste onder de kleinen tegenover geheel een Staatsmacht onoverwinnelijk maakt. En, waar de staat naar zijn innerlijke geaardheid de geesten bukken doet onder den geest der dienstbaarheid, kan de Kerk met de liefde eener moeder, haar kinderen dien heiligen adem der persoonlijke vrijheid over de maten slapen doen gaan, dien ze van boven ontving, en naar hooger heentrekt.

Genoeg blijkt uit dit alles, dat, wanneer Dr. Kuyp^er ijverde voor de veste der Kerk, er wel edeler en degelijker beweegredenen waren dan drijfverij en lust in onheilig gekibbel. Saamgevat werd hij daarbij beziel^d door de vier drangredenen: 1o. de niet te loochenen behoefte aan wettig, aan Jezus eigen volmacht ontleend *Gezag*; 2o. de noodzakelijkheid om tegen vervluchting van den geest te waken door herstelling van den vasten *Vorm*; 3o. de al meer erkende waarheid, dat meer nog dan het individualisme, het *Solidair verband des geestelijken levens* hoofdtrek is van de Christelijke openbaring; 4o. het schreiend heimwee van ons volksleven naar een tegenwicht tegen den onweerstaanbaren invloed van den zich almeer ontwijddenden staat.

Alleen de Kerk kan wettig gezag uitoefenen, de Kerk is de eenig tastbare vorm waarin zich de *Gemeente* als geheel openbaart, alleen de Kerk heeft recht in naam van het *Solidaire* geestesverband te spreken, en alleen de Kerk is tegen de geest^esmacht van den Staat opgewassen — wanneer men daarvan overtuigd is, is te verstaan dat het Dr. Kuyp^er's scherpst geteekend ideaal zijns levens was, om bij volslagen afwezigheid van een Kerk dien naam waard, die Kerk terug te geven aan de Gemeente, aan zijn volk, aan de dolende zielen.

In welke richting Dr. Kuyp^er's voorliefde voor het Kerkelijk vraagstuk hem dreef? De Kerk die hij zocht moest Gereformeerd en Democratisch, Vrij en Zelfstandig en zoo in Leerdienst als Eerdienst en Liefdedienst volledig georganiseerd zijn.

Lief is hem de Gereformeerde titel allereerst als protest tegen het ongezonde partijwezen in de Kerkelijke wereld. De eenheid is verbroken. Slechts personen vindt men, die om hun naam en devies fracties en facties groepeeren, wier bloei en ondergang met de opkomst en emeriteering dezer sterke geesten gelijken tred houdt. De onverschillige er buiten gelaten, behoort ieder tot een school,

een partij, een richting, wier naam ontleend is aan den persoon die daarvan het middelpunt vormt. Zoo had Van der Palm zijn school, Heringa zijn coterie, Egeling zijn volgelingen en deelt men predikanten en gemeenteleden in groepen, die men bestempelt met den naam van Groninger, Evangelisch, volgelingen der Leidsche school, oud-Modernen, jong-Modernen, de Empiristen, de Ethischen, de Kritischen, de Irenischen, de Confessioneelen, de Vrienden der waarheid, de Kohlbrüggianen, de Liefdianen, de Irvingianen, de Darbisten, de Baptisten, enz. Deze eindelooze verbroekeling, die met gezonde ontwikkeling niets gemeen heeft, regelt zich niet naar beginselen maar naar personen. Groningen dat is Hofstede de Groot; Leiden, dat is Scholten; de Ethischen dat is De la Saussaye; de Empiristen dat is Opzoomer; de Kritischen dat is Doedes; de Confessioneelen dat is Felix; de Irenischen dat is Cramer, om van andere formatiën die den naam van haren leider aanduiden, niet te gewagen. Schier elk man van beteekenis die ten onzent opstaat, zoekt voor het nieuwe dat hij brengt een eigenaardig étiket en verzamelt om de nieuwe banier die hij opheft een breeder of enger kring, die van de Kerk los, bijna uitsluitend door het diorama van zijn geest de groote problemen des levens beziet. Dit verbreekt de eenheid der Kerk. Niet de Christus als het heerlijk hoofd en de alleen machthebbende Souverein vormt voor Zijn gemeente het vereenigingspunt, maar men is van Cephas, of van Paulus of van Apollos, al naar gelang van de Hoogeschool waar men studeerde, of den predikant waar men ter catechisatie ging. Voor dit euvel heeft elk van zijn standpunt een open oog, maar om op zijn beurt even fanatiek en kleingeestig alle geestelijk leven te doen ondergaan in verheerlijking van eigen denkbelden. Ons land schijnt te klein om die ongeestelijke tyrannie te ontkomen. Mannen van beteekenis in Nederland die even met elkaar in aanraking zijn geweest en soms een oogenblik van hart tot hart geleefd hebben, raken spoedig daarna, door misverstand, ambtsnijd en nawerking van het eigen ik, allengs van elkaar vervreemd en ten laatste tegen elkaar in het harnas. Zoo iets is in Engeland, Duitschland, Frankrijk onbekend; vreemdelingen die ons bezoeken gaan zelden van ons zonder hun smart te betuigen over dit onheiligh verschijsel. Zonderling! Men heeft in de eerste helft der 19de eeuw stroo en stoppelen aangedragen om ten vure te doemen, wat van de

oude indeeling der geesten nog heugenis gaf. „Algemeen” Christelijk, „algemeen” Protestantsch wilde men wezen, men riep om de ééne Kerk der toekomst, die allen zou omvatten. Men wilde nu reeds op aarde verwerkelijken, wat God voor Zijnen hemel heeft bewaard. Maar hoe bitter werd men te schande! De veelvormigheid van den geest, spottend met die valsche eenheidsdroomen, kwam ongevraagd de zoete rust verstoren, en in stede van de historische indeeling der Kerken, kreeg men de verbrokkelende, willekeurige indeeling naar de enkele personen, die elk aan hun speeltuig wel een zang voor de Kerk der *Toekomst* ontlokten, maar in afwachting de Kerk van het *Heden* vervingen door hun eigen, om hen zich groepeerende school.

Daartegen bestaat slechts één redmiddel: noem u naar niemand, en steek de oude, wettige, nog nooit afgeschafte historische kokarde op, met haar sterk sprekende kleuren! Wees wat gij zijt naar Afkomst, Hoop en Belijdenis. *Wees Gereformeerd*, breng het oude wapenschild uwer geestelijke familie weer in eere! Laat af van iets bijzonders, iets op u zelf, iets in onderscheiding van uw Kerk te willen zijn — en ge zult wel geen school vormen die zich naar u noemt, voor den uitwas van uw geest zal wel de geesteswil van uw Kerk komen, uw individualiteit zal wel terugtreden voor de macht der historie, ge zult soms luisteren naar de stem der gemeente en deze niet altijd tot luisteren naar uw stem kunnen nopen, maar ge zult het alles vergoedend voordeel genieten van uw arbeid een vast bestand in den bouw der historie te zien verkrijgen, en bij uw wegvallen geen doodsklok over een eigen school te luiden hebben, maar rustig, als waart ge er nooit geweest, den Gereformeerden Genius laten doorwerken.

Voor Dr. Kuypers besef ligt in dien naam „Gereformeerd” een ongemeene kracht. Het is of met dien naam de rijke, prachtige erfenis onzer vaders weer ons ten goede wordt overgeboekt. Denk dat verleden weg en we maken tegenover den tijdgeest met ons klein hoopske een tamelijk povere figuur. Maar hef de eeuw waarin we leven uit haar afzondering op en laat ze in aller eeuwen loop ééne worden en — met een schitterende ervaring, met een zeldzame geestemacht van geloof en wetenschap, als met de keur van Gods genade en trouw overgoten, treedt diezelfde zoo geminachte Gereformeerde Kerk in haar historisch licht.

Die liefde voor het verleden is geen ziekelijke reactiezucht. Het verleden *moet* gewaardeerd. Slechts zelfbedrog doet ons meenen, dat elk geslacht van nieuws af begint. Geslacht aan geslacht is door één alle geslachten verbindende levensdraad vereend. Wat God aan een geslacht van een bepaalde eeuw toevertrouwt, wordt niet aan haar bijzonder gebruik afgestaan, maar moet door haar worden opgelegd in de schatkamer, die aan *alle* eeuwen toebehoort.

Het is dan ook onverantwoordelijk om de rijke geesteserfenis, door den arbeid van een drietal eeuwen verworven, als onbruikbare antiqiteit weg te sluiten. Een geestelijk leven zonder historischen oorsprong is een stek zonder wortel. Hoe kon het dan anders, of toen de Christelijke opwaking dien oorsprong miskende, moest haar die onvastheid kenmerken, waardoor alle blijvend machtsbetoon werd afgesneden. Met een Godgeleerdheid die Duitsch, Zwitsersch, Amerikaansch en Engelsch, maar niet „Nationaal” en Nederlandsch is; met een prediking die rondtast naar vormen en gedachten, als ware voor den nood der ziel en hare uitredding nog nooit het goede woord, en dus de zuivere gedachte, door den echt Hollandschen geest gevonden; met een volksliteratuur, die door en door methodistisch, verdrinkt in haar willekeurige algemeenheid; met een Godsdiens Stonderwijs, waarvoor het „zooveel hoofden zooveel zinnen” nog te zwakke kenschetsing is; kortom, met een Christelijke levensbeweging, die wortelloos, wijl zonder diepte in het verleden, krachteloos, wijl zonder geërfd levensfonds, ijl en onbegrensd, overal beweert te zijn en nergens te vinden is, ontbreekt alle waarborg, dat niet al uw moeite om niet zal zijn besteed of zelfs overvloeit in wat tegen den Christus zich kant.

Juist dit wederopnemen van den Gereformeerden titel was de beste wachter tegen *versteening* en *repristinatie*. Wij noemen ons niet als de Doopsgezinden naar Menno, niet als de Lutherschen naar Luther, maar zijn onder alle Kerken der Hervorming de eenige die zich nooit anders dan „de Gereformeerde Christelijke” noemde. Hiermede is het beginsel van voortdurende *zuivering en ontwikkeling* als van onzen Kerkstaat onafscheidelijk erkend. „Gereformeerd”, d. i. door God zelven gereinigd van vlek en rimpel. Men mag dezen schoonen naam niet als historisch petrefact nemen, noch ook ze met de onmogelijke vertaling van „Hervormde Kerk” gelijk-schatten. Hervormde Kerken zijn *alle* Kerken der Hervorming en

toen men in 1816 den historischen titel van „Gereformeerde Kerk” prijs gaf, heeft men onbewust door te spreken van de „Nederlandsche Hervormde Kerk”, feitelijk het eigenaardig Gereformeerde in het algemeen Protestantsch karakter der Hervorming doen ondergaan. Hiertegen komt Dr. Kuyper op. De Hervorming der 16de eeuw was een geestesbeweging, die reeds ten einde liep. Wat thans nog uit die eeuw wil leven, kàn galvaniseeren, maar nooit een ruischen doen hooren van den Geest. Keer ik mij daartegen naar het beginsel zelf, waarvan ook gisting uitging, naar het „Van God gereformeerd zijn”, dan heeft men een titel, die èn het leven der praktijk, èn het geestesleven van den enkele, èn de voortdurende werking van den Koning der Kerk op Zijn gemeente aanduidt. Juist tegen de ziekelijke uitwassen is geen beter tegengif dan in dezen zinrijken naam. Wat er uitnemend in de Ethische, wat er waars in de Kritische, wat er fundamenteels in de Confessioneele richting schuilt, kan al te gader als natuurlijke vrucht aan den Gereformeerden stengel geplukt worden. Maar men bewondere dan ook den diep zedelijken ernst, het uitnemend passend geheel van onze Gereform. wereldbeschouwing, van onze vaderlandsche Godgeleerdheid. Volgens Dr. Kuyper paste, gelijk wij reeds mededeelden, de Utrechtsche Godgeleerde faculteit zich te weinig bij de historie aan, om als draagster eener eigenaardig Nederlandsche, echt Gereformeerde Theologie te worden begroet. De Utrechtsche hoogleeraren achtte hij hoog, hij koesterde eerbied voor hun uitnemende gaven, en waardeerde hartelijk den zegen die van Utrecht voor de Kerken uitging, maar wilde daarom geen afstand doen van welwillende kritiek.

Om het belang, dat op 't spel stond, kon hij zich daarvan niet onthouden. Immers aan de Gereformeerden naam hangt *de invloed van onze Kerk op ons volk*. Het Nederlandsche volk is, zelfs nu nog, Gereformeerd tot in zijn Moderne, Groninger, Luthersche en Roomsche kringen. Wat Luther nooit kon, hebben Zwingli en Calvijn vermocht: zóó machtig den Christelijken geest in het leven te doen gisten, dat het tot in zijn wijdsten kring door dien geest doortrokken werd. Zij hebben ongedwongen een eigen nationaliteit, een eigen staatsleven, een eigen levenstrant doen voortkomen uit den machtingen stoot dien zij den volken gaven. Zoo is ten onzent niet slechts de Kerk, maar ook de natie als natie gereformeerd. De Lutherschen in ons land ontleenden aan den Gereformeerden Kerkstaat hun

kerkelijke organisatie. De Doopsgezinden legden hun tegenzin tegen het ambt af en traden in óns voetspoor. De Roomschen kweekten veel meer dan in niet-Gereformeerde landen den teederen zin, die aan de genade ook bij het eigen werk den voorrang laat, en op politiek en Kerkelijk gebied toonen liberalistische moderne kringen de sporen van den scherp geteekenden geestesstempel, dien de Gereformeerde Kerk onuitwischaar diep in het hart der natie gedrukt heeft. Als men invloed wil uitoefenen in engeren kring, dan kan vasthouden aan het algemeene Christendom volstaan. Maar meent men dat de poging moet gewaagd, om tot ons volk als volk in te gaan, dan rest niets anders dan het eenig spoor in te slaan, dat naar het hart der natie leidt, door weldoordachte weêr-opvatting der historische lijn.

Daarin ging Wormser reeds in 1849 voor, die voor de Philanthropie, voor Buiten- en Binnenlandsche Zending terugkeer eischte tot de Gereformeerde type. Ook voor het Schoolwezen kan volgens hem, het standpunt der Evangelische Alliantie en van de Protestant-sche vereeniging slechts voorloopig dienst doen. Wie op een Christelijke school onderwijst volgt toch een richting. Nu moet men bij de keuze van godsdienstige leerboeken zich behelpen met het inzicht van den zichzelf opwerkenden auteur, terwijl men anders kon afgaan op het geheiligd oordeel eener gansche Kerk; nu dekt de ééne naam van Christelijke school een elkaar vaak uitsluitende veelsoortigheid van geesten, terwijl aansluiting aan het Gereformeerd beginsel eenheid zou waarborgen. Er was dan ook continuïteit van het onderwijs bij wisseling van het personeel. Bovendien vindt men bij aanvaarding van den Gereformeerden naam het spoor gebaand, dat met den aard van onzen volksgeest strookt.

Dr. Kuyper werpt het denkbeeld ver van zich, dat hij voor den kring, die zich om zijn persoon heette te vormen op den „Gereformeerden” naam zou beslag leggen, alsof de kleine groep waarin hij zich beweegt, met afsnijding van alle overige elementen, het Christelijk leven onzer natie draagt. Zijn gezichtspunt ligt hooger, zijn blik draagt verder.

Voorts verdedigt Dr. Kuyper de tegenstelling van Gereformeerd en Irenisch, vredelievend, die hij zich soms veroorloofde. De Kerkelijke practijk heeft de vraag te beslissen: *Hoe gedraagt ge u jegens hen die uw heilig geloof verwerpen en bestrijden?* De Gereformeerde

Kerk van alle eeuwen geeft hierop bij monde van alle helden des woords, het eenstemmig, beslist antwoord: *Met den verwerper van Gods Woord, ook niet één oogenblik vrede*. Het streven om tot geen prijs den vrede te verstoren, dan alleen in den vorm van onschuldige protesten, is in strijd met de Gereformeerde practijk. Toch wil hij de Irenischen daarom nog niet ongereformeerd noemen. Ongereformeerd is hij die èn in de practijk èn in de leer het Geref. beginsel prijs geeft. Er zijn predikanten in de leer streng Gereformeerd, maar in de practijk zich aan den eisch van het beginsel onttrekkend. Van daar zijn opnemen van den naam Irenisch, om dezulken aan te duiden, die in de Kerkelijke practijk vrede houden, ook waar dit naar Gereformeerde gedragslijn ongeoorloofd is. Dat Dr. Kuyper, hen die zich in de leer èn in de practijk aan de Gereformeerde beginselen houden „Gereformeerd” noemt, verdedigt hij met de opmerking, dat in tijden van vreemde overheersching (en daarin leefde men Kerkelijk) de partij van actie zich steeds met den volksnaam heeft betiteld. De „Poolsche partij” is niet het geheele volk, maar bestaat uit hen, die Polen herstellen willen, in onderscheiding van een ander deel des volks, dat alle daad van verzet afkeurt, zich lijdelijk houdt en berust.

Een tweede eisch raakt het *Democratisch karakter*, dat de Kerk behoort aan te nemen. Kerkbestuur en predikanten leunden meest op notabele familiën die belangstelling in het Kerkelijk leven toonden, en men drong de kleine burgerij en de lagere volksklasse als onmondig terug. Ook het *Réveil* heeft aan de Christelijke beweging van de eerste helft dezer eeuw, die aristocratische natuur gegeven; het won onder de oud-adellijke geslachten en de patricische familiën zijn eerste bekeerlingen. Geboorte, naam en geldbezit verhoogde de zedelijke beteekenis van deze verovering, en het sprak van zelf dat de reeks van Chr. philanthropische stichtingen, die als propagandamiddel in het leven werden geroepen, meest aan deze mannen en vrouwen van hooge positie werden toebetrouwd. Met edele toewijding hebben deze Christelijke familiën zich het lot van ons Christenvolk aangetrokken; door invloed en soms koninklijke mildheid een eigen terrein voor Christelijk leven naast de hun vijandige Kerk gesticht en overal dat gewijd patronaat uitgeoefend, dat hun van rechtswege toekwam, door de tijdsomstan-

digheden geëischt en door niemand betwist werd. Maar de toestand keerde. De eerst onderdrukte partij kwam aan het bewind; bescherming werd overbodig. Zulk een wijziging is altijd pijnlijk. Doch het was onvermijdelijk. Het ligt nu eenmaal in de natuur der zaken, dat de groote schare in dagen van druk en benauwing, willig zich onderwerpt om steun te vinden en dat ze vrij geworden, wenscht te toonen, dat dankbaarheid nooit tot zelfwegcijfering nopen kan. Toen in 1867 uitvoering aan art. 23 werd gegeven, werd plotseling de orthodoxie in een groot deel der Kerk heerschende partij. Deze bestond uit drie groepen: De aristocratische coterie, die, klein maar machtig, schier geheel door het Réveil gevormd was. De malcontenten, die, groot in aantal, maar zwak in talent, de traditiën der oude Kerk meest in conventikelen hadden voortgezet. En eindelijk een ietwat conservatief gekleurde groep, die aldoor ter Kerk gekomen was. De laatste stond daarin tegenover de beide eersten; Aristocraten en Democraten hadden beide de Kerk gemeden, terwijl de Conservatistische phalanx juist in Kerkelijken zin kracht had gezocht. Was nu coöptatie beginsel van Kerkbestuur gebleven, dan zou de bestaande toestand in niets gewijzigd zijn. Maar nu de coöptatie viel, en art. 23 aan de numerieke meerderheid het overwicht gaf, was het duidelijk dat men de rollen allengs verwisselen zou en dat de kleine patricische en conservatieve fractie het onderspit delven moest tegenover de machtige democratische fractie. Doch helder inzicht in de dingen die komende waren ontbrak; men meende van de volgzzaamheid der groote massa zoo verzekerd te zijn, dat schier alle posten, ambten en betrekkingen aan de kleine coterie van Patriciërs en Conservatieven werden toebedeeld. De groote menigte des volks deed bijna uitsluitend bij de stembus dienst. Schier alle verkiezingen van 1867—'70 te Amsterdam en elders, bewijzen dit. Men zette het oude patronaat eenvoudig voort en miskende alzoo den wezenlijken toestand.

Al spoedig werd men in deze zoete rust gestoord. Bij volgende stemmingen bleek het maar al te veel, dat het Patriciaat te zeer in de minderheid was, om lang ongevraagd als voogd te worden geduld. Men werd zich van zijn kracht bewust en ten slotte moest de kleine coterie het onderspit delven. De wederzijdsche verhouding werd toen zoo veranderd, dat menig oud Conservatief, weer verstandhouding met den vijand: het modernisme, ging aanknoopen.

Dr. Kuyp e r 's oordeel over dezen stand van zaken is, dat de patricische cōterie in 1867, de democratische sinds 1870 een ernstige feil heeft begaan. In 1867 heeft men het democratisch karakter der nieuwe beweging miskend, toenadering toonend aan het ongeestelijk Conservatisme, terwijl men aan strengere broeders uit de burgerij zijn sympathie onthield. Maar ook de bovendrijvende fractie tastte hierin mis, dat ze niet scherp genoeg tusschen de Conservatieven en de broeders uit het Réveil onderscheidde. Dat men de conservatieven liet vallen, was naar eisch van geestelijke keur gehandeld. Op hen kan men nooit staat maken; de dwaasheid des Kruises staat altijd in den weg. Maar men had deze Kerkelijke mannen niet met de hooge geslachten uit den Réveil moeten verwarren. Er zijn familiën in elk onzer groote steden, wier naam door banden van trouw, toewijding en liefde te eng aan de zaak des Heeren verbonden is, om ooit, zonder schuld voor Hem die ze ons gaf, hun dienst, patronaat en leiding vaarwel te zeggen. Al keerden de tijden, men mocht daarom niet vergeten, wat deze mannen en vrouwen in dagen van pijnlijke worsteling hebben geofferd, om den Koning der gemeente te dienen.

Toch werd door die feilen de loop der historie niet veranderd. De toekomst der Kerk is *voor de Democratie*. En dit is door Dr Kuyp e r niet aanvaard als een noodzakelijk kwaad, maar als door God gewild en in overeenstemming met den aard van het Christendom. „In onze oude wereld dringt het leven der volken en natiën rusteloos en daarom onwederstaanbaar, naar de grenslijn waarachter de *Democratie* begint. Tegenstand baat niet. Men kan de Democratie in zijn vaart wel ophouden maar niet stuiten, en de keus is slechts, of men haar als verbitterde vijandin wil afwachten, of haar, als een door God gezonden bode zal erkennen. Zoo is het in ons Staatsbestuur en in de leiding onzer stedelijke belangen, in nijverheid en landbouw, op het gebied van kunst en wetenschap, bij vloot en leger, in de raadzaal en voor de balie. Het volk komt tot al grooter beteekenis. Het wint in kennis, het wordt zich van zijn kracht bewust. Het heeft den moed en de eerezucht om naar meerder macht te dingen. De logica der feiten stuwt al voort, en noch patricische afkomst, noch fijner beschaving, noch een schat van millioenen is tegen die drijfkracht opgewassen. Het moge nog jaren duren, maar dit staat vast, zoo Europa een toekomst heeft, dan wacht het die van de Democratie.

Van zulk een algemeene beweging kan ook de Kerk zich niet vrijhouden. Ook zij moet, tenzij ze abdiceere, de nieuwe frontbeweging medemaken. Alleen in de Democratie ligt ook voor haar profetie van krachtsvernieuwing en bloei. Reeds voor 1867 hebben de scherpstzienden dit uitgesproken. Na 1867 kon er over dezen keer in den loop der Kerk geen verschil bestaan. Met art. 23 is onze Kerk den Staat in democratische neiging zelfs vooruitgeschreden. Niet maar de mogelijkheid van democratische ontwikkeling, neen de democratie met vlag en wimpel, is door de crisis van voor zes jaren onherroepelijk ingehaald!"

Zoo sprak Dr. Kuyp e r niet dezer dagen maar reeds 46 jaar geleden! Er was een overwinning behaald op de Synodale partij door invoering van art. 23. In zijn „Confidentie" levert hij het betoog, dat het Christendom democratisch is naar aard en wezen, terwijl miskenning van zijn heilig karakter tot besnoeiing der democratische invloeden heeft geleid. Bijna geheel Jezus' omgeving is uit de kleine burgerij. Hij zelf is door banden van maagschap aan den democratischen stand verbonden. Zoo weinig verwacht Hij het van de rijken (bedoeld zijn zij die op hun goederen hun betrouwen stellen), dat Hij eer een kemel door het oog van een naald ziet gaan, dan een rijke in het Koninkrijk der hemelen. De mannen van hooger stand, met wie Hij in aanraking komt, zijn meestal schuchter en vreesachtig. Zijn Apostelen zijn allen mannen van democratisch karakter en waar Zijn gemeente voor het eerst in beeld zal gebracht worden, zijn het voor Jezus de kreupelen, zieken, blinden en armen, en voor Zijn Apostel de onaanzienlijke, onedele, geringe lieden, die haar kern vormen. Schier alle degelijke beweging in Jezus' Kerk is uit diezelfde kringen geboren. Waldenzen en Albigenzen waren, evenals de martelaars der hervorming, meest uit de groote massa geboortig. De stichting onzer republiek is wel door de Edelen beproefd, maar door het volk gelukt. Ook nu zou zonder steunpunt in de volksmassa de Christelijke Kerk voor ons verloren zijn. Gods Woord drukt op dien toestand het zegel. De lagere volksrangen zijn der Gemeente veel meer dan de hoogere als de tente aangewezen, waarin ze verwijlen zal. Wat ook van kerkinrichting in de Schrift te berde komt rijmt met dezen democratischen grondtoon. Verlating van dit spoor is als een der eerste oorzaken van verster-

ving en verval der Gemeente te beschouwen en naar zijn vaste overtuiging zal Gods Woord eerst dan ten volle gehuldigd zijn, zoo men de door God gehuwde denkbeelden van Kerk en Democratie niet langer scheidt.

Dr. Kuyp^er bedoelt daarmede niet dat mannen van hooge geboorte en stand daarom geen van God verordende roeping in de Kerk van Christus zouden hebben. Veeleer betoogt hij, dat zij niet buiten de Gemeente kunnen, evenmin als de Gemeente buiten hen. Er is wederkeerige onmisbaarheid. Ziet men dit in, dan zal het geloof des harten een macht blijken die de somtijds ruwe krachten der democratie beteugelen en mijden kan, mits men haar niet zoekte te onderdrukken. Vooral in onze volksmassa leeft nog te sterke eerbied voor wat in hoogheid gesteld is, om voor (tenzij tegenstand tot verzet prikkele) miskenning van het aanzienlijke, het talentvolle en hooge in de Gemeente beducht te zijn. Zoo kan de kleine aristocratie onzer Gemeente, na winning van het vertrouwen der schare, der volksmassa tot steun en leiding strekken, en zal de democratie zich, althans in Jezus' Kerk, van die ziekelijke ontaarding weten vrij te houden, die met haar ontzinden waan kracht voor het lichaam zoekt in verlamming van zijn edelste deelen.

Het derde punt van het Kerkelijk programma van Dr. Kuyp^er is: de *Vrijmaking der Kerk*. Noch het Gereformeerd, noch het Democratisch karakter mag voor de Gemeente geëischt worden, zoo niet te gelijker tijd haar recht op *Vrijheid* volledig wordt erkend.

Geen menschonteerende geestesdwang! Dwang noch van het geld, noch van het misbruik der te machtige persoonlijkheid, mag naar den Koninklijken adel des geestes den vrijen geest ooit aangelegd worden. Zelfs niet negatief, noch indirect mag dwang te hulp geroepen. Een stelsel van geestelijke onderdrukking als onze Synodale Organisatie ten tooneele bracht, is even onwaardig als Rome's feitelijke dwang. Vrijheid onderstelt niet slechts, dat men vrij de boeien afneme, maar dat vrij ook den weg opensta om mijne vrijheid te gebruiken. Geen overheersching dus van geest over geest. Noch van den opziener over de Gemeente, noch van de Gemeente over haar leden. Alleen vrije banden zijn in de Gemeente van Christus betamelijk; in de vrije gemeenschap ligt haar kracht.

Eischt Dr. Kuyp^er dat de Kerk Gereformeerd zij, dan is niet

bedoeld alsof ook aan den onwillige een Gereformeerden kerkstaat moest opgedrongen worden. Eigen levenskeus dient gevolgd. En als de aanzienlijken in den lande de poging wilden wagen om den Aristocratischen toon in de Gemeente blijvend te doen heerschen, het is Dr. K u y p e r volkomen wel, mits men hem vrijliet, welbewust de richting te volgen, die hij in de teekenen des tijds ziet aangewezen en aan lieden van zijn stempel een Gemeente gunne, die haar gebouw willen optrekken in zuiver democratische lijn — dit woord in socia-len zin verstaan, en als zoodanig de aristocratie der vrome geesten niet uitsluitend, maar juist eischend.

Tegen de vervulling dezer wenschen is het bestaande Kerkgenootschap, het staatscreatuur van 1816, voorshands een ernstig beletsel. Men is niet vrij en kan het niet worden. De Kerkorde belet u Gereformeerd te zijn en Gereformeerd te leven, en doet de strooming van den democratischen geest in het enghartigst clericalisme verzanden. Te verhelpen is dit euvel niet, tenzij men breke met de valsche eenheid, en het onheilig fantoom der Volkskerk van de erve der Gemeente verdrijve. Handhaaf de eenheid en in wat manier men ook reorganiseert, steeds zal er een winnende meerderheid en een met wrok en bitterheid bukkende minderheid zijn.

Waarom ze niet prijs gegeven? Meent men dat er in een Volkskerk zegen schuilt? Met name te Amsterdam roepen de feiten te sterk. Daar hebt ge nu uw volkskerk met 137,000 zielen! ¹⁾ Schreit het niet tot God, zoo ontfermingloos die onheilige Volkskerk en predikanten en opzieners en gemeenteleden maakt? Over welk deel dier schare gaat de Kerkelijke werkzaamheid? Over de helft, over een derde? Geen zesde deel komt in de bedehuizen. Geen tiende deel komt op onze Catechisatiën, langer dan een enkel jaar — en.... de groote menigte wordt door de Kerk aan haar eigen geesteloosheid overgelaten. Zeg niet dat de volkskerk den toegang tot de gezinnen en de komende geslachten geeft. Deze Kerkelijke band biedt vaak eer beletsel dan opening des harten, gelijk de veelvuldige werkzaamheid om de volksmassa te bereiken, niet van de Volkskerk is uitgegaan, maar in weerwil van haar hooghartige tegenwerking tot stand kwam. Die Volkskerk zou toegang tot huis en hart geven! Feitelijk is de toestand: men leeft in die kringen, waartoe niet Kerkelijk verband, maar sympathie den toe-

¹⁾ Dr. Kuyper beschrijft den toestand van vóór 45 jaar.

gang ontsluit, en blijft van de groote menigte stadgenooten even vervreemd, als men het zonder haar zijn zou. Al bracht de vrije Kerk hierin geen verbetering, dan was het toch een voordeel dat geen onwaren schijn de conscientie in slaap wiegde. Zooveel de Kerk aangaat ligt de geheele stad alhier onverzorgd; bij honderden sterven de zielen weg, die nooit iets van hun Kerk ontvingen en zelfs ten grave gingen, zonder dat zij het wist en men troost zich met de gedachte, dat ze tot de Volkskerk behoorden. Denkt men de Volkskerk weg, terstond zou de drang gevoeld worden om het ontkerstend deel der bevolking door krachtiger zendingsarbeid te bewerken, of het mocht gewonnen worden voor den Heiland. Met de Volkskerk heeft men kerkelijke zondagsscholen die kwijnen, zes Christelijke, Kerkelijke scholen voor een gemeente van bijna honderd-veertig duizend zielen, en voorts..... laat men anderen arbeiden. Bij rondgang en huisbezoek ontmoet men de leden licht een enkel maal in de tien jaar, en verder bij aanneming, bij Doop, bij een Avondmaalsgang met Paschen!..... zoo wiegt men zich in slaap.

Voorts betoogt Dr. Kuyper, dat onze Geref. Kerk oorspronkelijk het tegendeel van een volkskerk is geweest, zij werd door Staatsche ontaarding, wat de onhistorische lofredenaar thans in haar roemt. Een Volkskerk weersprekt de groote tegenstelling tusschen Christus en de wereld, die de hoofdgedachte der Schrift vormt. De Volkskerk heeft dan ook nooit gebloeid. Machtiger dan onze wenschen is de strooming der geesten. De massaliteit lost zich eenerzijds almeer in haar atomen op, om ter andere zijde zich tot al machtiger massa opeen te stuwen. Denk aan Italië, aan Duitschland, het Pan-slavisme, al hun overweldigende massaliteit almeer doende steunen op individueele ontwikkeling. Dien dubbelen gang volgende, moeten dus of de volkskerken zich in kleine kerken splitsen, of zich opéén stuwen tot één alles omvattende massaliteit. Amerika of Rome! En dan behoeft hij, die de Gereformeerde volksaard kent, toch waarlijk niet over de toekomst te twijfelen.

„L'Église de la multitude” (de Kerk der menigte) was Monod's devies, zeker nooit gekozen ten aanzien van een Volkskerk, wijl de Geref. Kerk dit in Frankrijk nooit was; maar kon dit als manifest voor dit verouderd standpunt gelden, Dr. Kuyper zou er aanstonds zijn „La multitude des Eglises” (de menigte der Kerken) tegenoverstellen.

De vrijheid der Kerk moet in *zelfstandigheid* haar steun vinden. Een Kerk, door wat klinkend manifest ook vrijverklaard, blijft in staat van afhankelijkheid, zoolang ze een macht buiten haar te danken heeft voor het brood dat ze eet. Zelfstandigheid is dus zeer bepaald als *een leven uit eigen middelen* bedoeld. Men was gewoon elken eisch tot intrekking van de staatssubsidie met een verwijzing naar de Afgescheiden broeders te beantwoorden. Dr. Kuyp^er toont met sterk sprekende cijfers aan, dat de Christelijk Gereformeerden met hun 100,000 leden, een beschamende offervaardigheid toonen. De finantieele positie der predikanten zou geen schade lijden, als ze den beslissenden stap waagden (Dr. Kuyp^er spreekt van het overtrekken van den Rubicon). En al ware ook de eerste tijd van den overgang moeilijk, hij vertrouwt, dat niemand daarom zou willen tegenhouden, wat zulk een onberekenbare zegen voor het volk en de Gemeente zijn zou.

De quaestie der Staatssubsidie acht Dr. Kuyp^er bijzaak. Wat men daardoor verloor, zou in mindering der belasting komen en beschikbaar worden voor vrije liefdegift. De Chr. Geref. broeders deden wel beide te gelijk: „èn in de belasting bijdragen voor onze Kerk èn hun Kerk onderhouden”. Kon men den Staat bewegen om de gekapitaliseerde dertig millioen uit te keeren, hij zou dit kapitaal aanvaarden, mits deeling vergund en de bouw van nieuwe kerken aanstonds uit dit gereede geld begonnen werd.

Ten slotte meent Dr. Kuyp^er nog drie eischen te moeten stellen: Er moet goedgeordende Leerdienst, Eeredienst en Liefdedienst zijn.

Er moet Leerdienst zijn. De Kerk treedt op, om een leven dat de wereld niet heeft maar uit den Verrezen Heiland vloeit, aan die wereld te brengen en te kweken in de gemeente. Met dat leven is de leer allermintst identisch, maar toch beiden hooren bijeen. De mensch is een *redelijk* wezen. Het machtigst instrument om op menschen te werken is het *woord*. Dat *woord* is uiting van een gedachte. Die gedachte moet aan een *welgeordende wereld- en levensbeschouwing* ontleend zijn, — de afspiegeling in onze rede van *dat waarachtige leven dat in Christus is*. Elk gemeentelid kan dit geheel van gedachten niet in zich opnemen. In elks leven zijn tijdperken van ontwikkeling en overgang. Eerst als resultaat van eigen zielservaring is deze gedachtenkring innerlijk waar. Onze Geref. Kerk heeft nooit onderteekening eener geloofsbelijdenis aan hare

leden gevraagd. Anders staat het met hen die de kinderen der Gemeente onderwijzen, en vooral van hen die als predikers van het Woord de Gemeente zullen dienen. Men mag in zedelijken zin niet het woord voeren, zoo men geen woord heeft, en zonder een *gedachte* is het woord een ijdele vorm. Het spreekt van zelf, dat een gedachte slechts een dwaalster is, tenzij ze een levend element vorme in een goedgeordende levensbeschouwing. Daarom mag van den eisch niet afgezien, dat de *Voorgangers* der Gemeente de levensbeschouwing niet van de wereld maar van den Christus brengen. Het verschil tusschen beide heeft elke Kerk voor zich te bepalen. Heeft ze dit gedaan, dan kiest ze een voorganger en offert haar penningen ter zijner bezoldiging, niet om wat waarheid is te bestrijden, maar om juist in en buiten de Gemeente deze te bepleiten. Zonder *Belijdenis* is dit ondenkbaar. Van het „Quatenus” (d. w. z. dat men de belijdenis aanvaardt voorzover deze overeenkomt met Gods Woord) hebben we genoeg ellende beleefd, en dat *Leervrijheid* leidt tot vernietiging der Kerk, maken de Modernen duidelijk. Een Kerk zonder belijdenis is een ridder zonder blazen, een vloot zonder wimpel, een karakterlooze vereeniging, die niet weet, of niet zeggen durft, wat ze wil.

Een Belijdenis wenscht Dr. Kuyper, en die scherp geformuleerd, althans in die Kerspelgemeente, waarbij hij zich zou aansluiten. Een Belijdenis die haarfiin alles omschreef en codificeerde? Dat is de dood, werpt een twistappel in de Gemeente, kweekt letterzifterij en trekt van den dienst Gods af. Een Belijdenis bevatte niets, dan wat afdoet ter zaligheid. Wet des geloofs en des levens is alleen Gods Woord. Dát blijft; al het andere wisselt. In elke Belijdenis is te onderscheiden tusschen de zaak die men belijdt en den vorm, waarin het beledene wordt uitgedrukt. Onveranderlijk blijve alleen het eerste, al het overige wissele, naarmate God de Gemeente het inzicht, de gedachte en het woord geeft. Slechts beginne men nooit van meet af, maar belijde zijn geloof steeds op de historische lijn, d.i. in aansluiting aan de Belijdenis der Vaders, maar die zoo mogelijk beter uitgedrukt, schriftmatiger bepleit, scherper tegen de ketterij ook onzer dagen gehandhaafd, en zóó uitgesproken, dat ze ons eigen geslacht een woord op de lippen legt, dat naar onze behoefte ons het scherpgewette zwaard reikt, om in den geestelijken tegenstand waaraan wij ten prooi zijn, met vaste hope en blijmoedig

geloof pal te staan voor onzen Heer. Dát en dát alleen is Gereformeerd, „*reformata reformanda*”. Ach, men kent den vrijen zin onzer Dordtsche vaders zoo weinig. Van reprimatie hadden zij een afkeer, een als mannen des vrijen geestes hebben zij juist, die miskende en verguisde mannen, *voortdurende reformatie* ook op het stuk der Belijdenis gewild.

Al is dus tusschen de Substantie en den Vorm te onderscheiden, hierin verschilt Dr. Kuyper van velen, dat hij dien *Vorm* niet aan den willekeur van den enkele wil overlaten, maar deze evenals de *Substantie* van de Kerk vraagt, mits die vorm niet versteene maar de beweging van het gemeentelieven volge. Hij wil de onderscheiding van het *quia* en *quatenus*¹⁾ niet aan elks goedgevoelen overlaten, maar geeft de beslissing over aan de macht, die over allen en dus ook over den prediker staat: aan de Gemeente, sprekend in haar wettig, geestelijk, door het gebed geheiligd orgaan.

Dit is echter in een Volkskerk ondenkbaar. Een vaste belijdenis wordt in een Volkskerk gewetensdwang en blijft daarom een doode letter. Maar aanvaardt men de vrije Kerk, vormt men voor elke schakeering der geesten een eigen levenskring, dan vervalt ook dit bezwaar volkomen. Geen prediker leent zich dan ter bediening eener gemeente, die niet *zijn* gemeente naar den geest is, en juist de wedijver met andere zal elke gemeente dwingen steeds dat frissche, bezielende woord in haar Belijdenis te brengen, dat het Christelijk woord is voor den tijd.

Maar niet alleen Leerdienst. Er zij ook, er zij meer dan thans „Eeredienst”, ter aanbidding. Naast het *Woord* plaatsten onze vaders steeds als tweede genademiddel het *Sacrament*, waarom als van den Heere gegeven middelpunt, de Eeredienst der Gemeente zich te ontwikkelen heeft. Dusver bleef de samenkomst onzer Gemeente veel te eenzijdig *dienst der Leer*. Dit voedt clericalisme en beperkt meer dan mag het handelend aandeel door de Gemeente zelve aan haar Godsdienstoefeningen genomen. Het kweekt onkerkelijken zin, wanneer een prediker de Gemeente bedient, wiens geestelijke gave

¹⁾ Er was een strijd geweest over het gezag der belijdenisschriften. Sommigen beweerden, dat zij aan de belijdenis der Kerk gebonden waren, *omdat* (quia) deze met de H. Schrift overeenkwam. Anderen meenden, dat zij aan de belijdenis gebonden waren *voorzoover* (quatenus) deze overeenstemde met Gods Woord.

op een ander terrein dan dat der profetie ligt. Het maakt den prediker, in stede van den Heer der gemeente, tot vereenigingspunt der saamgekomen schare. Het noopt hen, wien het niet gegeven is twee soms driemaal elke week een weldoordachte rede ten gehoor te brengen, in eindelooze herhaling of valsch vernuftspel of aaneenrijging van gemeenplaatsen, ontkoming van het onontwijkbare te zoeken. Het maakt voor kinderen en minder ontwikkelden het kerkgaan tot een pijniging, door werktuigelijk aanhooren en wezenloos stil zitten. Kortom het preeken, als het een en het al der gemeentelijke samenkomsten, altijd preeken en niets dan preeken, kan door God niet gewild zijn, wijl Hij ons de mannen en talenten onthield om het altijd stichtend, schoon, waar en zegenend te doen. Het doet de geheele Gemeente op de kruken van een redenaar loopen, en ondermijnt, knakt en sloopt zoovele uitnemende gaven als God in onze leeraars gelegd heeft, maar die door het altijd bekommerd zijn over de preek die telkens weerkomt, de frissche atmosfeer, de ruimte in den tijd en de vrije sympathie der geesten niet vinden om zich tot nut der Gemeente te ontplooien.

Daarom wenscht Dr. Kuyper inkrimping van den Leerdienst en betere ontwikkeling van den Eeredienst. De vorm, dien men daartoe kiezen wil is hem onverschillig. Maar Sacrament, Gebed, Kerkgezag en verdere Liturgie zijn de daartoe aangewezen bestanddeelen. Mogelijk zou men goed doen daarbij ook de *Postillen* hun plaats in het kerkelijk leven terug te geven. Zulk een verzameling van korte voordrachten, uit de pen der meest gezalfden onder de geestelijke corypheën der Kerk gevloeid, heeft een zeldzame bekoring, draagt een uitnemend historischen tint, en werkt door kalmte der voordracht stillend en vertroostend op het hart. Regeling hiervan zij echter aan elke Gemeente overgelaten. Slechts om het beginsel is het te doen, dat in Israëls Tempeldienst gegeven, overal in de Schrift bevestigd wordt, door de Christelijke Kerk aller eeuwen nauwgezet bewaard is en ook door onze Gereformeerde Kruisgemeenten, zoo te Londen als in het Vaderland blijkens de acten die ons nog ten dienste staan, ter dege is bedoeld. Laat er leerdiensten zijn! Diensten die een goede twee uur van den Zondag nemen en ter opleiding van de Gemeente dienen door grondige bespreking van de diepten des Woords, de nooden des levens en den gang van het Godsrijk. Maar hieraan make men *niet elke samenkomst* der Gemeente dienstbaar.

Laten er ook korte, eenvoudige, liturgische diensten zijn, waar elk lid der Gemeente, zelfs het kind der Zondagsschool deel aan kan nemen. Diensten waarin Gods Woord wordt gelezen, gedankt en gebeden, gezongen en gejubeld en een korte vermaning het geheel besluit. ¹⁾ Bovenal, open naast deze beiden, niet maar om de drie maanden, maar telkens en gedurig een Sacramenteelen dienst voor de geloovigen, opdat de Heere bij brood en wijn tot Zijn Gemeente kome, om Zijn lichaam tot spijs en zijn bloed tot drank te geven, haar ter sterking van het geloof.

Hiermede is de dienst der Gemeente echter niet voleindigd. Als ze in den Leerdienst haar *Geloof* belijdt, in den Eeredienst van haar *Hope* juicht, nog zou het edelste ontbreken, zoo de *Liefdedienst* niet deze twee verzelde.

De Liefdedienst beginne van het Huis Gods en splitse zich in haar twee natuurlijke takken: de zorgen voor de nooden der *Ziel* en voor de nooden des *Lichaams*. Er zij voor het geestelijk leven der Gemeente een altijd bezige hand der leidende, steunende, opbeurende liefde. Den ongeloovige of twijfelende verketteren en af te stooten, is daz eerst uw recht, zoo gij als Kerk de liefde der moeder aan hem ten koste hebt gelegd. De Kerk mag haar leden, vooral de jongeren en zwakkeren, niet aan zich zelf overlaten. Er moet maar niet in het algemeen, maar ook persoonlijk, ook op den man af, gewaarschuwd, geraden, gebeden en met al de kracht der ontfermende liefde gezocht. Verkeerdheden in persoonlijk, openbaar en huiselijk leven moeten als ernstige krankheden door de scherpte der conscientie afgesneden of door de medicijn des Woords gebeterd. De worstelende ziel moet in de geboorteweeën der bekeering niet aan eigen smart ten prooi gelaten, maar met medelijden van Gods kinderen gesteund. De bekommerde, die zich opsluit in zijn zelfwegwerping, moet aan de hand der sterkeren uitgevoerd naar de blijdschap der volkomen verlossing. Er moet raad zijn voor de jonge moeder bij de opvoeding van haar kroost. Het afgedrevene moet gezocht, de verlatene getroost. Wie niet bidden kan, moet men leeren bidden. Zoo behoort het Christelijk leven *Gemeenteleven*, profetie van de *Gemeenschap der heiligen te zijn*, dat de een des anderen

¹⁾ In „Onze Eeredienst”, in 1911 uitgegeven handelt Dr. Kuyper in het geheel niet over afzonderlijke liturgische diensten, waaruit wij afleiden dat hij dit denkbeeld losliet.

lasten draagt, en elks zieleleven door teedere banden aan het leven der gansche Gemeente verbonden zij.

Hierbij voege zich de zorg voor de nooden des *Lichaams*. Het Christendom rekent ook met het uitwendig leven. Christus openbaarde zijn wondermacht ook op dit terrein. Hij verrees uit het graf en waarborgt een wederopstanding en verheerlijking des lichaams. Van daar de *Dienst der tafelen*. Armverzorging dus die niet het Pauperisme voedt, maar den ingezonkene opbeurt en verheft. Zorg voor ouden van dagen en ook voor vreemdelingen „passanten” gelijk de Geref. Kerk die eertijds noemde, voor kranken, gevangenen, blinden, dooven, stommen en kreupelen. Op den „Christus Renumerator” mag een Kerk niet hopen, die niet zelve de voetstappen van den „Christus Salvator” drukte.

Hierbij sluite zich de Liefdedienst voor de Wereld, door *In- en Uitwendige Zending* aan.

Dit is het kerkelijk program van Dr. Kuyper. Hij moest daarom getuigen tegen een Kerkstaat, die naar zijn innigste overtuiging de komst van 's Heeren Koninkrijk tegenhoudt, oorzaak is, dat de naam des Heeren gelasterd wordt, den zegen van Christus' geest bant uit het volksleven en de gemeente die zich naar Jezus noemt tot een aanfluiting in stede van een stad op een berg doet zijn. Wanneer hieraan toegevoegd was dat de Kerkstaat waarin toen Dr. Kuyper zich bevond in strijd is met Gods Woord en met de eere van den Koning der Kerk, dan was een volledig program van beginselen gegeven geweest voor de reformatie der Kerk. In de Modernen alleen school het kwaad niet. Aan de organisatie is te wijten dat de Kerk des Heeren niet als een licht op den kandelaar is. „Op het wrak geslagen schip in het midden der baren staat de bemanning machteloos, brengt zelfs een Barends aan het roer geen heil.” Het zou voor later tijd bewaard blijven om het volk des Heeren in deze landen toe te roepen, dat het zijne zonde en schuld was, dat het zich een ordening liet opleggen, die het verheerlijkt Hoofd der Gemeente naar de kroon steekt.

Reeds toen heeft Dr. Kuyper zich de vraag gesteld of het niet plicht was om de Volkskerk te verlaten en een kring van gelijkgezinden rond zich te verzamelen ter verwezenlijking van zijn ideaal. Maar dien stap meende hij niet te mogen doen, en hij geeft daarvan rekenschap met de woorden: „Diep overtuigd van den zegen die te

verwerven is, mag ik dien niet alleen voor mij zelf, maar ook voor anderen begeeren. Daarbij komt, dat bij een kleine natie als de onze de Vrije Kerk nooit kàn bloeien, zoolang de massale Volkskerk op haar drupt. Eerst dan zou ik mij tot zulk een stap verantwoord, maar dan ook gehouden rekenen, zoo ik, na elken weg tot Kerkherstel beproefd te hebben, de verklaring der gemeente, door welke levensuiting dan ook, ontving, dat zij met voorbedachten rade volhouden wil wat m.i. verhindering is van het Koninkrijk Gods."

Te Amsterdam sloot Dr. Kuyper zich aan bij de Gereformeerden. Bij de Irenischen kon hij zich niet voegen, deze waren, zoowel voor het Revivalistisch als voor het Conservatief gedeelte hunner partij, te onverschillig tegenover het vraagstuk der Kerk als zoodanig, dan dat hij, ook bij sympathie voor hun geloofsijver en achting voor hun personen, bij dezen strijd met hen in het gelid kon staan. De Gereformeerde partij, ook bij open oog voor veel kranks en droevigs, was hem van harte sympathiek.

Dr. Kuyper was het duidelijk dat het eenmaal komen moest tot een conflict met de Besturen. Daarom werd de positie van den Kerkeraad der hoofdstad versterkt door het nemen van besluiten, waardoor de Kerkelijke goederen alleen langs rechterlijken weg aantastbaar werden gemaakt, om aldus voor overrompeling gevrijwaard te zijn. Velen dachten dat zulk een botsing aanstaande was; deze zou eerst een vijftiental jaren later uitbreken.

4. *Redacteur van „De Standaard”.*

Den 1sten April 1872 aanvaardde Dr. Kuyper de redactie van de hoofdartikelen van „De Standaard”. Er zijn broeders geweest die het betreurd hebben, dat hij zich van toen af steeds meer op staatkundig gebied is gaan bewegen. Als kanselredenaar wist hij de schare te boeien gelijk geen ander; zijn arbeid te Amsterdam was zoo kennelijk gezegend. Uit hoeken en stegen kwamen de kerkgangers naar de bedehuizen, waar hij het Woord Gods bediende. Menschen die vroeger naar buiten geloopten waren om een oefenaar als Wulfert Floor in een schuur te hooren, kwamen in de bedehuizen als hij predikte. En dat hij niet alleen gewaardeerd werd door „de luyden van kleine middelen”, bleek uit het feit, dat men hem een kostelijk huis ten geschenke bood. Welke heerlijke dingen

had hij tot stand kunnen brengen, wanneer hij zich alleen op de lijn van de bediening des Woords had blijven bewegen! Doch Dr. Kuyper is van gevoelen geweest, dat hij zich op het terrein van het publieke leven moest begeven, om niet alleen naar het voorbeeld van Israëls profeten het licht van Gods Woord ook op de erve van het staatkundige leven te laten schijnen, maar ook om in den politieken strijd voor de eere van 's Heeren naam een werkzaam aandeel te nemen.

Aanvankelijk schreef hij de hoofdartikelen van „De Standaard”, maar allengs beheerschte hij dit blad geheel en werd het zijn lijfblad.

Het eerste blad van anti-revolutionaire richting werd door Mr. Groen van Prinsterer geredigeerd. Het proefnummer verscheen 1 Juli 1850 onder den titel van *De Nederlander, Nieuwe Utrechtsche Courant*. Het bestond slechts vijf jaar. Als reden van de staking der uitgaaf gaf Groen van Prinsterer op, dat de arbeid hem te zwaar werd, wyl niemand hielp; dat de verguizing waaraan hij als redacteur bloot stond, voortzetting van den strijd noodeloos maakte, en dat een louter politieke courant als „De Nederlander” geen volksblad kon zijn en daarom geen steun vond bij het volk.

Al weerklonk ook *De Bazuin* en *De Wekstem* na 1855—57 over het land, de anti-revolutionaire partij was in die dagen zonder politiek orgaan. In 1858 werd onder Da Costa's bezieling het weekblad *De Heraut* opgericht. Dit blad heeft tot 1 Jan. 1871 de politieke vraagstukken besproken. Toen voor den hoofdredacteur, Dr. Schwartz, de taak te zwaar werd en hij straks naar Londen toog, verschenen daarin van Oct. 1869 af politieke opstellen van Dr. Kuyper. Groen van Prinsterer bewerkte het volk met zijn *Nederlandsche Gedachten*, waarvan hij de eerste uitgave in 1832 staakte en in 1869 weder opvatte; deze staatsman schreef ook in 1865 en 1866 *Parlementaire Studiën en Schetsen*, maar de Antirevolutionaire partij had met dat al niet wat zij broodnoodig had: een eigen orgaan in de dagbladpers.

Op hare vergadering van 7 Maart 1872 besloot *De Heraut*-vereniging het weekblad in een dagblad om te zetten onder den titel van „De Standaard” en met Dr. Kuyper als hoofdredacteur. Met opzet werd 1 April 1872 als dag van het verschijnen van het eerste nummer gekozen. Nederland vierde toen het derde eeuwfeest van de

inneming van den Briel. Van dit wapenfeit daagde Neerlands verlossing, en dagteekende ook het doorbreken van den Calvinistischen geest.

De Standaard werd aldus door een hoofdartikel bij ons volk ingeleid:

„Sinds zijn drie eeuwen over ons volk en vaderland heengegaan, en geen brandstapel hoort ge meer knetteren, geen Alva trapt ons meer op de borst! En nu, van Brielle's inneming weet elk kind nog op onze straten te zingen. Het feit was te machtig. De volksdeun van „verloor Alva zijnen Bril” stierf nog niet weg.

Maar wat wel bij de massa wegstierf, is de herinnering aan het Oranjewoord: „Dit werk is niet uit menschen, maar uit God.” Men jubelt van revolutie, men wappert met de Oranjekleuren, men eert de Geuzen; van Roobol en van Coppestock weet weer elk te spreken. Maar waar blijft de eere, de dankzegging, de verootmoediging voor onzen God?

Wat wel dreigt weg te sterven, het is de eigen nationale geest, die eens van 's Heeren wege onzer natie in hart en conscientie geblazen werd.

Wat weer bedreigd wordt en gekrenkt, het is juist die heilige Gewetensvrijheid; de vrijheid om in Kerk en School der Vaderen God, naar Vaderen trant te dienen.

Wat reeds bijna uitstierf, het is dat besef van zedelijke volksroeping, dat vooral Holland's natie verkoren is, om voor zich zelf en al Europa's volkeren banierdraagster, niet maar der vrijheid, maar der *Vrijheid van conscientie* te zijn.

Toch zijn er nog, die naar eisch der historie dit kostelijk erfgoed in het hart dragen.

O, dat ze dan niet vertsagen, al is hun aantal weinig, klein hun kracht. „Kleen was ook de vloot der Geuzen!”

Dat dan uit hun woningen niet slechts de driekleur worde uitgestoken, maar ook dank en bede opklimme voor wat God aan ons lieve vaderland *gaf* en *vergaaf* bovenal.

Hun roeping is zoo schoon! Te strijden niet slechts voor zich zelf en hunne kinderen, maar ook voor hun landgenooten, ook voor Europa, ook voor de menschheid, opdat het *Recht* blijve, de conscientievrijheid niet gesmoord worde, en het weer naar 's Prinsen leuze allereerst ga: „voor de glorie onzes Gods.”

Dat zullen ze, mits ze den standaard aandurven, waaronder èn Prins èn Geus eens streed: de standaard van Gods Woord:

„Voor Gods Woord geprezen,
 Heb ick vrij onversaagd,
 als een held zonder vreezen
 mijn edel bloed gewaagd.”

Dat zullen ze, mits ze, door dat Woord geleerd, de stem der Historie niet verachten. En schuilen die „kinderen der historie” dan meest onder de luiden van kleine en middelbare middelen, geen nood! Ook voor drie eeuwen schreef een Oranjevorst: „Vele rijken houden zich alsof ze schielijk geheel arm geworden waren, ja velen contribueerden alleen om op het rolleke te staan, maar *de luiden van kleine en middelbare middelen* toonden hun goed hart en warme genegenheit.” Vergeet het niet: Ook door het *Woord* is de erve niet slechts *vrij*, maar het leeggeplunderd Holland weer de *rijkste* der natiën geworden..... en vergunt God ons de heilige eere om den standaard van Zijn *Woord* weer voor ons Christenvolk op te heffen, zij van Hem dan ons begin en sta ook bij dezen arbeid onze Hulp in den Naam des Heeren, die ook onze natie geschapen en ons vaderland gered heeft.”

Dr. Kuyper toonde een gave te bezitten, die aan Mr. Groen van Prinsterer niet gegund was. *De Nederlander* bracht een woord dat licht verspreidde in een gekuischten, voornamen vorm, de kenmerken dragend van uitgebreide kennis en ernstige studie; het woord dat *De Standaard* deed uitgaan verspreidde niet minder licht, en getuigde niet minder van studie, maar het was bovendien, gelijk de redactie van het *Handelsblad* eenmaal opmerkte, brandend.

Dr. Kuyper wist ook den toon aan te slaan die weerklink vond bij ons Christenvolk. Zijn woord sloeg in. Zijn vijanden en tegenstanders noemden hem een drijver, uit spijt, naar wij vermoeden, dat hij zooveel volgelingen kreeg, het geheim van zijn invloed ligt in het feit, dat zij, die de religie der vaderen liefhadden, geloofden in Dr. Kuyper den man te hebben verkregen die onder woorden wist te brengen wat in het diepst hunner ziel zij gevoelden. „Het Christelijk beginsel, de belijdenis van God-Drieëenig en de gehoorzaamheid aan Zijn Woord te doen doordringen in alle verhoudingen tusschen de kinderen der menschen, was in al zijn schrijven hoofd-doel”, zoo getuigde de heer W. Hovy.

Dr. Kuyp er was dus hoofdredacteur van „De Standaard” geworden. De tweede schrede op dit terrein der politiek deed hij door de candidatuur voor de Tweede Kamer voor het district Gouda te aanvaarden.

Reeds in 1871 had Mr. Groen van Prinsterer, ontevreden door de houding die de anti-revolutionaire partij, sedert 1868 ten opzichte van het Ministerie-Heemskerk aangenomen, Dr. Kuyp er met Mr. Keuchenius en den heer van Otterloo, door het gansche land aanbevolen als de eenige kandidaten, van wie men een opkomen voor de anti-revolutionaire beginselen wachten kon.

Toen *De Standaard* verschenen was, schreef Mr. Groen van Prinsterer „met onbezorgdheid buiten het strijdperk te kunnen blijven.” De candidatuur van Dr. Kuyp er werd dan ook door hem met hartelijke ingenomenheid begroet. Hij schreef: „Kuyp er is en blijft de aangewezen man; verlangt men bij de lange reeks van bewijsstukken meer, dan wijs ik in *De Standaard* op „onze verhouding tot Rome” en op „de ordinantiën Gods”. Of hij gekozen zijnde, na rijp beraad weigeren mag, zal voor hem de gewetensvraag zijn; maar door ijverig huldebetoon van dankbare geestverwanten, moet de geniale leider tot eigen beslissing in de gelegenheid worden gesteld.”

In Januari 1874 werd Dr. Kuyp er bij herstemming met den heer Verniers van der Loeff met 1504 tegen 1252 stemmen voor Gouda verkozen. De strijd was heet geweest. Bij de liberalisten te Gouda heerschte bittere boosheid over den uitslag; bij een tweetal krachtige ijveraars voor de verkiezing van Dr. Kuyp er werden al de ruiten stuk gegooid.¹⁾

Mr. Groen van Prinsterer schreef toen: „De uitkomst der verkiezing is een treffend bewijs eener niet in getalsterkte alleen, maar ook door ijver en beleid toenemende kracht dubbel merkwaardig. Hoe Dr. K. doen zal, is mij althans onbekend. Hij alleen is ter beslissing bevoegd en ik althans zal berusten in het door den genialen maar desniettemin niet op eigen wijsheid afgaanden leader te nemen besluit.”

Dr. Kuyp er besloot het mandaat van Gouda te aanvaarden en

¹⁾ Dit waren de gebroeders Dercksen, die beiden het broodbakkers-bedrijf uitoefenden. Niet alleen dat zij groote schade leden aan hunne huizen, maar op eens raakten zij al hun klanten kwijt. Zij besloten toen

verkreeg eervol emeritaat. Nog geen drie en een half jaar had hij de Kerk van Amsterdam gediend.

5. *Naar Brighton.*

Dat de geestelijke dingen bij hem op den voorgrond bleven, blijkt uit de omstandigheid, dat hij naar Engeland toog om de opwekkings-beweging die aldaar ontstaan was gade te slaan. Dr. Kuyper had daarvan groote verwachtingen, ook voor Neerland's Kerk.

In 1874 traden te Oxford in Engeland drie bekende Amerikanen op: Moody, Sankey en Pearsall Smith. Sankey's solozangen maakten diepen indruk, niet minder de toespraken van Moody; duizenden hoorders trokken zij. Er ontstond een *revival*, een opwekking, velen verklaarden zich bereid zich over te geven aan den Heiland. Het doel van Pearsall Smith's prediking was, aan te toonen, dat het niet genoeg is zich te bekeeren — ook aan den eisch tot heiligmaking behoorde voldaan te worden. Die den naam van Christus droeg, moest afstaan van alle ongerechtigheid, moest voortaan met bewustheid niet meer zondigen.

De opwekking te Oxford ontstaan, greep ook den Franschen prediker Théodore Monod aan. In 1875 bezocht Pearsall Smith Zwitserland Duitschland en ook ons land. Zijn uiterlijke verschijning maakte een gunstigen indruk, en zijn woord met soberheid gebracht, trof velen die erkenden behoefte te hebben aan meer warmte en innigheid in hun geestelijk leven. De hoofdinhoud van hetgeen deze prediker verkondigde, was: volgens Paulus' leer is Jezus Christus ons gegeven tot wijsheid, gerechtigheid, heiligmaking en verlossing. De reformatoren waren volgens Pearsall Smith blijven staan bij de gerechtigheid; nu kwam hij er op aandringen, dat men ook ernst zou gaan maken met de heiligmaking. Ook zij is ons met Christus gegeven. Een Christen moet heilig zijn. 't Is eigenlijk ondenkbaar, dat hij bijv. opzettelijk onwaarheid zou spreken. Hij voor zich herinnerde zich niet, dat hij sedert eenige jaren met bewustheid gezondigd had. Geen werkheiligheid predikte hij, maar

beschuit te gaan bakken, om dit product naar buiten te verzenden. Hierin werden zij zoo gezegend, dat zij na verloop van eenige jaren een thans nog bestaande groote brood- en beschuitfabriek konden exploiteeren, waarbij later een fabriek van suiker- en chocoladewerk gevoegd werd.

gelijkvormigheid aan Christus, als een wezenlijk bestanddeel des geloofs.

In 1875 riep Pearsall Smith de geloovigen op het vasteland van Europa op tot een groote meeting te Brighton, om elkander op te bouwen. Deze uitnoodiging vond weerklank in Nederland. Ook Dr. Kuyp^er begaf zich met vele vrienden, waaronder Ds. P. Hu^et, bekend door zijn Afrikaansche gedichten, niet minder dan door bekeeringsijver en strijden voor de leer der algemeene verzoening, naar Brighton. Veel werd daar genoten. Het scheen alsof een verfrisschende dauw des hemels over de Christelijke wereld zou gaan. Dr. Kuyp^er schreef in zijn Confidentie het er voor te houden, dat velen van de uitnemendste Conservatieven in den Kerkeraad met de felste modern^en in bond gingen om wat heilig en gewenscht was tegen te houden „omdat ze de verschijning van onzen Heere Jezus Christus niet met die alles verzakende liefde liefhadden, die alle ding, ook naam, rust, aanzien en levensconnectiën schade doet zijn, om te meer van Christus te kunnen zijn.” En wanneer dan in Engeland een beweging ontstaan was, een opwekking, die hoop gaf, dat de verkoelde liefde van velen weder zou opwaken, is het te begrijpen, dat hij daarvan verwacht heeft dat de schare die hij leidde straks vermeerderd stond te worden door menig^en die tot hiertoe geen steun bood.

Zeker is het, dat Dr. Kuyp^er er aan dacht de Brightonsche beweging onder leiding van den heer Pearsall Smith ook naar Nederland over te brengen. Toen de Hollandsche vrienden gereed stonden om Engeland te verlaten na gezegende dagen voor hun geestelijk leven aldaar te hebben doorleefd, werd van ieder hunner gevraagd dat hij hetgeen hij in de Brightonsche samenkomsten genoten had, zou uitdrukken in een woord uit den Bijbel. Toen het aan Dr. Kuyp^er toekwam, sprak hij: „My cup is overflowing” (mijn beker is overvloeiende).

Toen hij kort daarna de openingsrede bij het Zendingsfeest te Boekenrode hield, klonk, hetgeen er te Brighton doorleefd was en de hooge verwachtingen die daar opgewekt werden, kennelijk na. In het Zondagsblad van *De Standaard* verscheen daarna een artikelenreeks over „de Verzegeling”, waarin Dr. Kuyp^er een poging deed om aan te toonen, dat hetgeen men te Brighton gezocht had, hetzelfde was als hetgeen de Gereformeerde vaders onder „Ver-

zegeling" hadden verstaan. Het was hem er om te doen: de nieuwe Engelsche loot te enten in den ouden Gereformeerden stam. Later kwam hij echter tot de overtuiging, dat dit niet mogelijk was. Toch hebben wij dikwijls in zijn artikelen ook nog later uitdrukkingen gevonden, waaruit blijkt, dat hij zoo gaarne zien zou dat zij die met Methodistischen ijver voor redding van zielen ijverden en zij die op Gereformeerden trant stredden voor de eere Gods, elkander zouden verstaan tot saamwerking, daar het een toch bij het ander behoort.

Ook in Nederland kwam de heer Pearsall Smith meetings houden. Te Amsterdam en ook te Utrecht trad hij op. Men ging bij die samenkomsten er met collectezakken rond om de briefjes te verzamelen waarop men het verzoek om voorbede voor bepaalde personen of zaken geschreven had. Dr. N. Beets, die te Utrecht ook onder de meetingbezoekers aanwezig was, verklaarde van den Amerikaanschen prediker niets gehoord te hebben wat niet door al zijn ambtgenooten te Utrecht verkondigd werd. Maar de eenvoudige, doch dringende wijze waarop bovenstaande leeringen uitgesproken werden maakte toch op velen indruk.

Maar aan den arbeid van den heer Pearsall Smith kwam een droevig einde. Dr. Bronsveld schrijft in zijn „Souvenirs” ¹⁾: „Onmiddellijk na de meetings is de heer Pearsall Smith op aandrang van zijn vrienden afgereisd naar Amerika. Woorden en gedragingen van zeer bedenkelijken aard, maar niet strookende met heiligheid maakten dit, helaas, noodzakelijk.”

De heer Pearsall Smith heeft zelf erkend, dat hij niet vrij uitging. Hij getuigt in „De Standaard” van 26 Maart 1875: „Ik heb openlijk bekend, dat datgene wat de broeders uitgesproken hebben, waar is..... ik ben bedrogen geworden door den Satan, die zich in de gedaante van een engel des lichts aan mij vertoonde.” Jammer maar dat hij ook zegt: „Ik heb geen vrijmoedigheid thans in het openbaar te antwoorden”, maar „vertrouw in de ure der versmaadheid God mijn goeden naam geheel toe.” „Ik heb niet te veel, maar wellicht te uitsluitend op het *vertrouwen* op God den klemtoon gelegd en niet genoeg gewezen op de noodzakelijkheid van voortdurende waakzaamheid.” Een ootmoedige schuldbelijdenis ware beter op zijn plaats geweest.

¹⁾ Uitgave W. ten Have, Amsterdam

„De Standaard” deelde mede, dat de heer Pearsall Smith van eenige zijner landslieden „zekere hoogstgevaarlijke denkbeelden” en bijzondere voorliefde voor de werken van Mevrouw Guyon, welke o.a. handelen over het mystiek huwelijk, had overgenomen.

Werd deze afloop wellicht aanleiding voor Dr. Kuyp e r om van pogingen tot saamsmelting van Methodisme en Calvinisme af te zien?

DR. KUYPER STICHTER DER VRIJE UNIVERSITEIT.

III.

1. *Stichting eener Christelijke Universiteit mislukt.*

Wanneer Dr. Kuyper niets anders tot stand gebracht had dan de Vrije Universiteit, zou hij reeds daardoor geheel Nederland aan zich verplicht hebben. Van deze instelling voor Hooger onderwijs mag hij de vader genoemd worden.

Reeds in 1874 had Prof. Moll de gedachte van een Vrije Universiteit aanbevolen in een toespraak, waarin de woorden voorkomen: „Daarom acht men het in onzen tijd in landen, waarin de liefde voor de wetenschap wakker is, weldadig, dat nevens de Staatsscholen vrije inrichtingen opkomen, welker bestaan niet van rijkswetten afhankelijk is.”

Op 13 Dec. 1875 schreef Dr. Gunning in *De Standaard* aan Dr. Kuyper: „Moeten wij, om een verknechting der Kerk als in Pruisen en Zwitserland, ten onzent te voorkomen, thans, nu het nog tijd is, tot het stichten van een vrije Christelijke Universiteit de handen inéénslaan?” Voorts: „Zou het niet mogelijk zijn, onze Broeders in den lande, die met ons het geloof in den Christus als grondslag voor het bestaan der Kerk en voor de vrijheid der wetenschap onmisbaar achten, en die toch, hetzij ze met u instemmen, hetzij ze staan waar ik sta, geen Seminarische beperktheid willen, deze broeders op te roepen tot eene samenkomst ten einde dit allergewichtigst belang te bespreken.”

Dr. Hoedemaker en ook Ds. L. J. van Rhijn betuigden instemming met den wensch om gelijkgezinde broeders saam te roepen tot bespreking der oprichting eener Vrije Christelijke Universiteit.

Op 24 Dec. schreef hierop Dr. Kuyper: „Met geheel ons vaderlandsch publiek heb ik aan uw schrijven over de Christelijke Universiteit hooge beteekenis gehecht..... Zeven en twintig jaren is dit vraagstuk thans aan de orde geweest. Thans resten ons geen twee-

maal zeven en twintig dagen meer en nog moet de eerste poging tot het vinden eener eenparige gedragslijn gewaagd. Of het dan niet te laat is? Onder uwe *auspiciën* zeker niet. Gaat van u een poging tot samenroeping uit en weet ge mannen als Hoedemaker en Bronsveld, met Hogerzeil als geestelijk verbindingslid, voor een zoo ernstig plan te winnen, dan vindt ge ongetwijfeld onverdeelde belangstelling en behoeft niets de vrije discussie te belemmeren."

In hetzelfde nummer vindt men ook een schrijven van Ds. Lindboom, waarin o.a. voorkomt: „Is deze taak niet van zeer groot belang voor *allen* die den Christus Gods belijden? En 't is waarlijk een verkwikking des harten als er, te midden van het vele, waarin de belijders des eenigen Heilands, helaas! verschillen, en waarin sympathiebetuiging met het besef van roeping zou strijden, een zoo gewichtig belang op den voorgrond treedt, waarin aller hart en hand kan samengaan."

In gelijken geest sprak Ds. Donner in *De Wekstem*.

Er werden uitnoodigingen verzonden. De correspondentie te dezer zake zou kunnen aantonen, dat aan Dr. Bronsveld de schuld ligt dat er van een Christelijke Universiteit niets kwam.

Reeds in '70 en later had Dr. Kuypers zich uitgesproken, dat de nieuwe wet op het Hooger onderwijs slechts op een finale officieele breuk met den Christus kon uitloopen en dat de Christenen in den lande dus bedacht hadden te zijn op eigen initiatief. Dr. Bronsveld deed een poging om de Rijks-hoogescholen aan den Christus te verbinden.

Dr. Kuypers wist dat dit mislukken zou. Onder de Kamerleden maakte men zich vroolijk over die „onnooz'le orthodoxe dominée's" die zelf de val hielpen opzetten, waarin liberalistische sluwheid ze vangen zou. En rond kwam men er voor uit „dat de Theologische faculteit er weer in moest", enkel en alleen om.... ja, waarom?.... *om de kracht der orthodoxie in het land te breken*.

De eigenaardige redeneering, daarbij gevolgd, was deze: Schrappen we de theologische faculteit, dan komt er, daar de orthodoxen alleen geld geven, een puur orthodoxe dominé's fabriek. Dusdoende worden alle dorpen van lieverleê met orthodoxe dominé's bezet. En gaat dat door, dan verliezen wij, liberalisten, het spel in het land!" Zoo lezen wij in „Strikt genomen".

Dr. Kuyper wist dat alles. Gedrongen door den ernst van het oogenblik heeft hij dit toen aan Dr. Gunning meêgedeeld. En het was die mededeeling die dezen bewoog, het denkbeeld der Vrije Universiteit destijds gedeeltelijk over te nemen, en die de geboorte schonk aan een brief aan Dr. Bronsveld. Er was toen een oogenblik, waarop heel de orthodoxie nog de handen inéén had kunnen slaan, om op eens een bloeiende, schitterende inrichting in het leven te roepen.

Maar Dr. Bronsveld wilde niet. Men noodigde hem ult, om toch eens met de broederen te willen *saamspreken*. Maar zelfs dat werd geweigerd. En geweigerd in een schrijven, waarvan Dr. Gunning zelf zei: „Och Kuyper, laat me u die brieven van Bronsveld en van Toorenenbergen maar niet laten lezen. Ze zijn zoo naar!”

De mislukking van het toenmalige plan komt dus voor Dr. Bronsveld's rekening. Een groote schuld, want het is niet te verhelen, dat er in dat gewichtig oogenblik ten opzichte van de toekomst van ons volk *een zonde* begaan is. Een zonde, wier nawerking ter verderving van wat ook Dr. Bronsveld heilig is, zal blijken.

2. *Het aanvullingsplan.*

Mee door den fatalen indruk van het doodbloeden van dit plan, zonk de oppositie tegen de Wet dan ook ver beneden het peil van de kracht der antirevolutionairen, en *zij ging door*. Door, met haar onheilig kader, met haar gemeenmaking van de heilige Schrift, met haar moderne, onchristelijke theologische faculteit, als triomf van wie den Christus Gods bestrijden!

Toen te Utrecht op zekeren dag het telegrafisch bericht kwam, dat de Tweede Kamer besloten had de Theologische faculteit te handhaven, was er onder de theologen groote vreugde. Fluks lieten eenige enthousiasten, een landauer inspannen om zich naar de woning van Prof. Doedes te spoeden om hem met dit besluit geluk te wenschen. Zijn Hoog Geleerde ontving hen vriendelijk, maar deed als het ware een koud waterbad over hen komen, door de opmerking: „Niet te haastig mijne heeren, morgen valt eerst de beslissing. Dan wordt er gestemd of er ook

voor de Christelijke dogmatiek een plaats zal blijven in de Theologische faculteit. Als de dogmatiek gehandhaafd blijft is er reden tot blijdschap." Den volgenden dag bepaalde de Volksvertegenwoordiging dat er voor de leerstellige Christelijke Godgeleerdheid en voor de Practica, beide te Utrecht door Dr. J. J. van Oosterzee gedoceerd, geen plaats in de Theologische faculteit zijn zou. De Theologische faculteit was in naam behouden, maar feitelijk veranderd in een faculteit voor de wetenschap der religie, tot groote smart van Prof. Doedes en Prof. van Oosterzee.

Tegenover dat heel den toestand beheerschend feit stonden de Christenen in den lande weerloos. De wet bepaalde echter, dat aan de Synode der Ned. Herv. Kerk geld zou worden gegeven opdat deze ter aanvulling hoogleraren zou kunnen benoemen die onderwijs zouden geven in de Dogmatiek en in de Practica. De Synode zou wellicht olie in die wonde druppelen. Maar ook dat viel tegen. Slechts zes druppelen waren in hare flessche.... en zie, vijf er van beten de wonde ten slotte nog dieper in. De Synode kon zich zelve niet verloocheenen. Zij benoemde vijf hoogleraren van de Groninger richting om het aanvullingsonderwijs in de Leerstellige Godgeleerdheid en in de ambtelijke vakken te geven. Men zeide in die dagen in orthodoxe kringen omtrent de Groninger richting: *in cauda venenum* (in den staart is het vergif), om te kennen te geven, dat nu het met de Groninger richting allengs ten einde liep, omdat de tegenstelling steeds meer werd: „modern of orthodox”, de Groningers nog het meest kwaad zouden doen, althans veel goed tegenhouden. Op de Groningers werden de versregels toegepast:

Zoo'n middenman
Wat heb je d'r an?

Op de Classicale vergaderingen in den aanvang van den zomer van 1878 gehouden, moest men over de voorgestelde wijziging van het Reglement op het examen een consideratie en advies geven.

Gewoonlijk werden de synodale voorstellen op de Ned. Herv. Predikantenvereeniging, die de orthodoxie, in ruimen zin genomen, vertegenwoordigde, besproken. Zoo had het moderamen op de vergadering van 28 April '78 ook de Synodale Reglementswijziging op het examen op het agendum geplaatst. Op die vergadering hield Dr. Rutgers, toen predikant te 's Bosch, een schitterend pleidooi

voor „Vrije Theologische Studie”. Dr. Br o n s v e l d had gewild, dat de toekomstige leeraars desverkiezend een gedeelte van hun studietijd aan een buitenlandsche Universiteit zouden mogen doorbrengen. Maar Dr. R u t g e r s ging verder; hij bestreed het verplicht stellen van het verblijf aan de Vaderlandsche Universiteiten en het verplicht volgen van bepaalde lessen. Hij drong aan op volkomen vrijheid van de opleidingsstudie. Zoo overtuigend was hetgeen Dr. R u t g e r s toen ter tafel bracht, dat de vergadering het in haar geheel aanvaardde, terwijl hem werd opgedragen namens de Predikantenvereeniging een woord van toelichting voor de Classicale vergaderingen over deze quaestie te schrijven. Daaraan werd voldaan; in het begin van Juni verscheen zijn vlugschrift „Vrije Theologische Studie, voorgestaan en verdedigd vanwege de Ned. Herv. Predikantenvereeniging.” De Synode nam echter het beginsel van vrije studie niet aan, zoodat den 1sten Jan. 1880 het reglement met het gewraakte beginsel van studiedwang toch in werking trad. De leden der Synode hadden daarbij geen geringen steun ontvangen door een tweetal brochures van Prof. Dr. J. J. D o e d e s te Utrecht, die bedoelden op het betoog van Dr. R u t g e r s een tegenpleidooi te leveren.

Nu stond het in Nederland zoo geschapen, dat aan geen enkele Universiteit de Dogmatiek onderwezen werd in orthodoxen zin. Prof. Dr. J. J. v a n O o s t e r z e e die tot hiertoe te Utrecht met zooveel warmte en bezieling de Dogmatiek gedoceerd had, moest tot zijn smart daarvan afzien. Men gevoelde in rechtzinnige kringen dat dit zoo niet blijven mocht. In eene vergadering der Ned. Herv. Predikantenvereeniging, gehouden op 31 Oct. 1878, was reeds de vraag aan de orde gesteld „of de Vereeniging de opleiding mocht ter harte en of zij bevoegd was de opleiding ter hand te nemen.” Ook op deze vergadering liet Dr. R u t g e r s, inmiddels van 's Bosch naar Amsterdam overgekomen, zich hooren. Zij die deze vergadering hebben bijgewoond gelijk schrijver dezes, kregen op nieuw den indruk, dat als Dr. R u t g e r s in het debat kwam met hen, die zijne beginselen niet deelden, hij was als Simson onder de Philistijnen. Een grondig tegenpleidooi werd dan ook niet geleverd. Van tijd tot tijd weerklonk een interruptie als: „ik verzoek dat de conscientie niet gemonopoliseerd worde”, maar van een wederlegging van zijn be-

toog was geen sprake. Dr. Rutgers stemde volmondig toe, dat de zaak der opleiding tot predikant door de vergadering „ter harte” moest genomen. Maar het „ter hand nemen” wees hij af. Uit de omstandigheid dat de Vereeniging zoowel Ethischen als Gereformeerden onder hare leden telde, leidde hij af dat een „ter hand nemen” van de opleiding tot tweespalt en scheuring in de Vereeniging zou leiden. En daarop was te meer kans, wijl het moderamen, op zijn door Dr. Rutgers niet bijgewoonde vergadering, het plan had geopperd om het door de studenten in de Theologie verplichte onderwijs in de Dogmatiek, de Kerkelijke niet-orthodoxe hoogleeraren aan te vullen, door orthodoxe privaatsdocenten. Met dit plan om het, reeds door niet-orthodoxe Kerkelijke hoogleeraren aangevulde niet-theologische onderwijs der Universiteit, nog eens aan te vullen met dat van orthodoxe privaatsdocenten, waardoor het onderwijs voor de aanstaande predikanten uit drie heterogene bestanddeelen zou bestaan, kon Dr. Rutgers natuurlijk niet instemmen.

Dr. Bronsveld was echter van oordeel, dat de Predikanten-vereening het aanvullingsplan moest aannemen, of anders voortaan in tweeën uiteengegaan. Dr. Rutgers daarentegen wilde allen, die men orthodox placht te noemen, in de Vereeniging bijeenhouden, om geen scheiding te maken waar zulks onnoodig was, en om allen door onderlinge gedachtenwisseling telkens van elkander te doen leeren. Het mocht echter niet baten, de scheuring kwam.

Nog dient vermeld, dat in Aug. 1878 en Dr. Rutgers en Dr. Kuiper gepolst waren door Dr. Vos, hierbij handelend namens eenige raadsleden, of zij genegen zouden zijn aanvullingsonderwijs te geven aan de Amsterdamsche Theologische faculteit. Doch zij achtten het plan voor zulk een professoraat aan een beginsellooze Universiteit, hoe goed ook bedoeld, een lap op den deken; een Gereformeerd man, die zich tot zulk een positie leende, zou apostaat zijn van de Gereformeerde beginselen.

3. Een vereeniging voor Geref. Hooger Onderwijs opgericht.

Te Amsterdam had men sedert het einde van 1877 maandelijks ten huize van den heer W. Hovy saamsprekingen gehouden over de vraag, wat er voor de opleiding van de Theologen kon gedaan worden sedert de Theologie feitelijk van de Staatsuniversiteiten ge-

bannen was. Aan deze saamsprekingen namen met den heer Hovy o.a. de Amsterdamsche predikanten Dr. Hoedemaker en Dr. van Ronkel deel, evenals de heeren Küller, Van Marle, Sanders, Heyblom, Teding van Berkhout, Esser, Dr. Kuyp er en Dr. Rutgers. In *De Heraut* van 20 October 1878 las men van pogingen, die werden aangewend, om o.a. aan de Gereformeerde Kerk weer uitzicht te openen op het verkrijgen van Gereformeerde predikanten, die tevens beoefenaars zouden zijn van de Gereformeerde Theologie, waarbij werd medegedeeld dat voor dit doel reeds bijdragen inkwamen, waaronder giften van f 25,000.—.

Dr. Bronsveld sprak in zijn Kroniek van 28 Oct. een sterken twijfel uit aan het gelukken van dit plan. Doch Dr. Kuyp er schreef uit den Haag aan Dr. Rutgers: „Het werk zal niet mislukken, als wij persoonlijk maar bereid zijn er bij onder te gaan.”

Drie dagen later bracht *De Heraut* het bericht, dat in een vergadering van broeders uit Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht besloten was een Vereeniging voor Hooger Onderwijs op te richten op den grondslag der Gereformeerde beginselen.

Op den 22sten Oct. 1878 was te Utrecht besloten een voorloopig comité saam te roepen, waarin behalve de heeren Hovy, Hoedemaker, Van Ronkel, Küller, Sanders, Esser, Kuyp er, Rutgers, nog zitting namen: Ds. J. W. Felix, Prof. Mr. Baronde Geervan Jutfaas, Ds. Gewin, Dr. van Goor, Dr. de Hartog, de heer Grosheide en Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman.

De concept-statuten der op te richten vereeniging, ontworpen door de heeren De Geer, Kuyp er en Rutgers, werden in Nov. '78 vastgesteld, terwijl predikanten en ouderlingen die de zaak waren toegedaan en steunen wilden, uitgenoodigd werden, daarvan aan het comité kennis te geven.

Op 5 December werd eene vergadering te Utrecht gehouden, waarin tot oprichting eener Vereeniging voor Gereformeerd Hooger Onderwijs besloten is. Nadat op 12 Febr. 1879 de statuten Koninklijk waren goedgekeurd, werden den 4den Juni van dat jaar tot directeuren benoemd de heeren Seefat, Hovy, Esser en Baron van Boetselaar, terwijl als curatoren verkozen werden de heeren Ds. Felix, Mr. van Beeck Calkoen, Dr. de Hartog en Mr. L. W. C. Keuchenius. Tot Hoogleraren werden benoemd

Dr. Kuyper, Dr. Rutgers, Dr. Hoedemaker, Dr. Dilloo en Mr. Fabius.

4. *Strijd tusschen Dr. Bronsveld en Dr. Kuyper.*

Voordat de Vrije Universiteit geopend werd had er een hevige pennestrijd plaats tusschen Dr. Bronsveld en Dr. Kuyper.

In de Dec.-aflevering van 1879 van het door Dr. Bronsveld geredigeerde tijdschrift *Stemmen voor Waarheid en Vrede* ontzegde Dr. Bronsveld aan particulieren het recht om Hoogeschole te stichten; deze behoorden volgens hem alleen van den Staat of van de Kerk uit te gaan.

In zijn „*Bede om een dubbel Corrigendum*” toonde Dr. Kuyper op historische gronden, het onhoudbare dier bewering aan, waarbij tevens Dr. Bronsveld uitgenoodigd werd om in de door hem verzorgde uitgave van de Statenoverzetting, het woord „Heer”, door „Heere” te vervangen, waarbij een advies van niemand minder dan van den bekenden taalkundige Prof. de Vries te Leiden werd overgelegd. Dr. Bronsveld bleek niet overtuigd. In een in Juli 1880 verschenen brochure *De bede om een dubbel Corrigendum afgewezen*, bestreed hij het tegen hem aangevoerde. Velen dachten toen: Dr. Kuyper is verslagen. Maar reeds in September zond zijn strijdvaardige pen een antwoord in het licht, waarin al de argumenten van zijn wederpartij als kaf voor den wind wegstoven. Een meesterstuk van polemie! Jhr. Elout van Soeterwoude getuigde dan ook bij de opening der Vrije Universiteit met het oog op die brochure, dat Dr. Kuyper bij de reeds verkregene, nieuwe rechten had doen gelden op doctoraat, professoraat en rectoraat, daarin tevens blijken gevend van broederlijken zin.

Dit geschrift is getiteld „*Strikt genomen*”. De Inleiding draagt tot devies het „Rijmpje” van Dr. Bronsveld of liever vrij gevolgd naar Dr Bronsveld:

Gij zijt zeer vlug, hebt veel talent,
Maar hebt u ditmaal niet gewend,
Om rustig van 't begin tot 't end
Elk argument,
Te wikken en te wegen, vrind.
'k Vertrouw, dat elk 't natuurlijk vindt,
Als ik dit keer
U nog eens refuteer.

Nu wordt in „Strikt genomen” Dr. Bronsveld werkelijk „gerefuteerd”, elk onpartijdig lezer zal dit moeten toestemmen. De titel werd eveneens aan een woord van Dr. Bronsveld ontleend. Deze schreef: „Dr. Kuyp^er heeft meer gedaan, dan men *strikt genomen* van hem mocht eischen.” Welnu, hij zal het dan tegenover Dr. Bronsveld „strikt nemen”. Hij verdeelt daarom zijn brochure in drie hoofddeelen: „Strikt naar recht”; „Strikt wetenschappelijk” en „Strikt ernstig”. Dr. Kuyp^er verklaart daarbij niet te antwoorden op uitlatingen als „Ik ken een groot gewicht toe aan alles wat Dr. Kuyp^er schrijft, *en hij zelf ook.*” „Zou Dr. Kuyp^er dat gevoel van weemoed en smart niet kennen? (bij het scheiden van een gemeente)..... Ik zou haast zeggen: *dat gevoel is hem vreemd*”. Ook verklaart Dr. B. dat er voor Dr. Kuyp^er in de stichting der Vrije Universiteit „een toekomst zat, namelijk: de benoeming tot hoogleeraar.” Ook de aanklacht dat Dr. Kuyp^er „tot een fractie behoort, die den stillen arbeid aan den bouw van het Godsrijk achterstelt bij het meêdoen aan politieke manoeuvres en het hanteeren van vleeschelijke wapenen.” Op al deze en andere aantijgingen zegt Dr. Kuyp^er: „van harte vergeven!”

Dan wordt aangetoond, dat volgens ons recht de Vereeniging voor Geref. Hooger Onderwijs, een erkende vereeniging is, welke eene school mag stichten en deze een universiteit noemen, professoren mag aanstellen en dat deze volgens ons staatsrecht een Vrije Universiteit is, die examineeren en diplomeeren kan. Bij K. B. is aan de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Geref. grondslag rechtspersoonlijkheid verleend. De daaraan verbonden onderwijzers mogen zich „hoogleeraren” noemen. Het Hooger onderwijs is geheel vrij, valt buiten staatsbemoeiing; de regeering mag zelfs geen onderzoek doen naar de bekwaamheden en de zedelijkheid der leeraren. Overeenkomstig het spraakgebruik der wet op het H. O., die in art. 105 van hoogleeraar spreekt; van de regeering die de onderwijzers der Seminaria „hoogleeraar” betitelt; van de gemeente Delft die de onderwijzers aan de Indische school hoogleeraar noemt, gaf de Vereeniging voor H. O. op Geref. grondslag aan hare hoogleeraren den titel van hoogleeraar.

Dr. B. had beweerd dat alleen de rijksinstellingen voor H. O. „Universiteiten” mochten genoemd worden. In de Tweede Kamer sprak de heer Jonckbloet van „bijzondere Universiteiten”, zon-

der dat er zich iemand aan ergerde, evenzoo de heer de Vries; de Koning had er ook geen aanstoot aan genomen, dat in de statuten als doel der Vereeniging het stichten eener „Universiteit” vermeld werd. Ook dat de school „vrij” was had Dr. B. ontkend, want dan moest zij op gelijken voet staan met Universiteiten opgericht door den Staat.

Dr. Kuyper toont uit den onderwijsstrijd van 1830 tot 1880 aan, dat men met „vrijheid van onderwijs” nooit iets anders bedoeld heeft, dan dat particulieren vrijheid zouden hebben bijzondere scholen op te richten.

Op de bewering van Dr. B., dat de „Vrije Universiteit” geen recht zou hebben om graden te verleen, vindt men in „Strikt genomen” het betoog, dat bij Hooger Onderwijs vierderlei recht ter sprake komt. 1o. Het recht om onderwijs te geven; 2o. het recht om een vereeniging rechtspersoonlijkheid te verleen; 3o. het recht om graden te schenken; 4o. het verbinden aan zoodanige graden van het candidaatschap voor maatschappelijke betrekkingen.

Het recht om onderwijs te geven, in de Grondwet omschreven, is een primordiaal recht, dat de wet niet verleent, maar erkent. Rechtstreeks of zijdelings kan het gekrenkt worden. Rechtstreeks — door het geven van Hooger Onderwijs te verbieden. Zijdelings, door de candidatuur voor de belangrijkste landsbetrekkingen te verbinden aan graden, voor wier verkrijging men aan een Rijks Hoogeschool moet gestudeerd hebben. Zulk een zijdelingschen dwang oefent de Synode uit, mede op advies van Dr. B., daar men alleen proponentsexamen in de N. H. Kerk doen kan als de candidaatsbul aan de Rijks Hoogeschool verkregen is, maar de Staat niet.

Het recht tot verleen van rechtspersoonlijkheid heeft alleen de Staat. Vroeger deed de Souverein dit door octrooi, gelijk dit in 1573 door de Staten van Holland aan Leiden's academie is uitgereikt; thans door „het erkennen als rechtspersoon”.

Uit hetgeen Mr. Kappeyne van de Copello in 1876 in de Tweede Kamer zeide, bewijst Dr. Kuyper, dat het recht tot promoveeren niet alleen aan den Staat toekomt, maar slechts is het verleen van een wetenschappelijken titel aan den geleerde, die bewees recht te hebben op den doctorsgraad hem door zijne gelijken toegewezen. Niet de wet bepaalt de waarde van dien titel maar de republiek der geletterden, die weet welke academiën behoorlijke

waarborgen weten te nemen en welke niet, en die overal den doctor eert, die rechtmatig zijn titel verkreeg.

Doch iemand die te Brussel den doctorstitel in de rechten verwierf, mag daarom niet te Amsterdam advocaat zijn. De wetenschappelijke graad is cosmopolitisch de maatschappelijke voordeelen daaraan verbonden worden door den Staat bepaald. Als echter de studenten aan de Vrije Universiteit willen dingen naar ambten en betrekkingen waarvoor de doctorale graad van een Rijks Universiteit wordt vereischt, dan zullen zij, en in niets worden zij daarin verhinderd, examen moeten afleggen aan de Staatsuniversiteit, tot tijd en wijle aan die Universiteit ook het recht toegekend wordt om graden te verleenen „cum effectu civili”, dat is zóó, dat men daardoor dezelfde maatschappelijke voordeelen geniet, als de gepromoveerden aan de Staatsuniversiteiten. Het is bekend, dat deze *effectus civilis* ook door de Vrije Universiteit onder het Ministerie-Kuyper verkregen is.

Uit het oogpunt van het Staatsrecht is dus niets tegen de stichting der Vrije Universiteit in te brengen. Al wat Dr. Bronsveld schreef kon den toets der critiek niet weerstaan. Maar had Dr. B. niet uit een wetenschappelijk gezichtspunt gelijk? Hij had beweerd dat de Kerk zich steeds het recht van Universiteitsstichting had voorbehouden, dat de Kerken der Hugenoten, van Calvijn en van Knox krachtens een haar van God toegekend recht Universiteiten met vijf faculteiten stichtten.

Dr. Kuyper toont aan, dat deze bewering allen grond mist. Van de acht Hoogescholen die de Hugenoten zouden hebben gesticht, worden er drie geschrapt die door Jeanne d'Albret, Ludovic de Nassau en Robert de la Marck in het leven zijn geroepen. Van de vijf overblijvende zijn drie nooit anders dan Seminarie geweest, sommigen met hoogstens gedurende korten tijd zes professoren, maar meestal met veel minder, terwijl ook te Nîmes en te Montauban alleen Theologie werd onderwezen.

Voorts wordt de onjuistheid aangewezen van de bewering dat Knox verordend zou hebben, dat in de steden Gymnasia zouden gesticht worden waarin onderwijs gegeven werd in de oude talen, logica, mathesis, physica en rhetorica, terwijl het eerste Schotsche reglement op de kerkelijke tucht een hoofdstuk bevat voor de Universiteiten. Wel heeft de Schotsche hervormer in 1560 op uitnoodi-

ging van het Schotsche parlement, met anderen een concept-reglement voor het onderwijs ontworpen, dat het parlement al dan niet kon opvolgen.

Ook bewijst Dr. Kuyper dat Calvin te Genève niet de Hoogeschool aldaar heeft gesticht. De raad van Genève deed dit, deze benoemde de hoogleeraren en was alleen wat de professoren in de Godgeleerdheid betreft in zijn bemoeiing beperkt.

Ten slotte zet Dr. Kuyper uiteen, dat de Hoogeschool oudtijds noch door de Kerk noch door den Staat werd gesticht, en dat de universiteiten van Bologna, Parijs, Oxford en Cambridge, naar wier model alle latere zijn gevormd, haar oorsprong aan particulier initiatief dankten. De Universiteitsidee is op het nauwst met de vrije corporatie verbonden. In Italië, Frankrijk, Engeland en Spanje zijn, in de eerste drie eeuwen van haar optreden, de Hoogescholen door particulieren in het leven geroepen. Alleen Duitschland maakte hierin ten deele een uitzondering, doch ook daar waren de Universiteiten vroeger nooit Staatsinstellingen in den zin, waarin dat tegenwoordig met onze Hoogescholen het geval is. Menige Universiteit dankte aan vorstelijk initiatief haar oorsprong, zonder daardoor echter op te houden eene vrije corporatie te zijn. Na haar stichting ontving zij de vrijheden en privilegiën die de gilden en andere lichamen bezaten: zij waren vrij van den Staat, vormden een eigen, afgesloten kring, stelden haar eigen reglementen vast, hadden gewoonlijk haar eigen finantiën, benoemden zelf haar professoren, verkozen zelf haar overheden en bezaten soms eigen rechtspleging, eigen politie en eigen gevangenis.

De stichting dezer scholen door landsvorsten kwam er dus op neer, dat een stuk domein of eenig kloostergoed werd afgestaan aan een vrije corporatie om, onder zekere bedingen, door deze voor het aangewezen doel gebruikt te worden. In de octrooien en stichtingsoorkonden wordt bijna steeds vermeld, dat men het model van Bologna of Parijs voor oogen had, en deze waren onafhankelijk van den Staat.

Door de Fransche revolutie werd de Universiteit een orgaan van den Staat. In plaats der oude Hoogescholen kwamen inrichtingen wier bestaan en organisatie door de wet werd geregeld, wier rector, curatoren en hoogleeraren door den Koning benoemd werden en die alzoo van den Staat ook finantieel afhankelijk, de belangen van de in den Staat bovendrijvende partij dienden.

Het verlangen om hetgeen oudtijds was, weer terug te krijgen is in vele landen, als in Amerika, Engeland, België, Zweden, Noorwegen en Zwitserland, geuit.

Sedert de verschijning van „Strikt genomen” heeft niemand meer de rechtmatigheid van het bestaan der Vrije Universiteit in twijfel getrokken. Dr. Kuyper kón bij het neerleggen van het rectoraat op 20 Oct. 1881 zeggen, dat de eerst zoo felle inspraak op het recht van bestaan van de Vrije Universiteit schier geheel verstomde.

Het laatste hoofdstuk van het geharnaste verweerschrift is het meest ingrijpende. Het is waarlijk „strikt ernstig”. Onverholen spreekt Dr. Kuyper het uit, dat Dr. B. in den strijd tegen de Vrije Universiteit te weinig is opgetreden als „man van ernst” en als „belijder des Heeren”, na eerst te hebben teruggenomen, wat hij in een „Vliegend blaadje” en later in een recensie in *De Heraut* min vriendelijk aan diens adres had geschreven. Het was Dr. Bronsveld meer te doen geweest het pogen mijner broederen schipbreuk te doen lijden dan om het gevaar af te wenden waarmee ons volk werd bedreigd. Een discussie over de hoofdquaestie was door hem ontweken. Zijn houding was door de wederpartijders van den Christus toegejuicht en ook daarom vraagt Dr. Kuyper of hij in dien onzaligen twist niet beneden zich zelve gebleven was? Was er oorzaak om de zaak der Vrije Universiteit zoo fel te bestrijden?

Dr. Kuyper verzekert dat zijne vrienden en hij geen anderen toeleghadden dan om de ontkerstening van het Hooger onderwijs te voorkomen. Daaraan had Dr. Bronsveld kunnen medewerken op de door Dr. Gunning voorgeslagen formule. Maar hij wilde niet eens daarover saamspreken. En toen de Hooger Onderwijswet van '76 tot stand gekomen was, werd in den kring van Dr. Kuyper gevraagd: wat onze Christelijke belijdenis, wat de belangstelling in de publieke zaak wat de liefde voor het opkomend geslacht van hem vorderde? De Rijks Universiteit had den Christus uitgebannen. Dus moest er een afzonderlijk „Huis der wetenschappen” komen onder de zuivere auspiciën van Christus. Een oplossing gelijk aan die, welke door Calvijn te Genève, door de Hugonoten te Montauban; door de onzen te Gent en te Antwerpen werd ondernomen, om tegenover een stichting die orgaan van een, den Christus vijandigen geest is geworden, een andere stichting in het leven te roepen, die den Christus als orgaan dienen wil. „De dwaasheid des Kruises”,

dat snijdend woord van den apostel, moet van den preekstoel ons vergezellen naar de academische gehoorzaal. En hoe wil men dan de dwaasheid van dat Kruis op Universiteitsterrein weer laten huwen met „de wijsheid der wereld”?

Het besluit stond daarom weldra vast om de energieke levensbeweging van het Lager onderwijs ook naar het Hooger onderwijs over te brengen.

Waarom men de Gereformeerde banier ontplooid? „We wilden geen partijmannen zijn, niet bij een man van naam zweren, geen eigen schooltje vormen, eindelijk, eindelijk wilden wij uit de aflopende wateren van het subjectivisme naar den vasten bodem der objectiviteit opklimmen, zoo bogen we eerbiedig voor de belijdende waarheid, die de H. Geest in deze landen, ons als haar zuiverste openbaring, door het orgaan der Kerken Gods had getoond”, aldus Dr. Kuyper. Hij had niet anders kunnen adviseeren dan dat de te stichten school Gereformeerd zou zijn. En opdat niemand zich zou vergissen in de beteekenis van zijn woord, schreef hij eerlijkheidshalve zijn artikelen over de Particuliere genade.

Dr. Kuyper verstaat zeer goed, dat Dr. B. van zijn standpunt daaraan niet mee kon doen, maar hij begrijpt niet wat oorzaak daarin voor hem lag om hem zoo fel te bestrijden. Dr. Gunning had verklaard: „Met u gaan kan ik niet, maar toch volgen u mijn beden en sla ik met belangstelling uw uiterst moeilijke worsteling ga!” Het Gereformeerde mag er immers óók nog wel wezen? En de vraag wordt gedaan of Dr. B., die met de uiterste linie der Ethischen op voet van wederzijdsche waardeering leeft, niet een vriendelijk broederoog had kunnen gunnen aan hen die onverminkt belijden wat eens de kracht uitmaakte van een Augustinus en een Luther, een Marnix en Calvijn? „Hebt ge er wèl mee gedaan Broeder Bronsveld om hen die hun scheepke met „de Kruisbanier in top”, langs hoogst gevaarlijke klippen trachten voort te stuwen, met de uiterste koelheid te critiseeren, zoo niet aan de bespotting van de vijanden des Heeren over te leveren?” vraagt Dr. Kuyper.

Er kwam geen woord van zijn lippen toen te Amsterdam een Universiteit tegen den Christus was opgericht, en toen de gescheiden broeders te Kampen het jubileum vierden hunner Theologische school werden zij door Dr. B. geluk gewenscht. Maar door de Vrije Universiteit, die „Gereformeerd” is, zal „verderf over land en volk

komen", terwijl de Kampensche school dezelfde beginselen voorstaat; was dat geen meten met twee maten?

Als het bestek, dat de uitgever ons stelde, het toeliet, zouden we nog gaarne uit „Strikt genomen" overnemen wat Dr. Kuyp^er aanvoert, om aan te toonen dat Dr. Bronsveld's tegenvoorslag, om namelijk de Staatsuniversiteiten weer voor Christus te heroveren en inmiddels aanvullingsonderwijs te geven op het aanvullingsonderwijs van de door de Synode benoemde professoren der Groninger richting, ongerijmd is. Ook zouden we gaarne iets mededeelen van hetgeen Dr. Kuyp^er zegt omtrent het gebruik van „Heere". Vroeger zeide ook hij „de Heer". „Maar hoe kwam dat? Te Leiden leerde de Vries: schrijf Heere! Maar in de kringen der Utrechtsche orthodoxie hoorde ik al spoedig: „Dat mag niet!" „Dat is bekrompen!" „Dat is Veluwsch!" „Wie dat doet, vergaapt zich aan de smalle gemeente!" Pas — aankomeling, volgde ik dien wenk. Dit was verkeerd, ik beken het. Van achteren wraak ik dit zeer stellig. Ik had minder goedgeloovig moeten zijn. Maar is dit „te goedgeefsch in vertrouwen" niet vergeeflijk in den neophyt? ¹⁾

5. *Opening der Vrije Universiteit.*

De strijd met Dr. Bronsveld was nu uitgestreden. En de dag brak aan, waarop de Vrije Universiteit geopend werd. Dit was het hoogtepunt in het leven van Dr. Kuyp^er.

Den 20sten October 1880 had deze plechtigheid plaats, die een onvergetelijken indruk maakte op allen die haar mede doorleefden. Op den avond daarvoor werd een ure des gebeds in de Nieuwe Kerk gehouden, waarbij Dr. Hoedemaker de wijdingsrede hield. Geen plaats bleef onbezet. De prediker koos tot tekst: „daar werd geen smid gevonden in het gansche land Israëls, want de Filistijnen hadden gezegd: Opdat de Hebreëen geen zwaard noch spies maken." Een gelukkige keuze! Pastor Calaminus uit Elberfeld, die met eenige Duitsche Gereformeerde broeders overgekomen was om de opening der Vrije Universiteit bij te wonen, verklaarde ons, dat zijn hart open ging toen zulk een heerlijke greep uit Gods Woord gedaan werd.

Den volgenden dag hield de eerste Rector, tot hoogleeraar in de

¹⁾ Iemand, die kort geleden tot een religie bekeerd werd.

Godgeleerdheid benoemd, Dr. A. Kuyp^er, de openingsrede, getiteld „*Souvereiniteit in eigen kring*”. Ook deze samenkomst werd in de Nieuwe Kerk gehouden; het koor met het prachtige koperen hek, waar achter voor die gelegenheid purperfluweel was gespannen, had men tot gehoorzaal ingericht.

Voordat de rector aan het woord kwam, sprak Jhr. Mr. Elout van Soeterwoude een woord, dat men een vaderlijken zegen over de nieuwe stichting noemen kon, waarbij hij een gave van f 100,000.— door verschillende vrienden saamgebracht, aan de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Geref. grondslag aanbood. Dr. Kuyp^er toesprekende, verklaarde de waardige grijsaard, met het oog op „Strikt genomen”, wat wij reeds aanhaalden.

Ook gaf Jhr. Elout van Soeterwoude nog te kennen dat hij hoopte, dat de Vrije Universiteit een middel tot vereeniging van alle Gereformeerden, ook met de Christelijk Gereformeerden, zijn zou.

Daarna sprak Dr. Kuyp^er de openingsrede uit, waarvan wij den hoofdinhoud, als zijn program als man van wetenschap, weergeven.

Hij begon met een begroeting van Z. Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, Jhr. Six, den Burgemeester, de Wethouders en den Secretaris van Amsterdam, de vertegenwoordigers der stedelijke Universiteit, de leden der Staten-Generaal, de Directeuren en Curatoren der nieuwe stichting, enz., enz., en deelde daarna mede, dat hem de taak der eere was opgedragen om de nieuwe Hoogeschool in te leiden bij Overheid en Volk. Er werd van hem verwacht, dat hij zou zeggen wat deze School in Neerland's tuin kwam doen, waarom ze de muts der vrijheid op de speer zwaaide, en ze zoo ingespannen tuurde op het boek der Gereformeerde religie. Op deze drie vragen kon geantwoord door het ééne woord van „*Souvereiniteit in eigen kring*”, hetwelk dan in zijn nationale beteekenis, in zijn wetenschappelijk bedoelen en in zijn Gereformeerd karakter geschetst werd.

Het eerste deel der rede bevat het betoog, dat de strijd niet gaat om vooruitgang of behoud, om eenzijdig of veelzijdig, om ideaal of werkelijkheid, om „clericaal” of „liberaal”. In de huidige crisis der volken, gaat het om een levenden persoon, om Hem die eens zwoer Koning te wezen, en om die Souvereine Koningspretentie op Golgotha stierf aan het kruis.

Niet geloofsheld, niet martelaar der eere, maar Koning der Joden, d.i. Souvereiniteitsdrager, stond als de misdadige aanmatiging, waarom Hij sterven moest, op het schandbord aan den paal van het kruis. Die Koning der Joden is of de reddende waarheid, of... de principieele leugen, die door alle volk bestreden dient.

Souvereiniteit is het gezag dat recht bezit en macht oefent om elken weerstand tegen zijn wil te breken en te wreken. Die volstreckte Souvereiniteit kan in geen schepsel, maar moet in de Majesteit Gods rusten. Maar deze hooge Souverein draagt Zijn gezag over aan menschelijke personen, zoodat men op aarde in het zichtbare nooit rechtstreeks op God zelf stuit, maar het souverein gezag steeds voor ons optreedt, overgedragen in een ambt van menschen. Wordt die alomvattende Souvereiniteit ongedeeld op één enkelen mensch gelegd, of bezit hij, wie op aarde Souverein heet, de macht tot afdwingen van gehoorzaamheid slechts in beperkten kring?

Het antwoord verschilt naar gelang men al of niet de Openbaring erkent. Voor hen die niet buigen voor een bijzondere openbaring, moest de souvereiniteit, zoover doenlijk ongedeeld en allen kring doordringend, worden uitgeoefend. De Staatsmacht onbeperkt gebiedend, beschikkend over de personen, hun leven, hun rechten, hun consciëntie, hun geloof. Veel goden was het eens, maar de ééne onbeperkte Staat majestueuzer dan de gedeelde godenmacht. De Staat in den Caesar belichaamd, ten leste zelf God geworden. De god-„Staat” geen andere staten naast zich duldend. Dus de harts-tocht naar wereldheerschappij. Divus Augustus! met als eeredienst het Caesarisme. Een diepzondige gedachte, eerst in Hegel's stelsel van den Staat als den „gegenwärtigen Gott”, voor het denkend bewustzijn ontleed.

Daarentegen, niet zoover doenlijk, maar in volstrekten zin ongedeeld en ongebroken die Souvereiniteit overgedragen, dit roepen Israëls profeten. En de mensch-Messias trad op, met macht in den hemel, over de natuur, met pretentie van macht over alle volk te hebben; en macht in alle volk, ook over de consciëntie, over het geloof; zelfs de moederband aan het kind moest wijken, waar Hij gehoorzaamheid eischte. Hier is de volstreckte Souvereiniteit, gelegd in de handen van een mensch, ongedeeld, maar nochtans overgedragen, of liever overgenomen om weer teruggegeven te worden, tot God „alles in allen” zijn zal.

In de Souvereiniteit van den onzondigen Messias ligt de ontkenning van alle absolute souvereiniteit in een *zondigen* mensch.

Ons menscheijk leven vormt een samengesteld organisme. Er bestaan allerlei kringen; er is een zedelijke, een wetenschappelijke, een handels-, een kunstwereld, elk met een eigen gebied met binnen den omtrek van dat gebied een eigen soevereïn. Er is een gebied der natuur, waarin de soevereïn op stof door kracht werkt naar vaste wet; een gebied des persoonlijken, des huiselijken, des wetenschappelijken, des maatschappelijken en des kerkelijken levens, die aan eigen wet gehoorzaamt.

Al deze kringen grijpen in elkaar, daaruit ontstaat het rijke menschenleven, maar ook het gevaar dat de ééne kring de andere inbuige. In het Staatsgezag heeft nog een afzonderlijke gezagskring te zorgen dat het leven der velerlei kringen goed op-elkaar-werking mogelijk maakt, dat het blijft binnen de palen van het recht, en dat de eenling beschut wordt tegen overheersching van zijn kring. Hoog steekt deze Staatssouvereiniteit boven deze alle uit, maar binnen elk dier kringen geldt ze niet; daar heerscht het uit God nederdalend gezag, dat door haar niet *verleend*, maar *erkend* wordt. Niet de vrijheid te binden, maar vrije levensbeweging voor alle kringen mogelijk te maken, is voor den Staatssovereïn het ideaal.

Dr. Kuyper toonde nu voorts hoe in de oudheid de vrijheid in eigen kring wegsterft en de Staatsmacht in Caesarisme overgaande, veld wint. Socrates die den gifbeker drinkt, Brutus die Caesar den dolk in het hart stoot, de Galileërs, wier bloed Pilatus met hun offerande mengt, zijn de wild heroïke stuiptrekkingen van een vrij organisch leven, dat ten leste onder de ijzeren hand van dat Caesarisme neerstort.

Hij die weer een eigen vrijen kring en in dien kring vrije souvereiniteit schiep, was Jezus de Nazarener. Dat er, behalve de zaligheid der verkorenen ook een wereld van vrijheden in zijn „Volbracht” school, begreep Farizeër noch discipel. Maar Jezus bedoelde het. Als Sovereïn heeft Hij met den ingedrongen „Overste der wereld” om de hoogheid over die wereld gekampt. Als zijn volgelingen een eigen kring vormen, komen zij met de Staatssouvereiniteit in botsing. Ze bezwijken. Hun bloed vloeit. Maar het Sovereïn levensbeginzel van Jezus is ook met hun bloed niet uit te delgen. *Deus Christus* of *Divus Augustus* wordt het Shibbôleth. En de Christus wint en

Ceasar tuimelt, en de vrijgemaakte natiën treden weer elk met eigen Koningen, kringen en vrijheden op. En toen begon het leven om in al rijker organisme van gilde en orde en vrije gemeenschap al de glorie te toonen, die Souvereiniteit van eigen kring in zich sluit.

De Souvereiniteit in eigen kring werd ook in Nederland hoog gehouden. Dat ondervonden Filips toen de zangers van het Souterlied en de bidders der hagepreeken met de Staatssouvereiniteit in botsing kwamen, en de Stuart en de Bourbon, toen de onsterfelijke zeeheld De Ruyter het weer opkomend royalisme van de Karels en Lodewijks weerstond.

Helaas, na een eeuw ontviel ook onze landzaat aan zich zelf, en met onze republiek bezweek het laatste, hechte bolwerk der vrijheid. De stroom van het royalisme wies. Het ving aan de natiën te vertreden, te trappen, te tergen, tot eindelijk onder de lichtst ontvlambare onder de volken het vuur der wrake uitbrak, in de principieele Revolutie het gekroonde hoofd den Souverein het hoofd afsloeg, om het souvereine volk te kronen. Ontzettende gebeurtenis die, uit dorst naar vrijheid maar ook uit haat tegen den Messias geboren, de vrijheid slechts enger benauwde! Want de Souverein van den éénen stembusdag stelde zich morgen reeds willoos onder volstreckte curatee, eerst van de Jacobijnen, toen van den Napoleontischen Caesar; welhaast van het schoonschijnend Staatsideaal; in Frankrijk inderhaast met wilden greep verwerkelijkt; straks door Duitschlands filosofen groep als „vernunftmässig” bepleit.

Wat toen redde? Niet de restauratiegeest van het Weener Congres. Niet de vorstenvergoding van Haller en Le Maître. Niet de historische school. Niet het pseudo-constitutioneele stelsel met zijn „roi fainéant” en zijn tyranniseerende partijen. Maar wel de Messias, die onder de volken, door het schoonste Réveil een geest uitzond van genâ, gebed en geloove. Daarin ontstond weer een eigen kring, waarin men tot op de ziel ging, barmhartigheid oefende en „als staatsliên niet, maar als Evangeliebelijders” de staten bezielde. Voor dien kring trok Bilderdijk den omtrek, toen hij Volkssouvereiniteit ontwortelde met de bijl van zijn lied, gaf Da Costa den levenstoon aan door zijn hymne voor den Souverein Messias, schreef Groen van Prinsterer het *credo*, door zijn sprekende formule van „Souvereiniteit in eigen kring”. Krachtens dat beginsel is gedurende deze dertig jaren op de knieën gewor-

steld; het afgedoolde nagelopen, met de „passion des âmes” ge-evangeliseerd. Stichting na stichting kwam als woonstede der barmhartigheid onze erve sieren. Daarvoor is smaad geleden, rust verzaakt, goud op het altaar gedragen. We streden voor de ondeelbaarheid van het Souverein gezag. Voor de Staten-Generaal als *naast* en *bij*; niet *in* noch *onder*, de overheid staande. Geen afschrikkingstheorie, maar Gods souvereine wrake bij hem, die 's menschen bloed vergieten dorst, werd gehandhaafd.

Het protest ging uit tegen het met dwang aan het lijf komen met het beëtterd lancet, we profeteerden van de vrijmaking der Kerk. En ten leste concentreerde zich geheel onze strijd in den strijd om de volksschool en daaruit moest met ijzeren consequentie komen, wat heden feit werd, tot een van stapel lopen van het wel klein en onzeewaardig scheepke, maar dat onder de Souvereiniteit van Koning Jezus gecharterd, toch aan alle haven der wetenschap de vlag wil gaan toonen van „in eigen kring souverein”.

In het tweede deel zijner rede betoogde Dr. Kuyper dat de neiging van elke Staatsmacht is de vrijheid te wantrouwen. Mommsen heeft onder het kloeke beeld dat hij van Caesar maakte, het terugkeeren tot de imperialistische lijn aangeduid als richtsnoer voor de staatsmanswijsheid onzer eeuw.

En dat moest zoo, als tucht en geneesmiddel voor de ontmande natiën. De Staat is nu eenmaal de oppermachtige op aarde, en of uit heerschzucht, of uit zorg voor het *algemeen belang*, zal elke Staat er van nature toe komen, om den ijzeren band zoo vast om de duigen te drijven, als de krimp dier duigen slechts even gedooft. Het hangt dus van die levenskringen zelve af, of ze in vrijheid bloeien of onder Staatsdwang zuchten zullen. Maar hier schuilt het zeer; de vrijheid wordt minstens even sterk binnen elken kring door de zonde, als op de grens van dien kring door de *Staatsmacht* bedreigd. Bij een welgelukten aanslag op de vrijheid kan de Staat slechts medeplichtige zijn, *hoofdschuldige* blijft de plichtvergeten burger die in zonde en zingenot zijn zedelijke kracht verloor.

Onder de middelen om de vrijheid te handhaven staat de wetenschap vooraan. De man van Tarsen was onder de tolken des H. Geestes de wetenschappelijk gevormde; niet uit den peinzenden Johannes, noch uit den practischen Jacobus, maar uit den Paulinische geestesschat greep Luther de vrijheid der Hervorming.

Wel heeft de wetenschap de vrijheid meer dan eens verraden, maar dit was ondanks haar heilige missie. God zond ze als een engel des lichts. Wetenschap is tot bewustzijn komen niet van zich zelf alleen, maar ook van wat buiten ons zelf bestaat. Het Gode nadenken van wat Hij vóór en óver en ín ons heeft gedacht. Wijsheid te bezitten is een goddelijke trek in ons wezen. Der dingen loop gaat meest, niet naar de werkelijkheid is, maar naar de mensch zich die werkelijkheid voorstelt. Zijn begrippen onverschillig? Zij vormen de publieke meening; die meening het rechtsbesef; en naar dat besef is, ontdooit of stolt de stroom van geestelijk leven. Wie invloed voor zijn beginselen beoogt, kan niet zweven in het gevoel, vordert niets met verbeelding, komt zelfs met belijden slechts halverwege, maar verkrijgt klem op het publiek, als hij tot macht ook in de denkwereld geraakte en bij den drang die hem *inwendig* dreef, den „*God in ons*” óók wist over te leiden uit wat hij beseft, naar wat hij *weet*.

Maar dan moet de wetenschap „Souverein in eigen kring” blijven en niet onder Staatsvoogdij of Kerkelijke curateele staan.

Ook de wetenschap vormt een eigen kring, waarin de waarheid Souverein is, geen schending van haar levenswet mag geduld. Ons bewustzijn is als een spiegel waarin beelden gekaatst worden uit de wereld *om ons heen*, uit de wereld van *ons eigen wezen* en uit de *onzichtbare wereld der geesten*. De rede eischt: 1o. waarneming dier beelden; 2o. het bezien dier beelden tot we ze verstaan; 3o. het aldus opgevangene harmonisch saam te vatten. Geen *bespiegeling*, maar *afspiegeling*. Wetenschap die wijs maakt. Eindigende in aanbidding van den alleenwijzen God!

Spinoza hield de souvereiniteit der wetenschap hoog. Het orgaan en dus de gewaarwording van Spinoza was onzuiver, daarom werd zijn slotsom leugen. Maar een goed-Gereformeerde laakt zijn vasthouden aan de souvereiniteit der wetenschap niet, maar stelt dit verre boven het aarzelend onvaste, waardoor meer dan één, die kent wat Spinoza nooit kende, tot beginselloos vergelijk wierd geleid. De Kerk mag nooit haar overhoogheid aan de wetenschap opdringen. Al moest ze er schade door lijden, zij moet aandringen dat de wetenschap haar souvereiniteit handhave. Wel dreigt daardoor het satanisch gevaar, dat er zijn die in duivelschen hoogmoed de wetenschap verleiden tot aanmatiging wat haars niet

is. Maar dit kan niet opkomen tenzij de Kerk eerst geestelijk inzonk, en ook door weer geestelijk op te waken dringt de Kerk de wetenschap, weer binnen juister palen terug.

Al heeft de Staat de macht de rechtssfeer der wetenschap te bepalen, souvereiniteit op het terrein voegt hem niet. De wetenschap zal eerst ten zegen gedijen, indien ze óók in haar Universiteitsleven stoelen laat op eigen wortel en de Staatsvoogdij ontwast. Vrij waren de Profetenscholen onder Israël, de scholen der oudste wijsgeeren in Griekenland en Rome, de scholen der eerste Christengeleerden, gelijk de aloude Universiteiten van Bologna en Parijs. In dien vrijen vorm kon de Universiteit aan de vrijmaking der Reformatie arbeiden en eerst in het laatst der 18de eeuw wist men dat vrije kader in „een tak van Staatsdienst” om te tooveren.

Daartoe kwam het ook door de ontzenuwing der volken, daarom kan de Staat zich niet opeens uit de Universiteitswereld terug trekken. Daartoe is er te weinig zin voor wetenschap bij de menigte; te weinig mildheid bij de rijken, maar het ideaal „Souvereiniteit in eigen kring” moet door de wetenschap gegrepen.

Door de Vrije Universiteit werd in die richting een schrede gewaagd. Op de Rijksuniversiteit drukken tal van bezwaren. Geld schept een macht *voor* wie het geeft en een macht *over* hem die het ontvangt. Wie meet den invloed, dien door dat Staatsgeld één enkele benoeming als van Thorbecke, van Scholten of van Opzoomer op 's lands lot en den gang der wetenschappen geoefend heeft? Waar is de geestelijke maatstaf die den Staat voor de hoogere, meest beslissende wetenschappen bij zoo invloedrijke keuze leiden kan? Is het billijk dat een Jood of Roomsche mee moet betalen voor de Godgeleerde faculteit, die feitelijk een Protestantsche is?

Nu is er hier een groep voor dertig jaar voor „nachtschool” gescholden, die zijn krachten uitput voor een wetenschappelijk doel. De minst geachten uit het „niet-denkend” deel der natie, van den ploeg en van den meeltrog aanlopend, om de penningen saam te brengen voor een Universiteit! Wie schat het zedelijk kapitaal dat door deze kostbare stichting aan ons volk ten goede komt? Er schuilt in het daarvoor geofferde geld een hoogere dan de weegbare metaalwaarde: er kleeft gebed, er kleeft liefde, er kleeft zweet van het aangezichte aan het óns toevloeiende goud.

Ten slotte leverde Dr. Kuyper een betoog dat „Souvereiniteit in eigen kring” aan het beginsel van Gereformeerd gegund moet worden. Met „Gereformeerd” wordt niet anders bedoeld dan het echte, zuivere Christendom. Gelijk de koopman van *netto* gewicht, de munter van *fijn* goud, de Schrift van onvervalschten nardus spreekt, zoo zouden wij van „netto”, „fijn”, „onvervalscht” Christendom kunnen spreken maar wij gebruiken liever „Gereformeerd”, om daardoor en den namaak en het vervalschte, en het min goed gegroeide te onderscheiden van dat wat naar het Woord Gods is. Van enkel Christelijk sprekend kan dit ook Roomsch of Remonstrantsch wezen; de modernen lieten den Christelijken naam niet varen, de valsche vlag van „Christelijk” werd aan den gevel eener ontkerstende school gehangen. Daarom had men uit te komen met den historischen Gereformeerden naam. Zonder laag op andere Christenen neer te zien, begrijpen we onder den naam van Gereformeerd niet wat ons geviel, maar wat der Kerke wettig oordeel was. En als men vraagt of ook „Souvereiniteit in eigen kring” uit het hart der Schrift en uit den schat van het Geref. leven is gegrepen, dan wordt gewezen op het organisch geloofsbeginzel der Schrift, en op het Hebronsche stammenedict voor Davids kroning, op Elia's weerstand tegen Achab's dwingelandij, op der discipelen weigering om voor de politieverordening van Jeruzalem op zij te gaan, op de muntspreuk, van hetgeen Godes en des Keizers is, te beluisteren. Wat het Geref. leven betreft: Calvin sprak van de „magistratus inferiores”; de Kerkorde is presbyteriaal; alle Geref. landen neigden naar confederatieve bestaanswijs, terwijl de burgervrijheden het weligst onder Geref. natiën ontloken. De huisvrede, de decentralisatie en de autonomie ook voor de burgerlijke gemeente zijn nu nog het best gewaarborgd op het erf van de *issus de Calvin*.

Volgens den Geref. geest wordt dus ook op wetenschappelijk terrein souvereiniteit in eigen kring gevraagd. De historie leert dat de wetenschap in elken kring met eigen beginsel een andere gestalte kreeg. Er was een Grieksche, een Arabische, een Scholastieke wetenschap. Na de middeleeuwen vertoont zij een onderscheiden gelaat aan Roomsche en niet-Roomsche Universiteiten. De wijsgeeren die na en met Kant optraden, vormden, naardat ze in het object of het subject rustten, scholen die elkaar uitsloten. Hegel's denkbeeld bracht en op Theologisch en op elk ander terrein een eigen stelsel

voort, zoodat strafrecht in Hegel's en burgerlijk recht in Herbart's school te leeren alle rechtsbesef verwart.

Fichte's voorbeeld toont, dat bij een denkbeginsel een weeropzoeken van het eerst verworpene mogelijk is. Maar met een *levensbeginsel* kan dat niet; het wortelt in feiten, in een *levenden persoon*, wiens optreden het poneeren van een crisis in het midden der wereld, der wereldhistorie, van 's werelds denken was. De Rabbi van Nazareth prent het in, dat Zijn schat voor de wijzen en verstandigen verborgen, den kinderkens geopenbaard is. De wetenschappelijk gevormde Paulus verklaart zijn vroeger aangeleerde wetenschap voor dwaasheid. Zullen wij dan saam kunnen telen wat naar Jezus' goddelijk bewustzijn op geheel verschillende wortel stoelt? Zullen ook wij uit óns beginsel, volgens de methode die bij óns beginsel voegt, een eigen stam laten opschieten, wiens tak en bloesem uit het eigen mergsap zijn geteeld? Wij beweren iets gewaar te worden, wat men aan de overzij voor zelfbedrog verklaart. Deswege voor dwazen te gelden is even noodzakelijk, als wij met den Spreukendichter moeten zeggen, dat „de Goddelooze geen wetenschap verstaat”. Niet als zou hij onze mindere in kennis zijn; licht is hij onze meerdere. Maar omdat hij zegt *geen* feit te zijn, wat voor ons als feit in Christus *vast* staat, en zoo verklaart, *niet* in zijn ziel gevonden te hebben, wat het bewustzijn in ónze ziel greep. Het geloof van den Woorde Gods, objectief in de Schrift en subjectief ons door den Heiligen Geest geboden, dat trekt de scheidingslijn. Niet alsof anderer weten op verstandszekerheid en het onze slechts op geloof zou rusten. Van geloof gaat álle wetenschap uit. Zij gaat uit van God, ze gaat uit van uw ik, of houdt u vast aan uw ideaal. De mensch die niets gelooft, bestaat niet. Wie niets heeft dat onmiddellijk voor hem vast stond, kàn geen aanvang voor zijn denken vinden en hoe zou hij, wiens denken een aanvangspunt mist, ooit iets *wetenschappelijk* onderzoeken?

„Vrij” in den zin van „los van haar beginsel” zal onze wetenschap niet zijn. Dat ware de vrijheid van den visch op het droge. Streng binden we ons in eigen huis aan een vasten regel, overtuigd dat onder vaste huisorde het best huiselijk leven tiert. Voor wie weg wil moet op wetenschappelijk erf de deur zich openen, maar ook geen ander spele in uw huis den baas, terwijl ieder ander even vrij moet kunnen bouwen op het fundament van zijn beginsel.

Geldt dit alleen voor de faculteit der Godgeleerdheid of ook voor de andere faculteiten? Niet een ziek zoogdier, maar een mensch geschapen naar Gods beeld wil volgens ons beginsel de medische wetenschap zegenen. Als men in den mensch een zedelijk naar ziel en lichaam voor hooger bestemd, aan Gods Woord gebonden wezen ziet, zal men dan hem den naderenden dood verzwijgen, de barende vrouw bedwelmen, zelfbedwang of inwilliging den hartstochtelijken jongeling ten plicht stellen, met Malthus de vruchtbaarheid der moeder vloeken, de zielszieke physisch verdooven, vivisectie onvoorwaardelijk toelaten, het syphilitisch gif, ten koste van gezagsont-eering en onteering van de menschenwaarde, door de verfoeilijkste aller keuringen gestuit zien? Wat de *juridische* faculteit betreft, kiest naar gelang ge in den mensch een zich ontbolsterend natuurproduct of een doemschuldig zondaar, in het recht zelf een zich ontwikkelend natuurorgaan, of een uit God nederdalend kleinood ziet, niet een ander doel het strafrecht een ander richtsnoer het recht der volkeren? Als reeds de Christelijke consciëntie en tegen de heerschende staathuishoudkunde, en tegen de handelsgewoonten en tegen het roofdierachtige der sociale verhoudingen in verzet komt, als in het burgerrechtelijk leven gezocht wordt naar decentralisatie, en in ons staatsrecht, zelfs drie afzonderlijke „Christelijke” scholen zijn opgetreden, is er dan nog één kathedraal in der juristen faculteit te noemen, die door de tegenstelling der beginselen niet wordt gedeerd? Als men in de natuurkundige faculteit zich bepaalde tot meten en wegen, de wigge van het beginsel zou in haar deur niet zijn in te drijven. Maar welk natuurkundige opereert zonder onderstellingen? Men beziet alles door subjectieve glazen, en wat men niet van den cirkel zien kan stippelt men bij naar subjectieve meening. Ligt niet gansch de schepping als één verrukkend schilderstuk voor aller natuurkundigen oogen, en is met het goud van de lijst, die er om, en de ellen doeks die er onder, en de ponden verfs, die er aan zitten, de pracht van het kunststuk gewaardeerd?

Wat de faculteit der *letteren* betreft: Natuurlijk het verbuigen van woorden heeft met vóór of tegen den Messias niets van doen. Maar als men verder Hellas' kunstpaleis ontsloten ziet of Rome's machtwereld binnentreedt, scheelt het dan niet of ik den geest dier volkeren terugroep om den geest van Christus weer uit te bannen, dan wel dien onder den geest van Christus stel? Wordt de studie der Semi-

tische talen geen andere, naar gelang ik in Israël het volk der absolute openbaring, of een volk met genialiteit voor het vrome zie? Blijft de wijsbegeerte één als ze het „ideale zijn” najaagt of in den Christus het vleeschgeworden Woord aanschouwt? Komt men in de wereldgeschiedenis tot dezelfde slotsom of men het kruis met Socrates' gifbeker vereenzelvigt, of wel beschouwt als het middenpunt áller historie? Zal de geschiedenis des vaderlands in een zelfde vuur het jongelingshart ontsteken, of Fruin of Nuyens dan wel Groen van Prinsterer ze in haar heroïeke schoonheid ontvouwt?

Geen duimbreed is er op het erf van ons menschelijk leven, waarvan Christus niet roept; „Mijn!”

Broederen klaagden dat zij met hun wetenschap weerloos stonden en hun beginsel niet met kracht konden bepleiten, omdat hun beginsel niet op hun wetenschap paste. Het Christenvolk bad weer om hoofden die het leiden, herders die het weiden, profeten die het bezielen konden. Zoo mocht de eere van Christus niet vertreden blijven. Er moest in Zijn naam weer gebouwd. Het vuur bleef in de beenderen gloeien, al zagen we in onze kleene kracht, op de overmacht van den tegenstand. Zelfs dat een deel der eigen broederen aan een blijven inwonen bij het Humanisme voorkeur schonk, bracht dien drang slechts tot sterker aandrijving.

Dr. Kuyper besloot zijn rede met de machtige woorden: „Indien uit den Machtige Jacobs deze zaak niet ware, hoe zou ze stand kunnen houden? Het is tegen al wat groot heet, tegen een wereld van geleerden, tegen heel een eeuw van zoo ontzaglijke bekoring, ingaan en oproeien, wat we met deze stichting bestaan. Daarom zie vrij, zoolang uw zelfbesef meent dit te moeten doen, neder op onze personen, onze kracht, onze wetenschappelijke beduidenis. „God *alles* en alle mensch *niets* te achten” is de Calvinistische belijdenis, dat u daar volle recht op schenkt. Dit eene slechts bid ik u, al waart ge ook onze felste wederpartijder, onthoud aan de *geestdrijf* die ons bezielt den tol van uw eerbied niet. Want immers, die belijdenis, waar wij weêr het stof van afvaagden, was eens de zielskreet van een vertrapte natie; die Schrift voor wier gezag wij buigen, heeft eens bedroefden getroost in uw *eigen* geslachten; en die Christus, wiens naam we in deze Stichting eeren is Hij niet de Bezieler, de Verkorene, de Aangebedene uwer *eigen* vaderen ge-

weest? Stel dus al dat naar reeds in de studeercel geschreven en in de hoogovens nagezongen werd, stel dat naar uw eigen belijdenis, het met de Schrift wezenlijk uit en het Christendom een overwonnen standpunt ware, — ook dan nog vraag ik: Is dan toch dat Christendom ook in uw oog, historisch, niet een te imposant, te majestueus, te heilig verschijnsel geweest, om smadelijk ineen te zinken en om te vallen zonder eer? Of is er dan geen *Noblesse oblige* meer? En mocht een banier, als we van Golgotha meêdroegen, dan ooit in 's vijands handen vallen, zoolang niet het uiterste was beproefd, nog één pijl onverschoten bleef, en er nog een lijfgarde, hoe klein ook, van dien door Golgotha gekroonde op deze erve leeft?

Op die vraag heeft een: „*Bij God, dat nooit*” in onze ziel weerklonken. Uit dat „*nooit*” is deze stichting geboren. En op dat „*Nooit*”, als eed van trouw aan hooger beginsel, vraag ik een echo, mocht het een Amen zijn, aan elk vaderlandsch hart!”

Schrijver dezes heeft deze rede gehoord. Hij beaamde de opmerking van een naast hem gezeten vriend, Ds. Van der Land, die opgetogen uitriep: „dit woord brengt ons op eenmaal wel vijf en twintig jaar verder!”

Nog willen wij hier mededeelen, dat een verslaggever van een onzer voornaamste liberale bladen zoo eerlijk was om te verklaren, dat hij door den aanblik van de vele kloeke, energieke figuren van Calvinisten die het koor der Nieuwe Kerk vulden tot het inzicht gekomen was, dat de caricaturen die van Dr. Kuypers volgelingen o.a. in Uilenspiegel gegeven waren met de werkelijkheid niet overeen kwamen. Wij herinneren ons een spotprent waarop Dr. Kuypers voorgesteld wordt als sprekende aan een disch van een Christelijke jongelingsvereeniging. De aanzittenden zijn daarop voorgesteld met vermagerde, wezenlooze aangezichten, ieder met een flesch voor zich met het étiquet „Duinwater” prijkend!

Voor zoover wij konden nagaan is na de samenkomst in het Koor der Nieuwe Kerk althans deze onwaardige en onware manier om hen die de beginselen van Dr. Kuypers zijn toegedaan, te bestrijden, niet meer gevolgd.

DR. KUYPER ALS STAATSMAN.

IV.

1. *Het eerste optreden.*

Dr. K u y p e r had dus besloten het mandaat voor Gouda aan te nemen. In de Tweede Kamer der Staten-Generaal zitting genomen hebbend, werd hij door zijn partijgenooten vriendelijk ontvangen. Doch er was onder hen geen eensgezindheid. In zake het onderwijs werd wel eenstemmigheid gevonden, maar bij de Antirevolutionaire leden der Kamer was geen eenheid in politiek denken. Behalve in de schoolquaestie bewandelde schier ieder zijn eigen pad.

Aan Dr. K u y p e r komt de eere toe, dat hij als volksvertegenwoordiger de eerste is geweest, die de noodzakelijkheid heeft bepleit van een wetboek voor den arbeid, gelijk er een wetboek bestond, dat de rechten welke in den Koophandel gelden moeten, vastlegde.

Maar hoe werd dit ontvangen? Dr. K u y p e r schrijft er zelf in „Ons Program” van: „Aan dit denkbeeld viel destijds zoo weinig bijval te beurt, dat de Minister van Lynden van Sandenburg er namens de Regeering den draak mede stak; de Kamer er de schouders voor ophaalde, en de pers het met de vraag uitfloot: of de afgevaardigde, die met dit denkbeeld te berde kwam, zelf wel in staat zou zijn, één enkel artikel voor zulk een wetboek in concept te brengen.”

Opmerkelijk is het dat de Utrechtsche hoogleeraar in de Rechtsgeleerde faculteit Mr. H. P. G. Q u a c k, omtrent in dienzelfden tijd begon met het geven van een „liefhebberij college” (zoo werden in de Utrechtsche studentenwereld de colleges genoemd die niet op den *Series lectionum* officieel aangegeven waren) over „Socialistische personen en stelsels”, welke voorlezingen later in boekvorm verschenen. Datgene wat Professor Quack met zijn vrije college's bedoelde, namelijk om de oogen te openen voor de schreiende wanverhoudingen op het gebied van het sociale leven, daarvan werd, buiten de studentenwereld, geen notitie genomen. Doch toen Dr. K u y p e r een pleidooi

leverde voor een wetboek voor den arbeid, werd dit in een liberalistisch orgaan een „spelen met vuur” genoemd. Dat er een socialistisch gevaar bestond werd door Dr. Kuyp^er ingezien, in een zijner redevoeringen wees hij er op, dat het socialisme in Duitschland reeds zoo verspreid was, dat het de vraag was of de Regeering nog wel in geval van een sociale revolutie, op alle regimenten rekenen kon, die zegevierend uit den oorlog met Frankrijk waren teruggekeerd.

Had men toen maar naar deze waarschuwende stem geluisterd!

Wel had Dr. Kuyp^er steeds het oor van de Kamer. Er kwam zelfs een oogenblik waarin Minister Heemskerk Senior zoo onder de bekoring van zijn woord gekomen was, dat hij den geachten afgevaardigde van Gouda uit naam van de Kamer dank bracht voor het letterkundig kunstgenot, dat hij aan de vergadering door zijn redevoering geschonken had. Doch het ontbrak, ook bij verwante geesten aan de overtuiging: den weg door Dr. Kuyp^er gewezen moet het op.

Wanneer wij Dr. Kuyp^er's „Eenige Kameradviezen uit de jaren 1874—1875” nagaan, komen wij tot de slotsom, dat hij in die dagen te veel van zichzelf geëischt heeft. Behalve zijn pleidooien inzake de sociale rechtvaardigheid, nam hij op 7 Dec. 1874 deel aan het Onderwijsdebat en sprak daarna nog vijfmaal over hetzelfde onderwerp.

Niet minder dan tien redevoeringen sprak hij uit over de Koloniale quaestie, toen zoo brandend geworden door de Atjehsche aangelegenheden. Achtmaal nam hij het woord over sociale vraagstukken, voornamelijk daarbij handelend over kinderarbeid. Voeg daarbij dat hij ook zich liet hooren over de electorale, en de kerkelijke quaestie, om zich dan ten slotte uit te spreken over „partijverhouding”, naar aanleiding van een qualificatie van den heer Geertsema, die meende de Antirevolutionaire partij als een Kerkelijke, ja als *clericaal* te mogen bestempelen — dan heeft men eenigszins een denkbeeld, wat in die dagen door Dr. Kuyp^er's hart en hoofd is gegaan.

2. Ingezonken en opgericht.

3 Uit dit alles blijkt wat Dr. Kuyp^er van zijn krachten geveegd had. Tegen slapelooze nachten had hij een in die dagen door velen

aanbevolen middel gebruikt waartegen hij daarna in een artikel in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede” moest waarschuwen. Men kreeg er wel de rust des slaaps door, maar na de ontwaking was het alsof er tusschen den tijd van zich ter ruste te begeven en die van het uit de slaapstede verrijzen, geen tijd geweest was, zoodat men zich even vermoeid als te voren gevoelde.

Dr. Kuyper was overwerkt. De arbeid als dienaar des Woords in de groote Kerken van Amsterdam; als redacteur van „De Standaard”; als de door Mr. Groen van Prinsterer aangewezen leider der Antirevolutionaire partij, had te veel van hem geëischt. Sedert hij in het publiek was opgetreden, dus in nauwelijks dertien jaren, hadden niet minder dan acht en dertig geschriften van zijn hand het licht gezien. Als lid der Tweede Kamer wierp hij zich met volle kracht in het strijdperk der partijen. Hoeveel vraagstukken moest hij daarvoor bestudeeren, die zich niet bevonden op de lijn van de onderzoekingen, waarvoor hij zich tot dusver had ingespannen, die dus geheel nieuw voor hem waren!

Daarbij kwam dat Dr. Kuyper van hen, die hij voor zijn partijgenooten houden moest, niet den steun ondervond, dien hij had mogen verwachten. De gedachte dat hij door velen die op Staatskundig gebied onder de belijders van het Evangelie wilden gerekend worden, hem voor een *homo novus*¹⁾ hielden, was ook al niet geschikt om zijn geprikkeld zenuwgestel tot kalmte te brengen.

Dr. Kuyper verliet in Februari 1875 zijn woning „Het huis met den Saphyrberg” om zich naar het buitenland te begeven. Hij reisde naar het Lago di Como in Italië, en vestigde zich aldaar met de zijnen in het Grand-Hotel te Bellagio, om herstel voor zijn ernstige krankte te zoeken: „zelfs tot het schrijven van een briefkaart onbekwaam”, zoo schetst hij zijn ingezonken toestand in die dagen.

Dit duurde maanden. Doch gelukkig kwam er een keerpunt in zijn krankte. Op zekeren dag besloot hij iemand die een tijdlang met hem in het Hotel gelogeerd had, die geen rijtuig had kunnen krijgen om naar het station te rijden, beleefdheidshalve te voet te

¹⁾ Een *homo novus* noemden de oude Romeinen iemand, die zich voor het eerst een hoog ambt opgedragen zag, zonder dat er in diens voorgeslacht mannen geweest waren, die aanzienlijke ambten bekleed hadden.

begeleiden. Het was een tocht van twee uur berg af en twee uur berg op. Deze inspanning gaf zulk een weldadige ontspanning aan lichaam en geest, dat Dr. Kuyp^er voor het eerst na maanden een verkwikkende nachtrust genoot. Van dit oogenblik af werd hij een ijverig beoefenaar van de bergsport. Schrijver dezes heeft hem daarover eens gesproken, hem voorhoudende hoe gevaarlijk het beklimmen der hooge Alpen blijkt te zijn, daar men telkens hoort van toeristen en gidsen die daarbij het leven laten. Hij kreeg toen ten antwoord: „Het wandelen onder de groote menschenmassa die zich in de straten van Londen beweegt en het bestijgen van de hooge bergen in Zwitserland, zijn de eenige dingen die mijn zenuwgestel tot rust brengen. In Londen gevoel ik mij onder die dwarrelende menschenzee een vergeten mensch. En op de bergen leer ik nog iets anders. Bij het stijgen bemerkt men dat het vergezicht steeds schooner en heerlijker wordt. Daarom dien drang om altijd hooger te klimmen. Doch eindelijk komt er een oogenblik, dat men niet verder k^{an}. Men ziet dan den hemelhoogen top, maar die is niet te bereiken. Daar zou men juist het verrukkelijkste panorama genieten van het overweldigend berggezicht. Dan kom ik weer tot het besef, dat God de wereld niet heeft geschapen omdat wij menschen in de eerste plaats daarvan zouden genieten, maar opdat *Hij* zich verlustigen zou in de werken Zijner handen.” Overigens verzekerde Dr. Kuyp^er, dat hij zich bij zijn excursies in de bergen steeds deed vergezellen van twee van de meest geoefende gidsen, al eischten dezen soms ook hoog loon. „En als ik mijn tochten volbracht heb”, voegde hij er aan toe, „dan ben ik zoo blij als een schooljongen, die zijn strafwerk af heeft”.

Dat het omdolen in den vreemde ook een geestelijke vrucht voor Dr. Kuyp^er heeft afgeworpen, die ten goede van ons volk kwam, bespraken wij reeds. In den zomer van 1877 keerde Dr. Kuyp^er naar ziel en lichaam gesterkt naar het vaderland terug en vestigde zich te 's-Gravenhage.

Hij was aanvankelijk van voornemen weder predikant te worden en legde daarom zijn mandaat als volksvertegenwoordiger neder. De gemeente van Oosthem in Friesland beriep hem, doch hiervoor meende hij te moeten bedanken. De Kerk van Amsterdam beriep hem weer een en andermaal te vergeefs. De gemeente van Ridderkerk verkoos hem tot haar herder en leeraar; hij was reeds besloten

om aan deze dringende roepstem gehoor te geven. Toch werd ten slotte besloten daarvan af te zien.

Waardoor kwam deze verandering? Het plan tot het stichten eener Vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag, was bij Dr. Kuyp^er tot rijpheid gekomen. Hoe daaraan uitvoering werd gegeven zagen wij in het voorgaande hoofdstuk. Doch hoe vele bemoeienissen hij daarmede gehad heeft, welk een krachtsinspanning de organisatie van de Vereeniging, van welk de Vrije Universiteit zou uitgaan, hem en Dr. F. L. Rutgers kostte, hoeveel meetings het geheele land door moesten gehouden worden, het heeft hem niet belet ook de organisatie der Antirevolutionaire partij tot ontwikkeling te brengen.

3. *Opnieuw aan den arbeid.*

In 1878 was een volkspetitionnement tegen de in dat jaar door de Staten-Generaal voorgestelde Schoolwet van Minister Kappeyne van de Copello, den Koning op het Loo aangeboden. De groote actie door het geheele land op touw gezet om Zijne Majesteit Koning Willem III te verzoeken zijn handteekening niet onder deze wet te zetten, was van Dr. Kuyp^er uitgegaan. Het sprak daarom ook van zelf dat hij deel uitmaakte van de Commissie, die het petitionnement door 300,000 personen ondertekend ten paleize zou aanbieden.

Het was nu duidelijk geworden dat de meerderheid in de Kamer, minderheid was in het land. Dr. Kuyp^er durfde dan ook aan Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman voorspellen, dat over twaalf jaar deze op de plaats zitten zou, die toen door Kappeyne ingenomen werd — welke profetie ook vervuld is.

Maar hij zag ook in van hoeveel beteekenis het voor de Antirevolutionaire partij zijn zou indien de aaneensluiting der gelederen, waarvan zulk een heerlijk resultaat gezien was, blijvend kon gemaakt worden.

Dr. Kuyp^er begreep dat wanneer men alleen in de schoolquaestie één lijn trok, er geen invloed van beteekenis op den gang van 's lands zaken kon geoefend worden. Daarom toog hij aan den arbeid om aan de Antirevolutionaire partij een program te geven.

Het historische deel voor dien arbeid had hij reeds geleverd in zijn bekende studie over „Het Calvinisme, oorsprong en waarborg

onzer constitutioneele vrijheden", die in 1874 verscheen, en welke in de Engelsche taal werd overgezet.

Wij hoorden in genoemd jaar dat doorwrocht stuk door Dr. Kuyp^er voor een kring van studenten voordragen. Het enthousiasme daarover was bijna algemeen. Een modern theoloog sprak: „dan ben ik ook Antirevolutionair". Dr. Wynne, hoogleeraar in de geschiedenis uitte zijn bewondering over den spreker die over zulk een verbazende bronnenkennis beschikte.

Eenigen tijd later hield op uitnoodiging van hetzelfde gezelschap Mr. S. van Houten een lezing, en betoogde dat onze wetgeving ten opzichte van het huwelijk behoorde veranderd te worden; men moest gemakkelijker dan tot dusver kunnen scheiden. Hoe mager was deze voordracht, vergeleken met de bezielde, rijk gedocumenteerde rede van Dr. Kuyp^er! Het was alsof men na het brullen van den leeuw, het sissen van de slang gehoord had.

De denkbeelden in „Het Calvinisme, oorsprong en waarborg" enz., ontwikkeld, komen op het volgende neder.

Dr. Kuyp^er is voor de constitutioneele monarchie, en warm aanhanger van het huis van Oranje. Dit neemt niet weg, dat hij zich als voorbeeld van een vrij land dikwerf beroept op Amerika, al is hij niet blind voor de verkeerde uitwassen, die zich in de Vereenigde Staten openbaren, gelijk blijkt uit zijn „Varia Americana". Als een omschrijving der vrijheid haalt hij aan wat Winthrop in 1650 zeide: „Niet de bedorvene vrijheid, die den mensch verlaagt, vrijen teugel eischt voor elke ziel, aan geen gezag zich stoort, geen orde dult en met waarheid en gerechtigheid in onverzoenlijken strijd is; maar onzer zij die echte burgerlijke vrijheid, die niet verstoort maar samenbindt, juist aan het gezag haar steunsel ontleent en het recht biedt en waarborgt om zonder vrees hart, hoofd en hand te wijden aan wat goed en schoon, aan wat edel en rechtvaardig is."

De vorm waarin dat gezag zich openbaart is hem hetzelfde, mits erkend wordt, dat men het gehoorzaamt om Gods wil. De Overheid doet wat ze doet, niet wijl zij het wil, maar omdat zij er van Godswege toe geroepen is. Volkssouvereiniteit verwerpt hij, daarvan kan geen sprake zijn bij mannen, die als gemeentelid en burger Christus

als hun Koning eeren. Eveneens keurt hij de absolute monarchie en de Staatssouvereiniteit af als een gevaarlijke belaagster der vrijheid. Immers de centraliseerende staat groeit al meer uit tot een reusachtig gevaarte waartegen elk burger ten leste machteloos staat. Zijn niet alle zelfstandige instituten die met souvereiniteit in eigen kring bekleed, steunpunten tot verweer boden, voor de tooverleus van den eenen ondeelbaren staat, bezweken?

Eertijds was er zelfregeering van gewesten en steden, gezinnen en standen, autonomie voor rechtspleging, voor onze Universiteiten, corporatiën en gilden. En thans? De Staat heeft achtereenvolgens alle deze provinciën van zelfstandige rechten beroofd. De Staat reglementeert onze gewesten, stelt onze steden de wet, treedt uw huisdeur binnen, onteigent uw erf, is meester van ons recht, maakt curatoren en hoogleeraren tot zijn dienaren, duldt geen enkele corporatie dan als eigen aanhangeling en is door vinding der administratieve rechtspraak, partij en rechter tevens zoo vaak de burger tegen hem klaagt. Men heeft te recht de geweldenarijen gevloekt van het „ancien régime”, maar het deel van het volksleven waarover de Staat zijn net spande, stond tot het terrein dezer administratie als van een tot tien. Europa's budgetten waren toen van tonnen, nu van milliarden. Zich in niets te mengen, lijkt voor den Staat te kortkoming, en de beste Minister wordt hij geacht, die met Cherubs oogen, alomtegenwoordig, geen plek op het vaderlijk erf laat, daar de arm zijner gediensstige ambtenaren, zijner wetten en besluiten u niet bereikt. Wat zal het worden als de niets sparende centralisatiezucht haar loop zal voleind hebben? Waar blijft onze macht tot verweer indien de apotheose van den Staat voortgaat en elk verweer vooruit als heiligschennis brandmerkt? Wat blijft er van onze persoonlijke vrijheid, zoo ten leste het Caesarisme uit dien modernen Staat opwast en zijn „brood en spelen” in economische regeling en materieele welvaart omzettend, zich alles veroorlooft, wjl er niemand is die weerstaat, wjl niemand weerstaan kan?

Dr. Kuyper noemt zich „Antirevolutionair” niet omdat hij tegen elke revolutie gekant is, maar wjl hij het Staatsrechtelijk en sociaal systeem verwerpt dat in de Fransche revolutie zich belichaamd heeft waaruit de moderne staat werd gebouwd. Onzen opstand tegen Spanje, Engeland's omwenteling onder Willem III, Amerika's afval van Engeland en onze omwenteling in 1813, acht hij volkomen geoor-

loofd. Er kunnen oogenblikken zijn, waarin de natuurlijke hoofden des volks de roeping hebben, om aan een goddelooze tyrannie, waardoor het volk omkomt, een einde te maken.

Den oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden danken wij dan ook niet aan de Fransche revolutie. Engeland, Holland, Zwitserland en Amerika bezaten hunne vrijheden reeds lang voor dat deze uitbrak, terwijl daar waar de revolutie en niet de reformatie werkte zij ten eenenmale worden gemist.

Reformatie en revolutie, zoo betoogde Dr. Kuyp^er, bedoelen wel beide de vrucht der vrijheid, maar telen die op verschillenden wortel. Vrijheid uit de wijsgeerige idéé was de leer der Encyclopedisten, vrijheid uit het geloof die der Hervorming. In het brengen der vrijheid slaagde de revolutie niet, de reformatie wel. In Spanje, Oostenrijk en Frankrijk roeide men de reformatie uit en kweekte de revolutie en wat bleef de politieke vrijheid er zwak! In Zwitserland en Holland waar na de reformatie de revolutie werkte is de innerlijke vrijheid eer gezonken dan verhoogd. Engeland dat wel de reformatie maar niet de revolutie deed doorgisten, is nog steeds de leidsvrouw van Europa's volken in den strijd tegen geloofsvervolging en Staatkundige dwinglandij¹⁾.

De grondleggers van Amerika waren de geestelijke kinderen der Engelsche Independenten, volgelingen van Calvijn. Bij den opstand tegen Engeland werd aanvankelijk sympathie getoond voor Frankrijk. Maar dit is veranderd, zoodat in de Amerikaansche constitutie van 1789 niets gevonden wordt van de leeringen van Rousseau, terwijl het land meer dan eenige andere natie den scherp ingesneden Christelijken stempel draagt. Wat Engeland betreft, toont Dr. Kuyp^er aan dat de Independenten Engeland's vrijheid bevorderd, en dat zij scheiding van Kerk en Staat, vrijheid van geloofsbelijdenis en eeredienst, autonomie der gemeenten, vrije verbinding tot synode en openbaarheid der Kerkelijke vergaderingen hebben begeerd. Milton pleitte het eerst voor vrijheid van drukpers, Godwin voor de openbaarheid der parlementsvergaderingen, terwijl in de

¹⁾ Men bedenke dat dit ruim 45 jaar geleden werd uitgesproken. Sedert won Chamberlain met zijn imperialistische politiek, het van den edelen staatsman Gladstone, die met Transvaal vrede sloot, nadat een Engelsche legermacht bij Majuba een nederlaag geleden had, en die, schoon te vergeefs, al het mogelijke deed om Ierland recht te doen.

acten van het Barbebone-parlement het eerst van het burgerlijk recht gewaagd wordt, en de eerste rapporten over de Staatszorg voor de wetenschap daar werden uitgebracht.

Het moderne denkbeeld: één schatkist voor alle inkomsten des lands werd door hen verwezenlijkt; de invoering van den burgerlijken stand dagteekent van hun optreden, vereenvoudiging der rechtspraak bezuiniging der Staatsuitgaven en de verzachting der lijfstraffelijke rechtspleging, werd door hen doorgezet.

Wel leden zij in Engeland de nederlaag, maar als ballingen op Amerika's kust geworpen, droegen zij naar de nieuwe wereld de geestelijke vrucht hunner worsteling en lijden met zich.

De kenmerkende trekken der Independenten worden teruggevonden bij de Calvinisten van Frankrijk, de Hugenoten. Toen deze in hun vaderland geen vrijheid meer vonden om God te dienen naar den eisch der consciëntie trokken ook zij naar den vreemde om koloniën te stichten. Het leger der Hugenoten toont een sterke familietrek met Cromwell's troepen „waar men niet schond, maar eerde, niet vloekte, maar bad”; de grondlijn der Amerikaansche constitutie wordt bijna geheel in de Hugenootsche van 1573 teruggevonden.

Toch staan Independenten en Hugenoten niet op een zelfde standpunt en dit is te verklaren door de verschillende fasen van ontwikkeling van het Calvinisme, die zij vertegenwoordigd hebben en doordat de Independenten verder zagen dan de volgelingen van Coligny.

Wat in Amerika, Engeland en Frankrijk werd verwezenlijkt, was reeds door Beza en Calvijn geleerd. Beza wilde nog geen vrijheid van eeredienst maar verfoeit toch dat op het stuk van religie iemand te vuur en te zwaard zou worden vervolgd. Hij wil een constitutie, parlementen en standen, volksoverheden in hun eigen kring souverain. Onzen opstand tegen Spanje heeft hij toegejuicht, voor Condé wierf hij ruiters-regimenten, en de Fransche Hugenoten hield hij in verbinding met de Hervormde vorsten in Duitschland.

Deze denkbeelden vindt men scherper geformuleerd bij Calvijn. Op de hoofdpunten der Chr. religie wilde hij geen afwijking toelaten, maar in nevenzaken moest deze worden geduld. De Staatsvorm is volgens Calvijn historisch ontstaan en als zoodanig te eerbiedigen. Is hij in de keuze van den vorm vrij, dan wil hij een republiek, omdat volgens hem een gezag aan velen toevertrouwd, minder tot heersch-

zucht verlokke. Private personen mogen zich niet tegen de Overheid verzetten, de secundaire uit het volk gekozen overheden (*magistratus inferiores*), hebben voor de volksvrijheden op te komen. Nalatigheid in deze, is ontrouw, zelfs meened.

Calvijn was voorts voor interventie. Europa was voor hem geen verzameling van op zich zelf staande Staten, maar een familie van volken. De vorst van een naburig land was verplicht tusschen beide te treden, zoo diens nabuur zich aan het volk vergreep. Daarom bevorderde hij geldheffing voor Duitsche troepen die naar Frankrijk togen.

De wortel van dit alles ligt in de belijdenis der volstrekte Souvereiniteit Gods. Souverein is alleen God almachtig zelf; alle schepselen, of ze in een vorstelijk paleis of in de bedelaarsstulp geboren zijn, acht Hij bij Zich zelven vergeleken niets. Gezag van het ééne schepsel op het andere ontstaat eerst, doordien God dit verleent, om het te gebruiken tot Zijn eer. Hij is vrij om dat gezag te geven wien Hij wil. Soms geeft Hij het aan Koningen, dan aan adellijken en patriciërs, of ook aan het volk zelf. De vraag is niet of het volk zelf, of een Koning regeert, maar of ze beiden, zoo ze regeeren, dit doen krachtens Hem. Hierdoor is de volkssouvereiniteit in den zin van *Hugo de Groot* en *Mirabeau*, geoordeeld. Het denkbeeld dat ieder aanspraak heeft op een deel van het gezag en voorts de Staat door saamrijging van deze deeltjes ontstaan zou, beperkt Gods vrijmacht, plaatst in den mensch in steê van in Gods sterken arm de souvereiniteit en loopt op vernietiging van elk zedelijk gezag uit. Daarmede is het „*Droit divin*” geoordeeld in den zin van de *Stuart's* vrienden, der Fransche legitimisten en van het Pruisische Junkerthum. Wat Karel I op het schavot verklaarde: „Het volk moet geen deel hebben in de regeering, dat komt het niet toe; een Koning en zijn onderdanen zijn geheel verschillende personen”, is de oude booze stelling, die de vorsten tot een soort hoogere wezens stempelt en met de belijdenis van Gods vrijmachtige Souvereiniteit niet bestaan kan. Maar dit beginsel staat ook lijnrecht tegen de Staatsoppermacht die komende is. Of men aan een vorst, aan een parlement, of aan geheel een Staat wil geven wat alleen Godes is, maakt het verschil niet uit. De vorst en de Staat zijn creaturen, die nooit mogen treden in de rechten van Hem die sprak: „Ik zal mijn eer aan geen ander geven.”

Uit de Souvereiniteit Gods vloeit ook het souverein gezag van Gods Woord voort. De studie van het O. Testament heeft meer dan iets anders de ontwikkeling onzer Constitutioneele vrijheden bevorderd. Alle schrijvers over het Calvinistische Staatsrecht hebben onze vrijheden verdedigd. Wel acht Calvin de herstelling van het Mozaïsche recht valsch en dwaas, maar er lag in het vrije optreden der Profeten, in de rechten der volksvergadering (de Kahâl) in de eigenaardige rechten der stammen — en geslachtshoofden, bovenal in de wijze der eerste Koningsverkiezing een beginsel van Staatskundige vrijheid. Immers er stond van Saul geschreven, dat hij eerst door zalving en later door het lot was aangewezen, maar ook dat na Jabes' bevrijding al het volk naar Gilgal toog en hem aldaar tot Koning maakte. En evenzoo dat David, wel door Samuël gewijd, maar niettemin te Hebron door de oudsten van Juda gezalfd was, en ook de Kroon van de eerst afvallige stammen niet dan door aanbieding van de stamhoofden verwierf. De Calvinistische Staatslieden stonden het denkbeeld eener volksconstitutie voor, die wel het erfrecht van den troon niet vernietigde maar toch de macht der kroon beperken moest.

Deze gedachten zijn door Dr. Kuyper in „*Ons Program*” nader ontwikkeld.

4. *Hoe „Ons Program” tot stand kwam.*

Ons Christenvolk had door het Volkspetitionnement zijn kracht leeren kennen. Maar deze kracht moest gebruikt worden. Er ontbrak een degelijke organisatie. Dr. Kuyper zou die geven. Daartoe moest de verkregen aaneensluiting door het gemeenschappelijk verzoek aan de Kroon bestendigd worden.

Tot dusver was er van een goed georganiseerde samenwerking van de Antirevolutionaire elementen in den lande geen sprake geweest. Wel was Mr. Groen van Prinsterer gewoon vóór de verkiezingen, eenige geestverwanten saam te roepen om te overleggen wat tot het verkrijgen van een gewenschten uitslag zou kunnen gedaan worden. De Vereeniging voor Chr. Nationaal Schoolonderwijs had soms de leiding der verkiezingen op zich genomen maar er was geen vaste organisatie. In Mei 1873 hadden eenige invloedrijke Antirevolutionairen een som gelds voor aan-

staande verkiezingen saamgebracht, terwijl een centraal bureau, waarvan Dr. Kuyp er deel uitmaakte, zich met de leiding zou belasten. In '77 overwogen de leden van dit bureau of het niet wenschelijk was zich terug te trekken. Doch er kwam van een Kiesvereeniging het verzoek: Geef ons een program om bij de stembus te dienen. Er werd gevolg aan gegeven en bij alle Antirevolutionaire Kiesvereenigingen vond het bijval. Op den grondslag van dit program een organisatie tot stand te brengen, scheen aangewezen. Het voorloopig bureau nam de zaak zelf ter hand en zond na raadpleging met Prof. De Geer, Prof. Gratama en Mr. Lohman en na advies van Dr. Bronsveld, Ds. Donner, Jhr. Elout van Soeterwoude, Mr. Teding van Berkhout en de Bazuin-redactie een concept-program aan alle Antirevolutionaire Kiesvereenigingen, met verzoek afgevaardigden te benoemen tot het houden van een vergadering in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht waar met recht van amendement, het concept zou worden behandeld en definitief vastgesteld.

Aan dien oproep werd voldaan en het program aangenomen. Van het nieuwe Comité door de afgevaardigden der Kiesvereenigingen gekozen, werd Dr. Kuyp er voorzitter. Aan hem werd opgedragen het program, dat 1 Jan. 1878 in het licht werd gezonden, en de toelichting van dit program in een boek bijeen te brengen, welk standaardwerk van ruim 1300 blz. in Maart 1879 verscheen. Het bevat een reeks artikelen in de jaren 1877 en 1878 voor „De Standaard” geschreven.

5. *Ons program.*

In de eerste plaats vinden wij in „Ons program” verklaard dat de Overheid zich beschouwen moet als „dienaresse Gods” in eene Christelijke natie, gehouden tot verheerlijking van Gods naam. Als hij ontkent dat op aarde eenig gezag zou bestaan dat niet door God is verleend, bedoelt hij daarmee, dat het Staatsgezag noch rechtstreeks noch door de uitspraak van eenige Kerk, maar alleen in de consciëntie der Overheidspersonen, aan de ordinantiën Gods gebonden is. Aan de Kerk kan nooit het recht worden toegekend om vast te stellen wat voor den Staat gelden zal. Ook mag de Overheid niet zelve Kerk zijn. Dit is (was) in Rusland het geval.

De Czar is (was) Keizer en Paus, d. i.: Souverein en Opperpriester in één persoon. Caesaropapie! Op gewijzigde schaal is deze caesaropapie in Duitschland ingevoerd, en tot onze schande moet gezegd, dat in 1816 zelfs onze uitnemendste predikanten niet ongezind waren om Willem I bij zijn bedenkelijke schreden op dezen weg te volgen. Dit verzwakt de Kerk en verdooft haar den levensgeest. Zie maar eens wat er aan levenskracht nog in de Grieksche Kerk overbleef! Hoe ellendig zwak de Evangelische Kerk in Duitschland staat! Ook, hoe doodend voor de Ned. Herv. Kerk deze teedere omhelzing van de o, zoo Christelijk gezinde Overheid geweest is.

Dr. Kuyper betoogt daarbij dat de Overheid rechtstreeks en zijdelings den invloed van Gods Woord moet ondergaan. Rechtstreeks — doordien de verantwoordelijke overheidspersonen met eigen oog, 't zij in het studeervertrek, 't zij in het kabinet saamlezen, wat ze straks als stelsel van regeerkunst bepleiten zullen. De zijdelingsche invloed wordt geoefend door de Kerk, de pers, den volksgeest en den geest van Europa. De Kerk heeft daarom, voorzover de overheidspersonen tot haar kring behooren, bijzondere geestelijke zorg aan deze uitnemende leden te besteden. Voorts heeft zij de roeping om door het kweeken van degelijk, principieele Theologische studie het onderzoek van Gods Woord ook voor den Staatsgeleerde mogelijk te maken en ook om door het tegengaan van spiritualistische eenzijdigheid, de dwaling uit te roeien, als ging de burgerlijke samenleving den Christen niet aan.

Al is hij van een Staatskerk afkeerig, toch wil hij niet dat de Staat zich gedrage alsof er geen Kerk en Godsdienst bestond. De Overheid trede op als in Amerika, waar men als Overheid bidt, bededagen uitschrijft, den Zondag eert en toch zich meer neutraal tegenover de Kerken gedraagt dan in eenig land van Europa.

Inmenging van den Staat in geloofszaken leidt tot dwang. De consciëntie is Souverein moet voor de Staatsmacht een onoverschrijdbare grens zijn. Wel kan men gemoedsbezwaren voorwenden, maar liever wil Dr. Kuyper noodeloos tienmaal voor een verkeerde consciëntie uit den weg gaan, dan eenmaal een goede consciëntie onderdrukken.

De Overheid is als dienaressen Gods verplicht den eed te vragen. Deze is noodig als herinnering, dat zoo van Overheidswege beloften worden afgenomen van trouw, of ook de Koning als constitutioneel

vorst in betrekking tot zijn volk treedt, er niet slechts een contract gesloten wordt, doch een erkenning plaats grijpt van een verbond dat van Gods wege in den loop der gebeurtenissen gelegd was, en men zich over en weer bindt tot nakoming der verplichtingen waartoe men van Gods wege gehouden is. Wilt er bij de rechtbank en bij het leggen van verband tusschen Overheid en volk altijd aan de betrekking tusschen twee personen een betrekking van beide tot den levenden God ten grondslag ligt, is het naar recht dat men beiderzijds die betrekking tot den levenden God als grondslag van zijn handeling ook plechtig erkenne en zich niet verbindt aan elkan-der maar aan Hem, die het hart kent. Daarom is de eed het cement van den Staat.

De eed mag niet veelvuldig gebruikt worden, opdat hij niet van zijn kracht en ernst beroofd worde, maar vrijstelling van den eed mag hun alleen gegeven worden die zweren voor een Christen ongeoorloofd achten. Atheïsten, die verklaren aan geen God te gelooven, wil hij wel met eene belofte vrijlaten, maar zij moeten eerst bewijzen dat zij geen lid van een Kerkgenootschap zijn. Een Godlooचनाar, die toch lid blijft van een Kerk, toont daardoor een oneerlijk man te zijn. Hij moet ook een door drie personen getee-kende verklaring overleggen, dat hij bekend staat als eerlijk en waarheidlievend man.

Ook heeft de Overheid voor Zondagsrust te zorgen. Zij heeft allereerst de gelegenheid te openen dat het volk geestelijk voedsel ontvange, daarna komt bevordering van lichaamsrust en familie-leven. Niet alle arbeid worde verboden, maar de Overheid heeft op Zondag zich van allen arbeid te onthouden en moet hetgeen alleen met hare vergunning geopend wordt sluiten. Bij concessiën zijn ten opzichte van het vervoer op Zondag beperkende bepalingen te maken. Opbouwning in de vreeze Gods eischt kalmte en die sticht men niet door het volk juist op Zondag naar vier windstreken te laten uiteenstuiven. Dan is men 's Maandagsmorgens niet uitgerust, maar meer vermoeid dan ooit en keert men tot zijn beroep, niet ernstiger, maar lichtzinniger dan te voren terug. Dat daarom de tegenwoordige Zondagswet moet vervallen spreekt vanzelf.

Aan het volk wil Dr. Kuyper grooten invloed op het lands-bestuur gunnen. Men moet gehoorzamen, maar geen willoos werk-tuig zijn in de handen der regeerders.

Een hoofdgrief tegen den modernen Staat is, dat hij alle macht in zijne hand bracht en de middelen wegnam die men oudtijds bezat, om zich tegen de willekeur van het centrale gezag te verzetten. Daarom betoogt Dr. Kuyper volgens „Ons Program”, dat uitbreiding van den volksinvloed op de overheid, niet bevestiging van een parlementaire regeering, doel moet zijn van der Staten arbeid. Dr. Kuyper wijst op de kapitale fout in de toenmalige Grondwet, dat de wetgevende macht gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal wordt uitgeoefend. De Staten-Generaal worden zoo doende lid der firma, wier handelingen ze juist moest controleeren. In plaats van de rechten des volks te verdedigen, zullen zij er op uit zijn om ten koste van het volk hun eigen macht uit te breiden. De volksvertegenwoordiging dient zóó te worden saamgesteld, dat zij getrouwelijk de gewaarwordingen der natie kan weergeven, om daarbij steeds zoo tegenover de overheid te staan, dat èn de eerbied dien het volk den Koning toedraagt, èn de tukheid van dat volk op vrije levensbeweging door haar mond spreken. Zij is geen deel van de regeering, maar pleitbezorgster bij de Overheid, tegenover de Regeering van de rechten der natiën. Daarom worden de leden der Staten-Generaal niet gekozen als „personen van vertrouwen”, maar als „dragere van beginselen”. Men geve den leden geen „mandat inperatief”, zoodat zij spreken als „lasthebbers” van het volk. Vlak hiertegenover staan de „mannen van vertrouwen”, wier portret Thorbecke in schets bracht door zijn afgebeten volzin: „Zonder eenigen band met de kiezers”. De Antirevolutionaire partij eischt dat het Kamerlid als „drager van een beginsel”, in een zedelijk verband met de kiezers zal staan. Onder het volk vormt zich een meening omtrent de richting, waarin 's lands zaken moeten bestuurd worden, en schenkt diensvolgens zijn vertrouwen alleen aan zulk een candidaat, van wien het vooraf bekend is, dat hij als tolk dezer meening zal optreden. Op welke wijze de aldus gevormde meening in 's lands wetten kan belichaamd worden, moet de volksvertegenwoordiger weten.

Ook wil Dr. Kuyper decentralisatie. Een land is geen stuk van de aarde met levende wezens er op, maar een samenstel van levenskringen die er rechtens en door den loop der historie in onderling verband kwamen.

De mannen van 1793 meenden van Frankrijk te kunnen maken

wat zij wilden. Voor hen was het een ongedeelde erf, dat even goed in tien als in twintig stukken kon geknipt, waarbij alleen op uitgestrektheid en zielental behoefde te worden gelet. Elk brokstuk moest ongeveer gelijk uitvallen en daarom stoorde men zich aan traditie noch volkszedes, maar knipte met de revolutionaire schaar dwars en schuins door alle geledingen heen. Zoo kreeg men dan ook geen provincie maar een departement — een ruit, een afdeeling, een brokstuk van het eene en ondeelbare erf, dat, zonder zweem van zelfstandigheid, alleen als middel ter vergemakkelijking van het landsbestuur, recht van bestaan had.

Hiertegen staat het Antirevolutionaire stelsel lijnrecht over. Bij de niet-nomadische volken is nooit eerst een volk geweest, dat men daarna in deelen versnijden kon, maar is later uit de kleinere deelen het geheele volk ontstaan. Het huisgezin is daarbij de basis, de vader de tolk, de natuurlijke woordvoerder van die kleinste cellen, waardoor een natie een natie is. Daarom wil Dr. Kuyper huismans kiesrecht. Gelijk hij aan de gezinnen, de kleinste lichamen, waaruit de Staat is opgebouwd, hun natuurlijke vertegenwoordiging wil geven, zoo verlangt hij zulks ook voor gemeente en provincie; voor haar eischt hij grootere zelfstandigheid in bestuur en wetgeving, en meerdere onafhankelijkheid van het centrale gezag. De Burge-meesters en Commissarissen des Konings, wil hij benoemd zien uit een tweetal candidaten, aan den Koning door de gemeente en de provinciale Staten voorgedragen. Beiden zouden dan weldra uit mannen uit de gemeente of de provincie gekozen worden. Thans trekken de voorname families uit de provinciën naar Den Haag, naar Amsterdam, zoo niet naar Brussel. Maar hergeef aan uw provincialen een provinciaal belang, geef hun waarborg, dat genoemde hooge posten aan de provincie zullen te vergeven staan en ge zult zien hoe onze families weer lust aan hun gewest krijgen en weer met eere de plaats zullen innemen die hun van nature geboden is.

Het rijk moet uit handen geven, wat aan zijn eenheid niet raakt. Doch geen terugkeer tot den foederatieven toestand. Buitenland-sche Zaken, Oorlog, Marine, Koloniën, Post, de groote aderen van het spoorwegnet, raken het gansche land en zijn dus Staatszaak; maar tramwegen en buurtspoorwegen kunnen gemeentelijk of gewestelijk bestuurd worden.

Voorts duidt Dr. Kuyper aan wat, ook in zake het onderwijs,

onder gemeentelijk, gewestelijk en rijksbestuur moet staan. Het notariaat behoeft geen rijkszaak te zijn, evenmin als de inning der directe belastingen en accijnsen. Het handhaven van het recht, het waken over de veiligheid, het beslechten van gedingen, kon men lageren bestuurskringen overlaten. In meer speciaal Gereformeerde landen Schotland, Engeland, Zwitserland en Amerika bestaat dit alles alzoo. Bij de volken van het Latijnsche ras is, vooral door den invloed der Fransche revolutie, niet veel meer dan de beweging die van de rijksoverheid uitgaat, overgebleven, en die centralisatie bedreigt de vrijheid van het individu.

Ten opzichte van de corporatiën, waar men vrijwillig in treedt, is de taak der overheid te zorgen, dat het uittreden niet belet wordt. Anders is het bij corporatiën, waartoe men niet vrijwillig toetreedt en die men niet verlaten kan. Een kind bijv. kan niet zijns vaders gezin uitgaan; iemand kan niet in Nederland wonen zonder verblijf te houden in eene gemeente. Hier is het zaak, de vrijheid tegen willekeurige gezagsoefening te waarborgen in welke stelling Dr. Kuyper reeds in beginsel de noodzakelijkheid der later uitgevaardigde Kinderwetten uitspreekt, welke later zoo krachtig door Dr. H. Pierson bepleit werden.

Door het organisch volksverband voorbij te zien, werd onze volksvertegenwoordiging onvoldoende. In het toen geldend stelsel ziet Dr. Kuyper de belichaming van het revolutionaire denken, en een nawerking der oude traditie van organische vertegenwoordiging, door het indeelen der natie in drie standen: „de hoogst aangeslagenen”, de „censusbetalenden” en „de onmondigen”. Hierdoor is de natie gedesorganiseerd. Ook in het stelsel der vertegenwoordiging moet het organisch verband weer tot zijn recht komen. Het volk is iets meer dan een hoop menschen, er zijn groepen van personen, die hunne eigene belangen op sociaal en politiek terrein te verdedigen hebben. Die groepen niet willekeurig gemaakt, maar door de omstandigheden, de wisseling des levens zelve geboren, vormen de ledematen en de geledingen van het volk. Elke vertegenwoordiging is verwerpelijk als zij de natie belet zich op regelmatige wijze door deze geledingen, d.i. organisch, uit te spreken. De Staten-Generaal zouden daarom gekozen moeten worden door de Provinciale Staten, deze weer door de gemeentelijke corporatiën.

Dit zou echter niet voldoende zijn. Als men alleen op het orga-

nisch verband let, ziet men voorbij, dat er in het volk nog een ander verband ligt.

De stuwkracht, die het volk op het pad der ware ontwikkeling voortdrijft, werkt door het saâmgestelde organisme van corporatiën, gemeenten en gewesten. Maar de richting, waarin die kracht het schip van staat zal sturen, wordt bepaald door het levensbegin-sel, dat gekweekt wordt in den huiselijken kring. Is er bijv. sprake van het invoeren van een patentbelasting, dan zal men boeren van allerlei kleur zich zien vereenigen tegen allerlei soort van burgers, om van den landbouw het patent af te weren. Doch bij een politieke quaestie, de schoolquaestie bijv., zullen al die standverbindigen zich oplossen en zal de orthodoxe boer met den orthodoxen stedeling samenwerken ter bereiking van het beoogde doel. Van het corporatieve volksverband bemerkt men dan niets.

Op regeeringsterrein zijn daarom beslissingen te nemen, die het volk in zijn corporatief verband raken, en beslissingen, die betrekking hebben op de politieke geestesrichting, waarin het volk door zijn overheid zal worden geleid. Het oude en het nieuwe staatsrecht zagen dit ten onzent voorbij. Door slechts corporatief te willen zijn, onthield men aan de geestelijke eenheid der natie haar wettig bestaan, terwijl men thans door uitsluitend op het politiek karakter der vertegenwoordiging te letten, het corporatief heeft miskend.

Om dit kwaad te keeren acht Dr. Kuyper een dubbele vertegenwoordiging noodig: een corporatieve en een politieke.

Dat, nu de revolutie het standenwezen ten eenenmale vernielde, slechts na langen tijd een corporatieve vertegenwoordiging zou te verkrijgen zijn, erkent Dr. Kuyper. Doch, dit bezwaar is niet overwegend. In de Kamers van Koophandel en in de arbeidersvereeningen zag hij reeds veertig jaar geleden de lichamen ontwikkelen, die de oude gilden gingen vervangen. Ieder gild, iedere corporatie zou de wijze van verkiezing binnen haar eigen kring moeten regelen; een hooger college moest tegen schending der landswetten waken.

Met de politieke vertegenwoordiging zou het anders staan. Zij heeft tot hoofddoel om de geestelijke gesteldheid der natie af te spiegelen en daarom wil Dr. Kuyper het overstemmen van de minderheid door de meerderheid voorkomen. Bij de toen geldende verkiezingswijs kreeg de meerderheid twee malen achtereen tegen-

over de minderheid gelijk. Eerst in elk kiesdistrict, doordien de stemmen van de minderheid wegvallen en daarna nogmaals in de Kamer zelve, als, op hare beurt, de meerderheid der gekozenen weer de minderheid op zij zet. Hij wenscht daarom een regeling, die het aan elke groep gelijkgezinde kiezers mogelijk maakt één of meer hunner af te vaardigen. Als er bijv. 500,000 stemmen uitgebracht waren, zou ieder, die 5000 stemmen op zich vereenigde, geacht moeten worden gekozen te zijn. Doch zoo lang de Grondwet zulks niet toelaat, wil Dr. Kuyper census-verlaging en wijziging der districtsverdeeling. Maar wordt er eenmaal naar bovenstaand advies gehandeld, dan krijgt men een Eerste Kamer voor de verschillende belangen en een Tweede Kamer, om de richting aan te geven van de stuwkracht, waarmede het „schip van staat” zal worden voortgedreven.

Ook ons belastingstelsel wordt aan een afkeurende critiek onderworpen.

Scherp onderscheidt Dr. Kuyper tusschen hetgeen de overheid doet als „overheid” en als „zaakwaarneemster” der burgerij. Post-terij, telegrafie, loods- en schoolwezen zijn bemoeienissen, die niet rechtstreeks tot het wezen der overheid behooren. De rechtspraak daarentegen, de politie, vloot en leger, de onderhouding van de betrekking met buitenlandsche mogendheden, kan zij niet uit handen geven, zoo zij niet ophouden wil overheid te zijn.

De belastingschuldigen zouden dus alleen de laatstgenoemde zaken hebben te betalen. Om die uitgaven zoo min mogelijk drukkend te maken, moet staatsbemoeiing beperkt, heffing van belasting uit het organisch volksbezit en decentralisatie in administratie en heffing plaats hebben. De overheid moet haar middelen trekken uit de waardeverhooging, die ze zelve, door haar aanwezen, aan de bezittingen der natie aanbrengt. Aan de gemeente wil hij het meest, de provincie een aanmerkelijk deel en het rijk zelf zoo min mogelijk te beheeren geven.

Wat 's lands defensie betreft, deze wordt onderscheiden in de moreele en de militaire. De moreele defensie eischt kennis van de vaderlandsche historie. Die geschiedenis is een mysterie, dat niet ontleed wordt in jaartallen, noch uitgeput wordt in namen, maar dat achter die jaarcijfers zich schuil houdt in hetgeen de natie als geheel genomen, in dagen van angst uitgestaan, in jaren van weelde gezon-

digd en in de ure van redding gedankt heeft voor haar God. Het levensmysterie der natie, het is dat ongeziene en onuitsprekelijke, dat op het veld van eer den moed van den vaandrig vertienvoudigt, als hij voelt hoe aan de driekleur, die zijn hand omklemt, de eer van gansch een volk hangt. Het is dat ongrijpbare, onbeschrijflijke, dat in oogenblikken van spanning als met electrische vonk heel een volk in toorn uit zijn ruste doet opvlammen. Dat mysterie is dat geheimzinnige drijven, dat, zelfs in geen Oranjenaam opgaande, toch de macht bezat om de onvergetelijke Prinsen van dat huis in helden om te scheppen, en aan dat volk een hart schonk, om met onvergankelijke trouw die helden en hun nakroost te minnen. In de landshistorie ligt het epische, dat, door herinnering aan het verleden, tot nieuwe daden bezielen kan.

Tot de moreele defensie behoort ook opwekking der zoo verzwakte burgerzin. In de ure des gevaars heeft de regeering het volk noodig. Is het haar gelukt vertrouwen te wekken, dan zal ze als het er op aan komt op de bevolking kunnen rekenen.

Hoog gewicht hecht Dr. Kuyp er ook aan de diplomatie. Een deugdelijke diplomatie is geen weelde, maar onmisbaar instrument èn om de zelfstandigheid der natie te waarborgen èn om het organisch verband met andere volken en gouvernementen op gang te houden, èn om elk volk voor zijn aandeel te doen medewerken aan de gemeenschappelijke taak, die op het Christelijk Europa rust, t.w. „aan de heilighouding van het recht, de bestrijding van het Heidenendom en Mohamedanisme; de eering van het menschelijke in de menschelijke samenleving, en de hooghouding van de eere Gods”.

Over de werkzaamheid van de diplomaten klaagt Dr. Kuyp er en schrijft dit toe aan onbekwaamheid van het personeel, aan het ontbreken van eenheid van gedachte en wilskracht bij het departement en aan gemis aan waardeering bij de Staten-Generaal. Het bleek herhaaldelijk hoe zelfs Belgische diplomaten ons de loef afstaken; hoe we schier bij elke onderhandeling de dupe werden van anderers slimheid, en hoe het bleek uit onwraakbare bescheiden, dat er reeds over annexatie van ons land sprake was gevallen, zonder dat men er op het Buitenhof iets van wist. Tot zelfs in onze koloniën vervolgt ons dit, zijn de Engelsche settlers ons te slim af, en werden we nog onlangs op zeer leepe wijze door Spanje beetgenomen, dat leukweg de souvereiniteit der Sulu-eilanden aanvaardde,

en er ons, na afloop, een haast koddig bericht van zond. Om daarin betering te brengen, moet aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken nooit meer een titularis, maar steeds een wezenlijk minister staan, zou hij aan dit Departement een vast adviseerend college willen verbinden, dat aan de eenheid der traditiën en het voortspinnen der draden, bij het wisselen der ministeries, de hand hield en onze missiën zoo willen bezoldigen, dat ook een onbemiddeld man van talent ze zou kunnen aanvaarden.

Wat de militaire defensie aangaat, deze moet worden beproefd. Een volk van karakter mag zijn nationaal bestaan van Godswege niet prijsgeven. Moet men vallen, dan zij het met eere. De toestand der defensie in die dagen achtte Dr. Kuyper een schande voor de overheid en voor de natie onverantwoord. Het moreel van den soldaat moet verbeterd en plaatsvervangende afgeschaft worden. Ook behoort er scheiding te zijn tusschen den loteling en den vrijwilliger. Voor een degelijke defensie moet veel meer dan de gewone 40 millioen beschikbaar zijn. En als dan een vast plan van defensie is vastgesteld en het leger is gereorganiseerd krijgt het zijn zelfvertrouwen terug, het officierenkorps zal weten waarvoor het leeft, en het hooge oorlogsbudget wordt dan gaarne door de natie betaald.

Niet minder ingrijpend wil Dr. Kuyper ten opzichte van de koloniën gehandeld hebben. Deze zijn geen deelen van het rijk; zij behooren aan het rijk, vormen een eigen organisme en zijn daarvan door herkomst en historie gescheiden.

Wat moet Nederland met zijn bezit over zee doen? Exploiteeren? Dat mag niet, evenmin als ik recht heb van den akker van mijn buurman te leven. Koloniseeren? Dat kunnen wij wel wat, maar niet veel. Bovendien, de plateau's op Java zijn door onverstandige beheersdaden nog niet in stoomverbinding met de kust gebracht, en Sumatra's toestand is voor het planten van een Hollandsche kolonie nog te ongestadig en te onrustig. Van dit stelsel kan daarom, bij wijze van algemeenen maatregel, voor ons zeer uitgebreid bezit geen sprake zijn. Het eenig geoorloofde stelsel is dat van voogdij. De volken, aan ons onderworpen, moeten opgevoed worden; hun bezit behoort ten hunnen bate het meest, beheerd te worden, om hen in de toekomst het innemen eener zelfstandige positie mogelijk te maken.

Zoowel de conservatieve als de liberale koloniale politiek wordt door Dr. Kuyper veroordeeld. Het conservatieve cultuurstelsel

was: gedwongen prijs van een in gedwongen arbeid op Rijksdomein geteeld product. Dr. Kuyper berekent dat de inlander door dit stelsel gedwongen werd om voor *f* 11.90 à *f* 19.60 te leveren hetgeen in veiling van het Gouvernement niet zelden ver over de *f* 85.— opbracht. En al neemt men aan dat hierin ook een belasting in natura school, gelijkstaande met *f* 15.— per gezin en dat voor de pacht van den bodem nog *f* 15.— moest afgetrokken worden, dan bleef er nog een bate van *f* 35.— à *f* 40.— voortgevloeid uit onbetaald gebleven arbeid, die men den Javaan dwong ons af te staan, om onze ontredderde finantiën op streek te brengen, hier te lande verhooging van lasten overbodig te maken, en ons een rijksweelde te veroorloven, die ons politiek gestel bedierf. De liberale politiek was, het bevorderen van vrije cultuur met Europeesch kapitaal naast de gedwongen cultuur. De vrije cultuur kon echter door de instandhouding der gedwongen cultuurlevering niet bloeien. De liberale politiek nam wel menige ergernis weg en bracht ook verbeteringen aan, doch door halfslachtigheid kon zij niet brengen waar men wezen moet.

Zedelijke opvoeding van Indië acht Dr. Kuyper ondenkbaar, wanneer niet „Kerstening” haar uitgangspunt zij. Van Regeeringswege moeten geen pogingen om tot het Christendom te bekeeren uitgaan. Immers de Overheid weet, Indië moet gekerstend, maar zelve ben ik tot die kerstening onbekwaam, terwijl zij dan, als gewenschte hulp, de Kerk en haar leden tegenover zich vindt, die slechts wacht dat men de heirbanen openen zal, waarlangs ze aan de natiën het Evangelie zullen brengen. Hij begeert dat men de in Indië inheemsche afgoderijen zal vrij laten, niet uit waardeering of uit vrees voor fanatische uitbarsting, maar alleen omdat het Christelijk beginsel slechts door overtuiging triumfeeren wil. Men behoort onder Papoeaan en Madurees, onder Atjeher en Molukbewoner te weten, dat hun Souverein een Christenvolk is en dus een volk, dat alle afgoderij afkeurt en deze dáárom alleen niet met geweld uitroeit, wijl het de eere van Christus zou te na komen, ooit anders dan door geestelijke invloeden zijn macht te willen vestigen.

De Kerkinrichting is wat de Protestantsche betreft in zich zelve geoordeeld. De Roomschen genieten vrijheid, beschikken over een corps belijdende, bekwame, ontwikkelde geestelijken, staan door den bisschop te Batavia met het rijksbewind in officieel en toch onafhankelijk verband; geven schier aan elk zendingsstation gemeentelijke

inrichting; staan aldus op vasten voet; winnen bij den dag, en genieten algemeene achting.

De Protestanten echter zijn zich zelf in hun Kerkinrichting, een hinder; indien ze gelooven, een ergernis; en voor wat buiten is, tot een aanfluiting. Ze vormen het ongerijmde van een algemeen-Protestantsche-Staatskerk; met gemeenten die onvrij, geestelijk verarmd en verloopen zijn; onder leeraars, die van buiten door rijksbenoeming ingebracht, schier allen zonder geloof of belijden, met hun eigen figuur verlegen staan, en nog droever door het onloochenbaar feit te schande gemaakt, dat de Europeesche Christenheid van alle hooger belijden af, indien niet maar ook van dieper heiliger levensernst gespeend is. De onbestaanbare en geestelijk geoordeelde Staatskerk moet verdwijnen en ophouden de eere van den Christus in onze koloniën te omsluien. De Gereformeerde gemeenten behooren haar confessioneel en presbyteriaal karakter te herwinnen. Elk gemeentelijk kader dat geen stof heeft en dus levensvatbaarheid mist, vervalle, om elders te herleven in zendingstations, die bij uitzetting, in het Kerkelijk kader dienen over te gaan.

De zending mag niet langer „als een noodzakelijk kwaad” geduld, maar het Gouvernement moet te kennen geven, dat deze voortaan geaccepteerd en gewild wordt. Van zelf zou aldus het Christendom een macht worden die allengs ook de opleiding van den Javaanschen adel aan zich trok en dusdoende den weg kon banen tot wat Java reeds voor vijftig jaar had moeten bezitten: een vrije Universiteit. Ook moet gelet worden op de qualiteit der ambtenaren. Het is een dwaling dat Indië, met minder toe kan dan wij.

In dit systeem past het belastingwezen: de cultuur, de landrente, de heerendiensten, de opiumpacht, niet. Daarom moet op den duur al het domein in erfpacht uitgegeven, om het door den Javaan tegen onverkort loon te doen bewerken, en dan door den pachter pacht, grondlasten, patent en uitvoerrecht te doen betalen.

Zijn West-Indisch program is natuurlijk anders. Daar zou hij den Gouverneur tegen de koloniale Staten eene onafhankelijke positie willen hergeven, de Ingezetenen sociaal willen vooruithelpen en des noods vreemd kapitaal en vreemde ondernemers uitlokken.

Ten slotte nog een woord over de sociale belangen, die in „Ons Program” bepleit worden. Reeds in 1876 wees Dr. Kuyp er in de Kamer op de noodzakelijkheid van het tot stand komen van een

wetboek op den arbeid. Hij behoort niet tot degenen, die in een soepkaart of vriendelijk huisbezoek of Bijbellezing kracht tot stuiting van het kwaad zoeken. De sociale quaestie geldt niet den arme, maar den daglooner, den klerk en den kleinen bureaulist. Maar alleen van een wetgeving op den arbeid verwacht Dr. Kuyper het niet. Bij ommekeer in de wet acht hij noodig terugkeeren tot Godzalige zeden.

Wegneming van ongelijkheid in bezit verwerpt hij als een hersenschim; slechts bescherming en verzachting van de, door de zonde ontstane, ongelijkheid. De lagere klasse staat wel als zwakker deel tegenover de hoogere standen als het aankomt op kapitaal en intelligentie; maar zou op haar beurt omgekeerd de sterkere blijken als het ging om spierkracht en slimheid.

Waar de maatschappij zich in twee kampen splitst ter verdediging van over en weer strijdige belangen, moet het op burgeroorlog en dus op het recht van den sterkste uitloopen, tenzij er nog bijtijds een zedelijk recht tusschenbeide trede, dat in de schatting van beide groepen hooger dan die belangen geschat, ze afhouden kan van geweld en onrecht, door vat op de consciëntie.

Zulk een recht levert niet het recht dat uitgaat van den Staat, wijl de bovendrijvende partij in den Staat de macht bezit, dat recht te verbuigen.

Men moet daarom omzien naar een recht, dat hooger dan de Staat en buiten het bereik der politieke behendigheid liggend, vast gefundeerd zij in Hem, die in het hooge en heilige woont.

Terugkeer naar Gods Woord, als de oorkonde van dat recht, opdat de barmhartigheid weer bij ons inkeere en, moet het, opdat de stille onderwerping weêr bij ons vernachte; maar allereerst opdat er met recht tegen recht voor het forum der consciëntie gestreden worde, en daarnaar de wederzijdsche verhouding zich regele. Het *egoïsme*, en zijn desorganiseerende werking ga uit de menschelijke samenleving en de *liefde*, die saambindt en in verband zet, herwinne haar organiseerenden invloed.

Bescherming der zwakken is de eigenaardige taak der Overheid. Een overlaten van de maatschappij en haar samenstellende deelen aan eigen aandrift, had nooit ander gevolg dan dat de zwakkere, ongedekt met den sterkere worstelen moet; het dus aflegt en bezwijkt. Daardoor zou de menschelijke samenleving wonderwel

gelijken op de samenwoning van de ree en den tijger in het wilde woud, terwijl toch ieder moet erkennen dat het een heilige toestand is wanneer de wolf in steê van het lam te verscheuren, er in vrede meê nederligt, bedwongen door den ontwapenenden invloed van het heilige recht.

Indien men elke wet afkeurt, die den gang der maatschappij zou besturen en uit dien hoofde beschermende wetten aan den zwakke weigert, dan dient ook alle wet afgeschaft, die thans feitelijk de macht van den machtiger nog verhoogt.

Men onderscheide tusschen de regelingsmanie van den albemoeienden Staat en den beschermingsplicht van de rechtverleenende Overheid. Er moet bij *elke* wet en bestuursmaatregel gewaakt, dat als naar *links* het gewicht verplaatst wordt er *rechts* geen te kort aan gewicht ontsta.

Gemeenlijk denkt men daarbij schier uitsluitend aan speciale wetten op de nijverheid den landbouw en den arbeid. Maar de quaestie van verbreking van het evenwicht is bijna bij elke wet aan de orde.

Om hiervan te overtuigen wijst Dr. Kuyper op de schreiende wanverhouding welke tusschen de verschillende elementen der maatschappij in barbaarsche Staten als Turkije, Perzië, Bokhara ontstond, door ontstentenis van goede en veelheid van slechte wetgeving. Ook hoe in slecht beheerde landen, als Spanje, Napels, Ierland, een verarming en verdierlijking der mindere klasse opkwam, die, voor Napels in struikrooverij en Lazzaroni-euvel, en voor Ierland in landverhuizing en Feniansgruwel nawerkte.

Wat ons land betreft toont Dr. Kuyper aan, hoe onze rechterlijke-, registratie-, militie-, armen- en onderwijswetten vaak zeer storend den loop van het maatschappelijk raderwerk gewijzigd hebben.

Ook bestuursmaatregelen hebben van lieverlee geheel den stand onzer verhoudingen omgebogen. Zoo bijv. de maatregelen in 1815, 34, 52, 66 ten opzichte der Kerken genomen, die oorzaak werden, dat de Protestantsche Kerken al heur kracht moesten verspillen in een wroeten in eigen ingewand, en alzo heur taak aan de zedelijke vorming, vooral der lagere klasse, niet konden volbrengen. Zoo de maatregelen en besluiten het drankverbruik regelend, waardoor het dubbele kwaad wordt gesticht, dat vooral de lagere klasse

zedelijk omkomt en uit haar daggeld een te hooge som vloeit in 's Rijkskas. Bewijs tevens hoe hardvochtig de daglooner, die over hardheid van anderen te hemwaart klaagt, eigen vrouw en kroost bejegent. Handel en 'scheepvaart kwijnen, daar Koning Willem I uitsluitend op Indië het oog richtte. Door regeling van in- en uitvoerrechten verliep onze suikerindustrie, terwijl de Effectenbeurs de Handelsbeurs verdrong.

Herstel der verhoudingen verwacht Dr. Kuyp e r als aan de nu schijnbaar of wezenlijk benadeelden, de gelegenheid gegeven wordt om zelf voor hun recht op te komen.

Omtrent de verhouding van Kerk en Staat wil Dr. Kuyp e r dat aan de Kerk door de Overheid gewaarborgd wordt het recht tot het geven van advies in zake van burgerlijke politie, voor zoover deze het Godsdienstig en zedelijk leven des volks raakt; handhaving der orde in en om de kerkgebouwen gedurende de diensten; heilighouding van den eed door inroeping van Kerkelijke assistentie ¹⁾; een vrije Sabbath om ongestoord haar geestelijken arbeid te kunnen verrichten en regeling van boet- en biddagen voor de natie in haar geheel door het intermediair der Kerkgenootschappen.

Wij deden slechts enkele grepen uit „Ons Program”, om eenigermate te doen zien, hoe scherp zijn zwaard was toen hij opnieuw, nu buiten de Kamer, den strijd voor vrijheid en recht tegen conservatisme en liberalisme aanbond, en hoe hij daarbij ook den troffel bij de hand had tot opbouw van Kerk, maatschappij en vaderland naar Gods Woord.

6. *Begin van organisatie. Het volkspetitionnement.*

Mr. Groen van Prinsterer had vooral sinds 1869 aan de Kamercandidaten die zijn steun begeerden een kort program van actie voorgelegd. Maar men wilde er niet aan. Het kwam ten slotte zoover, dat schier geheel de Antirevolutionaire Kamerclub tegenover Groen partij koos. De groote leider stond toen als veldheer

¹⁾ In Duitschland is men bijv. gewoon iemand die geroepen wordt in een gewichtige zaak, een eed af te leggen, door zijn predikant, geestelijke of rabbijn, op die daad te laten voorbereiden. Of men na de revolutie, welke daar verleden jaar uitbrak, daaraan vast houdt, weten wij niet.

zonder leger". Minister Thorbecke beging eenmaal de schromelijke onkieschheid, om doelende op Mr. Groen van Prinsterer's kinderloozen echt, hem voor de voeten te werpen, dat hij ook op Staatskundig terrein „impotent" was. Hij had hierop (mutatis mutandis) kunnen antwoorden, wat eenmaal Calvijn sprak: „Er werd mij een zoon geschonken. De Heere nam hem weg. *Maar ik tel mijn geestelijke kinderen bij duizenden.*" De duizenden die hem aanhingen, kon men voornamelijk vinden onder de „kleyne luyden". Er bleven onder Groen's leiding ten slotte slechts drie kandidaten van Antirevolutionaire beginselen voor de Tweede Kamer over, het bekende driemanschap: Keuchenius, Kuyp er en Van Otterloo. De anderen die voor Antirevolutionair wilden doorgaan, waren feitelijk conservatieven als politici, en daarbij orthodox op Godsdienstig gebied en voorstanders van de Christelijke School.

Daarom heeft Groen toen doorgetast en een einde gemaakt aan de „Vertrauensmänner", die de consequentiën der Christelijke beginselen op politiek gebied niet konden trekken en daarom den indruk gaven van in trouw aan het beginsel te kort te schieten. Hij was daarom overtuigd, dat Kiezersvolk en Kamerclub niet langer los naast elkander mochten blijven staan. Een formeelen band vroeg hij niet. Het was om een zedelijken band te doen. Maar de Antirevolutionaire leden in de Kamer wilden over het algemeen daar niet aan.

Nadat Dr. Kuyp er voor Gouda in de Kamer had zitting genomen, deed hij een eerste poging om tot zekere regeling van een gemeenschappelijke gedragslijn te komen. Daartoe stelde hij een klein program op, waarmede alle leden zich zouden kunnen vereenigen.

Dit was een stap in de goede richting, die de partij kracht bijzette.

Maar tegen alle verwachting in werd haar nog meer voordeel toegebracht door het optreden van Minister Kappeyne van de Copello, die door het doordrijven van een nieuwe Schoolwet van Antirevolutionaire zijde „de scherpe resolutie" genoemd, het op den ondergang van de Christelijke school had toegelegd. Deze raadsman van de Kroon sprak er van, dat de minderheden maar moesten onderdrukt worden, en dat de voorstanders van Christelijk onderwijs gelijk waren aan de vlieg, die de gansche apothekerszalf

dreigde stinkende te maken, welke doodgedrukt diende te worden.

Door het optreden zijn alle voorstanders van Christelijk onderwijs tot eenheid en samenwerking gebracht, gelijk duidelijk uitkwam in 300.000 Protestantsche onderteekenaars, en zijn 80.000 Roomsche gezinden hoofden van gezinnen. Uit het Volkspetitionnement is ook de jaarlijksche Uniecollecte voor de scholen met den Bijbel voortgevoerd. Toen deze voor de eerste maal gehouden werd, bracht zij een *f* 37,000.— op, hetgeen een liberaal Kamerlid smadelijk deed uitroepen: „Nog geen stooter (12½ cent) per hoofd”. Maar toen de organisatie en voorbereiding dezer inzameling steeds werd verbeterd, en men het parool liet hooren: niet in de Kerken maar aan de huizen collecteeren, werd dit gaandeweg beter, zoodat de opbrengst ten slotte bijna vervijfvoudigd werd. Het volkspetitionnement werkt dus nog krachtig na. Ook doordat gebleken was, dat onze Roomsche-Katholieke landgenooten, zonder eenige afspraak, in de groote actie voor het Christelijk onderwijs meêgingen, kon men voorzien, dat een Christenvolk in Nederland een nieuwe toekomst te gemoet ging.

7. *Ontwikkeling der Antirevolutionaire partij.*

In 1871 stond Mr. Groen van Prinsterer zoo goed als alleen, schier zonder pers, zonder uitgewerkt program, zonder een noemenswaardig getal Kiesvereenigingen, en slechts drie leden in de Kamer. En in 1881 was Groen als leider wel gestorven, maar zijn profetenmantel op Dr. Kuyp^er gevallen, en voorts een dagblad „De Standaard”, een steeds zich verder ontwikkelende kleine pers, een centraal-comité, meer dan tweehonderd kiesvereenigingen over heel het land verspreid, een program van beginselen, een Deputatenvergadering, in de Kamer twaalf leden, en onder dezen Mr. Keuchenius weder uit Indië teruggekeerd — de man van de motie, in wien het protest tegen alle fusie en triple-alliantie politiek belichaamd was, het Conservatisme verslagen en het Liberalisme zoo deerlijk geslagen, dat de overwinning slechts een quaestie van tijd kon genoemd worden.

Op een wel omschreven program bood Dr. Kuyp^er in „De Standaard” in 1881 en 1882 samenwerking aan met andere partijen, om een eind te maken aan de liberale overheersching, welke van

de vroegere fusie wezenlijk verschilde. Zeer karakteristiek vergeleek Dr. K u y p e r de vroegere fusie van Christelijk getinte Conservatieven, Antirevolutionairen en Roomsche gezinden, met het in kleine stukken knippen en ondereen mengen van de drie banen der Nederlandsche vlag, terwijl de saamwerking voorgesteld werd door het te samen laten waperen der drie onderscheidene kleuren aan den zelfden stok. Wel is saamwerken met de Roomsche gezinden voor een monsterbond uitgekreten, doch nooit is aangetoond kunnen worden, dat dit volgens de Antirevolutionaire beginselen niet mag. Het was geen monsterverbond geweest toen het liberalisme met de Roomschen saamging; de band tusschen liberalen en Roomschen was eenmaal zoo nauw, dat Maastricht T h o r b e c k e tot lid der Tweede Kamer koos. Men vond het in het liberalistische kamp niet vreemd, dat T h o r b e c k e, die ook in een liberaal district gekozen was, voor Maastricht opteerde. Maar als Dr. K u y p e r met de Roomschen wilde saamgaan, heette dit een monsterverbond.

Er werd nu een schoone periode door de Antirevolutionairen doorleefd. Zij, die deze mede hebben gemaakt, spreken daarover nog gaarne. Het was de lentetijd van de Antirevolutionaire partij. Alles bloeide en groeide, de geuren van eendracht en liefde vloeiden uit, en 't „gevreet” (rupsen en wormen), om met de Betuwers te spreken, knaagde niet aan bloesem en knoppen. Dr. K u y p e r getuigt er in zijn „Starrentritsen” zelf van: „Er was warme aaneensluiting onder de broederen, zooals men dit in het splitzieke Nederland niet voor mogelijk had gehouden. Centraal Comité en Kamerclub vonden elkander in warme harmonie. Het was een stuk historie, waarvoor de Heere zelf zijn helden had besteld. En warme vreeze Gods bezielde heel onze heirschare. Patrimonium leefde en bloeide in een heiligen toon, die jubelen deed. Het was de tijd van onzen druk, waarop het *pressa uberior* ten volle toepasselijk was. Telkens hoorde men den uitroep, „had Groen van Prinsterer deze dagen van uitbotting en opbloeiing mogen beleven hoe rijk zou aan 't eind van zijn strijd niet de jubel en de dank in zijn ziel zijn geweest.”

8. De strik gebroken.

De 20ste April 1888, tien jaar na de scherpe Resolutie van K a p p e y n e, werd een dag van politieke glorie. De strik van het liberalisme was toen verbroken. Een Christelijk Ministerie trad op

met Mr. Baron Aeneas Mackay tot premier. Ons volk had dit naast God voornamelijk te danken aan den rusteloozen strijd, die door Dr. Kuyp^er in zijn „Standaard” tegen het Census-Kiesrecht was gevoerd. In het Program was aangekondigd, dat een geheel ander stelsel moest worden ingevoerd, en in afwachting daarvan behoorde de Census te worden verlaagd. Te Amsterdam bijv. was men kiezer als men f160.— belasting in hoofdsom betaalde!

Er was een nieuwe Grondwet gekomen en daarin heette het, dat door de kieswet te bepalen „kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand” voor het kiesrecht zouden beslissen. Als vrucht van de Grondwetsherziening kreeg men nu een anders samengestelde Kamer naar Den Haag. De Liberalen erkenden hun nederlaag. Het liberale kabinet vroeg en verkreeg zijn ontslag. Het doel van den eersten frontaanval op het liberalistische leger was bereikt. Een Christelijk Ministerie werd gevormd. De Kabinet-formateur, Baron Mackay werd Minister van Binnenlandsche Zaken, *Godin de Beaufort* kreeg Financiën, *Keuchenius* was de aangewezen man voor Koloniën. De Roomsche leiders gaven hunne medewerking. Voetangels en klemmen waren er nog. Maar een nieuwe toekomst werd ingeluid. De zoo drukkende macht van het liberalisme was gebroken en het Christenvolk haalde ruimer adem.

Storend deed zich het abnormale verschijnsel voor dat Dr. Kuyp^er, de leider der Antirevolutionaire partij, de voorzitter van het Centraal Comité geen plaats in het Kabinet verkreeg. Hij toch was de veldheer geweest die de legerschare, welke de overwinning behaalde, had aangevoerd. Maar hij was geen lid van de Kamer, en daarom hebben de geroepen adviseurs de Kroon geraten in zijn plaats een der Antirevolutionaire Kamerleden te roepen. En zoo viel de keuze op den heer Mackay.

De verhouding tusschen den Kabinetsformateur en den Voorzitter van het Centraal Comité was bij deze Kabinetsformatie van den meest vertrouwelijken aard. De Voorzitter werd door den Kabinetsformateur over de samenstelling van het Ministerie geraadpleegd. Een der nieuwe titularissen, aan wien de heer Mackay niet gedacht had, werd op advies van Dr. Kuyp^er voorgedragen. En op de straks dagende Deputatenvergadering werd een breed Program van actie aangenomen. In dit program stond: wegneming van het onrecht in de vijf meervoudige districten gelegen; invoering

van een kiesrecht op billijken en minder beperkten grondslag; betere verzekering der Zondagsrust ter eerbiediging van den dag des Heeren; het openstellen van de gelegenheid tot het optreden van Kamers van Arbeid; het beschermen van den arbeid door de wet; schoolgeldheffing van wie betalen kon; inkrimping van rijksinrichtingen voor middelbaar onderwijs en van die tot opleiding van onderwijzers; bezuiniging op de uitgaven der drie Rijks-Universiteiten; herstel van gewetensvrijheid op schoolgebied voor den arme; opheffing van den vaccinatedwang, althans voor de vrije scholen; regeling bij de wet van de uitbetalingen, die geschieden krachtens art. 171 der Grondwet, mede ter bevordering van rechtsgelijkheid; gelijkmaking van belastingdruk voor de verschillende deelen van het nationaal vermogen; vermindering van accijnzen (o.a. zout en zeep); herziening onzer handelstarieven, ook in verband met de handelspolitiek van andere Staten; verbetering van het leven in de kazerne, in Nederland en in de koloniën; afschaffing van de plaatsvervanging, met behoud van de noodige vrijstellingen; betere regeling der militaire rechtsverhouding; breking met het dusver ten opzichte van den opium gevolgte stelsel; wegneming van hinderpalen voor de zending; opheffing van de Staatskerk in Indië; bevordering van de vrije ontwikkeling van handel, landbouw en nijverheid, mede ter wegneming uit de koffiecultuur en de landrente van den daarin voor de bevolking gelegen druk; eenheid van tolgebied tusschen het Rijk in en buiten Europa; herziening der comptabiliteitswet.

Wat de Grondwetsherziening betreft, werden de volgende punten aangenomen: Herziening van het artikel het kiesrecht regelend door aan gezinshoofden dit recht toe te kennen; van de artikelen regelende de vaststelling van het budget, ten einde te geraken tot splitsing van de uitgaven in vaste en jaarlijksche uitgaven; van de artikelen regelende de verhouding van Kerk en Staat, teneinde den finantieelen band tusschen den Staat en de Kerk los te maken; herziening van het Grondwetsartikel regelende het onderwijs.

Bij de discussie over deze punten drongen allerlei vaak tegen elkaar in botsende gedachten naar voren. Maar al kon niet gezegd, dat onze mannen in het Kabinet, in onze Club en in het Centraal Comité het in alles met elkander eens waren, toch bleef de onderlinge verstandhouding uitstekend.

Met blijde verwachting ging men de nieuwe toekomst in.

9. *Het Ministerie-Mackay gevallen.*

Maar het Kabinet Mackay stelde te leur. Het bleef slechts drie jaar en vier maanden aan. Na nog geen twee jaar moest Mr. Keuchenius reeds als Minister van Koloniën aftreden. De Eerste Kamer verwierp zijn begroting. Men verweet Mr. Keuchenius godsdienstigen waanzin. Zijn groote bekwaamheid en zijn liefde voor den inlander werden geroemd maar zijn verstand was door den Godsdienst beneveld. Er was van liberale zijde ook weerzin in het persoonlijk optreden van den Minister, en deze had zijn diepsten grond in Keuchenius' krachtige wijze van uit te komen voor zijn belijdenis van den Christus. Dr. Kuypers' critiek in „De Standaard op Keuchenius' arbeid als Minister van Koloniën gaf mede aan de liberale meerderheid van ons Hoogerhuis een stok in handen om hem te slaan. Het Ministerie liet hem los. Wel was bij ontbinding denkkelijk een liberale meerderheid in de Eerste Kamer gebleven, maar of deze opnieuw Keuchenius' begroting zou hebben afgestemd, had men kunnen afwachten. Maar ook in dit geval had een teruggredten van het gansche Kabinet wellicht den toestand gered. Maar de premier nam het Ministerie van Koloniën voor zijn rekening en Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman werd Minister van Binnenlandsche Zaken. Generaal Bergansius Minister van Oorlog zelf Roomschegezind, zag zijn legerwet mede door het tegenstemmen van Roomsche Kamerleden verworpen, omdat dezen in de regeling van de dienstplicht in de toekomst het gevaar zagen, dat ook de geestelijkheid zou geroepen worden om de wapens te dragen. Ten slotte ging het geheele Ministerie heen.

Het zal vooral Dr. Kuypers zooveel leed gedaan hebben, dat het eerste Christelijke ministerie zich niet had kunnen handhaven. De overwinning bij de stembus was zoo moeilijk te behalen geweest, want waren in 1878 door het Volkspetitionnement de gelederen van alle Christelijk gezindten aaneengesloten geweest, toen de leider der Antirevolutionaire partij ook de vader der Doleantie werd, waren er Hervormden, die niet meer ook op Staatkundig terrein met hem wilden optrekken. Er werd door vele liberalen op de Kerkelijke hartstochten gespeculeerd. De doleerenden, zoo riep men, braken onder aanvoering van Dr. Kuypers de Hervormde Kerk af, maar er waren liberalen, die aan deze Kerk trouw bleven. Deze liberale

heeren deden dan, gelijk Dr. Kuyp^er het in „De Standaard” noemde „de witte das”¹⁾ om den hals. En dan werd er van een liberaal candidaat getrompet, dat hij geld gegeven had voor een orgel in een Hervormde Kerk!

Droevig verschijnsel. Prof. Dr. H. Bavinck heeft eens geschreven: „Nu bestaat hierin niet onze grootste ellende, dat er onder ons Christenen zooveel verschil van inzicht bestaat. Dat het besta, dat het zich formuleere, dat het zich belichame in een program, dat het zich organiseere in een partij. Indien dit ook van de andere zijde geschiedde, er zou waarschijnlijk in vele punten nog overeenstemming blijken te bestaan en samenwerking mogelijk zijn. Maar wat de politiek dikwerf zoo bedorven en de verhoudingen zoo bitter heeft gemaakt, is dit, dat men kerkelijke sympathiën en antipathiën met politieke beginselen hopeloos dooreenwart en vermengt en op hetzelfde oogenblik de fusie binnenhaalt; dat men den Protestantschen hartstocht tegen Rome voedt en het Protestantsche beginsel tegen Rome verzaakt; dat men onder kerkelijke vlag met het liberalisme en het ongeloof een verbond sluit om tegen de orthodoxie te velde te trekken.”

Maar over die moeilijkheden was men heen gekomen. Ook het struikelblok, dat er nog gevonden werd, die de oud-Hollandsche (maar valsche) leus aanhieven: „Liever Turksch dan Paapsch”, had niet overwegend gehinderd. De overwinning was na tien jaren van zware worsteling eindelijk behaald.

En toch was het Kabinet-Mackay gevallen. Niet, dat het vruchteloos had gearbeid. Immers heeft het Kabinet-Mackay de groote verdienste gehad, dat het een subsidiewet voor de Christelijke scholen er door haalde en daarmee in zake de schoolquaestie een aanvankelijke oplossing tot stand bracht.

Niet alle Antirevolutionairen waren echter met de Schoolwet van Baron Mackay ingenomen. Er waren er die liever hadden gezien dat zij die voor neutraal onderwijs waren, door de wet in beginsel waren verplicht geworden, om de kosten voor dat onderwijs zelf te dragen, gelijk de voorstanders van Christelijk onderwijs dat tot hiertoe gedaan hadden. Zij vreesden, dat door aanneming van sub-

¹⁾ Een vijftigtal jaren geleden gingen orthodoxe menschen gewoonlijk met een witte das ter kerke.

sidie de vrijheid van het Christelijk onderwijs in het gedrang zou komen. De besturen der Christelijke scholen van Barneveld, Zwartebroek en Voorthuizen weigerden daarom het aannemen van subsidie. De invloed van Dr. Mr. W. van den Bergh, die ons verklaarde zich niet in de wet van Baron Mackay te kunnen vinden, was hier merkbaar.

Aan welke critiek het Kabinet moge hebben bloot gestaan het heeft de profetie der Liberalen alsof het tot regeeren onbekwaam zou zijn, beschaamd. Het ontwikkelde een werkzaamheid welke naar de getuigenis van den liberalen Hoogleeraar Buys bij die van vorige ministeries niet achterstond.

Maar met dat al werden de groote verwachtingen, die door het Program van actie bij ons volk waren opgewekt, niet vervuld. Al erkent men van achteren, dat Baron Mackay niet meer heeft kunnen doen, toch stelde het teleur, dat hij het niet daarheen mocht leiden, dat de kieswet herzien werd.

De val van het ministerie Mackay had nog het treurige gevolg, dat de meer aristocratische groep onder de Anti-revolutionairen zich van de meer democratische losmaakte, hetgeen ten volle tot uiting kwam, toen Tak van Poortvliet's kieswet aan de orde werd gesteld.

10. *Tak's Kieswet. Breuk met Jhr. Lohman.*

Dr. Kuyp er verlangde een kiesrecht, dat zoo ver mogelijk ging; het moest een „finale uitbreiding” zijn, zoodat er geen volk achter de kiezers meer overbleef. Hij was er diep van doordrongen, dat zoo lang het kiesrecht-vraagstuk niet was opgelost, er van vruchtbaren parlementairen arbeid geen sprake zijn kon. Telkens zou het kiesrecht aan de orde gesteld worden, en wanneer men geen finale oplossing van het vraagstuk verkreeg, zou de wetgevende arbeid — en er moesten broodnoodig hervormingen tot stand gebracht worden — belemmerd worden. Het was ook voor Dr. Kuyp er een quaestie van recht. Was het oorbaar, dat zooveel uitgesloten werden van het kiesrecht, terwijl in de volksvertegenwoordiging toch ook over hunne belangen gehandeld werd?

Het Kabinet Van Tienhoven, Tak, Pierson verving op 21 Aug. 1891 het ineengezonken rechtsche Kabinet. En toen dit

schier onmiddellijk het kiesrecht aan de orde stelde, kwam de Anti-revolutionaire partij voor de vraag te staan of zij met dit ministerie zou medegaan, of zich daar tegenover stellen.

Dr. Kuyper, van zijn jeugd af met Mr. Tak bevriend en aange trokken door hetgeen in diens voorstel verwant scheen aan „Huismanskiesrecht”, stelde zich ten plicht de ministerieele plannen te steunen. Ook de Anti-revolutionaire Kamerleden Van Alphen en ten deele ook Baron Mackay, waren er op bedacht, om hunnerzijds eenig aanknoopingspunt met Tak's voorstellen te vinden. Een saamspreking met den Minister deed de hoop koesteren, dat een amendement van Anti-revolutionaire zijde de brug zou kunnen leggen, waarover men elkander kon ontmoeten.

De volle greep, d.i. 't Huismanskiesrecht, scheen voorshands onbereikbaar. Maar hetgeen er in Tak's voorstel op leek, trok aan. Het gegoede deel der natie was veelal revolutionair gezind; als men de tot hiertoe voor een groot deel uitgesloten bewoners van het platteland, de kleine burgerij en de arbeiders in de steden, kon laten medestemmen, mocht de hoop worden gekoesterd om iets van den ouden Calvinistischen invloed te herwinnen.

Maar dit heeft geleid tot een breuk met Jhr. de Savornin Lohman, die met negen Anti-revolutionaire Kamerleden zich tegen Tak stelden, zich voortaan vrij-Antirevolutionairen noemden, om zich daarna met de Chr. Historische partij te vereenigen. Dr. Kuyper erkent, dat dit Centraal Comité, en dus ook hij zelf, daarbij fouten beging, doch zegt tevens, dat het uiteengaan van de twee groepen, toch niet te voorkomen was geweest. — De gaping beeldde zich daarin af, dat Dr. Kuyper van dien tijd af den naam van „Christen-democraat” aannam.

Dat er alzoo een scheur getrokken was in de Anti-revolutionaire partij kwam vooral uit in de Kamerontbinding, als gevolg van de aanneming van het amendement- De Meyier. De verwerping van de kieswet, was voor Dr. Kuyper een groote teleurstelling. Had men zich daarvoor een tijdelijk bondgenootschap getroost met de Vrijzinnig-democraten — waarvan de vrucht was geweest dat vele Anti-revolutionairen wel voor de candidaten der Radicalen, maar vele Radicalen niet op die der Anti-revolutionairen stemden?

Na dien tijd is echter de kieswet Van Houten tot stand gekomen, die door den ontwerper zelf als „menschelijk gesproken vol-

maakt" werd genoemd. Deze bood wel niet hetzelfde wat Tak's ontwerp beloofde, maar toch kregen daardoor alle rangen des volks, ook de maatschappelijk lagere, meer invloed op den loop van 's lands zaken.

De gevolgen van de droeve scheuring onder de Anti-revolutionairen waren niet gelijk men had kunnen verwachten na de brochure van Jhr. Lohman: „Een valsche leuze". Over en weer vielen min vriendelijke woorden, doch het eind was gelukkig gelijk het ook onder de belijders van den Christus betaamt, dat er beiderzijds een streven opkwam, om wat men niet meer als partijgenooten bereiken kon, dan toch als bondsgenooten na te streven.

Nu zich sommigen der Anti-revolutionairen „vrij" noemden, wonen zij al spoedig aanhangers in kringen, die tot hiertoe zich niet bij de partij aansloten. Hun aantal nam gaande weg toe; gelukkig slechts ten deele ten koste der Anti-revolutionairen; het scheen alsof wat men in hogere kringen verloor, ruimschoots vergoed kreeg, door wat men in den ruimen volkskring won.

11. *Dr. Kuyp er minister.*

In 1901 werd een schitterende overwinning bij de stembus behaald, en het is niet gewaagd wanneer wij beweren, dat deze juist aan de scheuring te danken was, die elementen in actie bracht, die te voren aan den strijd voor de goede zaak geen deel hadden. Men vond elkander terug in de bereiking van het groote doel: de vrijmaking der Christelijke school.

In 1894 werd Dr. Kuyp er door het kiesdistrict Sliedrecht gekozen tot lid der Tweede Kamer. Van dien tijd af kon hij op staatkundig gebied met volle kracht werken, doordat hij èn Voorzitter werd van de Anti-revolutionaire Kamerclub èn Voorzitter was van het Centraal Comité. Reeds bij het leven van Mr. Groen van Prinsterer was het gebleken, dat een partij er onder lijdt, wanneer haar leider niet ook in het parlement leiden kan. In 1894 werd deze fout hersteld.

Wat heeft Dr. Kuyp er zich als afgevaardigde van Sliedrecht geweerd! De adviezen, gedurende deze periode van zijn leven gegeven, vormen een boekdeel van 710 bladzijden groot octavo. Telkens kwam het in die zeven jaren uit, hoe hij niet alleen een man van de theorie, maar ook van de praktijk was. De oud-Minister De

Beaufort had in 1893 gezegd, dat de leider der antirevolutionairen „veilig bleef binnen zijn bomvrije kazematten”, daarmede te kennen gevend, dat hij wel op zijn studeerkamer aan de Prins Hendrikkade zijn orders kon uitdeelen, doch zich onbekwaam gevoelde om zich te meten met de ervaren parlementaire mannen in de Tweede Kamer. Schoon dikwijls aangezocht, steeds had Dr. Kuyp er geweigerd een candidatuur aan te nemen. Wanneer de botsing met Jhr. Lohman niet tusschen beide ware gekomen, zou hij waarschijnlijk in die houding hebben volhard. De ervaring als vertegenwoordiger voor Gouda, was niet uitlokkend geweest om zich anders dan noodgedrongen weer in dat strijdperk te werpen.

Toen Dr. Kuyp er begreep dat het niet anders kon, heeft hij zich opnieuw aan het parlementaire leven gegeven, en dit op een manier, die zijn tegenstanders beschaamde. Steeds wist hij met juistheid in den parlementairen strijd positie te nemen. Zoowel ten opzichte van het „Cabinet d'affaires” Roëll Van Houten, groepen tot regeling van het kiesrecht, als van het zich homogeen noemend Ministerie-Pierson, nam hij een houding aan, die gewicht in de schaal legde. Vooral bij het Koloniaal debat, bij de discussiën over de Kamers van Arbeid en de Ongevallenwet, gaf hij aan de besprekingen het hooge karakter, dat tegenwoordig maar al te dikwijls wordt gemist. Welk een prachtige rede hield hij bij de beraadslagingen in Nov. 1896, toen hij weer het oor van de geheele Kamer had bij zijn krachtig betoog, dat de zending ook een *politiek* belang is! Welk een magistrate redevoering in Dec. 1897, toen hij het Kabinet-Pierson toetste aan de stembus-leuzen van den „Tiendaagschen Veldtocht” (15—25 Juni '97) en aan de eischen, die aan een homogeen Ministerie, waarvoor het zich uitgaf, moeten gesteld worden! Daarbij drong hij bij het Koloniaal debat van 1899 aan, op het tot stand brengen van een kabelverbinding met onze Oost-Indische bezittingen, zonder daarbij van het Engelsche rijk afhankelijk te zijn — een zaak, die eindelijk in onze dagen, dus na twintig jaar, zijn beslag kreeg; maar hoe zouden onze moeilijkheden tijdens den wereldoorlog minder geweest zijn, wanneer het advies van Dr. Kuyp er in deze ware ter harte genomen! Bij de behandeling van de Ongevallenwet, kwam Dr. Kuyp er met een wetsvoorstel, om daarin eigen verzekering onder bepaalde waar-

borgen opgenomen te zien. Tegen het Staatssocialisme! Telkens voerde hij het woord, over sociale aangelegenheden. Het Kabinet, in het bijzonder de Minister van Buitenlandsche Zaken, de Heer Mr. W. H. de Beaufort, werd op zijn vingers getikt, omdat de Vredesconferentie te 's-Hage zoude plaats hebben zonder dat vertegenwoordigers van de Transvaal en de Oranje Vrijstaat daarbij uitgenoodigd werden, waarbij Dr. Kuyp^{er} opnieuw een bewijs gaf van zijn warme sympathie voor onze stamgenooten in Zuid-Afrika ¹⁾. Maar tevens deed hij uitkomen hoe het hem goed had gedaan, dat de regeering een oorlogsschip beschikbaar gesteld had voor de reis van den president P. Krüger van Lorenzo Marquez naar Marseille. Nog meer dan het zenden van de „Gelderland” had hem verblijd, het telegram, dat Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin — Zij was alleen onder alle vorsten en hoofden in Europa — den President bij zijn aankomen te Marseille toezond; daarbij met kennelijke ingenomenheid voegende, dat een Fransch dichter gezongen had, dat Zij als Koningin der Nederlanden daardoor de Koningin der wereld was geworden. „Dien eere-titel heeft Zij, in zedelijken zin, ten volle verdiend, want het is een uiting geweest, waarin het oud-Hollandsch hart zich zelf herkende”, aldus besloot Dr. Kuyp^{er} zijn rede over dit onderwerp.

De uitslag van Dr. Kuyp^{er}'s arbeid, nadat hij de leiding der partij buiten en in de Kamer had verkregen, was verrassend. Na een strijd van zeven jaar kwam Rechts er boven op. Dr. Schaeppman had van heeler hart meegewerkt om deze goede uitkomst te verkrijgen. Ook Jhr. De Savornin Lohman liet het aan blijken van sympathie niet ontbreken.

Aan Dr. Kuyp^{er} werd in 1901 de opdracht verleend een Kabinet te formeeren. Met opzet had de Anti-revolutionaire Kamerclub, hoezeer 't soms spande, het liberale Kabinet zijn vier jaren laten uitzitten; meer dan eens heeft men dit Kabinet tegenover min welwillende pogingen van Links gehandhaafd. Daardoor behoefde men niet op te treden ten gevolge van een geding, dat geen principieel karakter droeg. Er kon een Kabinet Kuyp^{er} optreden, dat

¹⁾ Reeds in 1884 had Dr. Kuyp^{er} deze reeds betoond door zijn „Plan-cius-rede”; in 1900 verscheen: „La crise Sud-Africaine” in de „Revue des deux Mondes”, welk artikel in het Hollandsch, het Duitsch, het Zweedsch en in het Engelsch vertaald werd.

geheel vrij in zijn bewegingen zich met zijn bondgenooten geheel aan de uitvoering van zijn program mocht wijden. Met de Chr.-Historische en de Roomsche Staatspartij was het tot praktische samenwerking bij de stembus gekomen. En het Kabinetprogram is eerst overwogen en vastgesteld in den kring van de candidaat-ministers. Daarna werd het toegezonden aan de drie clubs van de rechterzijde, met verzoek om bericht te mogen ontvangen, of men zich met dit program kon vereenigen.

Grondslag van dit regeeringsprogram was: 1°. finale oplossing van het Onderwijs-vraagstuk, voorzoover de Grondwet toeliet; 2°. verplichte verzekering ten bate van zieken, invaliden en ouden van dagen, met steun van het Rijk; 3°. het scheppen van middelen daartoe, o.a. door een oordeelkundige verhooging van de opbrengst onzer tarieven (inkomende rechten), die tevens den nationalen welstand ten goede komen en den nationalen arbeid verheffen kan.

De kabinetsformateur kreeg hierop de verblijdende tijding, dat men bereid was op dit program het Kabinet te steunen. Kort daarop verscheen de benoeming van den Kabinetsformateur en daarna van de overige Ministers in de Staatscourant.

Zoo was dan Dr. Kuyper premier Minister.

De formatie van het Kabinet had evenwel moeilijkheden geboden. Jhr. De Savornin Lohman meende zich niet voor een der portefeuilles beschikbaar te mogen stellen. Ook Mr. Heemskerk wees elke aanbieding af; al had hij vier jaar daarvoor bij het 25-jarig jubileum van „De Standaard” van zijn groote sympathie voor den Kabinetsformateur en van zijn instemming met het bedoelen van Dr. Kuyper zoo ondubbelzinnig en zoo hartelijk doen blijken. Indien niet andere Staatslieden, aan wie eerst niet gedacht werd, wjl ze minder met den Anti-revolutionairen kring hadden meegeleefd, deze teleurstelling vergoed hadden, zou de geheele formatie mislukt zijn.

Maar ten slotte gelukte het, dank vooral Dr. Schaepman's medewerking, een volledig stel Ministers te vinden. Van het regeeringsprogram nam Dr. Kuyper de Schoolquaestie, de Drankwet en de Verzekeringswetten voor zijn rekening. Een zware taak. Daarbij had hij immers de leiding van het geheel. Het was een Kabinet Kuyper. Wellicht heeft hij niet gedacht, dat hem bij de volvoering van zijn taak slechts vier jaar zou gegund zijn. Was niet

in België een rechtsch Kabinet reeds een kwart eeuw aan het bewind geweest? En kon hij daarom niet hopen, dat, terwijl in de laatste jaren in Nederland steeds meerderen zich onder de Anti-revolutionaire banier schaarden, dat zijn ministerieel leven door den uitslag van een volgenden verkiezingsstrijd zou verlengd worden?

12. *Tegenslagen.*

Hoe gelukkig de inzet van het Kabinet Kuyper ook was, het kreeg met tegenspoed van allerlei aard te worstelen.

Een jaar ging voorbij met de uitvoering van Lely's ongevallenwet. Die wet was tijdens het vorige ministerie aangenomen, doch ingewikkelde en omvangrijke maatregelen moesten getroffen voor het in-werking-treden.

Een tweede oponthoud werd veroorzaakt door den toen nog voortwoedenden oorlog tusschen Engeland en Transvaal en de Oranje-Vrijstaat. Deputaten der Boeren kwamen officieel bij Dr. Kuyper als Neerland's eersten Minister, bemiddeling inroepen. Het Zulu-gevaar begon zoo ernstig in de kampementen te dreigen, dat er vrede komen moest. Aan die dringende bede is toen gevolg gegeven. Het Kabinet heeft zich tot de Engelsche Regeering gewend. Ten slotte werd te „Vereeniging” de vrede geteekend. Maar deze bemiddeling lag buiten het werkplan der Regeering en roofde tijd.

Niet minder ernstig was het derde oponthoud, dat veroorzaakt werd door het ernstig levensgevaar waarin Hare Majesteit onze Koningin verkeerde, die aangetast werd door typhus, gevolgd door een ontijdige bevalling. Er was geen Troonsopvolger en dit gaf de ernstigst denkbare bemoeienis, die tijdelijk allen Kabinetsarbeid afsneed. God verhoorde de bede van het Nederlandsche volk; onze Koningin bleef ons gegund. Maar het Kabinet moest met het ergste rekenen en met den Raad van State alles regelen.

En ten vierde kwam de spoorwegstaking, die na afloop der Begrootingsdebatten, de beste maanden des jaars nogmaals aan den wetgevenden arbeid onttrok en schier heel het Kabinet maandenlang in de uiterste spanning deed doorworstelen.

Dr. Kuyper heeft toen de koe bij de horens gevat. „Weten wij niet”, zoo schreef de heer Tutein Nolthenius, die zich tot de liberalen rekent, „dat de uitbarsting geenszins spontaan was, doch,

evenals het delirium tremens ontstaat door het jarenlange alcohol drinken in steeds stijgende mate, dit oproer het gevolg was van de stelselmatige, jaar in, jaar uit, in steeds grootere dosis voortgezette vergiftiging van ons volkskarakter?" Dr. Kuyp er heeft, volgens dezen schrijver, getoond, „haar op de tanden te hebben". En al moest hij ook in Januari 1903 ten gevolge van de „allerlamzaligste houding der spoorwegdirecties", die hem als het ware verrieden, een schijnbare nederlaag lijden — in April, toen hij zelfstandig kon optreden, toonde hij heer en meester van den toestand te zijn. Zij, die meegesleept waren in het anarchistisch avontuur en op een gegeven oogenblik zelfs meenden, dat zij het vergaderen van de Staten-Generaal konden verbieden, door den baas te willen spelen over het spoorwegnet, stuitten op den militairen bewakingsdienst, door het ministerie Kuyp er in elkaar gezet, waardoor het vergaderingsverbod tot een bespotting werd.

Wie in Nederland, die nog niet geheel door de revolutionaire denkbeelden meegesleept was, moest niet de kloeke taal bewonderen, waarmede Dr. Kuyp er de maatregelen tegen de staking bij de Volksvertegenwoordiging inleidde? Het waren magistrale woorden, echt klassiek —, geen woord te veel, geen woord te weinig. De aanvangswoorden luiden aldus:

„De Regeering meent aan een bestaand verlangen tegemoet te komen door bij de inbrenging van drie ontwerpen van wet, die ik de eer had op uw tafel neer te leggen, eene korte mededeeling te voegen.

De stoornis, einde Januari in het spoorwegverkeer teweeg gebracht, overviel de Regeering onverhoeds. Niet het flauwst gerucht ervan was tot eenig Departement doorgedrongen. Geheel onvoorbereid op verweer, greep deswege de Regeering opzettelijk niet — op het eigen oogenblik — in; ingrijpen zoolang door ontstentenis van middelen doortasten ondenkbaar was, zou het het kwaad verergerd, niet verbeterd hebben.

Toen echter de snelle, — zij het ook verre van gewenschte afloop van het eerste verzet geen ontspanning bracht en de overmoed zelfs in sociale en politieke bedreiging oversloeg, requireerde de bevoegde overheid krijgsvolk, dat er niet was. Vandaar toen de oproeping van een deel der militie, noodzakelijk om verderen gruwel als van Durgerdam te voorkomen, aan de driestheid ontzag in te

boezemen en aan de rustige burgers onder alle standen dat gevoel van zekerheid te hergeven, dat hun een oogenblik begaf. Dank zij dien maatregel is de toestand dan ook feitelijk verbeterd en lof komt aan de ingelijfden toe, die èn prompt opkwamen èn fier aan elke poging, om hen aan verzaking van plicht en schending van geweten te verlokken, weerstand boden”.

Minister K u y p e r ging daarop voort om te betoogen, dat door de staking leemten in de Staatsinrichting en leemten in de wetgeving waren aan het licht gekomen, waarin moest voorzien worden. Het was geen gewone economische worsteling tusschen patroons en werklieden, maar er had een onbezonnen aanslag plaats gehad op den hoofdfactor voor de levensbeweging der maatschappij, een onduildbare belemmering der Overheid aangedaan in de uitoefening van haar functiën; een opofferen van de welvaart van heel een volk aan zucht naar klasse-invloed, aan machtsmiddelen, nu reeds geschikt gekeurd voor oefening van politieke dwingelandij.

Daartegen moesten drie maatregelen genomen worden. Er diende een spoorwegbrigade gevormd, die ingeval van nood, 's Rijks dienst op de spoorwegen verzekeren kon. Er moest onder het spoorwegpersoneel een andere geest aangekweekt, door aan rechtmatige grieven recht te laten wedervaren. In de derde plaats mocht niet uitgesteld om wat misdadig is, dan ook misdrijf in ons recht te noemen, en zulks zoowel om de persoonlijke vrijheid op het arbeidsveld met betere waarborgen te omringen, als om vast te stellen, dat er naast de openbare ambten, diensten ten behoeve van de publieke zaak te verrichten zijn, waarbij niet elke plichtsverzaking door de overheid straffeloos kan worden geduld. De Regeering deed daarbij een ernstig beroep op den steun van alle partijen, die de wettige huisorde in den staat willen geëerbiedigd zien. „Reactie wil niemand. Op de hervorming van onze sociale toestanden blijft èn Regeering èn Kamer onveranderlijk aansturen, maar het schip van staat mag niet met ons gedoogen geënterd worden. In het welbegrepen belang van alle partijen moet het wettig gezag onverzwakt worden gehandhaafd.”

Met grooten nadruk, daarbij met duidelijke stem, die van vastberadenheid zoowel als van ingehouden ontroering getuigde, las Dr. K u y p e r het staatsstuk voor. In ademlooze stilte hoorde de

Kamer het aan, en waarlijk niet uitsluitend van de rechterzijde weerklonken bravo's.

Het *Utrechtsch Dagblad* schreef daags daarna: „Ziehier een meesterlijke bepaling van hetgeen gebeurde, alles overtreffend wat tot nu toe in woord en geschrift trachtte dezelfde definitie te geven:

Er zijn tal van werkstakingen, die geen ander karakter dragen dan van een oeconomische worsteling tusschen patroons en werklieden, die oeconomisch moet worden beslecht; maar wat hier plaats greep was een onbezonnen aanslag op den hoofdfactor voor de levensbeweging der maatschappij;

een ondukbare belemmering der overheid aangedaan in de uitoefening harer functiën;

een opofferen van de welvaart van heel een volk aan zucht naar klasse-invloed;

een machtsmiddel nu reeds geschikt gekeurd voor oefening van politieke dwingelandij.

Hier gelijk in het geheele stuk, bewondert men den superieuren geest, geschoold daarenboven in analytisch onderscheiden en logische deductie, die met geen woord te veel, geen woord te weinig, elk woord op zijn plaats en elk woord met eigen beteekenis, zegt wat hij te zeggen heeft”.

Opmerkelijk is het, dat prof. A. C. Visser, te Leiden, die, toen het eerste verzet had plaats gehad en de regeering daarbij niet aanstonds krachtig ingreep, in de *N. Rott. Ct.* verklaard had „reikhalzend uit te zien naar de *Staatscourant*, die het ontslag van het ministerie Kuyper zou inhouden” en die zich afgevraagd had of dat ministerie „nog den moed zou hebben voor de Volksvertegenwoordiging te verschijnen”, niets meer van zich deed hooren.

Wanneer het ministerie Pierson-Borgesius aan het bewind gebleven was, zou de Januari-storm even goed opgestoken zijn — want de toestanden, welke tot die uitbarsting leidden, dagteekenden van veel vroeger, en geen liberaal Ministerie had iets gedaan om deze te wijzigen. Maar die Januari-storm zou geheel andere gevolgen gehad hebben. Dat blijkt voldoende uit de houding der Unie-mannen en uit later gegeven verklaringen. Op het eerste oogenblik lieten zij een harden schreeuw hooren — zoo doet ieder, die op zijn teenen getrapt wordt, doch dan wordt rondge-

zien naar hem, die het deed, en men wordt boos of glimlacht, al naar mate van de kwaliteit van den teentrapper. En de mannen van de Liberale Unie mochten niet boos worden; immers de teentrapper behoorde tot den linkervleugel; een stakingswet zou derhalve, ware de linkerzijde aan de regeering geweest, de regeeringsmeerderheid op het spel hebben gezet.

Als in April het ministerie Kuyper niet ware opgetreden, was de Revolutie voorbereid en in plaats van rustige jaren zouden we angstige en eindelijk bloedige jaren hebben gehad. Ten gevolge van de April-beweging — d.w.z. door de indiening der stakingswetten, is de rust hersteld. Het bleek, dat de kracht gevonden werd bij hen, die tegen de staking gekant waren. Dat wisten deze vóór April niet en de kwaadgezinden waren overtuigd van het tegendeel. De slappe houding van de spoorwegdirecties en het bekende adres van de „slappe twintig” met Dr. J. H. Gunning, den schoolopziener, daaronder, moest hen in hun waan versterken. De troepen werden te wapen geroepen; de rust bleef bewaard, de Revolutie was bezworen.

Een vijfde oponthoud had het ministerie door de moeilijkheden waarmee de Russisch-Japansche Oorlog ons in den Indischen Archipel bedreigde en die, al bleven ze geheim, toch opnieuw zoo tijdroovend waren.

In het laatste jaar kwam daarbij de verwerping van de wet op het Hooger Onderwijs door de Eerste Kamer, met de daarop gevolgde ontbinding van dat Lichaam, en de drukte eener tweede behandeling van het wetsontwerp, waarna het ten slotte gelukkig in het Staatsblad kwam.

Nog is het storende feit te vermelden, dat de Raad van State, waarin geen specialiteit voor het verzekeringswezen zitting had, bijna een jaar het desbetreffende wetsontwerp in overweging moest houden; waaruit weer ernstig oponthoud volgde. Voeg daarbij dat Jhr. T. van Asch van Wijck, Minister van Koloniën, en Admiraal Kruijs, Minister van Marine, stierven, en later de Minister van Buitenlandsche Zaken aftrad.

13. *Wat het ministerie Kuyper tot stand bracht.*

Men moet de werkkraft van Dr. Kuyper bewonderen, dat hij

niettegenstaande al deze gerezen moeilijkheden, toch nog zooveel tot stand heeft weten te brengen.

In de eerste plaats werd de Wet op het Lager Onderwijs aan de orde gesteld. De subsidiën voor dat onderwijs zijn daardoor aanzienlijk verhoogd, waardoor mede de positie der Christelijke onderwijzers aanmerkelijk verbeterde. In zestien jaar na Mackay's wet was deze subsidie tot drie-en-twintig tonnen gouds geklommen. Dank zij Kuyper's herziening ging deze in 9 jaar met bijna 7 millioen naar boven. En nog altijd is het de wet van 1905, die de uitbreiding der subsidie eigener beweging voortzet.

Dr. Kuyper heeft de herziening van de Wet op het Lager Onderwijs het eerst aan de orde gesteld, omdat hij besepte dat daardoor de geestelijke belangen der natie vóór alle andere moesten bevorderd.

In de tweede plaats kwam gelijksoortige herziening van de Wet op het Middelbaar Onderwijs tot stand.

In de derde plaats volgde een radicale herziening van de Wet op het Hooger Onderwijs. Daardoor werd aan de Vrije Universiteit op Geref. grondslag het recht verleend graden te verleen *cum effectu civili*, d.w.z. als men bijv. aan die Universiteit in de rechten gepromoveerd was, dan zou die gepromoveerde voor de overheid dezelfde rechten hebben als zij, die den doctor's titel aan een Staatsuniversiteit behaald hadden. Door de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs werd de banier der vrijheid ook voor het Hooger Onderwijs ontrolld. De Polytechnische School te Delft, een instelling van Middelbaar Onderwijs, werd in een Technische Hoogeschool herschapen. Ze opende de gelegenheid tot het stichten van private Hoogeschoolen bij onze Rijksuniversiteiten. Ook bood zij kans aan Groen's oude grief tegen de dusgenaamde Theologische Faculteit ten slotte recht te doen wedervaren, zij het met een uitstel van drie jaar.¹⁾

¹⁾ De oppositie tegen de wet op het Hooger Onderwijs was klein.

Prof. v. d. Vlugt, de Leidsche hoogleeraar, die zich zelf schetst als een man die zoo bijzonder anderer inzicht weet te waardeeren, die zichzelven een meer zachte gemoedsaard, met een zeer sympathiek hart toeschrijft, kwam met het verwijt, dat Dr. Schokking bij de voorbereiding tot zijn promotie om zijn meeningen aan de Vrije Universiteit was bemoeilijkt; of liever drie kwart van de beschuldiging bracht hij uit, doch op het schudden

Het is een illusie te denken, dat aan de natie door Staatsuniversiteiten eenheid kan gegeven worden. Al hield men het met geweld vast aan het recht tot promoveeren cum effectu civili voor de Staatsuniversiteiten, de kloof, die in ons land de levensrichtingen scheidt, is daarmee niet bedekt. De benoeming van professor Bolland had dit opnieuw bewezen. Beweert men, dat het algemeen belang uit een wetenschappelijk oogpunt dergelijke benoemingen van mannen die in de wetenschap uitmunten, eischt; wij zijn overtuigd, dat het algemeen belang niet bevorderd wordt door professoren aan te stellen, die een groot deel van de leden van den staat aantasten in hetgeen hun het heiligst is. Het was dus in het belang der natie, dat het Hooger Onderwijs werd vrij gemaakt.

In de vierde plaats kwam een pensioenregeling voor Onderwijzers en Onderwijzeressen tot stand. Ook door de Onderwijzers der Overheidsscholen werd deze regeling zeer toegejuicht, daar ze den zorgelijken nood onderving, die voor zoo menig openbaar Onderwijzer gevolg kon zijn van den achteruitgang der Overheidsscholen.

In de vijfde plaats gelukte het een algeheele herziening der Drankwet tot stand te brengen, die het drankmisbruik te keer ging. De wetgever, die het vergunningsrecht in het leven riep, had een tijd van herziening bepaald. Welk Ministerie, van welke richting ook, in wiens jaarkring de herziening der Drankwet mocht vallen,

van Dr. Schokking van neen, liet hij die varen. Nog erger maakte deze hoogleeraar het door het verkondigen van een praatje, als zou een student der Vrije Universiteit, toen hij te Groningen doctoraal examen in de rechten deed, getoond hebben Mr. Lohman's boek „Onze Constitutie” in het geheel niet te kennen. Daaruit werd afgeleid dat de studenten der Vrije Univ. nog minder zouden worden aangemoedigd om de werken van vrijzinnige schrijvers te bestudeeren. Doch het bleek, dat bedoelde student zijn doctorale studiën aan de Groningsche Universiteit had volbracht. Zelfs werd op een rectorale oratie van Mr. D. P. D. Fabius aanmerking gemaakt, hetgeen Mr. Heemskerk Prof. v. d. Vlugt deed opmerken, dat critiek op een redevoering als „Schuld en Straf” niet in de Tweede Kamer, maar wel in een wetenschappelijke vergadering of in een wetenschappelijk geschrift te huis hoort. Dit alles moest dienst doen om tegen te houden, dat aan de Vrije Universiteit gelijk aan de Staatsuniversiteiten het recht zou gegeven worden om graden te verleenen met den effectus civilis. Gelukkig dat de tegenstand van liberale zijde niet verhinderde dat de wet aangenomen werd.

kon er eer mede inleggen? Dat op een ondeugdelijken grondslag, geen hecht, nieuw gebouw kon opgetrokken worden, is te begrijpen. Maar de Drankwet was er nu eenmaal.

Bij de debatten in de Kamer was Dr. Kuyper niet zoo in zijn kracht als bij de verdediging der Onderwijswetten. Maar hij heeft er van gemaakt wat er van te maken was; de contrôle werd verscherpt, misstanden weggenomen; het verbruik van sterken drank per jaar en per hoofd slonk in het ooglopend, mede door den arbeid van geheel-onthouders- en matigheidsgenootschappen. Bij de behandeling is meegaandheid betoond. Dr. Kuyper bleek geneigd tot gemeenschappelijk overleg. Jammer maar dat dientengevolge de „Handelingen” uitermate werden uitgedijd, waardoor tijd voor andere zaken werd geroofd.

Maar daar kwam nog bij, dat het Kabinet tal van wetsontwerpen in gereedheid bracht: op het leerlingenstelsel, opgenomen als een afzonderlijk hoofdstuk van 41 artikelen in het groote wetsontwerp over Bescherming van den Arbeid, dat uit 444 artikelen bestond; voorts het wetsontwerp van Minister Loeff tot regeling van de arbeidsovereenkomst, dat later na den val van het Kabinet, onder het ministerie De Meester met kleine wijziging tot wet werd verheven, en dan nog vier wetsontwerpen van Dr. Kuyper, alle doelende op verzekering van den arbeider. Een reuzen-arbeid! al vond menigeen invoering van verzekeringsdwang bedenkelijk. Maar de tijd ontbrak, om ze in het „Staatsblad” te doen verschijnen. De voorgestelde regeling van het Arbeidscontract was zoo uitvoerig, dat het niet ten onrechte een wetboek van den arbeid wordt genoemd. Ware dit ontwerp wet geworden, dan zou aantal van ongewenschte toestanden een einde gemaakt zijn en waren de arbeiders van willekeur bevrijd. Maar „de misdadige woeling”, het „anarchistisch avontuur”, waaraan Mr. Troelstra zoo dapper meedeed, maakte, dat Dr. Kuyper op dit gebied niet kon doorzetten. Zij, die toen oproer maakten, hebben het zichzelf te wijten, dat de arbeidswetgeving niet onder het ministerschap van Dr. Kuyper tot stand kwam.

Dr. Kuyper heeft zich ook zeer verdienstelijk gemaakt voor het Ned. volk door den vinger te leggen op een wondeplek. Ons land lijdt door verwaarloozing van de belangen der kleine burgerij — aan deze is jaren en jaren lang niet gedacht — en men moet tot

Thorbecke teruggaan, om in dit opzicht een voorlooper van Dr. Kuyp^er te vinden. Mr. Thorbecke verklaarde een 75 jaar geleden, bij gelegenheid van zijn voorstel tot afschaffing der vleeschaccijns (hoe jammer dat het niet werd aangenomen): „de Middenstand, is het ware bolwerk tegen een overhand toenemende armoede. Zoo wij dat gedeelte des volks bevestigen; zoo wij beletten dat er geen inbreuk op worde gemaakt door de laagste klassen der armen, zal het allengs door opneming in zich, die klassen binnen nauwe grenzen brengen, die zich van hare zijde uitbreidende, een kanker wordt der maatschappij”.

Doch de middenstand werd door de opvolgende regeeringen over het hoofd gezien. Toen een Staatscommissie benoemd werd voor den handeldrijvenden en industrieelen middenstand, hebben velen niet begrepen wat eigenlijk die stand is. Sommigen denken bij dat woord aan de gegoede burgerij, anderen aan den winkelstand. Thorbecke heeft de grenzen naar beneden van die klassen aangegeven, zoo scherp als dit in een land, waarin geen eigenlijk geregelde klassen of standen bestaan, mogelijk is. Die grens ligt zóó laag dat van lieverlede door arbeid en vlijt, de laagste klasse der armen, er in kan opgenomen worden. Neem die treden weg en aan de armen is alle kans ontnomen om hooger op te komen. Het behoud van dien stand is daarom niet enkel een belang voor een bepaalde klasse van menschen. Daarom is het behoud van dien stand een Staatsbelang.

Vorige regeeringen zagen dit over het hoofd omdat de arbeidersquaestie niet genoeg uit Nederlandsch oogpunt is gezien. De hervormers beoordeelden onze toestanden naar die in Duitschland en Engeland, en zagen niet in dat de groot-industrie in ons land zich niet krachtig heeft ontwikkeld en de kleine nijverheid bij ons overweegt. Het eerste wat tot beoordeeling van arbeiderstoestanden noodig is, n.l. eene beroepstelling heeft hier te lande geen plaats gehad. Het denkbeeld om door den middenstand als tusschentrap de arbeiders op te heffen, kwam niet op. De kleine kapitalist, de middenstander, die in zich vereenigt den arbeider en den kapitalist, die werkt èn met de handen èn met het hoofd, die kapitaal waagt en lijf; de kleine timmerman, de kleine smid, de kleine bakker, met die allen werd haast niet gerekend — denkelijk, omdat men als een dogma stelt, dat de middenstand toch ten slotte voor naamlooze vennootschappen met groote kapitalen zal moeten verdwijnen.

Maar Dr. Kuyper, de man der kleine luyden, zag de kleine lieden over wie Unie-mannen, Vrijzinnig-Democraten, de hervormingspartij heen zagen. Hij verkeerde met hen, peilde hunne nooden, en vroeg zich af, hoe de middenstand op te heffen. Daarom verklaarde hij in 1904 in de Tweede Kamer: „Het Kabinet is van oordeel, dat het sociale vraagstuk niet mag opgevat als omvatte het uitsluitend de belangen van ééne in gedrang gekomen klasse der bevolking. Ook de middenstand geraakt al meer in de klem, en in een land, waar juist de burgerstand steeds van zoo hooge beteekenis was, zou het Kabinet gemeend hebben in zijn roeping te kort te schieten, indien het zich aanstelde als ging de noodstand van deze belangrijke klasse der maatschappij de Regeering niet aan”.

Ook sprak hij uit, dat men in België en Duitschland zich reeds geruimen tijd genoopt had gezien ook de belangen van den middenstand te bevorderen.

Men beschuldigde Dr. Kuyper dat hij dezen stand daardoor vleide met het doel kiezers te winnen. Maar hetgeen hij op het Rotterdamse Congres van den Handeldrijvenden middenstand in 1903 sprak, kan men waarlijk niet als kiezersvangerij beschouwen. Hij zeide: „Men vergist zich, indien men waant dat kunstmatige wetgeving hier baat kan geven. De toestanden hebben zich gewijzigd en de veranderde sociale stroomingen kunnen niet teruggedrongen worden”.

Dat is toch geen vleitaal. Nog klaarder wijn schonk Dr. Kuyper bij het slot zijner rede:

„Laten wij nooit vergeten dat wat de middenstand redden kan: is eigen initiatief, eigen moed en geloof aan eigen toekomst”.

Om dat initiatief wakker te schudden is vak-onderwijs noodig, dat Dr. Kuyper aan de natie wilde geven. Na Thorbecke is Dr. Kuyper de eerste geweest, die dat besef heeft gehad. Hoe jammer dat hij zijn plannen niet heeft kunnen uitvoeren. Een ontwerp tot stichting van een opleidingsschool voor vakonderwijs te Haarlem was reeds door hem in gereedheid gebracht.

Ook heeft Dr. Kuyper verhooging van inkomende rechten voorgesteld, maar ook dit ontwerp kon niet in behandeling komen. Toen Minister Pierson met tariefverhooging aankwam, heeft men hem van liberale zijde niet als een verlooचनाar van het liberale credo laten vallen, maar Dr. Kuyper is op de felste manier door de geheele linkerzijde aangevallen toen hij hetzelfde deed. Het volk werd het schrik-

beeld „duurder brood” voorgehouden. In zijn rede over de „*Heilige Orde*” in 1913 gehouden, heeft Dr. Kuypcr uitgesproken dat en tijden en landen denkbaar zijn, die van Godswege om vrijhandel roepen, en deze als uitzondering kostelijk kan zijn. Maar de vrijhandel als dogma uit den menschelijken bajert opgedoken, is er op uit om de Heilige Orde, waarnaar de menschheid in natiën is gedeeld, te niet te doen en nogmaals op te bouwen, wat God zelf bij Babel's torenbouw neersloeg. Wij onthouden ons als daartoe onbevoegd van een oordeel over deze stelling. Zeker is echter, dat mannen van liberale beginselen protectie warm voorstonden terwijl andere liberalen bescherming hebben afgekeurd. Een feit is het dat N.-Amerika door bescherming het machtige industrieele rijk geworden is, dat door zijn gewicht in de schaal te leggen de centrale rijken deed vallen; dat Cromwell's acte van navigatie onze kustvaart genekt en de Engelsche tot bloei gebracht heeft, dat Engeland vele industriën door protectie wist groot te maken, dat Duitschland eens door protectie rijk en machtig was.

Daar onze nijverheid in vergelijking met andere landen gering is, en handel alleen er ons niet boven op kan brengen, „vrachtaarders van Europa” zijn wij niet meer, nadert het tijdperk waarin ieder land alleen datgene uitvoert wat het zelf voortbrengt, invoert wat tegen die producten ten behoeve van eigen land wordt gekocht. Veel voortbrengen wordt dus eisch, zoowel op het gebied van den landbouw als op dat der nijverheid. Hoe kunnen wij veel produceeren, als het buitenland door vrijen invoer onze eigen industrie dood kan concurreeren? Bij meerdere nijverheid kunnen ook de arbeidsloozen stijgen. En Dr. Kuypcr wilde door beter vak-onderwijs, industrie en landbouw tot ontwikkeling brengen.

14. *Het Ministerie-Kuypcr gevallen.*

Maar het zou Dr. Kuypcr niet gegund worden als Minister der Koningin verder het land te dienen. Kennelijk was in alle liberale kringen met uitzondering van oud-liberalen, in den geest van den heer Tutein Nolthenius, en van een schrijver in „de Gids”, tot den Ministerieelen dood van Dr. Kuypcr besloten. Het gerucht ging dat de vrijmetselaars loges daaraan niet vreemd waren. De sociaal-demo-

cratische leider schreef reeds in het begin van 1904: „Dr. Kuyper heeft zich voor de strijdende arbeidersklasse voor eeuwig onmogelijk gemaakt”.

Hij had niet alleen de arbeidersbeweging gekneveld, getergd en beleedigd als geen andere, doch beoogde tevens met zijn Tariefwet een zwaardere belasting des volks, terwijl hij op militairistisch gebied slechts kwaad had gebrouwen en nog verder in het schild voerde. Iets later las men in „Het Volk”: „De ramp, die Kuyper heet, afwenden van ons volk, dat is de heilige plicht van elken sociaal-democraat”. Het is te verstaan dat de man die „de misdadige woeling” energiek bedwong en den socialisten beduid had, dat als zij propaganda wilden maken voor hunne beginselen, zij dat moesten doen op de manier van de andere partijen, Mr. Troelstra meer dan iemand anders in den weg stond.

Hoe had Mr. Troelstra zich geweerd als medestander van het „Comité van Verweer”, bijna had hij het land overgeleverd aan een groep anarchisten! Mr. Troelstra stak het in die dagen niet onder stoelen of banken, dat hij met deze lieden — anders zijn aardsvijanden, al is hij van dezelfde geestelijke familie! — schouder aan schouder zou gaan staan”. Mr. Troelstra had overigens de anarchisten wel leeren kennen op dien Zondagavond in de stakingsweek, toen hij met den heer Oudegeest geheel ontdaan en zonder hoofddeksel — zij hadden ze in de verbijstering achter gelaten — kwamen binnenuit in het café op den hoek van Middenlaan en Parklaan! Hij had ze leeren kennen in het gebouw van den A. N. D. B., waaromtrent de heer Oudegeest later verklaarde: „het was een hel”. Als er toen geen politie geweest was, die trouw op haar post gestaan had, het zou slecht met de heeren Oudegeest en Troelstra afgelopen zijn. Maar toch moest Dr. Kuyper vallen!

Ook het liberalisme trad verbitterd tegen Dr. Kuyper op; het wilde zijn val. Dr. Kuyper was de man van de antithese; had hij niet zijn rede in de kamer gehouden over autonoom of heteronoom? Het had zich niet laten gezeggen toen Dr. Kuyper in het Parlement verkondigd had: „De antithese tusschen de Christelijke en de moderne levensbeschouwing laat de moderne theologie reeds mijlen ver achter zich. Men heeft eerst bij de Academiën het zwaartepunt gehad bij de theologische faculteit, toen, in het liberale tijdvak, bij de juridische, nu is het al lang overgebracht bij de medische en wis- en

natuurkundige faculteit. Waar door het Darwinisme samenhang door evolutie tusschen het hoogste en het laagste is erkend geworden en het hogere zich niet leent voor nader onderzoek, moest men zich richten tot het lagere, de planten- en de dierenwereld en moest de beschouwing van den mensch, vroeger psychisch en anthropologisch gededuceerd uit een hooger ideaal, opgetrokken worden als een product van lager sferen. Tengevolge daarvan heeft de antithese, die vroeger op beperkte schaal bestond, zóó doorgewerkt, dat zij allengs in alle landen heerscht en dat zij ook in ons land voortdurend dieper, men kan zeggen tot den wortel van het leven is door gedrongen. Wanneer men den strijd van de optimisten en de pessimisten op verschillend terrein nagaat, kan men het beste zien hoe de optimisten — en ik mag zeggen dat dit ook de schoolquaestie in een gansch andere phase brengt — zich thans voorstellen, dat zij, door wat men de leer der *Eugenie* noemt, in staat zullen zijn, op de menschenwereld over te brengen wat wordt toegepast op tulpen en paarden, en dat men door keurteelt de rassen zal verbeteren. Daarmede hangt samen, dat men op de opvoeding een gansch anderen paedagogischen blik heeft gekregen, dan men vroeger had, een blik, welke steeds dieper doordrong en waardoor eene even pijnlijke antithese geboren werd; men gaat namelijk de stelling verdedigen, dat het kwaad in de maatschappij reeds gesticht wordt bij het kleine kind. Dit heet daaraan te liggen, dat men in plaats van de natuurlijke ontwikkeling te laten werken, het kind omstrengelt met een net van religieuze denkbeelden, waardoor de geest wordt bedorven. Wie de majesteit van het kind wil eeren, moet zorgen, dat het kind van den moederschoot af van dien invloed bevrijd blijft.

Men ziet dus, dat de antithese niet meer is enkel theologisch, ook niet meer enkel met de Kerk samenhangt, maar zich almeer uitbreidt tot de biologie, de anthropologie, de psychologie en de paedagogie".

Hier was niets met grond tegen in te brengen geweest. Toch borduurt men bij de verkiezingen, maar steeds voort op het thema, dat Dr. Kuyp er de natie willekeurig verdeelde in Paganisten ¹⁾ en

¹⁾ Ten onrechte heeft men dit Dr. Kuyp er aangewreven. Wel schreef hij in zijn Memorie van antwoord op Hst. I der staatsbegrooting 1904: „In het humanisme openbaarde zich een reactie van den geest van oud-Hellas tegen het gekerstende volksleven en thans reageert de Christelijke volksgeest tegen het weder opkomen van paganistische (heidensche) factoren.

Christenen en daardoor Godsdiensthaat zaaide — al had Dr. Kuyper zonneklaar aangetoond dat het optreden van het Kabinet juist verzoenend gewerkt had en op de Rechterzijde, doordat Roomschen en Antirevolutionairen en Christelijk Historischen eendrachtig saamwerkten, en op de Linkerzijde wijl er van een fel debat tusschen Mr. Treub en Mr. Goeman Borgesius gedurende het ministerschap van Dr. Kuyper, gelijk te voren wel plaats had, geen sprake geweest was.

Dat het socialisme fel tegen het Kabinet geageerd heeft, was niet te verwonderen. Dr. Kuyper had het weerstaan met het bekende resultaat. Betoogde hij niet dat van sociaal-democratische zijde de stelling verdedigd werd, dat wanneer men een eed of een belofte gedaan had aan den eenen kant en in een anderen kring weder een andere, men den eersten breken kon? En was het niet juist als Dr. Kuyper daar de gevolgtrekking uit maakte: „Als gij dat doet, sluit ik u niet uit van de gemeenschap, maar dan verbreekt gij zelf den zedelijken band, die het geheele volk samenbindt?”

Maar al was ook daardoor het sociaal-democratische kamp tot de uiterste krachtsinspanning geprikkeld om het Kabinet-Kuyper te doen vallen, dit ware te overkomen geweest.

Ook deed 't 'm niet, het feit dat vele z.g. „vrije socialisten”, die anders nooit ter stembus gingen, ditmaal het wel deden uit weerzin tegen Dr. Kuyper, die hen toegeroepen had: „tot hiertoe en niet verder”. Dit alles was te overkomen geweest.

Dat het Ministerie-Kuyper moest aftreden was ten deele te wijten aan het min krachtige optreden van enkele voormannen der antirevo-

Zoo ging er ten onzent vóór ettelijke jaren een stroom van sterke reactie tegen wat als clericalisme op schoolgebied werd gedoodverfd, en drijft nu de sociaal-democratie eene niets sparende reactie tegen wat zij qualificeert als de „kapitalistische maatschappij”. Doch dit is geheel iets anders. In zijn Memorie van antwoord op het voorloopig verslag der staatsbegroting van 1902, had Dr. Kuyper geschreven: „Veeleer dient erkend, dat er ook onder hen, die zich links scharen, niet weinigen zijn, die door ernstig woord en nobele daad van hun prijsstellen op het behoud in den boezem der natie van religieuze instellingen en gewoonten blijk gaven.” Van een poging om ieder die het niet met de politieke gedraglijn van Dr. Kuyper eens was, in den hoek der paganisten te plaatsen, is geen sprake geweest; integendeel werd door hem uitdrukkelijk verklaard, dat persoonlijk geloof aan het bestaan van God wel ter dege ook bij Links gevonden werd.

lutionaire partij. Dr. Kuypers klaagde er in „De Standaard” over, dat terwijl van liberale zijde de kopstukken zich avond aan avond in verkiezingsmeetings hadden laten hooren, dit van antirevolutionaire zijde niet aldus was geschied.

Er werd een ware kruistocht tegen het Ministerie-Kuypers georganiseerd. De frontmakers voor de Overheidsschool — de heeren Ketelaar, Bigot, Smeenge, Roodhuyzen enz. trokken het land door om door dikwerf valsche voorstellingen de kiezers afkeerig te maken; Plate tegen de Tariefwet; De Louwer voor de Staats-Universiteiten; Roodhuyzen ook voor de tappers; Troelstra tegen de dwangwetten. Het was een laster-campagne. De liberale Leidsche Hoogleeraar Dr. A. E. J. Holwerda protesteerde er tegen in een brochure getiteld: „*Kunnen wij niet anders worden?* Een woord vooral tot zijn liberale landgenooten”.

Maar ook dit zou nog te overkomen zijn geweest. Dat het Ministerie moest aftreden lag dan ook minder in de sterke machtsontwikkeling van Links, dan wel aan de afvalligen van Rechts. De heer Staalman in 1902 als anti-revolutionair gekozen, begon aanstonds oppositie tegen het Kabinet-Kuypers te voeren. Hij wilde de oplossing van het Kieswetvraagstuk vooropzetten, om onverwijld tot Grondwetsherziening aan te sturen.

Het Kabinet verlangde dien weg niet te bewandelen, in de overtuiging dat als men het kiesrechtvraagstuk op den voorgrond drong, noch de onderwijswetten, noch de Drankwet e.a. aangenomen, noch de sociale ontwerpen noch dat voor het Tarief in gereedheid waren gekomen. De heer Staalman wilde vóór alle dingen kiesrechtuitbreiding en zag anders weer liever de liberalen aan het bewind komen. Het district Enkhuizen ging daardoor voor de anti-revolutionairen verloren. En naast Staalman werkte, met ander bedoelen, maar met hetzelfde resultaat, een kleine groep de Friesch-Christelijk-Historischen, met Ds. Wagenaar van Rotterdam aan het hoofd.

De Friesch-Christelijk-Historischen konden zich namelijk met het stelsel van parallelisme, het stelsel van rechtsgelijkheid, waarbij de Overheid onzijdig blijft in de religie op haar eigen terrein en aan de Christelijke en niet-Christelijke levensbeschouwing gelijk recht wil gunnen, niet vinden. Zij verlangden het herstel der Christelijke religie op het terrein van den staat — voor zoover dit met de vrijheid van religie en conscientie bestaanbaar is. Dat men uit deze laat-

ste toevoeging practisch tot dezelfde uitkomst komen moest als de anti-revolutionairen werd niet ingezien.

Deze actie deed ons de districten Kampen en Leiden verliezen, en met de Staalman'sche actie saam nog Utrecht en Gouda. De einduitslag op 28 Juni 1905 was dientengevolge dat er 48 leden rechts en 52 leden links waren. Het zijn vooral de Heeren Staalman en Wagenaar die daarvoor verantwoordelijk zijn te stellen.

15. *Om de oude wereldzee.*

Opnieuw in de Tweede Kamer.

Men heeft het betreurd dat toen Dr. Kuyper Minister-af was hij aanstonds zijn koffers gepakt heeft, om een lange reis naar het Oosten te ondernemen. Daardoor is de Antirevolutionaire partij een tijd lang zonder leiding geweest en dit was voor hare ontwikkeling niet voordeelig. De Rechterzijde beschikte nog altijd over 48 zetels en met zulk een groote minderheid was nog heel wat te bereiken wanneer zij goed aaneengesloten bleef en met wijze tactiek geleid werd. Doch het scheen alsof bij Dr. Kuyper de gedachte de overhand had gekregen om aan een lang gekoesterd verlangen te voldoen, namelijk om persoonlijk kennis te maken met de religieuze, sociale en politieke toestanden in de onderscheiden streken van Europa, Azië en Afrika, die de Middellandsche Zee, door Dr. Kuyper de „Oude Wereldzee” genoemd, omzoomen.

Reeds lang had Dr. Kuyper gewenscht zulk een reis te mogen doen — wij kunnen het niet anders dan billijken, dat hij na de afmattende jaren van zijn Ministerschap, en na de ondervonden teleurstelling eens eenigen tijd vrij van partijbemoeiingen wilde zijn. Tot hiertoe had hij slechts over eenige weken in den zomer kunnen beschikken, en die tijd was te kort en het seizoen te heet om een reis naar den Levant te ondernemen. Na in 1905 op eens ambteloos burger geworden te zijn, kreeg hij een vrijheid die hij in geen vijftig jaar gehad had, en het is te verklaren dat hij toen van deze gelegenheid gebruik maakte om naar het Oosten te reizen.

Slechts een korte tijd keerde hij terug, vermoedelijk om op 1 Oct. 1906 zijn rede over „Bilderdijs in zijn nationale beteekenis” te kunnen houden, maar daarna nam hij den reisstaf weder op en vervolgde zijn reis, deed zelfs Jeruzalem aan en doolde in oorden, waarvan

ieder die klassieke opleiding genoot, gaarne droomt. Wij hebben Dr. Kuyper van harte deze reis gegund. „Maar”, om weder met Prof. Visscher te spreken, „gedurende die talrijke maanden waren de Antirevolutionaire heeren in de Tweede Kamer op zichzelve aangewezen” en dit was de schaduwzijde.

Dr. Kuyper roemt in zijn „Om de Oude Wereldzee”, de uiterst voorkomende welwillendheid waarmee hij in de verschillende landen door de autoriteiten ontvangen werd.

„Men vormt zich, als men uit het Westen komt, geen denkbeeld van de hooge opvatting der *courtoisie internationale*, die in het Oosten den toon aangeeft. Ze laat u nimmer in den steek en maakt u voortdurend verlegen door haar voorkomende vindingrijkheid. Een gewezen Minister geldt er nog altoos als een half-officieel persoon, en men beijvert zich in de ontvangst, die men hem bereidt, het land van zijn herkomst en de regeering van dat land te eeren. Juist dit noodzaakte mij, deze eere, veel minder aan mij persoonlijk, dan aan mijn land bewezen, dankbaar te erkennen”, aldus Dr. Kuyper. Maar men zal daar in het Oosten ook wel bemerkt hebben dat Dr. Kuyper zich in allerlei kringen, ook in hofkringen uitnemend wist te bewegen en dat hij over een kennis, ook van Oostersche toestanden beschikte, die zeldzaam mag genoemd worden.

Het vele en belangrijke wat daarbij werd waargenomen, is neergelegd in de twee deelen van zijn „Om de Oude Wereldzee”.

Wat is uit dat boek ontzachtelijk veel te leeren! Men ziet daar, dat het Mohamedanisme ons wel na staat, zoo we het in zijn tegenstelling met het Aziatisch pantheïsme en polytheïsme nemen, maar dat, bij vergelijking van de drie monotheïstische religiën, zoowel het Jodendom als de Christelijke religie, sociaal en ethisch, veel hooger standpunt bereikten dan de Islâm. Maar ook mag niet uit het oog verloren: dat hoogere heeft Europa niet aan zichzelf, maar aan Azië te danken, daar schier alle kiemen van hoogere ontwikkeling uit Azië Europa binnendrongen. Dan schetst Dr. Kuyper het verschil tusschen den Oosterling en hen die leven aan de koele Westersanden.

Onzer is de activiteit, het doortasten, het rusteloos jagen, het voor niets terugdeinzen, het nimmer tevreden zijn met hetgeen verkregen werd, het pogen om met ons verstand al wat ons voorkomt, te doordringen, het onbewuste in ons ontsluiëren, en met hoofd en hand

ons op de Natuur te werpen, ten einde haar te verstaan, aan ons te onderwerpen en haar ons te doen dienen.

Daarin schiet de Oosterling te kort; maar zijn is de rijkdom des gemoeds, het diep in zichzelf leven, het rustig peinzen en zinnen over de dingen, een zacht ontplooiën van wat er opbloeien kan uit de verborgenheden van het hart. Vandaar zijn tevreden gemoedsgesteldheid. De uitdrukking van het gelaat mist het verwrongene van den drank, het scherp belijnde van de ontevredenheid met zijn lot. Hij lacht meer en schreeuwt minder. Hij overweldigt de natuur niet in het geheimenis van haar krachten en werkingen, maar voelt haar symbolische uitdrukking. Een mystiek waas ligt over geheel zijn wezen gespreid, en zoolang de hartstocht niet opraast, wat geweldig kan zijn, is hij meest vriendelijk, innemend, gastvrij en beleefd. Als de religie in het spel komt, is er in hem een ontsluiting des gemoeds voor de geheimzinnigheid van het Oneindige, die hem heel anders doet gevoelen dan een Westerling dit kan in de dialectiek zijner confessie. Sober van aard heeft hij weinig behoefte. Vraagt men, hoe de menschelijke ontwikkeling moet zijn om in veelszins ontredde toestanden toch levensgeluk te genieten, dan moet ge niet den Westerling maar den Oosterling nemen. In hem is een kant van het menschelijk leven tot rijpheid gekomen, die bij ons meest in ontwikkeling achterbleef, wat door geen opwinding noch zenuwachtige overspanning is te vergoeden. Hooghartigheid voegt hem niet en past óns niet. We zijn over en weer eenerzijds arm en anderszins rijk, en alleen waar we elkander aanvullen, komt het tot de hoogste krachtsontwikkeling. Treed met zulk een overtuiging den Oosterling te gemoet; laat hem niet uw meerderheid, maar uw ontvankelijkheid voor den rijkdom van zijn gemoedstoestand voelen, en alles in hem ontsluit zich. Zij die alleen op spoorlijnen en markten voor hun producten azen, zullen zich te laat beklagen, dat zij het essentiële in den Oosterling miskennen.

Wij vragen, kunnen wij, Nederlanders, die ons in Oost-Indische bezittingen verheugen, niet met deze beschouwingen ons voordeel doen? Krijgen wij daardoor als belijders des Heeren niet ook een blik in den aard en het gewicht van den Zendings-arbeid die daar te verrichten is?

Ook wijst Dr. Kuyper op „het Aziatisch gevaar” dat ons dreigt. Dit bestaat hierin dat het kan gebeuren dat Europa en Amerika

op een gegeven oogenblik Azië met den Islâm tegenover zich zullen vinden. Dit gevaar neemt toe, hoe meer men in den Levant voelt, dat Europa bij zijn *pénétration pacifique* (vreedzame doordringing), geweld aandoet aan de gemoedsstemming van de Mohamedanen in den Levant. Drijft 't roekeloos winstbejag op economisch gebied en zucht naar gezagsuitbreiding op politiek terrein, de Europeesche mogendheden, in steeds feller concurrentie, tot opdringing van onze Europeesche gemoedsgesteldheid aan de bewoners van den Levant, dan zal de haat tegen de Christenen er niet af — maar toenemen. En dan blijkt, dat in de Mohanmedaansche wereld meer aan samengaan met Japan, dan aan optreden tegen Japan gedacht wordt.

Hoe juist geeft daarna Dr. Kuyper een blik in de ziel van het Russische volk, waaruit verklaard wordt, hoe plotseling in den wereldoorlog de revolutie daaronder kon uitbreken. Het is een volk met sterk mystieke neiging; in het schijnbaar nietige verschil met de Westersche kerk over het *Filioque* openbaarde dit zich. Oorspronkelijk liep de strijd over de vraag, of men zou belijden dat de derde Persoon in de H. Drieëenheid, de H. Geest, uitging niet alleen van den Vader, maar ook van den Zoon (*filioque*), of dat men gelooven zou dat de Heilige Geest alleen van den Vader uitgaat.

Het laatste beleed de Oostersche Kerk. Dieper bezien, sprak zich in dit kleine verschil over het al of niet toevoegen van een enkel woord, de verschillende grondtrek van het geestelijke leven uit, gelijk, zich dit in het Oosten op geheel andere wijze ontwikkelde dan in het Westen. Het gold toch de principieele vraag, of de Goddelijke inwerking op het geestelijke leven rechtstreeks, zonder tusschenschakel van het historisch leven, van Boven aan den mensch toekomt, dan wel of de Goddelijke inwerking van den H. Geest gebonden is aan de actie van den Christus in de historie, en dus ook aan de Kerk. Het eerste is de grondstelling van de met geen historisch verloop rekenende mystiek, die in het plotselinge en onmiddellijke haar kracht zoekt; het tweede is de grondstelling van het historisch zich ontwikkelende leven, dat de „Vermittelung” door de Kerk op den voorgrond plaatst. De binding der geestelijke actie aan den Christus (*het filioque*) vraagt om de ééne internationale wereldkerk, die over alle landen en volken heen schuift; de inwachting van de onmiddellijke actie van den H. Geest, zonder gebondenheid aan het historisch proces dat van den Christus uitging, splijt de ééne Kerk in

tal van Kerken en brengt ze daardoor onder een overwegend nationalen invloed.

Dit maakt dat op politiek gebied de Rus niet van geleidelijken overgang weet. Een ideaal dat de gemoederen vermeerstert, moet met één slag verwezenlijkt worden; langs lijnen van geleidelijkheid wil het Russische volk zich niet naar den eens gezienen heilstaat bewegen. Met één greep moet het zich ontdoen van het gescheurde gewaad, en het spiksplinternieuwe kleed, dat van robijnen schittert, aanschieten. Met één sprong uit de namelooze ellende in zijn ingewacht paradijs. Of het kàn, is de vraag niet. Of er de middelen en de menschen voor zijn, valt niet te overwegen. Heel het leven wordt door geheimzinnige machten beheerscht. Mystiek is het wereldbestuur, evenals het gemoedsbestaan van den Moejik mystiek is. Een wonder alleen kan het ideaal brengen, maar dat wonder komt dan ook, al moet men het door zijn onzinnig nihilisme of terrorisme zelf maken. Wel verschillen de lijdelijke Moejik en de wildopbruissende nihilist hemelsbreed, maar de mystieke karaktertrek, die op eens plotseling een heilstaat inwacht, is den Moejik en den terrorist gemeen.

Is hier niet veel van de jongste revolutie die in Rusland zulk een ontzettende ellende bracht, verklaard?

In de wederdoopers met hun innigheid in het heilige, doch daarnaast de naaktlooperij en gruwelen van Jan van Leiden te Munster, openbaarde zich een verwant verschijnsel, met dezelfde tegenstelling tusschen hooge zielsverheffing en diep wegzinkenden gruwel. Maar dat wat bij ons uitzondering bleef, een tijdelijk karakter droeg, en slechts een deel van het volk meesleepte, is bij de Russische natie grondwet, en daarom van zooveel verdere strekking.

Niet minder interessant is hetgeen Dr. Kuypers ten beste geeft omtrent het zoo duistere Joodsche probleem. Door bijzondere omstandigheden kwam hij reeds als gymnasiast en als student veel met de Jodenfamilies in aanraking, en nam daarvan een zeer sympathieken indruk mede.¹⁾ Daarbij kwam, dat hij als theoloog in hun verleden en taal geen vreemdeling, in de geheel eenige verschijning van de Joodsche natie in verband met de profetische boeken der H. Schrift, een

¹⁾ Ook in Dr. Kuypers vlugschrift: „Liberalisten en Joden” wordt daarvan gesproken.

providentieel wonder leerde zien, terwijl zij een onoplosbaar raadsel blijft voor wie de profetie verwerpt. Een volk van nog geen vier miljoen, vlak op zijn grens omringd door vijandige volken, ten onder gebracht door Assyriërs, Babyloniërs, Grieken, Perzen, Egyptenaars en Romeinen, is uitgezwermd naar de vier windstreken tot diep in het hart van Azië, langs Afrika's Noordkust, heel Europa over, tot in Amerika en Australië.

Het is daarbij verviervoudigd in aantal, en moest de wreedste vervolgingen doorstaan. En terwijl Philistijnen, Pheniciërs, Moabieten en Ammonieten, Assyriërs en Babyloniërs als rijk en volk spoorloos verdwenen, heeft alleen het Joodsche volk als natie, zich nu reeds dertig eeuwen lang weten te handhaven, en beschikt het, dank zij zijn talent en zijn geldmacht, thans nog over een wereldpositie die allerwegen ontzag, soms angst inboezemt, en een contra-actie in het Antisemitisme deed opkomen. Te Tiberias vertoevend, kwamen de Rabbijnen Dr. Kuyper hun dank betuigen voor zijn belangstelling in het Oude Volk van God; zij deden dit niet ten onrechte, maar hij zag in Palestina te veel van het Joodsche leven, om geen ernstige critiek daarop uit te brengen.

Het aantal Joden in de geheele wereld bedraagt ruim elf miljoen, waarvan zeven en een half in de Oostersche staten van Europa. Hun hoofdmacht huist dus in het Oosten; in Polen vormen zij ruim 16, in Rusland en Rumenië ruim 4 pCt. van de bevolking. Een sterk percentage dat in beteekenis nog verhoogd wordt door hun trekken naar de groote steden. In Odessa vormen zij bijna 40 pCt. van de inwoners.

Het ontstaan van de *pogroms* in Rusland wordt aldus verklaard: Na den moord op Czar Alexander II waarin ook Joden betrokken waren, koos de volksverontwaardiging den Jood als zondebok. Het volk was toch al niet den Joden vriendelijk gezind. Zij waren sinds jaren het instrument van Regeering en adel geweest, om de laatste penning uit de beurs van boer en burger te zuigen, vooral in Zuid-Rusland hadden zij zich daartoe geleend. Wel overtrof de Russische Koelak den Jood in afpersing, maar men kon in laatstgenoemde niet dragen dat hij niet voelde als het Russische volk. Rénan schreef: „Wat het diepst bij den Jood zit, en altoos weer boven komt, is zijn *ik*, en dat ik keerde hij de eene maal tegen de Regeering, en de andere maal tegen het volk, maar altoos ten eigen bate”. Het uit Duitsch-

land naar Rusland overgeslagen Antisemitisme vond vooral in ambtenaarskringen ingang. Het revolutionaire element onder de Joden had deze kringen verbitterd. Ook meent de Russische patriot dat zijn „heilig” Rusland door al wie niet gedoopt is, besmet wordt. De pers, onder den invloed der bureaucratie, heeft toen na den moord op Alexander II die gezindheid onder het volk geprikkeld. Uit eigen beweging zou het volk niet licht tot daden van geweld zijn overgegaan; ook heeft de Regeering te St. Petersburg daartoe niet aangemoedigd, maar in de lagere ambtenaarskringen wilde men de excessen wèl. Soms verscheen dan in een druk bezochte herberg een opruier met een gedrukt papier, waaruit hij een gefingeerde Ukase voorlas, en zoo kreeg de ruwe hoop den indruk dat de Czar een aanval op de Joden, zooal niet beval, dan toch wenschte. En dan begon, wat nog na jaren een schande voor het Russische volk zal blijven, een woeste aanval op al wat Jood was, om zijn haat aan den weerloozen Jood te koelen. Geen politie of militaire macht beschermde hen, dan nadat het vernielingswerk volbracht was. Wilde de Jood zich zelf of zijn goed verdedigen, dan werd hij neergeschoten. Anders niet; want dit was het opmerkelijke bij deze pogroms, dat het volk niet stal of roofde en veel minder op roof bedacht was, maar vernielde, verwoestte of verbrandde en in den angst van den Jood genoot. Het ruwe volk verkeerde onder den indruk, dat de Jood zijn huis gesierd, en zijn beurs gespekt had door op ongerechte wijze het Christenvolk uit te zuigen en te helpen verdrukken; en de tropheeën van die onderdrukking te vernielen was nu de lust zijns harten. Wat de Russische koopman zelf tot devies koos: wie niet zijn kooper bedriegt wordt door zijn kooper verlaten, was door de Joden in alle denkbare overdrijving toegepast, en dat onrecht moest gewroken. De arme Joden liet men ongemoeid; maar de Joden wier huizen en winkels toonden dat zij den Rus te slim af waren geweest werden de slachtoffers der volkswraak vooral waar straffeloosheid aan de geweldenaars zoo goed als verzekerd was.

Nu kan men ook verstaan dat men in deze dagen telkens in de bladen van pogroms in het Oosten leest. De Joden hebben natuurlijk oorlogswinst weten te maken en telkens verheft zich daarover de volkswoede, waartegen ook de nieuwe regeeringen, die in Rusland en Polen ontstonden, hen niet schijnen te kunnen beschermen. Dr. Kuyper's oordeel is, dat het hoofdmiddel, om aan dezen mis-

stand een eind te maken, blijven zal: de verplaatsing van de Jodengroep van de Westergrens naar het Oosten van Rusland, waar terrein te over braak ligt, en de Jood zijn handelsfeer tot diep in Azië zal kunnen uitbreiden.

Wie verder iets weten wil van de Anti-semitische beweging die in Duitschland ontstond, als economisch verzet tegen de gewetenlooze praktijk der dusgenaamde *Gründer*, wier organisatie overwegend in Joodsche handen was, terwijl de hofprediker A. Stöcker den strijd overbracht op politiek terrein, ook om de aanvallen der liberalistische pers, die voor een groot deel in Joodsche handen is, op het Christendom te keeren — hij neme „Om de oude wereldzee” ter hand. Ook als men het Zionisme met zijn zeven fractiën wil verstaan, dat opkwam uit de vooral door Keizer Napoleon III op de spits gedreven nationaliteitsidee, die weer in de toenmalige materialistische levensopvatting haar uitgangspunt vond, raadplege men dit boek.

Dr. Kuyper heeft ook het Heilige land bezocht! Reeds in 1876 was hij naar het Zuiden getogen om te Marseille naar Jaffa scheep te gaan. De ernstige krankheid die hem had aangetast, en meer dan een jaar lang alle inspanning verbood, verijdelde dit plan. Het verlangen, om de plaatsen te bezoeken die eenmaal door den Heiland betreden waren, was wel bekoeld, omdat velen die er heen togen, teleurgesteld huiswaarts keerden. Doch wel Syrië en Egypte, maar niet „het Heilige Land” bezoeken, kon hij niet van zich verkrijgen. En geen oogenblik heeft het hem berouwd. Aangenaam doet het aan, als wij lezen, hoe het Heilige Land ook uit zijn vaalheden en dorheden hem toesprak als de herinnering, de heugenis aan de wonderen van genade, die onze God hier gewrocht heeft, om het menschelijk hart nader te komen, en ook aan ons zich Zijn eeuwige liefde te openbaren.

Wij kunnen ons schier niet onthouden eenige gedeelten van de schoone beschrijving van Palestina over te nemen. Wij bepalen ons tot eene aanhaling. Sprekende over den bekenden klaagmuur, waar de Joden vooral Vrijdags om vier uur zich verzamelen, om te weenen over het verloren Zion, lezen wij: „Toch kon noch dit roerend tafereel bij den klaagmuur, noch al wat ik op het plateau zag, mijn aandacht van de hoofdzaak, die in het verleden ligt, af trekken. Van Abraham tot Salomo, en van het gebed der inwijding

tot den Christus, die de verwoesting van den tempel voorzegde, loopt hier de heilige lijn door. Hier klom de rook der offeranden op. Hier loofden in psalmen met bazuingeschal de zangers den God der vaderen. Vlak hierbij heeft Rabsaké den God Israëls gehoord. In den tempel die hier geschitterd heeft, zegende eens Simeon het kindeke Jezus. Nauwelijks 12 jaren oud, heeft dat heilig Kind hier de Schriftgeleerden beschaamd. Hier vlocht Jezus een geeselskoorde, en vroeg in heiligen ijver, of men het huis Gods tot een kuil der moordenaren zou maken. En hier, in een der opperzalen om den tempel heengebouwd, kwam het eindelijk tot die wondere uitstorting van den Heiligen Geest, die na verwerping van Israëls symbolischen tempel, het hart zelf van den mensch tot tempel koos. En nu is dit alles ontviid, schier elke herinnering aan het verleden verdween spoorloos, en het eenig vaste, waarop mijn oog zich richten kon, was dat stuk rots, dat geen veroveraar had weggebroken, en dat de tastbare herinnering was aan Abraham, dien eenzame, die met niets dan den schat der belofte van al wat komen zou, in zijn hart, dat Moria beklommen heeft en dat op dit Moria heeft *gelooft*."

Dat de Schriftverklaarder en Evangelie-prediker in de reisbeschrijver niet onderging, blijkt uit hetgeen Dr. Kuyper schrijft naar aanleiding van zijn bezoek aan Gethsémané: „Nee, van den martelaar was hier niets. Reeds de klaagtoon: „Mijn ziel is geheel bedroefd tot den dood toe!” wijst op geheel andere stemming des gemoeds. Het ging hier niet om leven of sterven. Het waren eeuwigheidsvragen, die hier om beslissing riepen. Het ging niet om 't sterven, maar om 't wegzinken in den *eeuwigen* dood. Om de vraag, of door twaalf legioenen van engelen opeens de triomf van Gods zaak zou doorbreken, of wel, dat eerst in eeuwenlang historisch proces de ongerechtigheid zich in haar eigen opschuimsel zou veroordeelen. En juist, van die tijden en die gelegenheden wisten noch de engelen noch wist de Zoon, wijl de Vader ze in zijn eigen macht gesteld had. Daarin was een „*mijn* wil”, en „*Uw* wil” denkbaar. Het op zich nemen van de schuld en den vloek van heel een wereld, was voor den Heilige 't bangste dat zich denken liet. Dat was de bittere drinkbeker. Te moeten ondergaan, en schijnbaar Gods zaak te laten feilen, om aan den Overste der wereld den triomf te laten. „Vader, indien het mogelijk is, laat *deze* drinkbeker

aan mij voorbijgaan!" En dan dat bittere nog, dat zelfs zijn drie vertrouwde jongeren daar niets van verstonden. Petrus greep naar het zwaard dat hij had aange gord, en sloeg er meê, dat er bloed vloeide. Wel was het in Gethsémané, in aansluiting van het Jesaïaansche woord: „Hij heeft de wijnpersbak alleen getreden", en dat *alleen* verhoogde zoo angstig de spanning zijner ziel."

En dan besluit Dr. Kuyper de beschrijving van Palestina met de woorden: „Een vroom Rabbiijn heeft het Heilige Land bij een menschenoog vergeleken. Wat om dat oog lag, de wereld; het wit van dat oog, Palestina; en de appel van dat oog, Zion, waarin God zelf zijn beeld afspiegelde. Dat zinnebeeldige van Zion, het is in Christus tot werkelijkheid geworden. „Wie mij ziet, heeft den Vader gezien." Dàt is in Palestina geschied, en dàt blijft Palestina's glorie."

Na deze reis heeft Dr. Kuyper zich eerst bepaald tot zijn arbeid voor „Standaard" en „Heraut". In 1908 moest de Heer J. van Alphen om gezondheidsredenen als afgevaardigde voor het district Ommen ontslag nemen. Dit was een groot verlies voor de antirevolutionaire Kamerclub in de Tweede Kamer. De heer van Alphen was een figuur als Keuchenius, een man van de oude garde, die in en buiten de Kamer de grootste achting genoot, wiens kracht vooral uitkwam bij de beraadslagingen in de afdeelingen.

Wie zou hem vervangen?

De keuze viel op Dr. A. Kuyper. Op den 11den October 1908 werd hij bij herstemming gekozen. De weg, die zich nu voor hem ontsloot was niet gemakkelijk, om niet te zeggen bezaaid met distels en doornen.

16. *Na het Kabinet de Meester het Kabinet Heemskerk.*

Mr. Goeman Borgesius werd door de Koningin als kabinets-formateur geroepen. Deze aanvaardde de opdracht, en zorgde voor een stel ministers, maar bleef zelf er buiten.

De liberale professor Holwerda schreef in zijn brochure „Kunnen wij niet anders worden?": „Zelden was in ons goede land, eene oppositie zoo laag en zoo klein als die tegen Dr Kuyper." Zelfs doet deze hoogleeraar aan zijn partij het snerpende verwijt:

„het algemeene grondkarakter van de verkiezingen in 1905 was door en door onzedelijk.” Het was vooral Goeman Borgesius die het zoo bij de verkiezingsstrijd gemaakt had, dat prof. Holwerda zich met afkeer van dat verachtelijke doen afwendde. En nu werd gezegd, dat Mr. Borgesius zelf geen zitting nam in het Ministerie „om allen personenstrijd te bannen.” De Kabinetsoormeerder bleef uit verzoeningsgezindheid buiten het Kabinet, heette het! Na al het kwaad door de schandelijke, campagne van 1905, goeddeels onder zijn leiding, aangericht, heeft denkelijk de Heer Borgesius er tegen opgezien vanaf den Ministertafel daarvan rekenschap te geven.

Een feit is, dat het nieuwe Kabinet de Meester geen sterke positie innam. Bij tusschentijdsche verkiezing sloeg Leiden weer om; het Kabinet had toen slechts over 51 stemmen te beschikken. De stembusoverwinning der liberalen was behaald door de niet-liberale heeren Staalman en Wagenaar. In de Eerste Kamer was een sterke meerderheid tegen het ministerie, en onder de 52 linksche leden der Tweede Kamer geen voldoende eenheid van zin.

Reeds in het tweede jaar kwam het uit dat de positie van het Kabinet zwak stond. Voor zijn definitieven val kwam, was er een oogenblik dat reeds op het neerleggen van de portefeuilles gedoeld werd. Maar van Rechts was men zoo verstandig, om niet dat, wat reeds wankelde, een stoot te geven, om het te doen vallen. De waggelende werd weer op de been geholpen.

Maar op 21 December 1907 viel het besluit, waarbij de Tweede Kamer met 53 tegen 38 stemmen de Oorlogsbegroting verwierp van Minister van Rappard.

Het Kabinet de Meester trad af en een nieuw ministerie Heemskerk trad op! Tegen het advies van Dr. Kuypers.

Menig antirevolutionair heeft bij den val van het ministerie de Meester in stilte gewenscht, dat Kuypers opnieuw als minister zou optreden om in de gelegenheid te zijn, zijn regeringsprogram uit te werken. Het was zulk een groote teleurstelling geweest dat bij de stembus van 1905 slechts 48 leden rechts waren gekozen. In antirevolutionaire kringen leefde het bewustzijn, dat de haat tegen het Kabinet Kuypers, ondanks de groote verdiensten tegenover Koningin en Vaderland, vooral was opgewekt omdat de premier ook in de practische politiek ernst gemaakt had met de

toepassing zijner beginselen, als geen ander vóór hem. Hij had een dreigend gevaar voor ons volk afgewend. Hij had gebroken met den sleur in de benoemingen en deed een poging den druk der vernedering af te wenden van dat element, dat tot nu toe meer geduld, dan als vrije, gelijkgerechtigde staatsburgers behandeld werd. De val van Dr. Kuyper werd des te pijnlijker gevoeld, naarmate de krachtsinspanning om hem te handhaven grooter was geweest. De stembusstrijd was met edele bezieling gevoerd, en daarom was het zoo smartelijk, dat hij verloren werd.

Toen het al spoedig bleek, dat het ministerie dat het kabinet-Kuyper opvolgde geen levensvatbaarheid had, werd de hoop levendig, dat Dr. Kuyper weer minister worden zou. De antirevolutionairen betreunden het over het algemeen, dat men het ministerie-de Meester niet de volle vier jaren had laten zitten. Dan was nog meer de onmacht van de liberalisten tot regeeren aan het licht gekomen en zou bij de stembus van 1909 de triumpf der rechtsche partijen verzekerd geweest zijn. Bij niet velen leefde de gedachte, als de Rechtsche partijen weer de overhand krijgen is Mr. Heemskerk onze man; bij schier allen stond vast, dan is Dr. Kuyper de begeerde persoon. Het kwam hem toe, omdat hij het middel in Gods hand geweest was om bij ons Christenvolk belangstelling te wekken voor de publieke zaak, hij had de anti-revolutionaire partij georganiseerd en tot invloed gebracht, en als minister had men hem bevonden de rechte man op de rechte plaats te zijn.

Van achteren gezien, is er reden tot dank, dat het aldus niet heeft mogen zijn. Doch dit is geen reden om het optreden van Mr. Heemskerk te billijken. In elk geval was deze staatsman niet *verplicht* om na het doen vallen van het ministerie-de Meester, als Kabinetsformateur op te treden. Drie leden van de Rechterzijde hadden gemeend, voor minister van Rappard's begrooting te moeten stemmen; met de overige afgevaardigden van Rechts stemden de socialisten Troelstra, van der Zwaag, van Helsdingen, Ter Laan en Schaper; de heeren Thomson en van Deventer als militair onvoldanen en voorts de heeren Treub, Ketelaar en Nolting uit meer radicale neiging. Bij Rechts zat de bedoeling voor om door een groot „blijvend gedeelte” onze weermacht te sterken; bij de meerderheid der meestemers heerschte de geest om op oorlog af te dingen. Saam kon men

afbreken, maar saam opbouwen niet. Had de heer Heemskerk niet reeds daarom voor eene kabinetsformatie kunnen bedanken?

In dit verband willen wij wijzen op een beginsel door Dr. Kuyp^er in het begin van zijn politieken arbeid uitgesproken, al werd het later door hem niet in toepassing gebracht. Dit is: de volksvertegenwoordiging is geen regeeringslichaam maar een college dat voor de rechten van het volk heeft op te komen bij de kroon. Daarom achtte hij het verkeerd, dat de leden van de verschillende partijen in het parlement met elkander discussieerden, men moest alleen discussie voeren met de raadslieden van de Kroon, om op te komen voor de rechten van het volk. Wij hebben het altijd jammer gevonden, dat dit beginsel niet door de anti-revolutionaire kamerclub is gevolgd. Dan had de heer Heemskerk nog eer feestelijk kunnen bedanken voor de hem aangeboden eer om als kabinetsformateur op te treden. Mr. Heemskerk heeft in een vlugschrift de beschuldiging ver van zich geworpen, dat het zijn bedoeling geweest is om zich van het Ministerschap meester te maken en Dr. Kuyp^er op zij te schuiven. Wij nemen met Dr. Kuyp^er deze verklaring aan. Maar met Prof. Dr. H. Visscher's „Na Eer en Staat” zeggen wij: „met alle respect voor Mr. Heemskerk's verklaring, is het niet mogelijk, dat er in de onderbewustheid van menig anti-revolutionair kamerlid nog verborgen aspiraties hebben gewerkt, die, hoewel verborgen in het onderbewuste, toch dikwijls grooten invloed op de menschelijke handelingen uitoefenen?” Dr. Visscher meent, dat niet allen even keud stonden tegen de mogelijke gevolgen van het tegenstemmen. „Zeker mag het niet als een teeken van wijs beleid gelden, wanneer Mr. H. ons verzekert: „wat mij aangaat, ik had geen berekening aangaande de verkiezing van 1909 gemaakt, ik wilde tot 1909 een linksch Kabinet.” Indien hij dit niet wilde, waarom heeft hij dit niet beter getoond?.... De Heer Heemskerk was na de collectieve demissie in den eersten tijd van meening, dat de rechterzijde niet moest optreden, en dat de linkerzijde, omdat zij de meerderheid had, daarvoor aangewezen was. Waarom bleef hij daar niet bij? Dit bezwaar wordt niet weggenomen door zijn verklaring: „Eerst in den loop van de crisis heb ik aan mijne vrienden moeten toegeven, dat van de linkerzijde eene nieuwe formatie toen niet meer kon worden geve^rgd”, aldus Prof. Visscher. Maar gesteld, dat

de linkerzijde onmachtig was tot regeeren, dan volgde daaruit nog niet, dat rechts moest optreden onder leiding der anti-revolutionairen. Toen dit toch geschiedde, kon geen principieele politiek gevoerd worden.

Dat dit niet naar het hart van Dr. Kuyp e r was, kan men begri p p e n . Maar het heeft hem niet verhinderd om in 1909 met buitengewone energie te doen wat in zijn macht was om aan Heemskerk's ministerie de overwinning te bezorgen. En het mocht gelukken. Het kreeg zelfs een ongedacht groote meerderheid: 60 tegen 40! Waarlijk een „working majority”, gelijk de Engelschen het noemen. Daarover had noch Baron Mack a y noch Dr. Kuyp e r beschikt.

Maar werden de verwachtingen, die toen door velen ge ko e s t e r d werden, vervuld? Prof. V i s s c h e r stelde de vraag: „Kan de Heer He e m s k e r k voor God en zijn geweten verklaren, dat met die groote meerderheid voor de toepassing onzer beginselen bereikt is, wat men er redelijkerwijze van verwachten mocht?”

De Heeren die „Leider en Leiding in de Anti-Revolutionaire Partij” schreven, wijzen op de uitbreiding van armenzorg, regeling van het kiesrecht in de revisie der Grondwet, den duurtetoeslag, de voorwaardelijke veroordeeling, de verzekeringswetten, het bouw w e t t e k e , de subsidieering van het bijzonder Middelbaar Onderwijs. Zij hadden er nog de wijziging in de pensioenwet enz. bij kunnen noemen. In de meeste dezer wetten treedt echter het antirevolutionaire beginsel weinig op den voorgrond, een verstandig liberaal minister als bijv. C o r t v. d. L i n d e n had ze ook kunnen indienen, verklaart Prof. V i s s c h e r . „In de meeste dezer ontwerpen treedt het specifiek anti-revolutionair beginsel weinig op den voorgrond. Onder een liberaal ministerie zijn ook wel subsidies verleend aan het Christelijk onderwijs.” „Helaas, ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat er geen rechtsch ministerie is opgetreden, dat minder principieels heeft tot stand gebracht. Was er b.v. geen schreiende behoefte aan een Zondagswet voor ons volk in 't algemeen en voor het Christelijk deel in het bijzonder?” Ook deze woorden zijn van Prof. V i s s c h e r .

Het leiderschap van Dr. Kuyp e r werd door Minister He e m s k e r k geïgnoreerd. Als hij nu maar als Minister getoond had beter dan Dr. Kuyp e r de anti-revolutionaire beginselen te kunnen voorstaan! Maar als men, gelijk de Heer He e m s k e r k een voor-

stel doet, dat door al de anti-revolutionaire Kamerleden op één na wordt afgekeurd en dat met behulp van de Linkerzijde met 48 tegen 41 stemmen er door gehaald wordt, dan is de vraag gewettigd, zou het niet beter geweest zijn, als Mr. Heemskerk met de leiding van Dr. Kuypere rekening gehouden had?

Het ging over het volgende: Bij de begroting in 1910 had de Heer Heemskerk f 10.000.— uitgetrokken voor subsidie der Openbare Leeszalen. De R.-K. Staatspartij was er tegen; de anti-revolutionairen eveneens; Dr. Kuypere heeft in *De Standaard* er zich ernstig tegen verzet. Dat men van de Linkerzijde met zulk een voorstel was gekomen, zou te begrijpen zijn geweest. De paedagogische inzichten van het liberalisme vormen een kader waarin de Openbare, Neutrale Leenzaal past. Maar dat eene inrichting, waar voor ieder vrijwel alles zonder onderscheid ter lezing ligt, voor een antirevolutionair, uit het oogpunt van volksopvoeding onaannemelijk is, spreekt van zelf. En wat is toen gezien? Het voorstel van Minister Heemskerk werd door Mr. Diepenhorst in de *Rotterdammer* tegen *De Standaard* verdedigd. Dr. Kuypere schreef er een serie hoofdartikelen tegen en Prof. Dr. J. Wolter sprak er in de 1e Kamer ernstig tegen. Maar het ging toch door. „Voor een Kabinet van Rechts” schreef Dr. Kuypere: „altoos een bedenkelijke overwinning, omdat de oppositie, blijkens haar handgeklap en bravo- en hoerageroep, zeer wel bleek te gevoelen, dat zij het was, die over de Rechterzijde triumfeerde.”

Dat een Curator van de Vrije Universiteit, en een hoogleeraar van dezelfde instelling, die opgericht is om de wetenschap en de studenten te beschermen tegen het verderf dat van de Staatsuniversiteit uitgaat, en die dus het bezoeken van deze instellingen uit geestelijke motieven voor studenten minder gewenscht moeten achten, voorstellen subsidie te geven voor publieke leeszalen bestemd voor menschen, die zeker minder geschikt zijn om rijp en groen te verteren, dan zij, die een wetenschappelijke opleiding ontvangen, is voor ons onverklaarbaar.

Ook moet Dr. Kuypere zich gegriefd gevoeld hebben bij het Koloniaal debat, toen het ging over de Zending, het troetelkind van het Gereformeerde volk, waarvoor het in klimmende mate spontaan en gul zijn duizenden guldens offert.

Wat was het geval?

De Heer De Waal Malefijt, Minister van Koloniën, verklaarde aan de 2e Kamer in zijn Memorie van Antwoord: „De Zending te steunen en te bevorderen om haar werkzaamheid als zoodanig ligt *niet* op den weg van de Regeering.” In de Troonrede van 1901, toen Dr. Kuyp er als eerste Minister optrad, had gestaan: „Als Christelijke mogendheid is Nederland verplicht, in den Indischen Archipel aan de Christelijke Zending *op vasten voet steun te verleenen*.” Dit staat vlak tegenover elkaar. Het Ministerie-Heemskerk, dat in 1909 verklaarde, de zending als zoodanig niet te willen steunen, beschikte over een meerderheid van 20 stemmen, stond dus sterker dan het Kabinet-Kuyper — en toch formuleerde het een verklaring omtrent de Zending die op ende op liberaal was en die van het Ministerie-Kuyper wedersprak. Wel werd ook door het Ministerie-Heemskerk de zegenrijke werking der zending dankbaar erkend, maar als een „zedelijk goed”, „op den weg naar hooger cultuur”; eenzelfde toon wordt echter meermalen ook van liberale zijde vernomen. Er werd uitgesproken dat op sociaal gebied de missionaire scholen, hospitalen enz. niet om hun missionair karakter van de subsidie zouden zijn uitgesloten, doch zóó, dat ze geheel op één lijn stonden met elk ander sociaal particulier initiatief, dat zich met maatschappelijke werkzaamheid belasten wil.

De Roomsche pers vatte daarop dadelijk vuur.

De Tijd sprak uit, dat de woorden van Minister De Waal Malefijt de beginselverklaring niet van een Christelijk maar van een liberaal Minister was. Een jaar daarvoor had de Heer De Waal Malefijt tegenover Minister Idenburg zich zoo geheel anders laten hooren. Dr. Bos, Vrijzinnig-Democraat en Mr. Troelstra prezen dan ook Minister De Waal Malefijt uitbundig. De onderstelling, dat de gewraakte uitdrukking van een ambtenaar van Koloniën afkomstig was, die den Minister woorden had laten zeggen die zijn gevoelens niet weergaven, werd met kracht afgewezen. Een vuistslag op de tafel bezegelde 's Ministers woorden. De liberale pers, die den Minister bij zijn optreden diep had gekrenkt, roemde zijn cordaatheid. Geen wonder, want de formuleering van het Zendingsvraagstuk had hij van Links overgenomen! Moest dit niet krenkend zijn voor Dr. Kuyp er?

Bij de discussie over de Chineez en onderging de afgevaardigde voor Utrecht eenzelfde bejegening. En tenslotte moest Dr. Kuyp-

per het weer ontgelden bij de discussie over de regeling van het schoolwezen in Indië. Als sleutel voor de ernstige moeilijkheid waarvoor we op Java stonden, had Dr. Kuyp er verwezen naar Groen van Prinsterer's uitspraak: „De particuliere school regel, de Gouvernemensschool aanvulling.” Die leuze was den Heer De Waal Malefijt sympathiek. Men kon die voor Suriname best aanvaarden, voor enkele streken in Indië evenzeer. „Maar voor Java kan ik die leuze niet toepassen,” sprak zijn Excellentie. De liberale *N. R. Courant* juichte, dat de Minister met klem van redenen de absurditeit van de Indische onderwijs-politiek van den afgevaardigde van „Ommen” (Dr. Kuyp er) had aangetoond. Onverklaarbaar blijft, dat een maand later de Minister zich nog krasser in Dr. Kuyp er's geest uitsprak, dan deze het gedaan had.

Het komt ons voor, dat het niet te veel geveegd was, als Dr. Kuyp er tenslotte aan het Ministerie-Heemskerk vroeg, dat de anti-revolutionairen niet zouden worden gekwetst; dat het Ministerie-Heemskerk geen houding zou aannemen die bij Links applaus uitlokte, en dat ook met anti-revolutionaire bezwaren zou gerekend worden. Had hij minder kunnen eischen?

Wanneer Ds. Koffijberg gemeend heeft Dr. Kuyp er ter verantwoording te moeten roepen in zijn brochure „Gij Calvinisten” over zijn oorlogsbeschouwing in *De Standaard* en dit in sommige kringen toejuiching vond, was er dan voor Dr. Kuyp er niet veel meer reden om aan het Ministerie-Heemskerk de vraag te stellen, of door hem tot zondebok te nemen, een vredebreuk met de anti-revolutionaire partij was bedoeld?

Hierop is door Minister Heemskerk geantwoord op een manier die Dr. Kuyp er bevredigde, en daarna heeft hij weder al het mogelijke in het werk gesteld om het Ministerie-Heemskerk bij den stembusstrijd van 1913 te behouden. Dr. Kuyp er beval het Ministerie-Heemskerk in zijn rede: „De Meiboom in de Kap” warm aan. Hij profeteerde dat „zich boven Europa een onweder saampakt, waarvan de losbarsting ontzettend kon wezen.” Daarom moest de Minister van Oorlog Colijn aan het bewind blijven. Het ging vooral om art. 192 van de Grondwet: gelijkstelling van het Christelijk Onderwijs met het Openbare. Van het Kabinet in zijn geheel sprak hij: „Met dank voor wat we in ons Kabinet mogen bezitten, trekken we daarom ook nu weer met warme bezieling

voor onze mannen op. Mogen we ze ook na Juni nog op dezelfde plaats der eere terug vinden!"

Maar in het land was de sympathie voor Mr. Heemskerk's Ministerie niet groot. Prof. Visscher schreef zelfs dat het „voor velen een verlichting was dat een man als Cort van der Linden optrad." Ook zegt dezelfde hoogleeraar: „Wat mij in de brochure der Heeren het pijnlijkst heeft getroffen, dat is het ontbreken van alle spoor, dat wijst op eenig schuldbesef, op eenig bewustzijn van toch niet beantwoord te hebben aan de verwachtingen, die de anti-revolutionaire partij met recht heeft mogen koesteren. Het is al maar de zonde van Kuyp er, maar die van Heemskerk is er blijkbaar niet!" Met „de brochure der Heeren" is bedoeld „Leider en Leiding" door Mr. A. Anema, Dr. H. Bavinck, Mr. P. A. Diepenhorst, Mr. Th. Heemskerk en Mr. S. De Vries. Drie hoogleeraren der Vrije Universiteit, met een Curator en een leerling van dezelfde stichting in bond! Men kan zich indenken, hoe dit geschrift Dr. Kuyp er moet pijn gedaan hebben.

En zou het Dr. Kuyp er niet terecht gehinderd hebben, dat toen Minister Talma optrad, deze zijn verzekeringswetten introk? Het kreeg den schijn, alsof het er op toegelegd werd om alles wat van Dr. Kuyp er afkomstig was buiten gebruik te stellen. Een liberaal schreef: „nu is het laatste van de ontwerpen-Kuyp er door den Heer Talma naar de prullemand verwezen."

Natuurlijk beamen we dit niet. Maar toch, als men de vraag stelt: waarin verschillen de ontwerpen-Kuyp er van die van Minister Talma? dan kan daarop geantwoord: enkele bepalingen zijn gewijzigd, enkele verbeterd, vooral het Invaliditeitsontwerp was vollediger omgewerkt, maar zij gingen niet uit van andere beginselen, een ander systeem zat er niet in. Het gevolg was, dat Minister Talma's ontwerpen, die zoo lange voorbereiding hadden gekost, wel op 't nippertje af er werden doorgehaald, maar... tot op den huidigen dag nog niet uitgevoerd zijn!

Ook de erfenis van Dr. Kuyp er inzake de Theologische Faculteiten aan de Staats Hoogeschole werd niet aanvaard. Het was de bepaling in art. 27 van Dr. Kuyp er's wet op het Hooger Onderwijs: „Binnen drie jaren na de inwerkingtreding van deze wet wordt bij de Staten-Generaal een voorstel van wet ingediend,

waarin het bepaalde omtrent de vakken van de faculteit der Godgeleerdheid aan de Rijks-Universiteit nader wordt geregeld."

Deze bepaling werd wel niet door Minister Heemskerk ingetrokken; de termijn „binnen drie jaren" werd geschrapt, dus onbepaald uitgesteld, zonder er met Dr. Kuyp^er ook maar één woord over te spreken. Dr. Vi^ssch^er schrijft hierover: „de antirevolutionaire Mr. Heemskerk, de volgeling van Groen, die over 60 stemmen beschikte, aan wien de wet had opgedragen het probleem der Theol. Faculteit te regelen en die het nalaat, die de roeping van zich werpt, die hem als van Gods wege voor den voet is gelegd en die het Nederlandsche volk laat zitten met dit nog altijd voortkanterend zeer, dat alle politieke actie reeds sinds vele tientallen van jaren heeft vergiftigd!"

In 1863 had Mr. Groen van Prinsterer geschreven: „Eigendunkelijk heeft de Staat zich meester gemaakt van de benoeming der Hoogleraren in de Godgeleerdheid.... zoodat nu het Theologisch Onderwijs grootendeels overgeleverd is aan hen, wiens wetenschap rechtstreeks tegen het kenmerkend niet enkel Gereformeerde of Protestantsche, maar Christelijke dezer Kerken gericht is."

Laat ons echter erkennen, dat de quaestie der Theologische faculteit aan de Staatsuniversiteit een heet hangijzer is. „Maar als nu Mr. Heemskerk geen kans zag het probleem op te lossen, had hij nooit als leider van het Kabinet moeten optreden, want hij wist, dat het hem door de wet was opgelegd", ook dit zeggen wij Prof. Vi^ssch^er na.

Nu kan het zijn dat het in het Staatskundige leven noodig is, dat de leiding van een oudere moet op zij gezet worden, wanneer er grond is voor de overtuiging dat de partij er mede achteruit zou gaan, wanneer men in het oude zog bleef voortvaren. Frankrijk heeft er zich over geluk te wenschen dat men generaal Joffre op zij zette en Foch op den voorgrond schoof. Joffre had schitterende lauweren behaald bij de Marne, maar hij schoot bij de verdere leiding te kort. En daarom moest hij wijken voor een jongere kracht en van achteren is gebleken, dat het Fransche volk daarmede gebaat is geweest. Maar wij gelooven niet dat ook na de lezing van „Leider en Leiding" er vele antirevolutionairen in den lande zullen zijn, die oordeelen dat het er beter op geworden is door Dr. Kuyp^er.

per's leiding, zij het ook niet officieel dan toch in de praktijk op zijde te zetten. Kon men maar zeggen: het is daarna prachtig gegaan; er kwam zooveel tot stand, waartoe Dr. Kuyp er niet meer in staat was; er is zoo krachtig gestreden onder de leuze: „tegen de revolutie het Evangelie!” Maar in „Leider en Leiding” wordt dit niet beweerd, en door niemand hebben wij zulk een getuigenis van het Ministerie-Heemskerk hooren geven.

Het heeft onze aandacht getrokken dat *Het Handelsblad* onlangs met vette letters liet drukken „*Dr. Kuyp er wist er niets van*” als opschrift van een uit *De Standaard* overgenomen driestar over de benoeming van Mr. H. Bijleveld tot Minister van Marine. Wij zeggen niet dat het goed was dat *De Standaard* meldde dat geen van de partijleiders met deze benoeming te voren bekend was. Maar men ziet er uit, dat er een gejuich in het liberale kamp opgaat als Dr. Kuyp er voorbij gegaan wordt. Het werd ons bekend, dat Mr. Keuchenius als Minister van Koloniën het niet beneden zich geacht heeft bij een zeer gewichtige benoeming met Dr. Kuyp er te raadplegen.

Een ding zal men in Dr. Kuyp er moeten bewonderen. Keer op keer is men hem voorbij gegaan. Bij de Kabinetsformatie in 1888 en in 1908 bleef Dr. Kuyp er buiten Hare Majesteits Regeering. Dit had niet moeten geschieden. En toch heeft hij en het Ministerie-Mackay en het Kabinet-Heemskerk krachtig gesteund. Als de stembus in zicht was wist hij een bezieling te wekken en een kracht te ontwikkelen, die de tegenstanders verbaasde en door de vrienden bewonderd werd. En dat terwijl hij telkens zelf werd gepasseerd! Hij spoorde aan tot gebed, tot de uiterste krachtsinspanning. Hij heiligde den krijg en was onuitputtelijk in het uitvinden van nieuwe strijdmiddelen om de legerschare die voor de eere van den levenden God streed naar de overwinning te leiden. Menigmaal moest hij daarvoor eerst een overwinning op zich zelf behalen.

17. *De Lintjeszaak.*

Dat in 1908 de zaken zoo geleid werden dat Dr. Kuyp er niet op nieuw Minister werd, hebben velen met ons van harte betreurd — doch van achteren gezien, mochten wij de hand des Heeren er in opmerken, dat het niet gegaan is, gelijk wij hadden gedacht. De aanvallen die op hem gedaan werden terwijl hij Kamerlid was voor

Ommen, waren ongemeen fel en bitter, maar ze zouden nog feller en bitterder geweest zijn wanneer hij nog de positie had ingenomen van Raadsman van de Kroon, en het zou de vraag zijn geweest of hij in die qualiteit zich zoo had kunnen verdedigen en handhaven als hij gedaan heeft.

De z.g. „lintjeszaak” werd in 's lands belang aanhangig gemaakt door Mr. T. T i d e m a n, advocaat te Haarlem. Deze heer achtte het „in 's lands belang” brieven, die hem door eene cliënte, Mej. W e s t m e i j e r werden toevertrouwd publiek te maken. De Heer T i d e m a n heeft ontkend dat deze juffrouw ooit zijn cliënte geweest was! Wat wij daarvan hebben te denken, blijkt uit de omstandigheid dat de Heer T i d e m a n in het *Handelsblad* zelf meedeelde, dat hij zich „uit háár huis opmaakte, om één der heeren L. te bezoeken” na door haar „wêl gewapend” te zijn. Mej. W. gaf hem bij die gelegenheid zelfs de woorden na: „weest u nu vooral niet te fatsoenlijk.” De bedoeling was wel is waar in de eerste plaats „haren oom te redden”, die in financieele ongelegenheid gekomen was, maar er werd door Mr. T i d e m a n zelf bij gevoegd: „wiens redding tevens *hare* redding worden zou.” Maar ondanks dit alles mocht deze dame zich niet onder de cliënten van Mr. T. rekenen! En wanneer deze advocaat voor Mej. W. een stap moest doen, waarbij hij „vooral niet te fatsoenlijk” mocht zijn, heeft hij dit niet geweigerd, maar is naar de heeren L. gegaan om voor haar hunne „liefdadigheid” in te roepen. „Liefdadigheid” inroepen en daarbij „vooral niet te fatsoenlijk zijn”!

De Heer E. v a n D i e r e n, arts te Amsterdam, schreef hierover in zijn brochure „Kleine Nederlanders”: „En deze man dorst zich, z.g. in „'s lands belang”, op te werpen als aanklager en hardnekkig vervolger van een ander! Hoe weinig recht juist *hij* daartoe had, zal nog beter blijken uit het feit dat hij als advocaat er niet voor is teruggedeinsd, in *Het Handelsblad* mee te deelen, dat zijn cliënte hem gesmeekt had: „spaar Dr. K u y p e r”; ook dorst hij te schrijven: „ik heb aan deze bede geen gevolg gegeven en zal er dan ook c.q. geen gevolg aan geven”! En Mr. T. voegt er aan toe, dat hij daarop zijn eerewoord niet gegeven had, het dus voorstellend dat een advocaat alleen geroepen is het ambtsgeheim te eerbiedigen, als hij zich daartoe door het geven van zijn eerewoord verplicht heeft. Commentaar is hier overbodig.

En wat was de beschuldiging? Dr. Kuyp er zou een groote som gelds aan de strijdkas der anti-revolutionaire partij bezorgd hebben door aan iemand, die het niet verdiende, een decoratie te laten geven. Nu was het land in rep en roer. Dat was corruptie. Men vergeleek de daad van Dr. Kuyp er met die van Wilson, schoonzoon van den president der Fransche Republiek Jules Grévy, die aan verschillende personen ridderorden verschaft had, en was dan zoo welwillend te erkennen, dat Dr. Kuyp er wel zich zelven niet verrijkt maar toch de kas van zijn partij had gestijfd. En Grévy had zijn presidentschap moeten neerleggen, zoo moest ook Dr. Kuyp er van het tooneel verdwijnen. Met schande overladen zou hij nooit meer voor het Ministerschap in aanmerking kunnen komen.

Dr. Kuyp er antwoordde, dat er geen verband bestond tusschen het gegeven geld voor de partijkas en de ridderorde, en dat de geridderde zich in tweeërlei opzicht verdienstelijk voor het vaderland gemaakt had en daarom was gedecoreerd. De Heer Lehman behoorde tot die mannen in den lande, die om de wijze waarop Dr. Kuyp er de misdadige woeling van 1903 had onderdrukt, meenden dat zij het Ministerie-Kuyper moesten steunen en daarom geld aan de anti-revolutionaire partijkas schonk. Het bewijs dat bovengenoemd verband bestond is ook niet geleverd. Mr. Troelstra sprak in de Tweede Kamer: „Waar de heeren van Rechts reeds de vrij-spraak gereed hebben, terwijl nog niet eens een bewijsvoering heeft plaats gehad, laten zij zich leiden door het verlangen deze zaak als afgedaan te beschouwen. Aan eenzelfde fout zou men zich van Links schuldig maken, wanneer men daar op grond van de voorhanden vermoedens en gegevens tot deze verklaring kwam: „Dr. Kuyp er is schuldig.”

Dus zelfs Mr. Troelstra achtte het bewijs niet geleverd: daarom deed hij het voorstel om een parlementaire enquête te doen houden.

Het moest erkend worden, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman sprak het uit: „dat er na de verklaring van Dr. Kuyp er op sommige punten weer meer duisternis ontstaan was” en het dus op den weg van Dr. Kuyp er lag om die duisternis in licht te veranderen. Welnu daaraan is voldaan. Dr Kuyp er schreef in *De Standaard* zijn zaak te zullen laten onderzoeken door een raad van

„vroede mannen." Welnu, zoo is geschied en deze eereraad heeft Dr. K u y p e r vrijgesproken van corruptie.

Maar nu is de vraag: ging in deze zaak Dr. K u y p e r geheel vrij uit? Neen, hij zelf heeft in de Tweede Kamer verklaard: „En vraagt men mij nu tenslotte, of ik dan niet voel, dat ik in genoegzame *voorzichtigheid* te kort schoot, zoo aarzel ik niet, om op zich zelf gulweg de mogelijkheid te erkennen dat ik gewikkeld werd in de draden van een weefsel, dat ik niet doorzag; om voetstoots toe te geven dat ik mij wellicht van een der handelende personen een voorstelling gevormd heb, die naderhand blijken kon niet geheel met de werkelijkheid overeen te komen; en om ruiterslijk toe te stemmen, dat het zeer zeker voorzichtiger, ja eisch van vroed beleid ware geweest, mij vooraf nauwkeuriger op de hoogte te stellen. Maar al moge ik mij dan, het boetekleed ontsiert den man niet, aan de eischen van goede voorzichtigheid en vroed beleid bezondigd hebben, met mijn schuldig staan aan het eigenlijke feit, dat men mij ten laste legt, heeft mijne erkenenis van schuld door onvoorzichtigheid, niets uitstaande."

Nu sprak Mr. van Nispen tot Sevenaer na de „nadere verklaring" door Dr. K u y p e r in de Kamer gegeven het volgende: „En nu heeft men den Heer K u y p e r buiten de Kamer, gelukkig niet hier, hard gevallen en heeft men hem bespot, om zijn mededeeling, dat hij onvoorzichtig geweest was in het aanknoopen en voortzetten van connecties, dat hij ondoordacht geweest was bij het aannemen als goede munt van hetgeen personen tegenover wie voorzichtigheid geboden was, hem zeiden, en dat hij zich had laten wikkelen in een weefsel dat hij van te voren niet kon doorzien. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het voorrecht den geachten afgevaardigde uit Ommen zoo particulier te kennen, maar ik weet het van personen, en zeer betrouwbare personen, die dien afgevaardigde gedurende een lange reeks van jaren hebben gekend, dat juist met het oog op zijn karakter, een dergelijke verklaring alleszins aannemelijk is."

Zoo is het juist. Als iemand tot Dr. K u y p e r komt om hem te zeggen, dat hij voor de door hem bepleite beginselen veel gevoelt en daarom dienst wil doen als vrijwillig verkiezingsagent, dan is hij er juist de man naar om aanstonds aan te nemen, dat dit oprecht gemeend is en dan komt het bij hem, die zoo uiterst ontvankelijk is voor sym-

pathiebetuigingen voor zijn streven niet op, te onderzoeken of er wellicht onder het gras van die betuigingen ook een adder verscholen ligt. Wij houden ons overtuigd dat allen die Dr. Kuyp er wat meer van nabij kennen, dit oordeel zullen onderschrijven. In deze is hij juist het tegenovergestelde van datgene, wat velen van zijn politieke tegenvoetters van hem willen maken.

Op een element in deze zaak willen wij nog wijzen. Dr. Kuyp er is gewoon alles op groote, royale manier te doen en dit verloochent zich bij het geven van zijn bijdragen niet. Wij weten het niet precies, maar hebben toch hooren verluiden, dat zijn persoonlijke bijdragen aan den penningmeester van het Centraal Comité, een aanzienlijke som bedragen. Wel vernamen wij dat Dr. Kuyp er, toen er sprake was van het bouwen van de Haarlemmerpoortkerk, daarvoor inschreef voor f 2000.— En toen het wat lang duurde eer dit kerkgebouw verrees, schonk hij die som aan een andere Christelijke stichting.

Als men nu in aanmerking neemt, dat de financieele steun, die bij verkiezingen van vermogende leden der partij kwam, hem geen aanleiding gaf tot roemen, kon men verstaan, dat als van een zijde, waarvan het niet verwacht was krachtige hulp werd verleend, hem dit zoo heeft ingenomen, laat ons liever zeggen, zoo heeft ingepalmd dat hij het naliet de voorzichtigheid der slangen in toepassing te brengen.¹⁾

¹⁾ Om het curieuse van de zaak deelen wij nog mede wat Dr. Van Dieren in zijn „Kleine Nederlanders” schrijft aan het adres van den heer Boissevain, redacteur van „Het Handelsblad”, welk orgaan ruim deel gehad heeft aan de Kuyp er-„hetze”.

„In het jaar 1906 was een vruchtenkoopman hier ter stede geïnteresseerd bij een krentenconsortium, dat „stikvol” krenten zat, en dus naar afnemers haakte. In die dagen verscheen er in „Het Handelsblad” een „medische kroniek”, waarin de lof der krenten gezongen werd, krenten zouden uit niets dan voedsel bestaan! Er stond: „zij zijn genoegzaam geheel vrij van onverteerbare bestanddeelen; niet alleen de inhoud van het vliesje is, tot op een kleinigheid na, geheel in water oplosbaar, maar óók dat vliesje wordt in de ingewanden vrijwel geheel verteerd.”

Eerst begreep ik niet, waar de vaste medische medewerker van „Het Handelsblad” (een hoofdinspecteur der volksgezondheid) deze onwetenschappelijkheden vandaan had gehaald, want in geen enkel wetenschappelijk werk waren zij te vinden! Maar eindelijk kwam ik er toch achter; hij had ze van..... den vruchtenkoopman! Deze had n.l. zelf een wetenschappelijk bericht opgesteld of over laten schrijven (getiteld „iets over volksvoeding”),

18. *Bedenkingen tegen Dr. Kuypers leiding. Calvijn's voorbeeld.*

Wij willen aannemen dat Mr. A. Anema c.s. ernstige grieven tegen Dr. Kuypers hadden. Sommige medestanders waren onheusch bejegend. Ds. Koffijberg was niet zacht behandeld, er was daarbij wel wat ijdel machtsvertoon geweest. Na den ongunstigen

waarin waardeerend gesproken werd over het „streven” van sommigen, die gemeend hadden „voor de breede lagen van wat men „het volk” noemt een voedingsmiddel te vinden, dat aan de voornaamste eischen voldoet en tevens in het gebruik een bezuinigingsmiddel blijkt te zijn”; en nu bleek de keuze van deze strevers toevalligerwijze gevallen te zijn op het artikel, waarvan het Consortium zoo ruim voorzien was! Met veel ophef werd in het wetenschappelijk bericht gewag gemaakt van de „80 % voedzame stoffen” en met minachting werd er in gesproken over de „theoretische beschouwingen, volgens welke krenten *ten gevolge van de schillen* niet goed verteerbaar zouden zijn.” Deze beschouwingen hadden „in de praktijk” geen waarde; integendeel — zoo stond er — de praktijk heeft onweerlegbaar aangetoond, dat krenten *zeer* goed verteerbaar zijn”!

Het stuk eindigde met den wensch „dat ons volk langzamerhand zou inzien, dat er nagenoeg geen voedzamer en goedkooper voedsel is” dan krenten.

In „de medische kroniek” werd betoogd, dat krenten „op tal van manieren gebruikt kunnen worden bij den *dagelijkschen* maaltijd met winst voor de smakelijkheid en met voordeel voor de voedzaamheid van het maal, zonder dat het veel geld kost,” en tot slot kregen zelfs huismoeders den raad om als de Fransche vrouwen *wijn* te maken uit krenten („uit één pond twee liter zuiveren witten wijn”!); gemoedelijk stond er bij: „Dat is óók nog een manier om er gebruik van te maken en een nuttig gebruik ook.”

Dr. v. Dieren deelt dan voorts mede, dat iets later in „Het Handelsblad” een ontzettend groote advertentie — die veel geld moet gekost hebben — stond, waarin wederom reclame gemaakt werd voor het nuttigen van krenten. „Voor iemand, die nog lang zoo kwaaddenkend niet is *als de heer Boissevain*, zoo het Dr. Kuypers betreft, reden genoeg om achter deze geschiedenis héél wat meer te zoeken dan er, dunkt me, achter steekt. Ik zelf besluit er niets anders uit, dan dat... de Redactie van „Het Handelsblad” en haar Kroniekschrijver „*verward waren geraakt in een weefsel, waarvan zij het bestaan niet dadelijk vermoedden*” en hetwelk voor hen gesponnen was door een..... gladden vruchtenkoopman”! aldus Dr. v. Dieren.

Nog deelt Dr. v. Dieren mede, dat de heer Boissevain ten tweeden male „verward werd in een weefsel”, toen dezelfde vruchtenman „stikvol” pisangs zat. Het viel toen op, dat de heer Boissevain juist in die dagen een „Van Dag tot Dag” wijdde aan de pisangs, welke een volksvoedsel moesten worden, want zij hadden zulk een hooge voedingswaarde! Dat was volgens den Heer Van Dieren niet juist.

aflloop der verkiezingen van 28 Juni 1913 had Dr. Kuyp er de vraag gesteld, of hogere roeping aan de anti-revolutionaire partij nog langer veroorloven zou, de verhooging van invoerrechten op het stembus-program te handhaven, daar de geestelijke belangen moesten voorgaan en wij ons van dit louter materieele vraagstuk zouden hebben los te maken, tot er kentering kwam in de publieke opinie. Hij had dit niet mogen doen. Het ging niet aan dat de leider zonder raadpleging van het Centraal Comité op eigen autoriteit kwam verklaren, dat de tariefverhoging van het program van actie moest afgevoerd worden. De Roomsche pers was er niet over te spreken, en ontzegde *De Standaard* het recht om zoodanige verandering in het gemeenschappelijk program te maken. Nog was het een grief, dat Dr. Kuyp er in de eedsquaestie in 1914 eerst in *De Standaard* uitsprak dat een desbetreffend wetsvoorstel van Minister Ort eerst om der beginselen wil onaannemelijk was, terwijl door hem daarna in de Eerste Kamer verklaard werd, dat wanneer het tot een einddecisie kwam, hij geen anderen uitweg zou zien dan dien waarop de Minister had aangedrongen. Ook wordt tegen Dr. Kuyp er ingebracht, dat hij het had doen voorkomen, alsof de leden der Anti-revolutionaire partij gebonden waren, niet aan het program dier partij, maar aan de toelichting van dat program door Dr. Kuyp er gegeven.

Zullen wij nu deze grieven gaan onderzoeken, of er dan niet op af te dingen valt? Laat ons veronderstellen dat al hetgeen tegen Dr. Kuyp er aangevoerd wordt volkomen gegrond is. Maar ware het dan niet beter geweest, indien de Heeren Mr. Anema c.s. naar Dr. Kuyp er's huis gegaan waren om de bedenkingen die men tegen zijn leiding en zijn behandelen van personen had, te bespreken? Wij willen aannemen dat dit gemakkelijker gezegd dan gedaan is, doch zou het toch geen eisch geweest zijn van de broederlijke liefde, die men toch nooit op zijde mag zetten? Nu is het te Gath verkondigd en geboodschapt op de straten van Askelon, en de dochters der Philistijnen hebben zich verblijd.

Laat ons hopen, dat op den duur blijken zal, dat uit de critiek der vijf Heeren een ingrijpende verandering ten goede der Anti-revolutionairen is voortgesproten.

Het zij ons echter vergund te wijzen op hetgeen eenmaal Calvijn gedaan heeft toen hij veel zwaarder grieven tegen

Luther kon inbrengen dan de vijf Heeren tegen Dr. Kuyp er te berde brachten.

Luther had zijn kleine belijdenis over het Avondmaal in het licht gezonden. Het was een jammerlijk geschrift. Calvijn schreef hierover aan Bullinger, betoogend hoe bedroevend het was elkander door strijd in eigen boezem te verteren.... Luther heftig van karakter, was door den onverstandigen Amsdorf meegesleept. Calvijn durfde haast niet vergen dat Bullinger op dien aanval zwijgen zou. Maar deze moest bedenken welk een groot man Luther was, welke gaven hij bezat en met welk een kracht hij den Anti-Christ weerstaan en de leer des heils verbreid had. Al zou Luther hem een duivel noemen, hij bleef hem eeren als een uitstekend dienstknecht Gods.

Is hieruit niet veel ook voor onze dagen te leeren?

Calvijn bleef zijn houding tegenover Luther volhouden, ook toen deze met Melanchthon een jammerlijken misstap gedaan had.

Het z.g. „Wittenberger advies” was door Luther, Bucer, Melanchthon en vijf anderen aan Philips, graaf Van Hessen gegeven, waarbij dien vorst werd toegestaan om, terwijl zijn echtgenoot Christina van Saksen nog leefde, een tweede vrouw te trouwen. Het ontwerp van dit advies was door den vorst zelf gemaakt, het oorspronkelijke stuk is nog te vinden in het Marburgsche staatsarchief.

Luther had gehoopt, dat de bigamie van den graaf verborgen zou gebleven zijn. Doch het werd bekend. In 1540 werd door Heinrich de Jonge van Brunswijk Wolfenbüttel, hoofd van de Roomsche Lige van N.-Duitschland, een smaadschrift geschreven tegen Philips als hoofd van den Smalkaldischen bond, waarin hij dezen, met den Saksischen Keurvorst en Luther, beschimpde ter oorzaak van zijn bigamie. Luther heeft daarop geantwoord met een geschrift tegen „Hans Worst”, waarin hij een zeldzaam talent van schelden openbaart tegenover zijn Roomschen tegenstander, die hem niet ten onrechte zijn grove feil voor de voeten geworpen had. Luther zocht deze te bedekken door allergrofste schimpscheuten op zijn aanvaller, hetgeen hem niet moeilijk viel, daar op dezen ten opzichte van het 7de gebod veel aan te merken was.

Toen Calvijn in 1540 het Godsdienstgesprek te Regensburg bijwoonde, had men zekerheid van hetgeen op het voorafgaande

Colloquium te Hagenau al gefluisterd werd, dat Philips van Hessen in bigamie leefde. Deze Protestantsche vorst sloot toen een verbond met Duitschland's Roomschen Keizer Karel V, om niet uit zijn land te worden verjaagd, want de Duitsche wet liet niet toe, dat iemand, die in bigamie leefde, een vorstelijke kroon droeg. De Graaf Van Hessen was daardoor geknecht. Hij moest zich naar Karel V schikken, zelfs had hij in geval van oorlog zich verplicht tegen Frankrijk te strijden.

Het is niet te verwonderen dat Calvin bij het Colloquium te Regensburg klaagde: „Elken dag is er een nieuwe steen des aanstoots, zooals door die bigamie of dat slechte huwelijk.”

Maar wat deed Calvin nu, toen hij duidelijk gewaar geworden was, dat Luther de goede zaak zoo geschaad had, dat de voortgang der reformatie gestuit werd, en in Zuid-Duitschland niet kon triumfeeren? Hij nam de pen op en bestreed de afdwaling van Luther, doch zonder diens naam te noemen. Hij had den volke kunnen toeroepen: ziet nu eens welke leidslieden Luther en Melancthon zijn! Het zou hem niet veel moeite gekost hebben om Luther op zijde te dringen. Maar hij deed het niet. Doch de zaak der Reformatie, ja, die der zedelijkheid heeft hij gered door het uitgeven van zijn Commentaar op de Synoptische Evangeliën, aan de overheid van Frankfort opgedragen. Matth. 19 : 4—7 legt hij uit, noemt daarbij den naam van Luther niet, doch leert: „De zin dezer woorden is, dat God de Schepper van het menschelijk geslacht, den man en de vrouw gemaakt heeft, opdat ieder, zich met eene enkele vrouw tevreden stelle, er niet meer zou vragen. Want hij legt met name nadruk op het getal twee, gelijk de profeet Maleachi, wanneer hij de veelwijverij veroordeelt. Dus is de orde der schepping voldoende voor de onschendbare vereeniging van een man met eene vrouw.”.... „Twee zullen tot één vleesch zijn; hier wordt zoowel de veelwijverij als het misbruik: vrouwen te verstooten, veroordeeld. Want indien God de vereeniging van twee heeft geheiligd, zoo is het eene valsche vermenging, wanneer er drie of vier zijn.”

Calvin bewees daarmee een onschatbaren dienst aan de Reformatie, door te laten uitkomen, dat er geen gemeenschap bestond tusschen hem en de Wederdoopers, welke de veelwijverij voorstonden en toonde dat hij geen deel had aan den misstap van Luther,

zonder dat de wereld kon juichen: „Zie hoe Luther en Calvin elkander verbijten en vereten.”

Als men weet hoever Luther zich soms tegenover Zwingli vergeten had, dan doet ons dit nog meer Calvin bewonderen. De Duitsche reformator noemde de Zwitsers in zijn Kraftsprache: „Eingeteufelt, durchgeteufelt, überteufelt, lästerliche Herzen, Lügenmaulen, Seelenfresser, Seelenmörder.”

Luther schreef eenige weken voor zijn dood: „Gij zegt dat de Zwitsers boos tegen mij schijnen en mij veroordeelen. Dit verblijdt mij, want ik heb dit beoogd met het boek, dat hen beleedigt, opdat zij openlijk zouden betuigen, dat zij mijne vijanden zijn. Mij, den ongelukkigste der menschen, is de zaligspreking voldoende: Welgelukzalig is de man, die niet komt in den raad der Sacramentariërs, die niet wandelt in den weg der Zwinglianen, die niet zit in het gestoelte van Zürich.”

Nu zal men zeggen: dat geldt Zwingli en niet Calvin. Doch men wete, dat Zwingli van 1528 tot het einde zijns levens in hoofdzaak als Calvin over het Avondmaal dacht. Luther erkende dan ook te Marburg, dat Zwingli eene „geestelijke tegenwoordigheid” van Christus bij het Avondmaal aannam.

Dus zelfs bij het schelden van Luther bleef Calvin sparen, ontzien om des Heeren wil.

In „Kleine Nederlanders” lezen wij: „Prof. Fabius zegt, na te hebben aangetoond, hoe Kuypers gedraaid heeft: „Ik heb nog geen behoefte gevoeld over de vraag, of zooiets geoorloofd is, het advies van mijn ambtgenoot in de ethiek in te winnen.” (Studiën en Schetsen, p. 49). Zagen wij niet in „Het Handelsblad” een stukje van denzelfden Hoogleraar aangehaald, waarin hij spreekt van „gesignaleerde kuit”, waarop honden afgezonden worden?

Dit doet me vragen, of in de hoogst ernstige dagen die wij doorleven, vóór de pen opgevat wordt om grieven, zij het ook rechtmatige, te openbaren, er wel rekening gehouden wordt met de broederlijke liefde, en met het feit, dat elk woord tegen onze medestrijders geuit, door de tegenstanders gretig wordt aangegrepen en verbreid, om aan de zaak des Heeren afbreuk te doen?

19. *Lid van de Eerste Kamer.*

In 1912 heeft Dr. Kuypers gemeend van zijn lidmaatschap van

de Tweede Kamer te moeten afstand doen, overwegende dat hij aan de discussiën wegens toenemende doofheid niet meer zoo kon deelnemen als in 's lands belang wenschelijk was. Maar reeds in het volgende jaar werd hij door de Provinciale Staten van Zuid-Holland gekozen tot lid der Eerste Kamer. Tot op den huidigen dag heeft hij in dit lichaam zitting. Belangrijke adviezen werden door hem in ons Hoogerhuis gegeven. Reeds in den aanvang van 1914 bij de begrootingsdebatten, heeft hij zich op een manier laten hooren, die het den Minister van Koloniën niet gemakkelijk maakte. Voor iederen anderen spreker zou het moeilijk geweest zijn om, nadat Prof. Dr. H. B a v i n c k in een doorwrochte rede over het Koloniale vraagstuk, zooveel bijval had ingeooft, dat vele van zijn mede-Kamerleden hem bij wijze van dank en gelukwensch met zijn succes, de hand kwamen drukken, nog iets van uit hetzelfde standpunt en over hetzelfde onderwerp, dat de moeite waard was om aan te hooren, in het midden te brengen. Doch Dr. K u y p e r sloot zich bij de rede van Dr. B a v i n c k aan en bracht andere gezichtspunten naar voren en dwong den betrokken Minister, in zijn repliek zich hoofdzakelijk te bepalen tot hetgeen door hem in het midden was gebracht.

Dr. K u y p e r betoogde, dat de ontwikkeling van het volk in Indië lang verwaarloosd was. Op nieuw pleitte hij voor een Universiteit in Indië, al was „De Locomotief” er niet voor. Het is een denaturatie van de hoogere cultuur, wanneer men dezulken, die in Indië naar zoodanige cultuur streven, dwingt om naar het moederland te komen. Die hoogere cultuur kan niet komen van het animisme of Islamisme of Hindoeïsme. Al mag men het Islamisme om zijn monotheïsme waardeeren, het heeft slechts geringe cultureele kracht, en moest steeds bouwen met steenen, die het van elders kreeg, terwijl het zelf slechts werken kon met lineaire sierkunst. Vanwaar zal nu de hoogere cultuur voor Indië komen? Europa bezit tweeërlei cultuur. Naast het eindige staat het oneindige. Met het oneindige tracht de mensch in gemeenschap te treden door de mystiek, die haar wortel en uitgangspunt heeft in het religieuze, terwijl het rationalisme zich opsluit en haar wortel heeft in den mensch. Voor welke cultuur moest de Regeering in Indië zich verklaren? Ze behoort op te treden als regeering van een Christelijk land, doch heeft in zake het onderwijs geen partij te kiezen. Zelfs Hindoesch onderwijs zou zij hebben te steunen, als het aan technische eischen beantwoordt. Dit systeem

kan het vertrouwen van den Oosterling winnen. De neutrale Overheidsschool strookt trouwens geheel niet met het karakter van den Oosterling, die een „hang” naar het mystieke heeft. De Overheid moet daarom slechts optreden als het particulier initiatief ontbreekt; maar de Minister stelde de bijzondere school achter die van de Overheid. Dr. K u y p e r had zelf gezien, dat er met zijn stelsel in een milieu van negers een hoog cultuurpeil bereikt werd. Onze voorgdij over Indië moest het particulier initiatief tot volle ontwikkeling laten komen. Trouwe onderdanen zullen er op deze wijze in steeds meerder mate als gevolg van den arbeid der zending in Indië gevonden worden. En waar zooveelen naar Indië gaan om er geld te halen, zal een zegenrijken invloed uitgaan van hen, die het geld der liefde brengen en met zelfverloochening er arbeiden. Wanneer Nederland als voogd optreedt over Indië, dan ontbreekt de toeziende voogd niet. Immers, God zelf ziet toe. Hij heeft in het lot van Spanje getoond, wat voor een koloniale mogendheid het gevolg is van misbruik van macht en verkeerd uitoefenen van voogdij.

Minister P l e y t e werd het door Dr. K u y p e r benauid gemaakt. Deze Minister had eenmaal gedurende de verkiezingen beweerd, dat de politiek D e W a a l M a l e f i j t — I d e n b u r g, Indië, waarvan hij indertijd met een brekend hart afscheid nam, ten verderve voerde! Toch had hij in de Tweede Kamer over I d e n b u r g met zooveel lof gesproken! Maar wat Minister P l e y t e bij de verkiezingen sprak, moest volgens Dr. K u y p e r verklaard worden uit te veel toegeven aan temperament, waardoor men de kluts kwijt raakt. Als de Minister nu maar zeide, dat, ondanks de theorethische bezwaren, praktisch de subsidieering doorgaat en *doorgaan moet*, dan was de zaak in orde. Maar moeten dan de milde gevers in Indië van pl.m. f 15.000.— voor de verkiezingen, die immers dat geld geofferd hadden om het rechtsche ministerie ten val te brengen, hun geld niet met rente terug hebben, als ze zoo bedrogen uitkwamen? Dr. K u y p e r liet daardoor aan het licht komen dat de menschen, die geld gaven, om het verderf, voortkomend uit het Christelijk ministerie, weg te krijgen, eigenlijk bedrogen waren door den Minister, die na de verkiezingen in de Tweede Kamer de loftrompet over den heer I d e n b u r g opgestoken had, terwijl hij te voren sprak, dat hij de ellende, door de Christelijke politiek in Indië aangericht, aanschouwd hebbende, met een brekend hart van daar was gegaan!

Dat waren slagen die op den Minister neerkwamen! Maar ook liet Dr. Kuyp^er zich weder welwillend uit over de politiek van den heer Ple^yte in zake de Indische partij. Er was aanleiding om het triumviraat (Douwes Dekker c.s.) te interneeren, omdat zij optraden als jongens van 11 à 12 jaar, maar ten wier aanzien van clementie kan gesproken, zoodra blijkt dat herhaling van het voorgekomen kwaad niet is te vreezen.

In verband hiermede zette Dr. Kuyp^er uiteen, dat de Antirevolutionairen steeds opkwamen tegen de politiek van exploitatie. Maar er bleef vrees bestaan, dat zij vervangen zou worden door een particuliere exploitatie, die evenzeer kwaad zou zijn. Het moederland moet zijn als een voogd, die het pleegkind verzorgt, het opvoedt tot het innemen eener zelfstandige positie, en het zedelijk opvoedt. Het is van groote beteekenis dit wel te beseffen, nu er in het Oosten zulk een belangrijke geestelijke opwaking valt waar te nemen.

Minister Ple^yte was, het is te begrijpen, in zijn repliek niet op zijn dreef. Weinig bracht hij in het midden, en het meeste daarvan werd voorgelezen, het was te voren op schrift gebracht. Toen hij verklaarde, waarom hij meende zich niet te mogen stellen op het standpunt van Dr. Kuyp^er, gaf deze bij interruptie te kennen, dat de Minister hem totaal verkeerd begrepen had. De Minister wist toen niet beter te doen, dan te zeggen, dat hij dan de rede van Dr. Kuyp^er nog eens zou nalezen — zoo weinig zeker was hij van zijn zaak. Is het te verwonderen dat er van gesproken is, dat het zwaartepunt der Antirevolutionaire partij-politiek van de Tweede verlegd was naar de Eerste Kamer?

Op 12 Maart j.l. hield Dr. Kuyp^er een rede, die getuigenis aflegde van zijn onverzwakten geest. Heel de aanblik van de Kamer getuigde van de positie die door hem nog steeds op politiek terrein wordt ingenomen. Het was bekend, dat de nestor van ons Hoogerhuis zou deelnemen aan het debat. De tribunes waren geheel bezet, en verslaggevers voor de pers in grooten getale aanwezig. Vele leden der Kamer hadden zich rondom hun oudste lid gegroepeerd.

De „Volkerenbond” was het eerst wat door Dr. Kuyp^er werd ter sprake gebracht. Had de heer Colijn aanbevolen om door spoedig te beproeven door samenwerking met andere Staten contact te zoeken en vóór de definitieve totstandkoming van het statuut van den Volkenbond, daarop invloed uit te oefenen, Dr. Kuyp^er

verdedigde het standpunt: Wij neutrale Staten hebben met hetgeen thans in Parijs verhandeld wordt, niets uit te staan. Is eenmaal de vrede tot stand gekomen, dan zullen we hebben te overwegen, of we ons met het instituut, dat zal worden geschapen, hebben in te laten.

Voor dit oordeel haalde de spreker eenige gronden aan. Er wordt over den Volkerenbond beraadslaagd door eenige Staatslieden die zich vereenigd hebben om den oorlog te beëindigen. Geen volk is er over gehoord; in Amerika keert zich meer dan één derde in den Senaat tegen dezen Volkerenbond; daardoor is er kans, dat er niets van komt; in elk geval is de toestand onrijp en vaag. De vredesconferentie, die den Volkerenbond moet tot stand brengen, rekent niet met hetgeen er sinds 1899 ter bevordering van den vrede werd gedaan en waarbij Nederland een eervolle positie innam. Ons land stond — zij 't ook op Russisch initiatief — vóóraan in de beweging, om het dreigend oorlogsgevaar af te wenden. De naam van onzen Staatsraad Mr. Asser is nog een monument dezer internationale politieke actie. Er werd een Permanent Hof van Arbitrage gesticht. Met Carnegie's geld werd in de Residentie het schoone vredespaleis gesticht. Maar dat scheidsgerecht werd door de kleinere Staten aanvaard, de grootere Staten bleken niet geneigd in deze richting tot ernstig handelen te willen overgaan.

Daarna ging men dwepen met het ideaal van Prof. Van Vollenhoven. Er moest een Wereldrepubliek gesticht worden. Geen legers en vloten zouden noodig zijn, slechts een internationale politie en een gekozen Wereldbestuur. Dat ideaal is niet te realiseeren. En wat in den Volkerenbond wordt voorgesteld, lijkt in niets op dat hooge ideaal.

Terwijl Nederland in de vredesbeweging een eervolle plaats innam, wordt onze Regeering te Parijs voorbijgegaan. Met de voorloopige resultaten der vredesconferenties te 's-Hage houdt men te Parijs geen rekening. Andere steden worden genoemd als zetel van den Volkerenbond, van Den Haag wordt zelfs niet gerept. Na den vrede moeten wij opnieuw trachten de positie in te nemen, die ons toekomt.

Welke positie zouden we in den bond, die te Parijs ineengezet wordt, innemen?

De beslissing zal zijn bij de groote mogendheden en de kleine zullen daardoor gebonden zijn. Engeland heeft zich reeds op het standpunt

geplaatst, dat de grootmachten beslissen. Dat deze bond den oorlog in de toekomst zal verhinderen is een illusie. De groote mogendheden gaan hun vloten uitbreiden en denken niet aan vermindering hunner legers. Het is dus voor ons 't best af te wachten, welke gegevens straks onze positie zullen kunnen bepalen.

Daarna besprak Dr. Kuyper de ongunstige positie, waarin wij met onze koloniën verkeerden, omdat we niet uit eigen hulpmiddelen ons kunnen verschaffen wat voor hare defensie noodig is. Vooral in Azië zal de vrede niet bestendig blijven, al bezit Engeland daar nog groot gezag. Wij hebben het oog te richten op de gevaren, die van Japan onze Koloniën bedreigen, in wier verdediging wij nog geen stap gevorderd zijn. Indien niet ten spoedigste alles in gereedheid gebracht wordt om òf hier òf in den Oost onze vrijheid en zelfstandigheid te handhaven, zal dat verzuim op de ontzettendste wijze worden gestraft.

Vooraf had Dr. Kuyper gesproken over onze verhouding tot België. Aan de houding van den Minister van Buitenlandsche Zaken, door het geheele Kabinet gesteund, werd de welverdiende hulde gebracht. De houding door de Belgische Regeering aangenomen was slechts een voortgaan in de lijn, sinds 1576 gevolgd, toen de scheiding tusschen het Zuiden en Noorden door den toegang der Roomsche gewesten in beginsel tot stand kwam, al werd daardoor de vereeniging der Noordelijke gewesten gelukkig voorbereid. De losmaking van den band met de Habsburgers in 1815 was door het Weensche congres slechts bedoeld om onze kracht van verweer tegen Frankrijk te sterken. Daardoor werd de antithese tusschen Frankrijk en ons grooter. België heeft zich daarna los gemaakt met Fransche hulp, en thans had de Belgische Minister Hymans den moed, aan te dringen op den roef van twee stukken van ons grondgebied, welker bevolking ondubbelzinnig heeft getoond, dat zij verlangt met ons als één volk onder onze Vorstin te blijven vereenigd. Scherp steekt deze houding van België af tegen wat wij in den oorlog voor zijne bevolking deden. — Intusschen bleek dat alle partijgeschil zweeg, dat wij als één volk onder onze geliefde Koningin, die haar land met haar schild wil dekken, de schade willen afweren. Zoo zijn we door deze dingen gesterkt en niet verzwakt. Wel trad met de Schelde-quaestie het geding in een nieuw stadium. Maar wij kunnen deze voorloopig laten rusten en afwachten, of men te Parijs zal meenen dit recht te hebben,

zelfs met medezeggenschap van Japan, over iets te beschikken, dat in 1838 tot stand kwam, toen er van een beschaafd Japan als wereldmacht nog geen sprake was.

Tot slot besprak Dr. K u y p e r het arbeidersvraagstuk in verband met de internationale plannen. Ook daarbij zou het er op aankomen, ons private recht af te staan om ons te schikken naar het accoord door eenige grootmachten getroffen. Er zijn bij het arbeidersvraagstuk belangen van algemeenen en van bijzonderen aard. Minister Talma hield beide in het oog. Zijn blik was de juiste; te zorgen, van de internationale meeningen op de hoogte te zijn, maar de uitvoering niet over te laten aan de groote mogendheden, ze integendeel zelf tot stand te brengen. Wij hebben noodig, dat onze arbeidende stand gerake tot een positie, die in staat stelt op gunstiger voet te verkeereren naast de hogere standen. Door onderwijs, loonsverbetering, verkorting van den arbeidsduur moet de arbeidersbevolking worden opgeheven. En aan de „skilled labourers” behoort de vorm van vertegenwoordiging gegeven, die hen in staat stelt mee te werken aan het sociaal beleid. Niet door opheffing der Eerste Kamer, maar in de richting van het denkbeeld, reeds door Dr. K u y p e r bijna een halve eeuw geleden bepleit: een kamer van belangen.

Zoo toont Dr. K u y p e r dat hij niet alleen aan „Standaard” en „Heraut”, maar ook als Staatsman wil blijven voortarbeiten, zoo lang het dag voor hem mag zijn.

20. *Dr. Kuyper's strijd bekroond.*

De 12de Juni 1919 is een dag geweest van groote beteekenis voor ons volk in het algemeen, voor ons Christenvolk in het bijzonder. De strijd op het gebied van het onderwijs was daarop volstreden, en een schoone overwinning behaald. Een wet werd door de Tweede Kamer aangenomen, waarbij de salarissen van de onderwijzers en onderwijzeressen bij het Openbaar en Bijzonder onderwijs gelijk gemaakt en door het Rijk betaald worden. De finantieele gelijkstelling van Bijzonder en Openbaar onderwijs heeft Minister Dr. D e V i s s e r voorgesteld en zien aannemen, met slechts drie stemmen, die der Communisten, tegen. Deze verkregen winst is de vrucht van de stalen volharding van Mr. G r o e n v a n P r i n s t e r e r en van Dr. K u y p e r's geniale leiding. Het is dan naar recht geweest dat op dien dag niet alleen Dr. D e V i s s e r geluk is gewenscht, maar dat ook

Dr. Kuyp^er werd gefeliciteerd. Hij zag zijn strijd bekroond. Dr. De Visser's verdediging van het wetsvoorstel was talentvol geweest en hem moet de eere gegeven worden, dat hij voet bij stuk hield, al werd hem dit bij de beraadslagingen soms moeilijk gemaakt. Maar de groote vóór-arbeid was door Dr. Kuyp^er geleverd, al zien wij niet voorbij wat èn Baron Mackay èn Jhr. de Savornin Lohman daarvoor hebben gepresteerd.

De Christelijke onderwijzers hebben nu hetzelfde tractement als die van de Overheidsschool. Laat ons den strijd niet vergeten, die de eerste, trouwe, kloeke onderwijzers hebben gehad! De publieke opinie hadden zij tegen, veel vijandschap werd hun betoond. En daarbij, met welk een gering tractement moesten zij, om des Heeren wil, tevreden zijn. Wij herinneren ons hoe de waardige Van der Velden, de vader van Ds. J. Van der Velden te Kralingen, zich rijk gevoelde, toen hij te Oudewater een tractement kreeg van f 1000.— met vrije woning. Te voren had hij slechts f 400.— genoten. Vele besturen konden niet meer geven! Dat deze voortrekkers op het gebied van het Christelijk onderwijs den moed niet lieten zakken, den strijd niet opgaven en blijmoedig daaronder bleven, daarvan zeggen wij: het is wonderlijk in onze oogen.

De krachten en gaven van mannen als Groen, Lohman, Kuyp^er, maar ook de trouw, de beslistheid, de stille onderwerping, waarmede soms armoede geleden werd, daarvan zeggen wij: God heeft het gegeven!

Hem alleen de eere!

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat in het begin van het jaar Dr. Kuyp^er zijn voorzitterschap van het Centraal-Comité van Antirevolutionaire kiesvereenigingen heeft neergelegd. Als zoodanig werd hij vervangen door den oud-Minister van Oorlog, aan wien ons land zooveel te danken heeft wat de organisatie van ons leger betreft. Worde het den Heer Colijn gegeven zijn talenten verder te mogen wijden aan de verzameling van de strijdkrachten van den levenden God.

Een deel van de geestelijke nalatenschap van Mr. Groen van Prinsterer moest door de Antirevolutionaire partij tot hiertoe pro memorie uitgetrokken blijven. Het is het kerkelijk vraagstuk. Op de vrijmaking der school zal de vrijmaking der Kerk moeten volgen. Dr. Kuyp^er heeft dit niet kunnen doen, als hij niet de oplossing

voor het onderwijsvraagstuk in gevaar wilde brengen. Niet alleen dat het vraagstuk der Theol. faculteiten aan de Rijksuniversiteiten tot een goed einde moet gebracht; vóór alles dient de Kerk des Heeren in den lande vrij gemaakt te worden. Het onrecht dat de Geref. Kerken in Nederland werd aangedaan in 1816 door het opleggen der z.g. Synodale organisatie, behoort hersteld te worden.

Wij hebben wel gewenscht dat Dr. Kuyp e r het voorbeeld zou gevolgd hebben van den Roomschen afgevaardigde naar den Duitschen Rijksdag L. Win d t h o r s t, leider der Centrum-partij, in zijn dagen „zijn kleine Excellentie” genoemd. Vóór alles was het er dezen Staatsman om te doen zijn Kerk vrij te maken van de banden waarin de befaamde „Meiwetten” in 1873 haar geslagen hadden. En hij heeft ten slotte zijn doel bereikt. Von B i s m a r c k moest de „Kulturkampf” opgeven. En „Zijn kleine Excellentie” bracht zelfs dien grooten Staatsman ten val. Toen B i s m a r c k zag, dat hij den strijd niet winnen kon, zocht hij saamspreking met de leiders van het Centrum, buiten Wil h e l m II om. Daardoor ontstond een spanning tusschen Keizer en Kanselier die eindigde met het heengaan van Von B i s m a r c k.

Een dergelijke weg heeft Dr. Kuyp e r niet willen bewandelen. Niet in de eerste plaats heeft hij als Staatsman willen denken aan Neêrland's Kerk, maar aan het Nederlandsche volk, dat in zijn geheel vrijheid van onderwijs noodig had. Nu wij eenmaal de school hebben vrij gekregen, zal de vrijmaking der Kerk aan de orde komen. Dr. Kuyp e r sprak in zijn rede „De Wortel in de dorre aarde” ter opening van de Deputatenvergadering van 2 Nov. 1916, in verband met de nieuwe organisatie der Antirevolutionaire partij: „Hope voor de toekomst geeft vooral de instelling van het Centralen-Convent, dat vanzelf de gelegenheid zal openen, om meer en beter dan tot dusver, onderling van gedachte te wisselen.”

Daarbij hopen wij nog altijd, zij het dan niet meer op de officieele dan wel op officieuze leiding van Dr. Kuyp e r. Bereikte niet G l a d s t o n e den leeftijd van 89 jaar en bleef hij niet „vet en groen”? Verscheen niet van L e o p o l d v o n R a n k e op 91-jarigen leeftijd het laatste deel van zijn schoone geschiedenis van Duitschland ten tijde der reformatie, dat de vorige in frischheid en kracht overtrof?

Blijve Dr. Kuyp e r ons nog lang gegund.

Dr. KUYPER ALS STRIJDER VOOR SOCIALE RECHTVAARDIGHEID.

V.

1. *Principieele bestrijding van het Socialisme.*

De staking van 1903 had doen uitkomen hoe Dr. Kuyp^er, als de nood aan den man kwam, cordaat en doortastend kon optreden. Dat Mr. P. Troelstra, de leider der socialisten, daarvoor en daarna gevoeld heeft, dat hij voornamelijk Dr. Kuyp^er op zijn weg vinden zou om hem bij het verwezenlijken van zijn denkbeelden te weerstaan, is te begrijpen. Het liberalisme in al zijn schakeeringen van conservatief tot vrijzinnig-democraat, kon op den duur aan de zuiging van het Socialisme geen weerstand bieden, gelijk ook het Socialisme ten slotte voor het anarchisme en dit weer voor het nihilisme zal moeten wijken. Mr. Troelstra en zijn partijgenooten, al gaan zij ook tegen de liberalisten van allerlei gading geducht te keer, gevoelen toch, dat zij van hun familie zijn, maar met Dr. Kuyp^er en hen, die zijn Staatskundige overtuiging deelen, is het anders. Deze is hun meest principieele tegenstander. De socialisten hebben geen beginselstrijd te voeren met de liberalisten, deze loopen toch vroeg of laat tot hen over, maar de Antirevolutionairen, die tegenover de souvereiniteit van den mensch de Souvereiniteit Gods plaatsen, dat zijn de vijanden, met welke de strijd moet aangebonden worden.

Dit alles is van zelf sprekend. Doch te bejammeren is het alleen, dat men de tegenstanders geen recht weet te laten wedervaren. In plaats van te erkennen, dat Dr. Kuyp^er, terwijl er nog niemand van de volksvertegenwoordigers in Nederland aan dacht, de sociale quaestie in 's lands raadszaal aan de orde te stellen, den moed gehad heeft voor maatschappelijke rechtvaardigheid te pleiten, zoo is men hem vooral van socialistische zijde te lijf gegaan, o.a. in de z.g. lintjes-quaestie op een manier, die Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman noopte, schoon lang nog niet hersteld, het krankbed te verlaten om het voor Dr. Kuyp^er op te nemen.

Nog erger had men het daarvóór gemaakt. Om na de mislukte staking stemming te maken tegen Dr. Kuyp^er zag men in de

straten van Amsterdam en zeker ook wel elders, platen tentoongesteld, waarop Dr. Kuyp^er voorkomt met een afzichtelijke, wreede uitdrukking van woede en haat op het aangezicht, liggend op een ter aarde geworpen werkman en pogend dezen te verwoeren! Wij vragen niet of deze wijze van strijdvoeren edel is, maar of zij ook met de feiten, met de waarheid overeenkomt?

Een andere manier om Dr. Kuyp^er te bestrijden, die tot den huidigen dag wordt voortgezet, is er aan te herinneren, dat hij eenmaal heeft uitgesproken: „De werkman kan geen dag, geen uur wachten”, om aan te duiden hoe urgent hij de oplossing der sociale quaestie achtte. Dan wordt er aan toegevoegd: „En de werkman wacht nog”, en ziet ons triomfantelijk aan.

Is dit verwijt billijk? Heeft niet Dr. Kuyp^er als Minister veel tijd gegeven aan de uitvoering van de Ongevallenwet? Den werkman heeft hij toch niet op zijn verzekering tegen ongevallen laten wachten. Wanneer hij met die wet van zijn ministerieelen voorganger gedaan had, wat het ministerie Cort van der Linden deed met de wetten van T a l m a, die deze eenvoudig liet liggen voor wat zij waren, zonder ze uit te voeren — dan ware er oorzaak tot verwijt.

En dan is het niet te ontkennen, dat de heeren socialisten met hun „misdadige woeling”, die zij zich veroorloofden en het „anarchistisch avontuur”¹⁾, waarin zij zich staken, zelven hebben uitgewerkt, dat Dr. Kuyp^er er niet aan toekwam om zijn sociale wetten in staat van wijzen te brengen — al werden ze, gelijk wij zagen, door hem ontworpen en bij de Tweede Kamer ingediend.

Maar had hij dan niet de sociale wetten moeten laten voorgaan en niet de onderwijs-novelle?

Wij antwoorden, gelijk wij reeds hiervoor hebben opgemerkt, dat als Dr. Kuyp^er in de eerste plaats populair had willen worden en in de eerste plaats gedacht had aan het behouden van zijn ministerieelen zetel, dan had hij de onderwijswetten in de tweede plaats

¹⁾ De uitdrukking van „misdadige woeling” en „anarchistisch avontuur” zijn van Dr. Kuyp^er. Hij is steeds een meester geweest in het vinden van uitdrukkingen, die personen en zaken signaleeren op een manier, die bij de menschen hangen blijft, omdat zij zoo karakteristiek is. Zoo noemde hij eenmaal den werkman-afgevaardigde, den heer Held (wien de 3de klasse reizigers te danken hebben, dat ook zij verwarmde spoorwegcoupé's kregen): „een gewone liberale mijnheer.” Het was een liberaal, die onze aandacht daarop vestigde.

laten behandelen. Doch hij heeft dit *niet* gedaan. Hij liet de geestelijke belangen van ons volk gaan vóór de stoffelijke en — wij mogen hem daarvoor dankbaar zijn. Dat is ook een sociaal belang. Als de kleine man een school met den Bijbel voor zijn kinderen verlangt, dan mag de overheid niet wetten uitvaardigen, die dit óf niet, óf alleen ten koste van zware offers mogelijk maken. Bovendien — laat ons dit vooral niet vergeten — moesten de onderwijswetten, dat deel van ons volk aanvankelijk tot zijn recht brengen, dat in de ure wanneer de geheele staat met ondergang bedreigd wordt, steunsel biedt. In de „Novemberweek” van 1918 zijn de revolutionaire elementen van ons volk tegen zichzelf beschermd, door het Christelijk volksdeel, dat, door zich rondom den troon onzer geliefde Vorstin te scharen, verhoed heeft dat op onze erve niet als in Rusland en elders, de gruwel der verwoesting gekomen is. Het streven om het deel van ons volk, dat „vreest God en eert den Koning” in zijn banier geschreven heeft, wij zeggen niet boven anderen te bevoorrechten, maar op voet van gelijkheid met anderen te stellen, is ook Staatsmans wijsheid.

2. *De eerste stappen.*

Het is merkwaardig na te gaan hoe Dr. Kuyper reeds in het begin van zijn optreden, als hij zich steeds meer bewust geworden is van de Gereformeerde waarheid, het program heeft afgekondigd van hetgeen hij later zou voorstaan en tot stand brengen. In zijn intreerede te Amsterdam in 1870 uitgesproken gaf hij reeds te kennen, dat zij die in kerkelijken zin aan de aloude belijdenis vasthielden, moesten verbouwen of verhuizen, en hief toen reeds de leuze aan van de zelfstandigheid der plaatselijke kerken, welk beginsel bij de „doleantie” van '86 met kracht werd doorgevoerd.

In dezelfde intreerede, 49 jaar geleden uitgesproken, sprak hij over de sociale quaestie. „Bovenal de groote sociale vraagstukken van ontucht en overbevolking achte de kerk niet buiten zich. Zij vooral moet de zonde bestrijden, zij vooral heeft het recht der lagere volksklasse tegenover den tijdgeest te handhaven. Wat verdrukt wordt, hebbe haar steun: de arme in haar een toevluchtsoord, en voor rijk en arm saam worde zij weer de Engel des Vredes, die èn van het misbruik èn van de utopiën onzer eeuw ons met zachte hand terug leidt naar de ordening van Gods Woord.”

Hieruit blijkt duidelijk, dat Dr. Kuyp er in zijn predicatie die tot titel draagt: „Geworteld en gegrond” op 10 Aug. 1870 uitgesproken, er op gewezen heeft, dat de Kerk geroepen is om het licht van Gods Woord te werpen op al de vraagstukken van het sociale en politieke leven.

Als hij tot een anderen staat des levens is overgegaan, door volks-vertegenwoordiger voor Gouda te worden, heeft hij met klem, toen schier niemand er nog aan dacht, de aandacht gevestigd op de sociale quaestie. Hoe het hem daarbij verging deelden wij reeds mede. Reeds in 1871 schreef hij een inleidend woord van een uit het Duitsch vertaald werkje over „De Arbeiderskwesitie en de kerk”. En in „Ons Program” worden tal van artikelen aan dit onderwerp gewijd.

Lang voor de zweep der arbeidersbeweging zich liet gevoelen, reeds in 1874 drong Dr. Kuyp er aan op een Wetboek voor den arbeid. Hij stemde in met hetgeen in 1875 een Duitsch geleerde, Von Sybel, schreef: „Wanneer het voortbrengen en verkrijgen van rijkdom in strijd komt met het eigenlijk doel der nijverheid, namelijk de middelen te erlangen ter bevordering van gezondheid en arbeidskracht, van ontwikkeling, beschaving en weldadigheid, dan moeten de volkshuishoudkundige wetten wijken voor hogere wetten en is de menschelijke maatschappij, de Staat, niet slechts bevoegd maar ook verplicht, die onderwerping aan hooger wet van ieder onderdaan te eischen en des noods af te dwingen.”

De pleidooien die Dr. Kuyp er voor sociale wetten in ons Parlement deed hooren, werden door Dr. Bronsveld in zijn „Stemmen voor Waarheid en Vrede” in 1875 met ingenomenheid begroet. Dr. Kuyp er” heeft (met zijn aandringen op een Wetboek op den arbeid) waarlijk niets ongerijmds gevraagd; en aan zijn uitgesproken verlangen zal toch, vroeg of laat, voldaan moeten worden”, zoo luidde het in de Kroniek van genoemd maandschrift. De Kamer was in 1874 nog zoo ver niet om dit te erkennen.

Dr. Kuyp er wees voortdurend op tweeërlei democratie. Wie meenen dat de democratie daarin bestaat, dat één klasse uit het volk, die der arbeiders, over alle andere zal kunnen heerschen, verschillen van hen, die er voor strijden, dat het volk in al zijn rangen en standen de door den graad van volksontwikkeling geëischte invloed op het Landsbestuur verzekerd is. Steeds waarschuwde Dr. Kuyp er tegen een democratie die, in de Revolutie geworteld, voert naar een Staats-

socialisme, dat de energie en veerkracht bij de natie uitbluscht en eenzijdig maakt door de stoffelijke zijde van het sociale vraagstuk voorop te plaatsen.

Dr. Kuyper wilde wel een „menschwaardig bestaan” voor den arbeider; de stoffelijke belangen van den werkman mochten niet verwaarloosd worden. Maar de geestelijke belangen voorop! Daarom werd den Christelijken werklieden, die zich in *Patrimonium* vereenigd hadden, in de eerste plaats hun roeping voorgesteld ten opzichte van de opvoeding en het onderwijs hunner kinderen. „*Patrimonium*”, die naam beteekent „vaderlijk erfdeel” en de Gereformeerde vaders lieten aan het nageslacht geen schatten van geld, maar wel rijke geestelijke goederen na, waarin de beloften van dit en van het toekomstige leven vereenigd zijn. Vandaar dat de geestelijke belangen op het program van „*Patrimonium*” de eerste plaats innemen.

Dat Dr. Kuyper ook als prediker niet alleen bij zijn intrede te Amsterdam, maar ook telkens bij de bediening des Woords de sociale nooden besprak, blijkt uit hetgeen een liberaal blaadje in N.-Holland een 45 jaar geleden schreef, hetwelk luidt:

„Wie voor een of twee jaren zich des Zondagsvoormiddags in de hoofdstad bevond en daar eenige Prot. Kerken bezocht, zou het niet ontgaan zijn, dat de grootste aandrang van toehoorders daar gewoonlijk werd opgemerkt, waar Dr. Kuyper de godsdienstoefening leidde. Wie dan daarenboven de moeite nam, een onderzoekenden blik te laten gaan langs de dichte drommen, die met inspanning luisterden naar de stem des predikers, zou tevens hebben bespeurd, dat de z.g. lagere volksklasse, of liever die der werklieden, er ruimschoots was vertegenwoordigd. Elke staanplaats zelfs, binnen het bereik van ’s leeraars stem, was bezet, en aan de gansche houding der luisterende schare was wel te zien, dat het woord der vermaning hier niet, als een galmend gerucht, ledig de zielen voorbij ging.

De oorzaak van dit ongemeen succes? Vooreerst was die wel te zoeken in de richting, van welke Dr. Kuyper een der voornaamste woordvoerders is en die, gelijk bekend is, in de Amsterdamsche Gemeente boven drijft, en haar aanhang vindt bij de arbeidersbevolking. In de tweede plaats in het merkwaardig redenaarstalent van den spreker, dat indruk maken moest op alle toehoorders, ook op hen wier godsdienstige denkwijze van de zijne verschilde. Maar hoofdzakelijk in de omstandigheid, dat Dr. Kuyper zoo juist den

toon wist te treffen, die weerklink vindt in de harten dier min bevoor-rechten, dier arbeiders, met wier zorgen hij sympathiseerde, wier gemoedsleven hem belang inboezemde, wier welzijn hem ter harte ging; dat hij er zoo meesterlijk in slaagde, het woord van troost en bemoediging te vinden, dat hen wapenen moest in den vaak moeilijken strijd tegen ontbering en kommer."

Van lieverlede vestigde zich onder de belijders des Heeren in deze landen de overtuiging, dat men met het oog op het steeds meer op den voorgrond treden van het sociale vraagstuk, geroepen was, om over de oplossing daarvan, met elkander in een congres te beraadslagen.

Toen in 1891 het eerste Christelijk Sociaal Congres te Amsterdam saamkwam, sprak het van zelf, dat deze vergadering Dr. K u y p e r tot voorzitter hebben zou. Hij opende haar dan ook met een rede, die tot titel draagt: „Het sociale vraagstuk en de Christelijke religie". Daarin wordt de ernstige vraag gesteld: Wat den belijder van den Christus te doen staat, met het oog op de sociale nooden van dezen tijd? Wij laten hier een resumé volgen van het openingswoord van Dr. K u y p e r.

3. *Openingsrede van het Christelijk Sociaal Congres.*

Dr. K u y p e r begon zijn belangrijke rede, welke zijn program bevat in zake de sociale quaestie, met een historisch overzicht van hetgeen èn in het buitenland en in Nederland op dit terrein gearbeid was. Wat ons land betreft wordt aangehaald wat Bilderdijk reeds in 1825 de lagere bevolking toezong:

't Is armoê en verval waar g' in verkwijnt en zucht,
Daar weelde tergend brast *van uwer handen vrucht*;

en die de valsche weldadigheidstheorie ten toon stelde met de verzen:

Ja, 't land bezwijkt van de armen.
Naar Frederiksoord daarmêe, dan zijn we er van verlost.
't Is rasphuisboeverij waarover we ons erbarmen.
Wien is 't niet reeds te veel wat *eerlijke* armoe kost?
Zij hongeren, ja, 't is waar, *zij vinden niet te werken*,
Doch waartoe zijn ze nut, zoo 't werk voor hen ontbreekt?

Vijftien jaar later geeselt D a C o s t a in zijn *Lied van 1840*, de

„oppermacht van 't geld” en teekent den nood, die te komen stond in deze tegenstelling:

Hier weelde ontwassen aan zichzelf, van buiten bloeiend
 En schitterend van jeugd, maar innerlijk verschroeiend
 En sapbedervend als een kanker, en of 't waar!
Der standen evenwicht verbrekend..... Daar
 Gemor bij d'arbeid, *die geen brood geeft*; jokdierbanden
 Geworpen om den hals van vrijen, waar de wanden
 Van hitte blaak'ren dag en nacht, en eeuw'ge rook
 De steden zwart verwt, en *de ziel verstikt* in smook.

Zoo dichte Da Costa een kwart eeuw voordat Marx te Londen de Internationale stichtte. In 1853 joeg Groen van Prinsterer de deftige heeren van het Binnenhof schrik aan door zijn krasse verklaring: „Tegenover de socialistische begrippen lette men op den inderdaad *kommervollen toestand* der lagere bevolking, en zij bovenal indachtig aan het nadeel, hetwelk de hogere standen door *zedebederf* en *valsche wetenschap* bij het volk hebben gesticht.” Hij sprak uit, dat in het socialisme „*een waarheid gemengd ligt*, die het kracht geeft; men moest trachten naar „verbetering ook van de *materieele* toestanden, wier verkeerdheid de kracht der socialistische dwaling verdubbelt”, en verkondigde: „Het Socialisme vindt zijn oorsprong in de Revolutie”, en is „alleen door het Christendom verwinbaar”.

Van de erkenning van het verband tusschen het sociale vraagstuk en de Christelijke Religie, ging het Congres uit. En daarom betoogt Dr. Kuyp er hoe deze twee in elkander liggen gestrengeld.

In het paradijs ontving de mensch den last, om deze stoffelijke wereld te bewaren en te bebouwen. Ze was geschapen om „vervolmaakt” te worden.

Deze regel gaat evenzeer door voor ons persoonlijk als voor ons saamleven met anderen. Wij moeten waken, bidden en strijden. Schande is het voor ouders zoo ze hun kinderen in hun natuur laten opgroeien. En zoo is het barbaarsheid, wanneer de menschenlijke samenleving aan het verloop der natuur wordt overgelaten, geen staatsmanskunst tusschen beide treedt, om uit het saamleven een *gemeenschap* te doen opkomen en deze dan te veredelen.

Was er geen zonde, dwaling, egoïsme en misdaad, dan kon de saamleving rustig voortgaan en tot volkomener geluksstaat leiden. Maar nu gaf de zonde bij de niet weg te nemen ongelijkheid tusschen

mensch en mensch, den sterkere een overwicht over den zwakkere, wyl alle magistrale ordinantie zoo werd gebogen, dat voor den sterkere het profijt voor den zwakkere de schade was. En dit niet omdat de machtigere slechter was dan de zwakkere; want nauwelijks kwam er een uit de lagere klasse naar boven, of hij deed even hard, ja nog harder, aan het goddelooze onderdrukken van zijn vroegere standgenooten mede. Men eerde den mensch niet als naar den beelde Gods geschapen, rekende niet met de majesteit des Heeren, die alleen machtig is om een zondig geslacht door genade in toom te houden. De Prediker klaagt: „Ik zag aan al de onderdrukkingen, die onder de zon geschieden, en zie, er waren tranen der verdrukten, en aan de zijde hunner verdrukters was macht; *maar zij hadden geen trooster.*”

Naboth wordt vermoord, opdat Izebel zijn akker bij het koninklijk park zou trekken. Een staat van zaken, door onzen Heiland gebrandmerkt in de gelijkenis van den rijken man en den armen Lazarus, waartegen Jacobus den apostolischen banvloek slingerde:

„Welaan nu, gij rijken, weent en huilt over uwe ellendigheden die over u komen zullen.”

Dr. K u y p e r schetst den tijd van het Heidensch Rome; ook *toen*, gelijk als nu, het evenwicht der standen verbroken; tartende weelde naast schreiende nooddrufft, en als gevolg daarvan: bederf in het staatsbeheer en de door nood en hartstocht vervoerde menigte elk oogenblik gereed tot opstand, moord en plundering.

Er was in Bethlehem een licht opgegaan en van Golgotha een stervenskreet vernomen, waardoor nieuwe hoop voor de volkeren gewekt werd. Maar men verlage den Christus Gods niet tot een *social* hervormer. *Heiland der wereld* was Zijn eeretitel. Nooit is in onzen Heiland de wreedheid van den Socialist gevonden, die, om lotsverbetering in deze korte poos van ons *tijdelijk* aanzijn, wild en woest alle uitzicht op een heerlijkheid, die eeuwig duren zal, afsnijdt. Jezus leerde aan alle macht onderworpen te zijn, en de arme Lazarus zal zijn wrake hebben, niet terwijl hij van de brokskens leeft, die van de tafel des rijken vallen, maar als die rijke eeuwige smart lijdt, en hij wordt vertroost.

De kracht der dwaling brak de Christus door voor de zonde zijn bloed te vergieten en Zijn heiligen Geest uit te storten. De dienst van Mammon gaf hij aan de verachting zijner volgelingen prijs. Hij

maande om geen schatten te vergaderen die door mot en roest ver-teerd worden; Hij wees den rijken jongeling af, omdat deze niet beslissen kon *al* zijn goed te verkoopen en aan de armen te geven. De Heere had ook medelijden met de rijken, want hun Mammondsdienst was zoo hard. Alleen waar geldbezit tot woeker en hardheid leidt, toornt Hij. Bij de armeren sluit Hij zich aan. In een stal wordt Hij geboren; Hij heeft niet waar Hij het hoofd nederlegge. Zijn apostelen moeten uitgaan zonder buidel, zonder male. De schare die de wet niet kent, stoot Hij niet af. De rookende vlaschwick bluscht Hij niet. De kranken geneest Hij. Als de schare honger heeft, ook al hongert ze nog niet naar het brood des levens, reikt Hij haar overvloed van brood en visch. En zoo leert ook de apostel, dat zij die rijk willen worden in den strik vallen van allerlei booze begeerlijkheid, *omdat de geldgierigheid de wortel van alle kwaad is.*

Maar ook de armere heeft te behartigen, dat hij niet vragen zal, wat zullen we eten, of wat zullen wij drinken, of waarmede zullen wij ons kleeden? Want al deze dingen zoeken de Heidenen, uw Hemelsche Vader weet dat gij al deze dingen behoeft." Vlak omgekeerd als onze socialisten leert Hij: „Zoekt *eerst* het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid en al deze dingen zullen u toegeworpen worden." Daardoor wordt de wortel der zonde doorsneden. En de Heere betoont daarbij een toewijding, een zelfverloochening, een Goddelijke ontferming, die eerst balsem in de wonde der lijdende menschheid giet, en dan eindigt om voor armen en rijken ter slachtbank te gaan, als het Lam dat stom is voor dien die het scheert.

Hierbij liet de Heere het niet. Jezus organiseert Zijn kerk, die op drieërlei manier invloed zou uitoefenen op het sociale leven. Door den *dienst des Woords* moest geldzucht bestreden, den arme en verdrukte vertroost, en in ruil voor het lijden van dezen tijd op een eindelooze heerlijkheid gewezen. Door den *dienst der barmhartigheid*, behoorden de armen geholpen te worden, opdat onder de geloovigen niemand gebrek lijden zou, en tegenover het verschil van stand was de *Gelijkheid der broederschap te stellen*. Bij het Heilig Avondmaal worden rijken en armen aan één Disch vereenigd, ter symbool der eenheid, niet slechts van „kinderen der menschen", maar ook van onder ééne schuld bezwijkende en door één offerande verlostte gemeente.

De nieuwe maatschappij die na de stichting van Christus' Kerk verrees, beantwoordde niet aan dit voorgestelde ideaal, maar toch

werden de sociale toestanden draaglijker. Het eeuwig welzijn begon meê te wegen. De slavernij werd in haar wortel geknakt. Voor wees en arme ging men zorgen. Het woekeren werd verboden. Men kwam op beteren weg. Helaas werd de bekeering van Constantijn voor de Kerk het sein om te huwen met de wereldmacht, en daardoor sloop de wereld weer in de Kerk. In steê van discipelen, zonder male of buidel, rijk gedoteerde kerkprinsen, huizend in prachtige paleizen; aan het hoofd der Kerk een reeks Pausen, waarvan sommigen meer op paganiseering der Christenheid dan op kerstening der wereld bedacht schenen. Dit bederf werd in de landen der Reformatie wel gestuit, maar niet bedwongen; het kankerde in de Roomsche gebieden voort, zoodat ten leste vorstenabsolutisme en aristocratische trots de spanning in het leven riepen, welke uitliep op de Fransche revolutie.

Deze revolutie stichtte geen kwaad omdat ze den derden stand boven adel en geestelijkheid plaatste, maar wyl zij de majesteit des Heeren uitwierp om uit den vrijen wil het gezag op te bouwen. Had de Christelijke Religie de ontferming van Gods liefde de wereld ingedragen, de Fransche Revolutie stelde daartegen het egoïsme van den om bezit worstelenden hartstocht. Niet dat de jacht naar het geld in haar programma stond, maar het systeem moest op kniebuiging voor den Mammon uitloopen, doordien het den horizon van een eeuwig leven afsneed en een lagere sfeer schiep, waarin geld de waardemeter zijn zou. Alle verrekenbare waarde viel naar den kant der grootere en kleinere kapitalisten, om voor de breedere onderlagen der maatschappij slechts zooveel over te laten, als strikt noodig bleek om deze instrumenten van kapitaalvoeding in stand te houden.

Dat zelfde systeem deed de *Sociaal-democratie* geboren worden, met haar proclameeren van een komende revolutie. Vrijheid, gelijkheid en broederschap, had de Fransche Revolutie in haar banier geschreven. Doch de „gelijkheid” liep uit op steeds stuitender *ongelijkheid*, en voor „broederschap” kreeg men een vernieuwde opvoering der fabel van de wolf met het lam. De aristocratie van het geld ging de overgrootere meerderheid den voet op den nek zetten. En de socialisten eischten: „geef ons, óns óók, de stem in het kapittel die ons toekomt, dan zullen wij een geheel andere sociale huishouding leveren, die ons eindelijk in den schoot werpt, wat de fraaie theorie der Revolutie ons beloofde, maar nooit schonk.”

Op het standpunt der Revolutie heeft men, zoo sprekend, gelijk. En als men de Sociaal-democratie verwijt, dat ze desnoods geweld zal gebruiken, dan kon hierop geantwoord, dat ook de mannen der Fransche Revolutie door het vergieten van stroomen bloeds hun triump hebben behaald

Uit de gevolgen dier Revolutie is door reactie een derde iets geboren: de *Sociale quaestie*, die niet in socialistischen geest behoeft opgelost te worden. Er moet erkend, dat de tegenwoordige toestand *onhoudbaar is*, en dit niet uit *bijkomstige* oorzaken, maar uit een fout in den *grondslag* van ons maatschappelijk samenleven. Acht men het kwaad te bezweren door vromer zin, door vriendelijker bejegening of milder liefdegaven, er kan dan van een religieuse en een philanthropische quaestie niet van een *sociale* quaestie sprake zijn. Die ontstaat alleen als men een andere inrichting van het maatschappelijk gebouw noodig acht.

Als het ideaal van het Evangelie ons bezielt, moet erkend, dat het op aarde al minder een hemel, al meer een hel wordt. Onze maatschappij ligt voor den Mammon gebogen en door de prikkel van het brutaalst egoïsme, waggelen de fundamenten der aarde. Zóó behoeft het *niet* te blijven; het *kan* beter worden. Die beterschap ligt op *socialistischen* weg, waaronder men niet te verstaan heeft het programma der Sociaal-Democratie, maar alleen uitspreekt, dat onze vaderlandsche maatschappij „geen hoop zielen op een stuk grond” is, maar een van God gewilde *gemeenschap*, een levend *organisme*. Die waarheid is door de Fransche Revolutie miskend, en tegen het individualisme door de Revolutie gepredikt, is de sociale beweging van dezen tijd gekeerd.

Dr. Kuyper betoogt voorts dat een sociale quaestie niet te huis hoort bij Jan Rap en zijn maat. Mannen van aanzien, van hooge inborst, van veel talent hebben voor hare oplossing geijverd. Het radicaalst denkt in deze richting de *Nihilist*, die, ziende hoe alles in ons menschelijk leven saamhangt, geen redding mogelijk acht als er maar iets van onze doodgeloopen beschaving staan blijft; letterlijk moet alles vernield, er moet niets (*nihil*) overblijven. Minder radicaal is de *Anarchist*, die het kwaad alleen zoekt in de Overheid; alle gouvernement moet weg. Nog minder radicaal zijn de *Sociaal-Democraten*, die èn staat èn maatschappij willen behouden, maar een staat die huisbezorger der Maatschappij zal zijn. *Kathedr* — of *Staats-*

socialisten verlangen dat het Staatsgezag hoog *boven* de Maatschappij sta; het gezag moet de beweging der Maatschappij leiden — het denkbeeld door von Bismarck voorgestaan. Dan komt de *historische school*, die de illusie bestrijdt, dat de bestaande toestanden een absoluut karakter dragen zouden, en op wijziging der rechtsverhoudingen aanstuurt. De *minder doctrinaire Liberalisten* toonen neiging om tot behoud van het bestaande, de hoog noodige concessiën te doen, of om in *radicaler* richting, door sterking van den politieken invloed der lagere klasse, voor deze klasse tot lotsverbetering en voor de bezittende klasse tot inkrimping van de haar zelve schadelijke privilegiën te geraken. En dan heeft men nog de *Pessimisten*, die wel zien dat er in het huis der moderne beschaving iets smeult, een begin van brand is ontstaan, en dat als het vuur niet gestuit wordt, de vlam eener alles vernielende revolutie straks laaie zal uitslaan, maar *blusschen* voor onmogelijk verklaren. Met Stoïcijn-sche kalmte profeteeren zij, dat gelijk eens de Oostersche, daarna de Romeinsch-Grieksche, zoo ook de moderne beschaving voor het Nirvâna (wegzinken in het niet) bestemd is.

Uit het wortelbeginsel der Revolutie spruit het individualisme van het liberalisme voort. Daarnaast loopt nog een andere lijn, waarop men niet alleen God en Zijn orde op zij zet, maar ook een nieuwe orde van zaken schept. Dit doet de sociaal-democratie. Maar ze laat het individualistisch uitgangspunt niet los; onder het sociaal gebouw moeten de palen van de volkssouvereiniteit, dus van den individueelen wil, geheid worden.

Welke houding nu aan te nemen? We mogen niet als de Priester en de Leviet voorbij gaan, maar als de barmhartige Samaritaan hebben wij ons te ontfermen. Het mag niet vrijgepleit in den naam des Heeren, dat waar onze Vader in de hemelen met mildheid en overvloed spijs uit den akker doet voortkomen, door *onze* schuld dit rijke goed zoo *ongelijk* verdeeld wordt, dat terwijl den één de broodkruimels steken, de ander met leege maag naar zijn stroozak moet, of, soms nog dien stroozak moet derven. Als men zulke misstanden met Jezus' Woord: *de armen hebt gij altijd bij u*, wil verdedigen, dan protesteert Dr. Kuypere tegen zulk misbruik der Schrift.

Er moet *nog meer* gegeven, maar barmhartigheid die alleen *geld* en niet *zich zelve* weet te geven, is de Christelijke liefde niet. De Christus en na Hem Zijn apostelen en vóór Hem Zijn Profeten namen

het steeds op *tegen* wat machtig was en weelderig en *vóór* den lijdende en verdrukte.

Nog grooter, ontzettender is echter de *geestelijke* nood van ons geslacht: de *demoralisatie* die achter dien nood aankomt, God vloekt en het kruis van Golgotha hoont, om al wat er wilds en dierlijks in ons schuilt, in vlam te zetten.

Zou men niet zeggen, dat deze woorden nu 28 jaar geleden gesproken, slaan op den toestand dien wij thans beleven? Toen hadden de uitbarstingen der revolutie nog niet plaats gehad, die Rusland voor een groot deel hebben verwoest, Duitschland en Oostenrijk zoo teisteren en de andere landen zoo ernstig bedreigen.

Dr. K u y p e r liet daarbij het ernstig verwijt hooren:

„Nu pas onze eerste zwakke poging om in een Sociaal Congres den doodsnoed der maatschappij onder de oogen te zien, waar reeds voor twintig, dertig jaar onze Christelijke denkers zich hadden moeten opmaken, om met iets van den ernst en den wetenschappelijken zin van een Marlo en Schaeffle de diepte van dezen noodstand te peilen.”

Er is zooveel schade in te halen. Vooreerst hebben wij den nadruk te leggen op de majesteit van Gods gezag en de absolute geldigheid van Zijn ordinantiën.

Ten tweede mogen wij met den Sociaal-democraat den Staat niet in de Maatschappij laten opgaan, evenmin als met de Staats-socialisten de Maatschappij in den Staat.

Wordt ten derde gevraagd, of de Maatschappij een *samenstel van individuën*, of een *organisch lichaam* is, dan moet de Christen zich aan de zijde der sociale beweging en tegenover het Liberalisme plaatsen. Het menschedom is uit éénen bloede geschapen en in één verbond saamgevat.

Roept dan voorts de Pantheïst en den Pessimist, dat de loop der historie niet is te breken, en een ijzeren *Noodlot* het leven beheerscht, dan is het plicht met Gods Woord de valsche theorie van het Noodlot te weerstaan, met onze Belijdenis Gods Voorzienigheid ook op maatschappelijk gebied te eeren en evenzeer te strijden tegen wat onhoudbaar, als te bouwen wat goed werd bevonden.

Of zoekt de doldriftige ijveraar door wilde revolutie alles omver te werpen om dan het nieuwe getimmerte te doen verrijzen, dan hebben we kloek alle daad van geweld tegen te staan, om te eischen,

dat alleen aan den draad der historische ontwikkeling, door geleidelijken overgang en in den wettigen weg, mag voortgesponnen.

Bij de vraag omtrent den eigendom heeft de Christen te getuigen, dat van absoluut eigendom er alleen bij God sprake kan zijn, dat al ons eigendom slechts *rentmeesterschap* is, zoodat God alleen ons van de verantwoordelijkheid over dat beheer kan ontslaan, en dat men nooit een ander beheerschrecht *kan* hebben, dan in verband met den organischen samenhang der menschheid. Gemeenschap van goederen is buiten gesloten, maar evenzeer elke inbeelding, alsof gij over het uwe, alsof ge er God over waart, kunt beschikken, zonder rekening te houden met anderer noodèn.

Is verder door de mannen der Landnationalisatie een geschilpunt gemaakt van den *Bodem*, dan voegt het niet hierover laatlunkend te lachen. Men mag los bezit en landbezit niet over één zelfde kam scheren.

In Israël is de vruchtbare akker *aan heel het volk* gegeven, opdat alle stand er van leven zou; elke agrarische regeling die met deze ordinantie niet rekt, is verderfelijk.

Op elk punt schier geeft Gods Woord aanwijzing voor de sociale quaestie. Denk aan het *Huisgezin*, dat men wil vernietigen; aan het *Huwelijk*, dat men in vrije liefde gaat omzetten; aan den *Familieband*, dien men door afschaffing van alle erfrecht wil ontbinden; aan de *Geboorten*, die men wil beperken. Daarom mag men Kolonisatie niet tegenstaan.

Wat den arbeid betreft staat geschreven:

„In het zweet des aanschijns zult gij uw brood eten”; maar ook: „De arbeider is zijn loon waardig”. Den werkmán als „een stuk gereedschap misbruiken, is een aanranden van zijn menschen waarde.”

De Overheid mag de taak van gezin en maatschappij niet overnemen. Zoodra er uit aanraking der verschillende levenskringen botsing ontstaat, moet zij het vuistrecht van den sterkste terugdringen door handhaving van het recht Gods.

Een wetboek *voor den Handel*, roept ook om een wetboek *voor den Arbeid*.

Maar *het eeuwige leven* blijve op den voorgrond staan. Of de socialist dan smaalt op het afschepen van den arme met „een wissel op de eeuwigheid”, de feiten weerspreken dien laster. Wie onze Christelijke

gezinnen kent, weet wat de vreeze Gods ook bij een sober deel vermag.

Wreed is de moderne richting op den Kansel en de Overheidsschool, die ons volk van dit verheven standpunt naar de laagte trokken.

Dan volgt een opwekking om te luisteren naar de welsprekende roepstem van den barmhartigen Samaritaan, te letten op het exempel des Heeren, om mede te lijden met de lijdende broederen, en de daad bij het woord te voegen, immers de arme kan niet wachten, tot de herstelling van het gebouw onzer maatschappij is afgeloopen.

Het kan ook zijn dat de lang getergde God, in Zijn rechtvaardig oordeel, voor een niet verre toekomst, zeer bange dagen over ons gehengd had. Maar het staat vast: zal er voor onze felbewogen maatschappij nog redding dagen, zoo moet die van den Christus komen.

Nog eens: is het niet alsof Dr. K u y p e r nu 28 jaar geleden deze dingen gesproken heeft, voor den tijd dien wij thans beleven?

4. *Christus en de sociale nooden.*

In het voorjaar van 1894 verschenen in „De Standaard” artikelen over „Christus en de sociale nooden”.

Dr. K u y p e r werd tot het schrijven van die artikelen gebracht door critiek die in „De Nederlander” over zijn uitlegging over den tekst „Zalig zijn de armen van geest” enz. gegeven was, onder den titel van „Een heele of een halve Christus?” Op die critiek was door Dr. K u y p e r eerst niet geantwoord, omdat een ernstige krankte hem te Brussel had overvallen en er maanden verliepen eer hij in staat was weer de pen op te vatten. Doch gelukkig hersteld gevoelde hij daarna dat de schrijver in „De Nederlander” een antwoord hebben moest.

In April van hetzelfde jaar was Dr. K u y p e r tot afgevaardigde van het district Sliedrecht gekozen en daardoor kwam de leiding der Antirevolutionaire partij in het Parlement voor zijn rekening. De leiding was moeilijker te geven dan te voren; immers sedert 1891, mede door datgene wat op het Christelijk Sociaal Congres was besproken, kwam het sociale vraagstuk de aandacht vragen, terwijl te voren de Rechterzijde zich vooral op de Schoolquaestie geworpen had. De antirevolutionaire partij moest dus op dit voor haar zoo goed als

nieuw terrein leiding ontvangen. Daaruit verklaren wij de artikelenreeks: „Christus en de sociale nooden”.

De volgende grondgedachten worden daarin ontwikkeld: De geldzucht als zoodanig is onheilig; de dienst van Mammon, staat tegen den dienst van God over. De schat, die werkelijk rijk maakt, ligt op geestelijk gebied. En om vrij tegenover Mammon te blijven, heeft men zijn behoeften in te krimpen en zijn vertrouwen niet op het schepsel maar op den Schepper te stellen. Maar wat nu te doen met het bezit, met het goed en het goud, waarover ge meester zijt? Dr. Kuyp^{er} betoogt, dat te dien opzichte in de Bergrede drie uitspraken voorkomen: 1e. Sta niet te sterk op uw eigendomsrecht; 2e. leen aan wie uwe hulpe inroept, en 3e. geef aalmoezen.

Gemeenschap van goederen predikt de Heere niet. Hij onderstelt veeleer, dat de ongelijke verdeling van het bezit zal stand houden. Ook mag niet gezegd, dat de Heiland het ongelijk bezit slechts voorloopig aanvaardde, maar op gelijkheid van bezit aanstuurde. Dit laatste kan niet omdat de Christus in de Bergrede den grondslag van het Koninkrijk der hemelen in zijn aardsche regeling teekent en dus uitspreekt wat geldt tot Zijn wederkomst. Dit blijkt uit Matth. 25, waarin verklaard wordt, dat in den dag des oordeels hij die den naakte gekleed en den hongerige gespijzigd heeft, ten leven zal ingaan. Dit zou geen zin hebben indien Jezus' bedoeling geweest ware, dat zijn discipelen aanstonds gelijkheid van bezit moesten invoeren. De Christus onderstelt dat de ongelijkheid van bezit tot Zijn wederkomst zal aanhouden. Maar Hij heeft gewild, dat ook op het gebied van het bezit, niet de nijd, maar de liefde zou heerschen en dat deze liefde zooveel mogelijk de ongelijkheid zou vereffen.

Jezus zegt niet, dat alle geld, dat de rijkere voor levensgenot of eerbetoon besteedt, weggegooid is, en dat al wat men niet noodig heeft voor het dagelijksch brood, moet weggegeven worden. Op de bruiloft te Kana staat Jezus niet op, om te zeggen dat men water inplaats van wijn zal drinken en het geld den armen geven. Ook wijst de Heere de spilling van een nardus die 300 denariën waard was, niet als verspilling af. Dat deed Judas, terwijl Jezus omgekeerd antwoordde, dat Maria's daad haar eerde.

Maar wel bestraft Jezus het bezit van geld en goed als de mensch er mee omspringt als een hond die een hoop kluiven vindt, en, al kan hij ze zelf niet goedschiks verorberen, toch gromt en bromt, als

andere honden er uit honger op afkomen. Van daar Jezus' eerste stelregel: „Zoo iemand met u rechten wil en uwen rok nemen, laat hem ook den mantel". Een Jood droeg twee kleedingstukken: op zijn bloot lijf een wollen hemd met mouwen, dat hier „een rok" heet, en daarover heen een vierkanten doek, dien hij als reisdeken omsloeg, en dat is hier de mantel. Deze uitspraak klinkt dus zoo scherp mogelijk. Er is geen sprake over een rechtsgeding voor den rechter over een lapje grond, of over een lam, veel min over paarden en juweelen, maar over het allernoodigste, over kleeren die men aan het lijf draagt. En nu is de neiging van ons hart, om met zekere geraaktheid voor ons recht op ons bezit op te komen, in 'sHeeren oog zoo verkeerd, dat Hij Zijnerzijds den regel stelt: als iemand u zelfs uw kleed aan het lijf wil betwisten, geef dan toe, en gun hem zelfs meer dan hij eischt, opdat ge door heel uw houding hem moogt beschamen, en alzoo het onrecht stuiten in zijn hart. Niet de hebzucht moet de hebzucht, maar de gelatenheid en het stille dulden de macht van het onrecht overwinnen.

De tweede uitspraak van Jezus raakt het *leenen*. Leenen is iets anders dan aalmoezen geven. Het is een te groote ongelijkheid in het bezit *tijdelijk* vereffenen. Reeds Johannes de Dooper had den stelregel gezet: „Wie twee rokken heeft, deele mede, die er geen heeft, en die spijsze (d.i. wie een *dubbel deel spijszen*) heeft, doe desgelijks." In de wereld ziet men gedurig dat er twee menschen naast elkander staan, waarvan de één twee bedden heeft om op te slapen, twee kleedingstukken om aan te trekken, twee deelen voor zijn honger, terwijl de ander staat *zonder* bed om op te liggen, *zonder* kleed om zijn naaktheid te dekken, en *zonder* spijs voor zijn honger. Dit schreit ten hemel. Van weelde-artikelen is hier geen sprake, alleen van dingen die onmisbaar zijn. En daarom eischt het Evangelie, dat gevoel van menscheijkheid en liefde deze ongelijkheid vereffenen. Zulke ongelijkheid is zondig als ze onder Christenen voortduurt. In dien zin moet men het leenen verstaan. Niet alsof wie *f* 1000.— bezit aan den eerste den beste die om *f* 300.— komt vragen, dat geld geven moet. De bedoeling is, dat waar nood bestaat door tijdelijke ongelegenheid, zoodat men geen aalmoes maar toch hulp behoeft, ge uw hand niet terugtrekt maar uw broeder zoo helpt, dat hij uit den nood is en straks door teruggave zijn schuld kwijte.

Het derde wapen tegen de ongelijkheid is de *aalmoes*. Deze moet

vrucht zijn van een beweging der barmhartigheid in het gemoed. Dat thans de *aalmoes* een vernedering dunkt, is onze schuld, omdat wij, Christenen, meê hebben geholpen om de aalmoezen te verlagen tot een hoonend teeken van minderheid, waarmeê we den arme kwetsen. Maar een aalmoes is op zich zelf beschouwd evenmin vernederend, als wanneer iemand u redt, als ge in het water valt, of zich over u ontfermt, als ge hulpeloos op het ziekbed ligt. Daarom dringt de Heere er zoo op aan, dat alle vertoon bij het geven verneden worde. Als grondregel geldt hier Matth. 9 : 13: „Ik wil barmhartigheid en geen offerande.” Een regel die door den Christen en door de Kerk door haar koele, stroeve, vaak vernederende „bedeeling” verkracht is en nog verkracht wordt.

Het staat dus vast dat de Christus tot op zekere hoogte gelijk-making van het bezit gewild heeft. Geen communisme, dat dan ook blijkens Petrus’ zeggen tot Ananias: „Gebleven zijnde, was het niet het uwe, en verkocht zijnde, was het niet in uwe macht?” in de eerste Jerusalemsche gemeente niet bestond. Maar wel rekene gelijk-making voor de gewone behoeften des levens. *Woning, bed, kleeding en dagelijksch brood*, moet niet schraal, maar zóó, dat aan de behoefte voldaan is, aan allen gemeen zijn — en dit niet door dwang, maar door de macht der ontferming.

Dát is het recht, dat de arme om Christus’ wil op den meer bezittende heeft; de meer bezittende, die hierin te kort schiet, is niet alleen onbarmhartig, maar doet onrecht en zal van dat onrecht de straf in de eeuwige pijn dragen.

Dat deze vier grondregelen geen bijzaak zijn, maar den wortel der zaak raken, is uit Matth. 25 te bewijzen. Als Christus in het laatste oordeel allereerst daaruit oordeelen zal, of we de naakten gekleed en de hongerigen gespijsd hebben, dan volgt hieruit, dat deze *grondgedachten* over de sociale verhoudingen, tevens *hoofdgedachten* in de leer van Jezus’ Koninkrijk zijn.

De Socialist beschouwt den socialen nood op zich zelf en wil uitsluitend in stoffelijk opzicht den nood der armeren lenigen om hun een meer „menschwaardig bestaan” te bereiden. Wel wordt er bij gevoegd, dat dit tevens strekken zal om den gedrukte *zedelijk* en *redelijk* te verheffen, maar men beperkt ook zoo den gezichtseinder tot *dit* leven. Met den mensch geroepen tot eeuwige heerlijkheid

wordt niet gerekend en juist hierdoor aan zijn *hooger* „menschwaardig bestaan” niet gedacht.

De Christus verzet zich wel tegen de sociale overmacht van het geld, zoekt de zondige ongelijkheid te temperen, schaart zich aan de zijde van de kleinen der aarde; doch nooit anders dan *in verband met het Koninkrijk der hemelen*.

De Heere heeft diepe ontferming voor de lijdenden maar veel banger is Hem „de eeuwige pijn”, „de hel”, „de worm die nooit sterft”, „het vuur dat niet uitgebluscht wordt.”

De sociale hervormers, die zich op Jezus beroepen en geen ander wit kennen, dan om op aarde den druk weg te nemen, miskennen Jezus’ bedoelen. De klove die ons van de Socialisten scheidt, blijft, dat zij en wij deernis hebben met het lijden der verdrukten; dat zij en wij trachten dezen toestand te beteren; dat zij en wij daarbij ons tegen den Mammon over stellen — maar dat zij niet zoeken te redden van *het eeuwig verderf*, terwijl wij als belijders van den Christus, ook den strijd tegen sociale ongerechtigheid slechts voeren in verband met het *Koninkrijk der hemelen*. Daarom staat ook in Patrimonium’s program het geestelijk element op den voorgrond.

Organen als het *Dagblad van ’s-Gravenhage* of ook kringen van aanzienlijken, die ons beschuldigen om ons vasthouden aan de sociale beginselen van den Christus, alsof wij zelve Socialisten waren, toonen geen eerbied voor ’s Heeren Woord en geen besef te hebben van de beteekenis van het *Koninkrijk der hemelen*.

Breedvoerig wordt dan verder getoond hoe op dit standpunt op Jezus’ antwoord aan den rijken Jongeling het rechte licht valt, terwijl herinnerd wordt hoe de aanzienlijken ten dage des Heeren, zelfs als ze in Hem geloofden zich min of meer op een afstand van Hem hielden, terwijl de schare openlijk voor Hem uitkwam. Jezus had daarom niets tegen de meer aanzienlijken. Ook hen omving Zijn reddende liefde. Ook bij den rijken Zacheus ging Hij in; maar, en dit teekent, deze was een man, die niet één, maar *vijf* tienden aan de armen gaf. En toch komt over Jezus’ lippen geen woord om Zacheus deswege bijzonder te loven. Maar wel prijst de Heere de offervaardigheid van de arme weduwe, die haar penningskens in de schatkist van den tempel wierp. In de gelijkenis van den rijken man en den armen Lazarus blijkt hoe de zondige ongelijkheid

in het levenslot door de hardheid der bezitters Zijn toorn doet ontbranden.

Dr. Kuyp er heeft voorts een *zacht* verwijt aan de dienaren des Woords die zoo zelden getoond hebben te gevoelen wat snijdende macht de *macht van het Evangelie* is, om eenerzijds de rijken van hun kapitalistische neigingen en de armen van hun socialistische velleïteiten af te brengen. „*Opdat de rechtvaardige zijn handen niet uitstrekke naar onrecht*”, roept Gods Woord, aldus betuigende, dat ook de arme naar de wereld een zondig mensch blijft, en door de terging der wereld tot zonde kan verleid worden. En daarom behooren de dienaren van het Woord des Heeren de sociale nooden niet langer te verzwijgen, maar de bazuin aan de lippen te zetten om Zijn heilig Evangelie, ook met het oog op de aardsche toestanden te doen uitgaan.

Dr. Kuyp er erkent dat zijn woord bij de stembus nu en dan te schrill was, maar waar waren de gegoeden en aanzienlijken, die toen riepen: „Ge spreekt te schrill, laat uwe woorden lieflijker worden, maar hiervoor danken we u, dat ge de grondgedachte van onzen Heiland op sociaal terrein ons herinnerd hebt.” Helaas het mocht niet zijn. Een enkele Zacheüs juichte hem toe, maar de meeste Nicodemussen en Jozefs gingen schuilen. Anderen gingen heftig tegen Dr. Kuyp er te keer. „Zelfs de Rothschilds met hun Titanisch kapitaal hebben onder ons verdediging gevonden” zoo klaagt hij. Daarbij heeft zijn hart geschreid, want dat deerde de eere van onze Belijdenis en slaat den roep van het Evangelie met matheid. En als er dan van Socialisten en Anarchisten een lokkende en tartende stem ook naar onze werklieden en „kleine luyden” uitgaat, om hen van hun God afvallig te maken, hun begeerlijkheid te prikkelen en hun harts-tocht in vlam te zetten, is het dan niet plicht om tegen dat geroep uit de diepte de stem van onzen Heiland te doen weerklinken en ja, hun begeerlijkheid te dempen, maar óók den geest des ontfermens en den toon van heilige sympathie hun op 't hart te doen dringen?

Dr. Kuyp er eert de aanzienlijken onder de Christenen, zij kunnen bij de sociale woelingen een eere voor hun Heiland zijn, maar alleen, zoo ze, als Jezus onverdeeld van hart, hun hand over de schare uitbreiden, roepende: „Deze zijn mijne moeder, mijn broeders en mijn zusters” en ze daardoor weerhouden van begeerlijkheid en onrecht.

5. *Te vermijden klippen.*

Aldus Dr. Kuyp^er. Maar er waren, als er in die richting gestuurd werd, klippen te vermijden. Dr. Kuyp^er wilde wel „in democratische richting sturen”, doch dit beteekende *niet* een streven naar democratie als *regeeringsvorm*, maar een aanhouden op democratisering *van het Parlement*.

Ook daarin was Groen van Prinsterer reeds voorgegaan die eenmaal in de Tweede Kamer verklaarde: „Ik kan de verzekering geven, dat ik, evenals in 1840, ruime invloed der burgerij beschouw als een constitutioneel en echt Nederlandsch beginsel, en dat wij geen terugkeering verlangen der aristocratiën.”

Ook Dr. Kuyp^er wilde, niet klagend maar met geestdrift, sturen in democratische richting, maar te gelijk als Christenen de critiek der beginselen oefenen, opdat ook in dat democratische het *Christelijk* element tot zijn recht zou komen. Maar even beslist als bij den overgang van het politiek bewustzijn des volks uit de *Bourgeois*-periode in de *Democratische* periode toejuichte, even duidelijk moet gewaarschuwd tegen de zeer ernstige gevaren, die in politieken zin het leven in deze nieuwe periode meebrengen. Doch men heeft zich te verheugen met een vreeze, die deels uit *liefde* voor uw volk, maar deels ook uit een *booze consciëntie* voortkomt, gelijk die bij den vader tikt die verzuimd heeft den knaap in het jongelingsleven voor te bereiden, niet wijl zijn kind opwast, maar wijl hij als vader zijn *plicht* niet nakwam. Ruim tachtig jaren zijn gegund geweest, om het Volk van Nederland onder het opgroeien in deugdelijke beginselen te doen rijpen. Het kind, hier het Volk, heeft onder het opgroeien, van vader en moeder zooveel slechte dingen gezien, en is diengevolge in zoo menig opzicht bedorven. Van talen, rekenen, teekenen en om het rek zwaaien heeft het kind alles geleerd; maar de ontwikkeling van het hart bleef achterlijk. Dit hindert zoo sterk niet, zoolang zij hun kind aan den leiband hielden, maar wee hunner als het oogenblik komt, dat zij den volwassen jongeling moeten loslaten. Heilige beginselen kent hij niet. Er vlamt geen vonk van edeler geestdrift. Hij heeft *geen God*. Er zijn nog wel vrome volksgroepen, maar ons Volk als geheel is aan den slecht opgevoeden knaap gelijk en het gaat thans in de gevaarlijkste periode van zijn leven over, zonder hooger beginsel, zijn God niet meer kennend, meest op den lust des

levens, naar het goeddunken zijns harten bedacht. Daarin ligt het ernstige van den toestand. Men zou den overgang in de democratische periode nog met een halve eeuw willen verschuiven, opdat de machtigen onder ons volk *hun plicht* zouden doen. Maar dit kan *niet*. En veel Christenvolk in Nederland insteê bij den nood die komt met eenparige hand de reddingbooten gereed te houden, spitst er zich helaas op, om liever elkander dan de woede der elementen te bestrijden.

Voorts vraagt Dr. Kuyp er of ons Volk naar Goddelijk en beschreven recht op de overheid alleen *invloed* of ook *macht* heeft om de Overheid te noodzaken?

Volgens de Grondwet heeft de Volksvertegenwoordiging een dwingende macht, die in het Budgetrecht schuilt. Als de Overheid geld behoeft, kan zij daaraan alleen komen door de Volksvertegenwoordiging. Die macht is een verhinderende belettende, maar mag nooit een dwingen worden in positieven zin. Maar door het Budgetrecht en het recht van *veto*, bezit ons Volk tegenover de *Overheid* een werkelijke macht. Zoo is het naar beschreven en naar Goddelijk recht.

Het Volk is er eerst, en de Overheid komt van Godswege, ter wille van de eere Zijns Naams, in dat Volk, dat Hij schiep. Staat nu dat Volk op nog lager trap van ontwikkeling, en zijn dus de behoeften der Overheid nog gering, dan kan ze gemeenlijk uit eigen domein of oorlogstribuut haar uitgaven kwijten. Ontwikkelt het Volk zich en worden daardoor de behoeften der Overheid grooter, en grooter dus het gevaar dat ze het Volk onderdrukke insteê van het te regeeren, dan kan de Overheid niet langer buiten het geld van het Volk. Aldus is op schoone wijze bij uitbreiding der Overheidsbemoeiing vanzelf het middel geboden, om het kwaad, dat er uit kon voortvloeien, te stuiten. *Geld* was het volk bereid te geven, mits het de waarborg ontving tegen willekeur, en die waarborgen werden steeds meer, doordat de Overheid steeds meer geld noodig had.

Daaruit kan men dan besluiten, dat ook ons volk zekere *macht*, om de Overheid in negatieven zin te noodzaken *bezit*, en, naar den grondregel van de verhouding tusschen Volk en Overheid bezitten moet.

Dat dit tot misbruik leiden kan en geleid heeft, is niet te betwisten. Dr. Kuyp er heeft zich ook voor een andere regeling van het

Budgetrecht uitgesproken ¹⁾). Doch hoe men dit recht ook regele, het recht zelf moet blijven, en in dit recht bezit het Volk tegenover de Overheid een ongemeen groote *macht*. Maar die macht moet het slechts als *invloed* doen gelden bij hetgeen het wil, dat de Overheid *doen* zal, en alleen bij hetgeen dat het wil dat de Overheid *late*, als *macht*.

Maar de vraag is of het volk, in den zin van de lagere klasse, over *macht* of alleen over *invloed* moet beschikken? Er is geen sprake van, om de lagere klasse een *derde* kamer, naast de twee bestaande te laten saamstellen, en aan deze eenige bevoegheden te geven; maar alleen om op de *macht*, die het Volksgemeen tegenover de Overheid bezit, ook de lagere volksklasse te laten inwerken. Zegt men de inwerking dier lagere volksklasse zal te groot worden, doch dan is de vraag te beantwoorden of de eene klasse in het Volk al dan niet *overwicht* over de andere klasse zal hebben?

Zulk een *overwicht* bestond ten onzent sinds jaren. Een *invloed*-rijke, maar niet *overgroote* klasse beschikte geheel over de saamstelling der Volksvertegenwoordiging. Een betrekkelijk klein deel van het Volk, sprak in naam van heel het Volk van Nederland, en zette dan bij zijn woord de klem der *macht*. En zulks niet een hooger *organisch* deel, wat naar recht zou geweest zijn, maar uitsluitend een *numeriek* deel, afgemeten naar geldelijk vermogen.

Het ideaal van Dr. Kuyp er is niet het *overwicht* van de eene klasse boven de andere, waar sprake is van de saamstelling der Volksvertegenwoordiging, maar het *evenwicht*, de organische harmonie, die elke kring des Volks geleidelijk tot zijn evenredig recht doet komen. Dit *evenwicht* had tot dusver niet bestaan; men liet veel tijd om het *evenwicht* voor te bereiden *ongebruikt* voorbijgaan.

Dr. Kuyp er had gaarne door herziening der Grondwet den weg tot *evenwicht* in dien tijd (1895) willen ontsluiten. Doch de politieke constellatie bleek van dien aard, dat daarop hoegenaanid geen kans was. Het middel om de klippen der Democratie om te

¹⁾ Dr. Kuyp er betoogde, dat de regeling in Engeland beter is dan die in Nederland. In Engeland heeft de kroon niet de toestemming noodig van het Parlement tot het doen van uitgaven die voortvloeien uit wetten, die eenmaal door de Volksvertegenwoordiging werden goedgekeurd. Alleen voor uitgaven, die daar buiten vallen, behoeft zij de medewerking van het Parlement.

zeilen, zou daarom gezocht moeten worden, wanneer we in zee *zijn*, niet *alvorens* in zee te gaan.

Dr. Kuyp er houdt zich overtuigd, dat het onthouden aan ons Volk en aan het volk (de lagere klasse) van veel rechtmatigen invloed een der oorzaken is van den huidige jammer. Als het Liberalisme niet door zijn autoritaire schoolinrichting het particulier initiatief en de particuliere energie verzwakt had, zou ons Volk in al zijn deelen thans politiek veel rijper zijn. Indien, gelijk in Engeland, de sociale beweging van meet af door de mannen van invloed was geleid, zou de zelfstandige en vrije organisatie van den werkenden stand ook ten onzent veel verder zijn voortgeschreden. Had men in 1878 op het eerste geroep van Kamers van Arbeid deze terstond ingevoerd, zou er veel twist en strijd voorkomen zijn.

Dr. Kuyp er is van oordeel dat het scheepke van Staat in de democratische periode op klip na klip stooten kan.

De meest gevaarlijke klip is niet, dat er zekere verplaatsing van geldelijk vermogen dreigt, al is het mogelijk, dat hierin, zoo het naar willekeur geschiedt, geen gering gevaar schuilt, maar hierin, dat het beginsel van ons *Staatsrecht er door kan worden aangetast*.

Tegen het stelsel, dat uitgedrukt wordt in de formule: *het algemeene stemrecht*, staat ieder, die de souvereiniteit Gods belijdt, beslist over. Het kenmerkende van dit stelsel ligt niet hierin, dat aan alle burgers van het land een stembiljet wordt uitgereikt. Een Rijk is denkbaar, waarin Gods Souvereiniteit door ieder en door de organen van het gezag beleden wordt, en dat toch *allen* aan de samenstelling van het Parlement medewerken. Ook is een land denkbaar waarin *allen* medewerken voor de aanwijzing van personen, die het Overheidsambt bekleeden zullen.

„Algemeen stemrecht” is de formule van het tegen Gods souvereiniteit ingaande stelsel, dat het gezag rust in den wil van den Staat, en dat elk ingezetene, als lid der Staatsgemeenschap, den wil van de gemeenschappelijken Staat helpt uitvoeren. Dan hangt de Staat niet van God af, maar is in zich zelf genoegzaam. God wordt dan principieel geloofchend, ook al laat men den *Godsdienst* als privaat-zaak vrij. Werd er ooit een wet door de Kroon voorgedragen in welks „overwegingen”, of in welks „tekst” dit beginsel gehuldigd werd, dan zou Dr. Kuyp er zich daartegen met hand en tand verzetten.

Doch dit sluit niet in, dat men tegen een wet zou moeten stemmen als bij de verdediging een Minister iets verklaart, dat met de Souvereiniteit Gods in strijd is. Al gaf Minister Tak van Poortvliet in een Memorie van Antwoord een verklaring, welk de Souvereiniteit Gods aantastte, men had toch mede kunnen werken om het stemrecht uit te breiden als de wet slechts even toeliet.

Dr. Kuyp er erkent, dat hij ijverende voor het laatste, principieel verzet tegen het beginsel dat Tak van Poortvliet uitsprak voor overbodig hield en daarom te zwak aansloeg. Maar hij zocht zijn schade in te halen, doch verzekert tevens geen oogenblik de formule *het algemeen stemrecht* aanvaard te hebben. Maar het gevaar bestaat, dat hoe verder het stemrecht wordt uitgebreid, des te hartstochtelijker op den triumpf dier Goddelooze theorie zal worden aangestuurd. Doch men vergete niet, dat de idee der Volkssouvereiniteit ook ten grondslag lag van Conservatieven en Liberalen. Alleen Calvinisten, Roomschen, orthodox-Protestanten en enkele Joden verwerpen haar. Maar het diepgewortelde kwaad dreigt in de democratische periode *te verergeren*. Het kan echter ook geschieden, dat juist uit de breedere kringen sterking voor het geloof aan de Souvereiniteit Gods komt. Maar de gevaarlijkste aller klippen mag daarom geen oogenblik uit het oog verloren.

De tweede klip is: *de materialiseering van het Staatsleven*. Wel moet er wijziging van de maatschappelijke verhoudingen komen. Reeds in 1849 sprak Groen van Prinsterer uit, dat de Socialisten te recht verlangen, dat aan het hartverscheurend contrast van overvloed en gebrek, van brooddronkenheid en broodeloosheid een einde worde gemaakt. „Zoek *eerst* het Koninkrijk Gods en Zijne gerechtigheid, en alle deze dingen zullen u toegeworpen worden.” Deze regel gaat altoos door. Als de stoffelijke belangen zoo op den voorgrond dringen, dat het geestelijke *bijzaak* wordt, dan verlaagt men het menscheijk leven om tot verdierlijking te komen. *Patrimonium* heeft dit zoo juist gezien.

De derde klip heet *klassestrijd*.

De worsteling tusschen stand en stand is er altoos geweest. Onder de menschen is één woelen van hebzucht en geldzucht en heerschzucht. Bij de rijken evenzeer als bij de armen; zij zijn allen voor God verdoemelijk. Er is niemand die goed doet. Ook niet één. Hoe eens de adel de burgerij met voeien trad, en wat bloed er gevloeid

heeft eer de middenstand zich aan de voorgij van den adel onttrok, leert de historie. In de *bourgeois*-periode is wel misbruik gemaakt van de Staatsmacht om de positie van eigen stand te sterken. Maar er viel voor den middenstand noch omhoog noch omlaag *buit* te bejagen al kwam zucht tot *exploitatie* er ook wel bij. Thans staat het anders. Wat dreigt is een geordende strijd tusschen twee georganiseerde machten, waarbij volksdeel tegen volksdeel in slagorde overstaat, waarbij de armere klasse het gemunt heeft op een vijand die *buit* kan leveren. Een buit die niet mee zou vallen; want die buit zou slinken als een slak zoodra de strijd ontbrandde, en, verdeeld over de massa, den roof niet waard blijken. Maar reeds het denkbeeld van buit prikkelt. Zie het maar aan de negers in Afrika, die elk jaar uittrekken om een naburigen stam te plunderen, en toch eeuw in eeuw uit doodarm blijven. Zulk een klassestrijd zou de maatschappelijke harmonie vernietigen, alle veerkracht dooden en het staatsbestuur tot instrument voor stoffelijke doeleinden verlagen. De wilde honger naar onbereikbaar levensgeluk sloeg dan tot wrevel over. En wat eens een Christennatie was, zou terugzinken in een chaötische massa, alleen in toom te houden door het zwaard van een despoot. Dan was het met alle vrijheid gedaan.

De democratische ontwikkeling komt, naar een wet, wier werking boven menschelijke macht ligt. Daarom is het des te noodzakelijker op die klip te rekenen, om ontzeiling mogelijk te maken. Of, stoot het scheepke er toch op, onzerzijds vrij uit te gaan, en althans het reddeloos worden van het scheepke te helpen voorkomen.

Deswege moet ons Calvinistisch volk het oor te luisteren leggen niet naar den wilden Sirenenzang der Socialisten, die juist dezen klassestrijd willen, maar naar het Woord Gods, dat zulk een strijd veroordeelt. Eenerzijds is te ijveren voor eene verandering door wijziging der maatschappelijke verhoudingen, die wegneemt wat er door schrill contrast *tegen* Gods ordinantie indruischt, en anderzijds voor een weer vastzetten van de grondzuilen der maatschappij, niet naar zondige hebzucht, maar naar de door God verordineerde middelen.

Nogmaals: is het niet alsof Dr. Kuyp er voor 24 jaar schreef met het oog op de toestanden die wij tegenwoordig beleven?

Daarbij is nog een klip te ontzeilen, die Dr. Kuyp er *den ruwen vorm* noemde. Hij die uit de Kamerverslagen het debat gevolgd heeft van de „bek-vechters” Wijnkoop en Duys, zullen

zeggen, het is goed, dat daarop gewezen is. De Christelijke religie bedwingt het booze, ruwe woord van den hartstocht, en op de saamkomsten van Patrimonium is van den ruwen vorm nimmer iets bespeurd. De belijdenis van den Christus maakt ook den geringeren man beleefd en fatsoenlijk, geeft hem een natuurlijke beschaving.

Maar als mannen aan het woord komen, die sinds jaren door het in de war sturen van volksvergaderingen naam hebben gemaakt, dan is ruwheid een wapen, dat ze met opzet hanteeren, om den geregelden gang van zaken op te houden, en al gelukt het zulk een wilden gast af te maken, dan gaat toch ongelooflijk veel tijd verloren, zoodat de wagen van Staat ten leste zal schijnen stil te staan. Vooral de openbare school verhoogt dit gevaar; een groot deel der lagere klasse groeit op buiten den verfinenden invloed der Christelijke religie.

Ook deze klip kan ontzeild. Onze volksaard kent het opgewondene van den Franschman niet, noch het forsche van den Anglosaxischen inborst. Ons Christenvolk ook in de lagere klassen mag wel zeer ernstig zijn heilige roeping verstaan om dezen ruwen vorm niet te verergeren, maar door eigen voorbeeld te temperen.

Ook is de klip van het volstrekte woord te mijden, of eigenlijk van de groote woorden. Volstrekt staat tegenover betrekkelijk en wil zeggen, dat de lagere volksklasse het oog mist om de fijne verschillen op te merken. Het neemt geen genoegen met halve verklaringen, maar luistert gretig waar zonder voorbehoud het woord in volstrekten zin uitgaat. Dit heeft zijn *goeden* en zijn *kwaden* kant. Het zal den mannen, die bij democratisering van het parlement optreden, dwingen kleur te bekennen. Het goochelen met beginselen, die men in het afgetrokkene belijdt, maar in elk gegeven geval ontoepaslijk verklaart, zal uit hebben. Voor onze *gekunstelde* politiek zal meer natuur komen. Maar ook zonder na te denken over de uitvoerbaarheid zal men op volksmeeting en bij de stembus allicht onder luidklinkende phrasen algemeene stellingen toejuichen, die men niet pasklaar gemaakt heeft voor onze tegenwoordige toestanden.

In het Parlement, aan de regeeringstafel zal, als in Frankrijk, de phrase, al is ze ook hol, invloed uitoefenen, en het droeve resultaat zal zijn, dat er practisch niet meer, maar minder dan tot dusver tot stand komt.

Als laatste klip noemt Dr. K u y p e r de bedreiging van het Stands-egoïsme.

Had men, gelijk in 1878 werd aangegeven, naast een Kamer van politieken aard, een Kamer van *belangen* in het leven geroepen, er ware uitzicht geweest op beter evenwicht. Maar dit werd bestreden of vond geen weerklank. Gevolg hiervan is, dat democratisering van het Parlement zal leiden tot eenzijdige beheersching van belangen. Standen zijn er nu eenmaal en in de jaren, waarin wij en onze kinderen de verantwoordelijkheid dragen, raken ze de wereld niet uit. Verschil van stand, deert bij idealen toestand niet, want uit de verscheidenheid, mits de deelen goed ineen zitten, wordt sociale harmonie geboren. Maar die ontbreekt thans en het is te vreezen, dat gelijk in de Aristocratische periode en ten deele ook in de bourgeois-periode, het streven zal zijn, om de parlementaire overmacht te gebruiken om zijn stand boven den anderen vooruit te helpen. Daarom hebben de mannen van Christelijken huize de roeping om èn het Standsegoïsme en het eigen egoïsme met het Woord te bestrijden, en ook om als dat bederf uitbrak, het zout der natie te zijn, dat voortwoekering stuit.

Zoo zijn niet enkel de *lichtzijden* der Democratische ontwikkeling vertoond, maar de schaduwzijden evenzeer. Geen Conservatief orgaan heeft die schaduwzijden ooit scherper aan het licht gebracht. Dr. K u y p e r deed dit mede omdat in eigen kring die gevaren niet zelden te licht werden geacht, waardoor de positie der Antirevolutionairen zou verzwakken en aan ons beginsel vreemde denkwijzen zouden insluipen. *Patrimonium* beschuldigt hij niet. Het trad standvastig voor de echte beginselen op. Maar in sommige streken van ons land is de nood hoog geklommen; onze Christelijke werklieden zijn aan sterke verleiding blootgesteld doordat zij met werklieden anderes geestes in aanraking komen. Bovendien, gaven de leidlieden onzes volks in de hoogere klassen aan onze werklieden niet, wat hun tegenstanders van M a r x ontvingen, t. w. een wetenschappelijk-ingegezet stelsel, dat oplossing bood over het vraagstuk, dat de politiek der toekomst beheerscht. Men snuffelde in de geschriften onzer tegenstanders, verloor zich vaak in materieele berekening en in van Gods Woord losgemaakte bespiegeling, en in die booze ure sloop ook soms contrabande bij onze mannen in. Daarom moet krachtiger dan tot dusver de nadere bepaling van Christelijk-demo-

cratisch op den voorgrond treden. Maar niet *philanthropisch*, maar *principeel* opgevat. Christus heeft niet alleen in het rijk der *genade* het richtsnoer aangewezen, maar ook voor ons leven in het natuurlijke, zoowel in Maatschappij als Staat, tegenover de valsche beginselen der wereld, Zijn leer gegeven.

Het scheepke der Antirevolutionairen mag niet in de haven blijven liggen om de dreigende gevaren; maar het is hun niet geoorloofd uit te varen zonder dat het kompas, dat aan boord genomen is, zuiver kunne werken.

6. *Organisatie onder eigen banier. Vakorganisatie.*

In 1908 verscheen van Dr. Kuyp^er een brochure getiteld: „Sociale organisatie onder eigen banier”. Daarin worden de lijnen getrokken waarin de Christelijke vakorganisatie zich heeft te bewegen. De radicale vakorganisatie stelt een stoffelijk doel op den voorgrond, doch bedient zich niet van louter stoffelijke, maar meer zelfs van geestelijke of van ongeestelijke middelen, en vergoelijkt tenslotte in den anarchist elk middel, zelfs de „propaganda van den dood”, d. w. z. door moord. Het radicalisme stelt dat recht en zedelijkheid wisselen met de volksovertuiging en beseft dat een loswrikken van den zedelijken standaard niet denkbaar is, zoo lang de religie de consciëntie aan Gods wil bindt. Het wacht 't opkomen van de morgenster, die den grooten dag der Revolutie zal aankondigen, die, nadat leger en politie antimilitairistisch zullen verzwakt zijn, heel den staat in handen zal leveren van een op buit beluste menigte, onder leiders die hunkeren naar tyrannieke machtsbeschikking. Hoe wil men nu, dat mannen van Chr. belijdenis zich bij zulke syndicaten of vakorganisaties zullen aansluiten?

Op eigen vakorganisatie moet daarom aangedrongen: 1o. om den valschen schijn te niet te doen alsof de radicalen heel den arbeidersstand vertegenwoordigen; 2o. om wie den Christus belijdt uit gevaarlijk gezelschap te houden, en 3o. om hen, die den Christus belijden te vereenigen en hen zoo in staat te stellen zich op eigen terrein beter te bekwamen en voor gemeenschappelijke belangen op te komen.

Toen Boäz werd opgericht, werd allereerst hierop aangedrongen, dat de Christen-patroon zich gedurig onderzoeken zou, of hij zijn

werklieden zoo bejegende als God het wil. Ditzelfde geldt ook voor arbeiders. Ook zij hebben een verantwoordelijke positie tegenover hun patroon. Ook die verhouding mag niet afhangen van willekeur, maar moet geregeld naar Gods ordinantiën. Ieder vakman moet zich bij de bestaande organisatie aansluiten; als een vak geen organisatie bezit, moet er een gevormd worden. De locale organisaties hebben zich aan te sluiten tot een nationale organisatie, waaruit een centraal lichaam gevormd worde, dat waken kan voor de gemeenschappelijke belangen van elk lichaam, dat onder de banier van onzen Koning optreedt.

Ook bespreekt Dr. Kuyp er de Patroonsorganisatie. Er is onder patroons een *Middenstand* en een *Grootindustrie*, welke twee groepen steeds scherper tegenover elkander komen te staan. Wie een personeel van ongeveer 12 man heeft, staat daar geheel anders tegenover, dan de directeur eener groote onderneming, die met honderden werklieden te doen heeft. Het scherpe conflict tusschen patroon en werkman is niet bij dezen middenstand, maar schier overal bij de groot-industrie opgekomen.

Maar het heeft in den middenstand nagewerkt. De toestand van gewapenden vrede, die bij de groot-industrie tusschen werkman en patroon bestaat, is ook bij het klein-bedrijf doorgedrongen. De vroegere vriendschappelijke verhouding raakte veelszins zoek.

De middenstand raakte in tweeërlei worsteling om 't bestaan. Hij heeft te worstelen met de overmacht van het groot-kapitaal, dat hem zijn klandisie onttroggelt en anderzijds drukt op hem de strijd met zijn werklieden, die op meer loon, minder werkuren en meer geriefelijkheden aandringen. Deze stand is daarom genoodzaakt geweest op de kracht van onderlinge organisatie bedacht te zijn. Men ziet thans in, dat de strijd voor den middenstand niet te winnen is, door tegen de coöperatie te ageeren, maar zijn kracht heeft te zoeken in eigen hoogere ontwikkeling, in het zich onmisbaar maken voor de cliëntèle en krachtiger organisatie in eigen boezem.

Mogen mannen van Christelijken huize zich aan deze middenstandsbeweging aansluiten, of hebben ze zich onder eigen banier te organiseren? Op deze vraag luidt het antwoord: Stond het zoo, dat in deze algemeene organisatie, evenals bij de anarchisten en socialisten onder de arbeiders een geest van revolutie en ongeloof gedreven werd, dan zou ook hier eigen organisatie plichtmatig zijn.

De middenstandsbeweging, evenals de Boerenbond, draagt dusver een zuiver zakelijk karakter, en is meer geneigd tegen alle revolutionaire beweging te protesteeren dan om die te bevorderen. Wat in de kringen der werklieden dringt en drijft tot organisatie onder eigen banier is hier alzoo niet aanwezig. Maar dit ontslaat den Christen-patroon en Christen-winkelier niet van de verplichting om in een afzonderlijke organisatie, gelijk we in *Boëz* bezitten, zich steeds meer bewust te worden van de eigenaardige verplichtingen, waartoe de Belijdenis van den Christus ook den middenstand en den boerenstand roept. Daarom is Dr. Kuyper's advies: aansluiten aan de organisatie van den Middenstand, mits te gelijk in *Boëz* zich zulk een organisatie onder eigen banier ontwikkelt, die als aanvulling en correctief van de middenstandsbeweging gereed staat zulke uitnemende diensten te bewijzen.

Met een enkel woord willen wij hier terugkomen op hetgeen Dr. Kuyper heeft voorgesteld in zake de sociale wetgeving. Zijn voorstellen zijn niet in behandeling gekomen, omdat zijn Ministerieel leven werd afgesneden. Minister Talma heeft zijne voorstellen, die in beginsel niet van het ontwerp-Kuyper afweken, op het nippertje er door gehaald. Het Ministerie-Cort van der Linden had ze moeten uitvoeren, doch heeft het niet gedaan. Met het oog hierop hebben wij gevraagd of Minister Talma niet beter gedaan had, nu hij toch hetzelfde in beginsel voorstond wat Dr. Kuyper in zijn voorstellen bedoelde, met deze spoed te maken om ze niet alleen in het Staatsblad te krijgen, maar ze ook uit te voeren. Maar, zoo vragen wij, zou niet een uitnemender weg bewandeld zijn als, gelijk Dr. Kuyper in zijn rede „Het sociale vraagstuk en de Christelijke religie” had betoogd „alle kracht ware saamgetrokken op de organisatie van den arbeid en het arbeidscontract.” Wij ontveinzen de moeilijkheid van de oplossing van het arbeids probleem niet. Aan de eene zijde is de overheid geroepen om te zorgen, dat de vrijheid van den kring van den arbeid niet ingebogen worde door den kring van den werkgever, en omgekeerd. Maar aan den anderen kant mag de overheid de taak van huisgezin en maatschappij niet overnemen. In geen geval behoort zij een rechtsverzekering aan den eenen kant te gunnen, om aan den anderen kring rechtszekerheid te onthouden. Een wetboek *voor den Handel*, roept om een wetboek ook *voor*

den Arbeid. Ook voor den arbeid moet de mogelijkheid gegeven, dat hij zich zelfstandig organiseere en voor zijne rechten kunne opkomen. Ook in Israël's wetgeving bestond niet alleen het bedeelelen met recht, maar ook het bedeelelen met geld, maar ze is tot een minimum beperkt, en daarom als ze den arbeidersstand niet ontzenuwen en zijn veerkracht breken wil, beperkt die stoffelijke Staatshulp tot de allergeringste afmetingen.

Als straks de wetten T a l m a uitgevoerd worden, zullen ze dan de Staatshulp tot de „allergeringste afmetingen” beperken? Het antwoord moet ontkennend luiden.

Door de koers die op sociaal gebied gevolgd wordt, zijn moeilijkheden te wachten. Wij meenen, het moet spaak loopen. Minder arbeidsduur, dus mindere productie en altijd hooger loonen en steeds duurder wordende levensbenoodigdheden, wat zal daarvan het eind zijn? Maar al blijft de productie gelijk, hetgeen wij niet kunnen aannemen omdat de toenemende duurte wijst op toenemende schaarschte der levensbenoodigdheden, hoe zal het geld gevonden kunnen worden voor bezoldiging der toenemende schare van ambtenaren, voor de millioenen, die de verzekeringswetten zullen eischen, terwijl de honderde millioenen die de oorlog ons deed uitgeven nog op afbetaling wachten?

Wanneer wij maar opmerkten dat er bij ons volk de lust was op te merken, om door hard werken de schade, die bijna vijf jaar lang geleden werd goed te maken — doch over het algemeen is de leus in de meeste kringen: meer loon voor minder arbeid. Meer ontspanning, minder inspanning. Meer toegeven aan zucht tot genot, dan denken aan vervulling van plicht.

Als God het gevaar van een wilde revolutie afwendt, die als een gruwel der verwoesting over ons volk vallen zou, dan zal decentralisatie het wachtwoord moeten worden. En dan komen de denkbeelden van Dr. K u y p e r in eere, gelijk hij die reeds voor een halve eeuw heeft bepleit. Vooral wij Antirevolutionairen blijven dan strijden niet om het „roofdierachtige in onze sociale verhoudingen” te doen herleven, maar om het beginsel van „Sovereiniteit in eigen kring” hoog te houden. Alleen daarin zal redding zijn. Het blijft dan: tegen de revolutie het Evangelie. Terugkeer tot den levenden God.

In het voorjaar van 1919 werd het tweede Chr. sociaal congres te

Amsterdam gehouden. Men had kunnen verwachten, dat Dr. Kuyp^er althans het Eere-voorzitterschap van die vergadering zou zijn aangeboden. Hij is de vader van de Christelijke sociale actie. Drukken de jaren den meer dan tachtigjarige aldus, dat geen leiding op dit terrein van hem meer te verwachten is? Het feit, dat Dr. Kuyp^er in de Eerste Kamer nog steeds goed verstaanbaar zijn gewaardeerde adviezen geeft, is niet te ontkennen. Als men in Nederland een Congres tot bestrijding der ontucht hield, terwijl men daarbij Dr. H. Pierson, den tachtigjarigen oud-directeur der Heldring-gestichten, die meer dan een menschenleeftijd lang de heldhaftige scharen van mannen en vrouwen aanvoerde, ter bestrijding van het monster der prostitutie, over het hoofd zag — zou de vraag gewettigd zijn: hoe heeft men dat kunnen doen?

Hetzelfde vragen wij ten opzichte van Dr. Kuyp^er en het tweede Chr. sociaal congres.

Dr. KUYPER ALS GELEERDE.

VI.

1. *De voornaamste geleerde werken en rectorale oraties.*

Reeds lang voor het optreden van Dr. Kuyp er als hoogleeraar aan de Vrije Universiteit was men in Nederland overtuigd, dat hij een professoraal man mocht genoemd worden. Zijn artikelen in *Standaard* en *Heraut*, waarvan vele later in boekvorm verschenen, gaven daartoe volle recht. Vooral voor menschen, die de Geref. belijdenis liefhadden, was het lezen van de *Heraut* een genot. Toen Ds. P. Huet met zijn leer van de „Volmaaktbaarheid” kwam, werd hij schitterend uit de Schrift weerlegd. Ook Ds. Lion Cachet van Rotterdam, die het Duizendjarige rijk in „de Hoop” had bepleit, zag zich in de *Heraut* met klem van redenen bestreden. Voorts werd het hart van het Geref. volk gestolen door de verhandeling over „de Particuliere genade”, straks gevolgd door „de leer der Verbonden”, „het werk Verbond” en „het Genade Verbond”, waarin op populaire wijze werd aangetoond, welke schatten in de belijdenis der Geref. Kerk opgesloten zijn. Daarna kwam Dr. Kuyp er de Geref. Theologie verrijken met „Het werk van den Heiligen Geest”, waardoor de Kerk des Heeren vooral een inzicht gegeven wordt in de heerlijkheid van het Pinksterfeest, ook al gaat men met zijn verklaring van het Pinksterwonder niet mede. Niet minder is de gemeente des Heeren gebaat door de verklaring van den Heidelberger Catechismus „E voto Dordraceno”, kortweg: een goudmijn. Daarin wordt o.a. het leerstuk van de Sacramenten niet alleen heerlijk ontwikkeld, maar zelfs een schrede verder gebracht. Dr. Kuyp er ging van het standpunt, dat Appellius ten opzichte van den doop innam, over tot dat hetwelk de groote Voetius had voorgestaan om te laten uitkomen, dat ook op Gereformeerd standpunt er sprake zijn mag van Sacramentele genade. Over de beteekenis van zijn *Encyclopedie* en zijn *Stone lectures* zullen wij afzonderlijk handelen om aan te wijzen, welk een eminente plaats hij inneemt als wijsgeer.

Van groote waarde is ook Dr. Kuyp er's werk over de *Gemeene Gratie*, een breede tegenhanger van het betoog, langen tijd daarvoor gegeven, over „dat de genade particulier is”. Elementen voor het

leerstuk van de algemeene genade vindt men bij Calvin. Het vindt zijn grond in de belijdenis van de Souvereiniteit Gods over al het geschapene. Daaruit volgt, dat Zijn heerschappij over alle leven gaat en niet in den kring der Christenen besloten is. De Doopersche leer houdt in, dat de wereld, die niet aan Christus gelooft, geheel aan Satan is overgelaten. Doch ook in het wereldleven, dat met den Christus niet rekt, beheerscht God alles. En daarom mogen de Christenen zich niet uit dat leven terugtrekken. In den bloeitijd der Gereformeerde Kerk deden de Gereformeerden dit niet, maar wierpen zich met veerkracht op het volle, rijke menschenleven. Tot een ontwikkeling van het leerstuk der „Gemeene Gratie” kwam het echter in de dagen der Gereformeerde vaders niet. Van alle zijden aangevallen en bestreden, moesten de Gereformeerden al hun denken en krachten geven om zich te handhaven op de eenmaal ingenomen plaats inzake de particuliere genade, welke altijd hoofdzaak blijven moet. En daarna kwam de inzinking, veroorzaakt door den druk door de overheid op de Kerk uitgeoefend en vooral door de weelde na den gelukkig gevoerden oorlog met Spanje. Het was Dr. Kuyp^er gegeven dit leerstuk, dat door de Geref. vaders in de practijk was beleefd, uit den Woorde Gods klaar en duidelijk — historisch, leerstellig en practisch — te ontwikkelen, door aan te toonen in welke verhouding het Christelijk leven tot het leven der wereld in al zijn uitingen staat. Het is duidelijk geworden dat een Christen niet slechts in zijn persoonlijk, kerkelijk en huiselijk leven een roeping heeft te vervullen, maar dat hij ook voor de maatschappij en het Staatkundige leven een taak heeft te verrichten, waaraan hij zich niet mag onttrekken. Ook zij hier als in het voorbijgaan gewezen op de kentering die onder de Gereformeerden door de ontwikkeling van het leerstuk der „Gemeene Gratie” is gekomen ten aanzien van het verzekeringswezen¹⁾.

Getroffen en geprikkeld door hetgeen Dr. Kuyp^er op zijn reis

¹⁾ Wijlen Ds. W. H. Gispen hoorden wij eens opmerken: „Er zal net zoo lang over de „algemeene” genade geredeneerd worden, dat de „particuliere” in het vergeetboek geraakt”. Doch hij zag daarbij op het misbruik, dat van het betoog van Dr. Kuyp^er kan gemaakt worden. Telkens wordt in de „Gemeene gratie” in het licht gesteld, dat deze genade in de wereld negatief werkt, om de gevolgen van de zonde in te toonen en te stuiten, niet dat daarin positief eenige zaligmakende kracht ligt.

„Om de oude wereldzee” heeft opgemerkt omtrent den overwegenden invloed, die de valsche propheet Mahomed uitoefent op het volksleven der natiën die den Islam hebben aangenomen, schreef hij weder een artikelreeks getiteld „*Pro Rege*”, of het Koningschap van Christus, later in boekvorm uitgegeven. Wederom een groot werk, uit drie deelen bestaande, waarin geijverd wordt evenals in een artikelenreeks in de *Standaard*, voor een Christelijke Overheid.

Daarna schreef Dr. Kuyper een werk over de *Voleinding*, dat, als het boekwerk verschijnt, uit drie deelen, elk van duizend bladzijden, zal bestaan.

Hij begon daarmee op 75-jarigen leeftijd en zes jaren zijn er aan besteed. In de Roomsche *Maasbode* stond daarover het volgende: „In dit oeuvre, dat over de laatste tijden der wereld schrijft, in het licht der Openbaring, gaat Dr. Kuyper vanaf de schepping der Wereld door alle oud- en nieuw-testamentische Schriftuurboeken heen tot in het Boek der Openbaring van den H. Johannes; welk laatste boek der H. Schriftuur vers voor vers besproken wordt.... Welk een werk! Wij schreven naar eenige zeer voorname internationale Katholieke uitgevers of soms een dergelijk Katholiek groot werk bestond over de *Voleinding*.... Het antwoord luidde allerwegen: Neen! Léon Bloy's werk „*Au seuil de l'Apocalypse*” is niets van dezen aard.

Wanneer wij als in vogelvlucht even herdenken, wat ons vooral getroffen heeft in dezen Gereformeerden dom, dan is het de schitterende belijdenis van des grijsaards geloof in de Verlossing door Christus en Zijne handhaving, ook weer in 't slotartikel, van het Recht en de Eer van Christus tot in de *Voleinding* der tijden.

Nimmer lazen wij zulk een heerlijke beschouwing over het Goddelijk inwerken op het menschelijk intellect der profeten, of hoorden wij zulk een grootschen Goddelijken harpslag in de snaren van het gemoedsleven van den Psalmdichter.

Hoe treffend schrijft hij over Saul en David. Welk een ontroerend beeld schildert Kuyper ons van 't wezen van Nebukadnezar en zijn droom. Hoe vol majesteit laat hij alle profeten langs ons treden. Of de Apostelen, waar zij wijzen naar het einde der Tijden.

Als rag verscheurt hij alle moderne critiek op de Bijbelboeken. Het verwonderlijkst is, dat hij dat doet in zinnen, voor alle kleine luyden

begrijpelijk. De moeilijkste problemen ontwart hij, vaagt hij als spelend weg met ijl geniaal gebaar! Enorm is zijn Kennis!"

Het spreekt vanzelf, dat deze Roomsche schrijver dwalingen in het werk van Dr. K u y p e r vindt. Maar dat belet hem niet verder te schrijven: „Hoe schitterend is weer zijn ontzenuwing van de leer van het duizendjarig Rijk, de leer die juist nu weer zooveel aanhang vond."

Dr. S c h a e p m a n heeft een „Christelijke wijsbegeerte der geheele wereldgeschiedenis" willen schrijven; het zou in verzen geweest zijn.

„K u y p e r schreef volgens zijne wereldbeschouwing, die in vele grootsche hoofdgedachten een is met de Roomsche-Katholieken, zijn oeuvre in proza. Maar in proza, dat soms, vooral waar hij den psalmen-dichter in zijn wezen teekent, als taal en toon boven veel roemrijk bekend dichtwerk uitgaat!

De toon van K u y p e r's werk is bijna steeds en overal een zeer Christelijke, tegenover alle afwijkende meeningen. Hier is niet de Staatsman aan het woord, die soms striemend was, maar de edele Christelijke denker.

Na dit bijna eenig hoofdartikelenplan in een gewoon weekblad, waarin deze groote Oude steeds God's Recht en Liefde en Eer met stoere Christelijke kracht manmoedig heeft verdedigd tegenover al de moderne krachten dezer wereld, peinst hij in zijn 82ste levensjaar, te midden van al zijn vele overige werk, alweer over een nieuwen grootschen, breed opgezetzten arbeid: „Over den Messias", het vijfde van dezen aard. Hoe ook de beoordeelingen luiden zullen, K u y p e r's oeuvre in zijn weekblad „*De Heraut*" staat als persartikelenreeks van hoogst wetenschappelijken inhoud, misschien wel eenig in de wereld der journalistiek."

Dit stuk is onderteekend door Dr. A. C. A. H o f f m a n. Ons dunkt, dat een Gereformeerde haast niet met meer waardeering over den jongsten arbeid van Dr. K u y p e r had kunnen schrijven. Inmiddels is in de Heraut een nieuwe artikelenreeks „Van de Kerk" begonnen.

En nu spraken we nog niet over de rectorale oraties, die door Dr. K u y p e r werden uitgesproken en die telkens een evenement konden genoemd worden. Van de rede over „Sovereiniteit in eigen kring", gaven we reeds een uitvoerig overzicht. In 1881 handelde hij bij de overdracht van het rectoraat over „De hedendaagsche

Schriftcritiek" in hare bedenkelijke strekking voor de gemeente des levenden Gods", waarin betoogd wordt, hoe die critiek moet uitloopen op een doodbloeden der Theologie; niet kan doorgaan zonder aan de gemeente haar Heilige Schrift te ontrooven en eindigen zal met haar weerloos over te leveren in de armen van het ondraaglijkst, wjl intellectueel, clericalisme.

In 1888 sprak Dr. Kuyper bij diezelfde gelegenheid een rede uit over „Het Calvinisme en de kunst", waarin het vooroordeel, als ware Gereformeerde zin, en zin voor de kunst elkaar volstrekt uitsluitende begrippen, bestreden wordt en waarvan de slotsom luidt: „En dan alleen zal in de eeuw, die straks wordt ingeluid, ons Calvinisme weer zijn volle bekoring oefenen, als het — wat waar en goed en schoon is in één gouden snoer saamrijgend — niet enkel dogmatisch in het doen schitteren der waarheid, en niet alleen practisch in het doen blinken van gerechtigheid, maar ook weer aesthetisch in het schoon, dat geest en stof doortintelt, de Goddelijkheid van onzen God verheerlijkt."

Vier jaar later werd de machtige rede over de „Verflauwing der grenzen" tegen den moordenden invloed van het Pantheïsme gehouden. Deze sloeg zoo in, dat jaren achtereen in Gereformeerde kringen verschijnselen die op inzinking en afwijking van het Gereformeerd beginsel wezen als „verflauwing der grenzen" werden aangeduid.

Bij zijn laatste rectorale oratie in 1899 achtte Dr. Kuyper het zijn roeping tegen nog doodelijker gevaar, dat in de *Evolutie* schuilt te waarschuwen. Deze rede spant de kroon. Daarom willen we er eenige denkbeelden uit overnemen.

In gespierde taal wordt in het begin der oratie aangetoond hoe de nog nawerkende Christelijke denkkraft in de intelligentie der 19de eeuw spoor-slags te loor ging, en dat de hypnose der Evolutie-theorie daaraan schuld heeft. Legde tot dusver, zoo luidt het verder, de zich van Christus afkeerende wetenschap met voorliefde de hand op het empirisch-waarneembare, om het mystiek-ongrijpbare aan religie en mystiek over te laten, in het laatste vierde der 19de eeuw sloeg ten deze de wind om. Het Evolutie-dogma trad op met de pretentie, van door zijn monistische mechaniek, heel den Kosmos, tot in zijn eersten oorsprong te verklaren. Het beginsel, door de aanhangers der Evolutie beleden is *absoluut*. Niet alleen alle natuurkundige

studie wordt in haar spoor gedreven, maar Spencer heeft ook de Ethiek, Haeckel ook de Religie, uit datzelfde beginsel afgeleid. Juist is uit dit *absolute* karakter der Evolutie de overmoedige stemming te verklaren, die in moderne kringen almeer tegenover het overgeleverde Christendom heerscht. Dusver hadden wij in onze Christelijke kringen de bezieling van ons het al-in-eenheid-saamvattend geloof boven onze tegenstanders vooruit. Deze verkwijnden geestelijk in de diaspora van *Ignorabimus* (Wij weten het niet). Maar door het Evolutie-dogma zijn ook zij thans in het bezit gekomen van een alomvattend stelsel, van een uit één beginsel afgeleide wereld- en levensbeschouwing. 's Menschen geest kan op den duur niet buiten een antwoord op vragen naar het ontstaan, het wezen en de toekomst der dingen. In het bezit van zulk een antwoord lag tot dusver onze sterkte, tegenover het *non liquet* (het blijkt niet) der hoogere intelligentie. Maar juist *dit* voordeel is thans weg. Bestraald door den glans van het Evolutie-dogma, staan onze tegenstanders thans voor geen enkele dier vragen meer verlegen, en dwepend met hun nieuwe vondst zien de meesten hunner zelfs meêlijdend neêr op wie nog aan het oude gronddogma der Christenheid, het geloof der vaders *in Hem die den hemel en de aarde schiep*, vasthoudt.

Maar deze hooge jubeltoon over het gevondene geraakt met de werkelijkheid al meer in strijd.

Met het opkomen van een nieuw geloof pleegde tot dusver zekere verheffing, zekere veredeling van ons menschelijk leven gepaard te gaan. Zoo was het toen het Christendom opkwam, en in de dagen der Reformatie. Ditmaal wordt echter het „nieuwe geloof” op de hielen gevolgd door de schim der Decadentie (zedelijk verval).

De verwachting, voor een eeuw gekoesterd, van vrijheid, gelijkheid en broederschap blijkt almeer te behooren tot de idealen waarvan Schiller zong: „Die Ideale sind zerronnen, die einst das trunkne Herz geschwellt.”

Somber tuurt de menschheid bij het scheiden dezer eeuw op de toenemende overmacht van materialistische neiging, van belustheid op zingenot, van hartstocht naar geldmacht en van gewelddadige drift naar materieele expansie. De Vredesconferentie in onze hofstad strekte tot weinig anders, dan om den afstand tusschen veler hooge idealen en de brutale werkelijkheid scherp te doen uitkomen. Von Bismarck's naam blijft aan de zinspreuk, dat

„macht boven recht” gaat, verbonden. Rudyard Kipling heeft met twistige hand het booze zaad van het Caesarisme in het hart van het Engelsche volk uitgestrooid. En het fiere Transvaal dreigt er, zoo God het niet verhoedt, het slachtoffer van te worden. *To fight everybody and to take every thing* (ieder te bevechten en alles te nemen) is de booze trek, die almeer het Engelsche volk gaat bekoren. Driemaal honderdduizend Christenen van den Armenischen stam zijn door het fanatisme van den Islam uitgeroeid; aan Armenische ballingen dorst zelfs onze eigen Overheid den voet dwars zetten. Het eens zoo nobele Amerika drijft thans zelf op de Philippijnen het wreede spel, waarom het Spanje op Cuba te lijf ging. Heele volken worden in het militaire pak gestoken, en de vrucht van hun vlijt goeddeels opgeteerd in geduchte batterijen van Maxims en nog geduchter pantserkasteelen. Kleine Staten als Nederland ontwaren, hoe de waarborg voor hun onafhankelijk volksbestaan ziender oogen wegslinkt. In Afrika beschikt men met graden hemelsbreedte over „sferen van invloed”, een „Hinterland” waarvoor de grens niet is aan te geven. In China pacht men geheele wingewesten gelijk men dusver slechts met huis en akker deed”. Van een ander iets dat Recht zou zijn, dan het recht, dat in de wet geschreven werd, wil menig jurist niet meer hooren. In Frankrijk heeft een proces, aan dat van Jean Calas niet ongelijk, de wereld door zijn rechtskrenking verbaasd. In Servië bestond men nog brutaler rechtsschandaal. De parlementaire glorie gaat tanen, om voor nieuwe autocratie, zoo niet voor despotie ruim baan te maken. Stierengevechten gaan almeer het fijn ontwikkelde Fransche volk bekoren. Het roepen om „brood en spelen”, de loswikkeling van het huwelijk, en zooveel meer, brengen een gewaarwording over ons, alsof het verval en de val van het Romeinsche rijk, bezig was zich in nog ontzettender afmetingen in onzen tijd te herhalen. En bij dat alles stuit ge op een gebluschte geestdrift, en op koelheid voor hoogere belangen, waarover noch het in kleinen kring opkomend ascetisme, noch de hartstocht voor sport u troost.

Blijkt uit deze woorden niet dat Dr. Kuyp er de diepte van den jammer die uit den wereldoorlog zou voortvloeien reeds voor twintig jaar gepeild heeft? Hij zet dan zijn betoog aldus voort:

Nu zet de Evolutieleer door haar „strijd voor het leven” tot dit misbruik maken van macht aan. Grondwet is haar, dat uit individu-

aliseering en door aanpassing het sterkere naast het zwakkere opkomt; dat dit zwakke en sterke op leven en dood met elkaar worstelen; dat in dien strijd het sterke moet triumfeeren, en dat alleen in het spoor dezer overwinning de weg loopt tot hoogere ontwikkeling. Een harer aanhangers in Engeland durfde dit, profaan genoeg, een door „lijden tot heerlijkheid” noemen. Nietzsche was daarom consequent, toen hij Christus’ liefde, om zich over het zwakke te ontfermen, als principieel verkeerde zedeleer brandmerkte en alle „sterke geesten” opriep, om zich tot gemeenschappelijken strijd tegen de zwakkeren te vereenigen. Hij kon bij den nu nog l a g e n mensch niet blijven staan, dank nieuwe struggle for life dringt men door tot den „Uebermensch” en straks tot nog hooger wezensvorm. Van het maatschappelijke op het nationale leven overgebracht, zweept die strijd de sterkere volken op, om aan het bestaan der kleinere en zwakkere een eind te maken. En daar de stoot voor alle levensbeweging uit bloot scheikundige werking opkomt, moet ten slotte het bezit van s t o f f e l i j k e macht den doorslag geven, en alle hooger leven ondergeschikt maken aan het verwerven van wat in dien materieelen kamp de kans op overwinning verhoogt. Wallace en Darwin zijn de voorloopers van Kipling als verhaler en Chamberlain als staatsman geweest. Het individu niets, het soort alles, is het stroeve wanbegrip dat aller eerbied voor het recht dooden moet. En de tegenstelling tusschen de Chr. religie en de Evolutie-leer ligt volstrekt niet alleen in de beweerde opkomst van den mensch uit den Chimpansee, maar veel principieeler in de beide heel het leven beheerschende vragen: Voor eerst of het sterkere zich over het zwakkere te ontfermen heeft of wel het zwakkere, niet slechts m a g maar m o e t verpletteren. En voorts in die andere vraag naar s o o r t e n i n d i v i d u , die in de korte tegenstelling van de Selectie der Evolutie, met de uitverkiezing der Schrift haar scherpste uitdrukking vindt. Selectie doelt op soortbehoud, Electie is verkiezing van personen.

Dan toont Dr. K u y p e r aan hoe Chr. religie en Evolutie-leer twee elkaar uitsluitende stelsels zijn. Moderne theologen bleven voor het minst nog idealisten, die voor Jezus’ zedelijk machtwoord eerbied toonden. Het Pantheïsme dat bij hen insloep, brak wel de transcendente tinne des tempels weg, maar zocht toch nog aansluiting aan de mystieke inblijvende kracht van het Christelijk geloof. Maar de

Evolutie-leer spaart niets. Zooals de Israëliet voor het heilig Pascha elke korrel zuurdeesem had op te speuren en uit te zuiveren, zoo speurt zij elk Christelijk atoom na, om er vlak het tegenovergestelde voor in de plaats te stellen. Is de Evolutie-leer waar, dan is logen al wat de menschheid tot dusver gepeinsd, gezonnen en geloofd heeft. Tot hiertoe heeft zij dan gedroomd, en nu eerst begint zij wakker te worden. En ook, behaalt de Evolutie-leer hoe onwaar ook in haar monistisch en werktuigelijk drijven, de overwinning, dan zijn de dagen der consciëntie vrijheid, der verdraagzaamheid en der dulding geteld en moet het weer, als in Nero's dagen, tot een niets ontziende, gewelddadige vervolging van al wat Christelijk heet komen. Immers, het Evolutie-dogma stelt de gewelddadige te-niet-doening van het zwakkere ten plicht. Zelfs de gedachte alsof de Evolutie-leer niets dan een jongere vorm van het Pantheïsme is, moet weerstaan. Pantheïsme leert ontplooiing en dit is een organisch begrip, maar het Evolutie-dogma duldt niet anders dan werktuigelijke werking. De oude tegenstelling tusschen de Epicuristen en de Stoïcijnen scheidt ook de Pantheïsten en de Evolutionisten van elkaar.... Het geval is bij de Evolutie, het eenig denkbare motief, en al wat wij als geest eeren, nooit anders dan toevallige uitkomst. Schreef niet Dr. Zehnder een studie getiteld: „Die Mechanik des Weltalls”, en sprak niet Haeckel uit: „Die Welt geschichte muss ein physikalisches chemisches Process sein”?

De studiën der Darwinistische school zijn daarom niet waardeloos. Ieder die het licht mint, roemt in de weelde van de feiten door die studiën aan het licht gekomen en in de aandrift tot steeds dieper meer methodisch onderzoek, die er van uitging. Maar, al kreeg men daardoor een dieper blik in den bouw der wezens-wereld, de kennis dier ontsluimerde feiten, mag niet vereenzelvigd met hetgeen er valschelijk uit afgeleid werd. Het waargenomene (de empirie) is van het daarop gebouwde stelsel scherp te onderscheiden.

Dat men de voorstanders der Evolutie-leer goed moet narekenen, wordt door Dr. Kuyp er voorts aangetoond.

Haeckel schreef bijv.: Zoo staat het heden onbetwijfelbaar vast: de mensch stamt van den aap af”. Is dat nu een geconstateerd feit? Dat niet. De kennis der fossielen is nog verbazend vol leemten (ungeheuer lückenhaft). Haeckel erkent zelf, dat het bewijs ten deze niet kan geleverd worden door louter empirische onderzoe-

kingen (niemals bloß durch einzelne empirische Erfahrungen), maar moet ontleend worden aan de wijsgeerige waardeering (verwerthung) van de ontoereikende gegevens. Hoe is dat door H a e c k e l bedoeld? De afstammingstheorie volgt als een algemeene inductiewet uit de vergelijkende saamvatting van alle organische natuurverschijnselen. De Pithecoiden-theorie ¹⁾ is dus een speciale gevolgtrekking die uit de algemeene inductiewet der afstammingstheorie met logische noodwendigheid volgen moet. *Wanneer dan de ontwikkelingstheorie in het algemeen waar is en de enkele diersoorten niet door wonderen geschapen zijn, dan kan de mensch ook geen uitzondering zijn.* Te recht roept Dr. K u y p e r hierbij uit: „En dat heet Logica!” Hij redeneert uit dierlijke gegevens. Zijne gevolgtrekking kan alleen doorgaan, zoo vooraf vast stond, dat mensch en dier eensoortig waren. Maar juist wat te bewijzen is, heeft hij als een onomstootelijke waarheid voorop gesteld! — En op grond van zulk een bewijsvoering, brengt men voorstellingen die alle Christelijk geloof ondermijnen aan den man!”

Toch weet Dr. K u y p e r te waardeeren dat het streven der Evolutionisten een schat van dier- en plantkundige gegevens verzamelde. Ook toont hij de verleidelijkheid van het stelsel het eerst door Darwin bepleit. De verandering van vormen bij kunstteelt is een feit. Een feit ook de wan-evenredigheid tusschen de schier grenzelooze vermenigvuldiging van de eters, en de schraalheid van de voorhanden spijs. Een feit evenzeer de strijd om het bestaan. Een feit de veelzijdige aanpassing aan het leven. Een feit ten slotte de overerving van karakteristieke kenteekenen op de nakomende geslachten. Voeg die feiten saam, en het raadsel schijnt verklaard. Ge hebt dan met de inwerking van geen God, met de drijving van geen beginsel te doen, met geen plan of doel meer te rekenen. Van uit het nietigst organisme ontwikkelt zich het rijkste organisme van zelf. Voor een wetenschappelijke wereld, die door gemis aan geloof de eenheid in detail-verbrokkeling had zien ondergaan en die toch naar eenheid zocht, was Darwin's vondst een uitkomst. Een geheele reeks verschijnselen kon bovendien in de ketting van dat stelsel worden ingeschakeld. Ontleedkundige, ontogenetische, natuurkundige, paleonto-

¹⁾ Dit woord is afgeleid van het Grieksche woord pithêkos, dat *aap* en *eidos*, dat *vorm* beteekent.

logische, zielkundige studiën maakten het veld waarover de Evolutie-leer haar lichtglans schitteren deed, steeds grooter. Het streven ontstond om alles wat bestaat, ook in de denkwereld waarin een Plato of Thomas van Aquino, Calvijn of Kant uitmuntten niet alleen in overeenstemming met de natuur, maar in aansluiting aan de onbewerkte wereld te verklaren.

Dr. Kuyper laat echter uitkomen hoe de ontwikkelingshypothese, veel zwakker staat dan het schijnt. Hij somt vele bedenkingen op, om daarna aan te toonen dat de voorstanders der Evolutie-leer wel hebben voorgesteld alsof de bouw van een wereld zonder bouwplan, voor ons ontsluitend werd, maar zonder bewijs. Hun dogma is een vals dogma, en doet de juistheid hiervan in het oog springen als hij overgaat tot critiek van de Evolutie-leer uit geestelijk standpunt. Hij toetst die leer aan de schoonheidsleer, aan de ethiek en het Godsdienstige leven. Al waardeert men het vele goede dat er uit voort kwam, als stelsel is het kwaad. Het moet als een doodelijke bacterie microscopisch nagespeurd en uit elke plek van het weefsel onzes levens worden geweerd. Tegenover de leer dat de sterkere het zwakkere moet vertreden, klemmen wij ons vast aan den Christus, die zich over het zwakkere ontfermt. Tegenover de besteklooze werktuigelijkheid stellen wij het geloof in het Eeuwig wezen dat alle ding gewerkt heeft en nog werkt naar den raad Zijns willens. Tegenover de Selectie die het soort zoekt, houden wij vast aan de Uitverkiezing die spreekt van den witten keursteen, waarop een naam is gegraveerd, die niemand kent dan die hem ontvangt. Tegenover persoonsvernietiging blijven wij getuigen van een oordeel dat komt, en van een eeuwige heerlijkheid. En tegen een altruïsme, dat niet anders is dan een vermomd egoïsme, blijven wij hoog houden het vuur dier eeuwige liefde, dat in Gods Vaderhart brandt, en waarvan een heilige vonk in ons eigen hart is overgespat.

De redenaar eindigde met de verzekering, dat hij én in zijn waarschuwing tegen *de Schrittkritiek* én tegen *vertlauwing der grenzen* én tegen de *Evolutie-leer* niet voor het specifiek Gereformeerde het woord had gevoerd, maar voor het heilige pand onzer Christelijke religie in haar breedste opvatting. En daarom besloot hij met zich terug te trekken in wat voor heel de Christelijke kerk op aarde in haar Belijdenis het uitgangspunt was en is en zijn zal, door tegenover de Evolutie te handhaven het eerste van alle geloofsartikelen:

Ik geloof in God, den Almachtige, Schepper des Hemels en der aarde.

Deze rede is zonder twijfel de belangrijkste die Dr. Kuyp^er in zijn qualiteit als hoogleeraar heeft uitgesproken.

In de voorrede deelt Dr. Kuyp^er mede dat droeve omstandigheden hem noodzaakten deze rede op reis te stellen, verre van zijn letterkundige hulpmiddelen. Den 25sten Augustus van het jaar, waarin de oratie over „Evolutie” gehouden werd, had hij zijn geliefde echtgenoot te Meyringen in Zwitserland verloren. In het voorgaande jaar was zijn reis naar Amerika gevallen waar hij zijn „Stone-lectures” hield. De oudste Calvinistische hoogeschool in Noord-Amerika, die te Princeton, N. Y. benoemde hem honoris causa (eershafve) tot doctor in de rechten, een onderscheiding die wel niemand onverdiend zal noemen. ¹⁾

¹⁾ Behalve zijn benoeming tot ridder in de orde van den Ned. Leeuw onder het Ministerie-Mackay, was Dr. Kuyp^er nog geen andere onderscheiding te beurt gevallen. Had hij niet door een van onze Staatsuniversiteiten het eeredoctoraat in de Natuur-Philosophische faculteit moeten ontvangen? Al had hij zich vierkant tegen de in geleerde kringen gangbare Evolutie-theorie gesteld, bleek het niet uit zijn oratie, dat Dr. Kuyp^er beschikte over een kennis, die ongemeen moest genoemd worden en dat hij het onderwerp, dat hij behandeld had, geheel beheerschte. In Nederland zijn echter de belijders van den Christus in deze niet verwend. Over welke talenten mannen als Mr. W. Bilderdijk, Mr. Is. Da Costa en Mr. G. Groen van Prinsterer ook beschikten, zij kwamen nooit voor een professoraat of voor een eere-doctoraat in aanmerking. Bij de geopende groeve van Mr. Groen van Prinsterer hoorden wij Jhr. Elout van Soeterwoude zeggen, dat slechts eenmaal de overledene van officieele zijde erkend werd. Het was toen er te 's-Hage groote voedselnood bij de bevolking heerschte en men het noodig achtte een aardappelen-commissie in te stellen. In die commissie werd ook Mr. Groen van Prinsterer, bij allen bekend om zijn vorstelijke mildheid in het geven voor hulpbehoeven, benoemd. Hij had echter gemeend daarvoor te moeten bedanken, omdat de tijd hem daarvoor ontbrak. Eenmaal uitgesproken hebbende, dat hij over geen vrijen tijd beschikte, wilde hij dat dit ook geheel waar zou zijn. Hij begon van toen af eenige vrienden op zijn studeerkamer te vergaderen om voor hen voorlezingen te houden. Uit die voorlezingen is het standaardwerk van Mr. Groen van Prinsterer: „Ongeloof en revolutie” geboren.

Wij misgunnen den tooneelspeler W. Royaards het eeredoctoraat, hem onlangs geschonken, niet, evenmin als de Koninklijke onderscheiding aan den letterkundigen Kloos op zestigjarigen leeftijd te beurt gevallen; maar de vraag is toch gewettigd, staan dan ook uit een nationaal oogpunt menschen als Roijaards en Kloos hooger dan Dr. Kuyp^er?

*Opmerking moet na de verschijning van „Ons program” te Utrecht
voorgesteld hebben K. een ere-doctoraat te verlenen. Dit voorstel bleef
echter op leij overtuikt van de antie theologen.*

2. *Dr. Kuypers colleges.*

Welken indruk de colleges van Dr. Kuypers op zijn leerlingen maakten, heeft Ds. T. Ferwerda treffelijk beschreven.

Op 29 October 1917 vierde Dr. Kuypers zijn 80sten verjaardag. Ook het Studentencorps van de Vrije Universiteit was van gevoelen, dat naast het algemeene huldeblijk aan Dr. Kuypers door leerlingen en oud-leerlingen in den vorm van een gedenkraam aangeboden, zijn jubileerend Eerelid een afzonderlijke hulde moest gebracht worden. En het meende, dat deze niet moest bestaan in het overhandigen van een oorkonde of geschenk, maar in het richten van een verzoek tot den stichter der Vrije Universiteit, dat deze een bemoedigend en aansporend woord zou schrijven voor de leerlingen der Hoogeschool, opdat aldus de band tusschen de jongeren en Dr. Kuypers en zijn medestrijders opnieuw zou worden aangehaald.

Dr. Kuypers voldeed gaarne aan dat verzoek en de hartelijke wijze waarop dit woord werd gegeven en ontvangen, is een bewijs dat de band nog steeds werkelijk bestaat. Aan Ds. T. Ferwerda werd verzocht om dat woord van Dr. Kuypers in te leiden met een woord tot herdenking van diens persoon en arbeid.

Aan hetgeen de Amsterdamsche leeraar schreef ontleenen wij het volgende. „Dat Kuypers het studentenhart door en door kende en dat hij warm voor zijn studenten voelde daarvan kan ieder zich vergewissen die zich verdiept in *Scolastica* I en II waarin het geheim en het doel van echte studie in kleurrijke taal en schitterende stijl wordt geteekend..... Wie waarlijk de wetenschap lief heeft, zal zich, onder de lezing er van, het hart warm voelen worden; wie *philister*-haft, de studie slechts beschouwt als de brug tot een „baantje” zal zich leeren schamen tot diep in de ziel; wie een indruk krijgen wil van den machtigen invloed die van Kuypers op zijn leerlingen uitging, vindt hier eenigszins wat hij zoekt.

Eenigszins — want natuurlijk het gedrukte woord is toch altijd maar een zwakke weergave van de *viva vox* (levende stem). Het gaat mijn krachten te boven, den indruk ook maar eenigermate weer te geven. Toch moet er iets van gezegd; alleen maar, wie helpt mij hier aan de passende superlatieven?”

En dan begint Ds. Ferwerda met zijn indrukken weer te geven over het preekcollege op Zaterdagmiddag. Wat beteekende het voor

Dr. Kuyp er een preek te moeten voordragen? „Voor de meesten onzer. drie weken van zorg en spanning, van het oogenblik af namelijk dat de tekst werd opgegeven tot het uur waarin de met angstige nauwgezetheid bewerkte en daarna gememoreerde „leer-rede” werd uitgesproken. Het beteekende kortweg de homiletische pijnbank. Ach als wij op dien kathed er stonden en dan, naar het professorale voorschrift, een denkbeeldige gemeente aanspraken, dan was niets verder van ons bewustzijn verwijderd dan zulk een gemeente; wij dachten, bij elken zin die over de lippen kwam, alleen aan *hem*! En dan die critiek! Zelf heb ik — sans rancune zij het hier herinnerd, Professor! — daarvan ruimschoots mijn deel gehad. Was deze methode om aan gewone stervelingen preeken te leeren, de ideale? Tot op dezen dag betwijfel ik het. Maar dan aan het slot van het college de vaak aangrijpende schets, dikwijls ons verbazend door eenvoud en diepte te gelijk, die Kuyp er de man wel waarlijk „singulier in alles” zelf gaf — ze maakte zooveel goed. Dan vergaven we hem toch in het eind weer de zenuwachtige dagen en uren, die hij ons had berokkend. Soms zetten wij ons vol moed aan den arbeid om zulk een schets nu uit te werken tot een „stichtelijk woord”, waaraan wij ons destijds nog, onder synodale sanctie bezondigden. In den regel werd dat echter een mislukking: wij begrepen toen nog niet dat evenmin als een beginnend pianist een sonate van Beethoven kan voordragen, een aankomend theoloog, met kans op succes, Kuyp er’s harp zou kunnen bespelen ¹⁾. Maar één ding leerden wij dan toch voor heel ons leven. Dit, dat een goede preek is: het leggen van het volle Woord van God voor de ziel van zijn volk”.

Het college *Aesthetica* wordt aldus beschreven:

„Het werd ook door dames bezocht en wij waardeerden zeer de stille hulde, door de schoone sexe aan onzen Professor gebracht. Een beschrijving van dit college — ik kan ze niet geven. Was Kuyp er’s taal altijd, ook wanneer hij improviseerde, wel verzorgd en van een weelderigen rijkdom, hier vooral was het woord in overeenstemming met de zoo hooge eischen stellende stof. Meermalen kwam dan de lust op, om de pen neer te leggen en te luisteren en te genieten: het was zulk een kwellend contrast, een hartverheffend betoog te moeten

¹⁾ Het was daardoor te begrijpen, dat de candidaten der Vrije Universiteit wel eens in de gemeente een ongeveer gelijkkluidende preek hielden.

vastleggen in den stumperigen vorm van een haastig dictaat. Want daar trilde iets in ons als door bevoegde hand de sluier werd opgeheven en ons oog werd gevestigd op de ziel van bouw- en beeldhouwkunst, van muziek en poëzie. Maar bovenal, het was gothiek: het wees naar boven, het vervulde ons met stillen, blijden eerbied voor Hem die „uit Sion, de volkomenheid der schoonheid, blinkend verschijnt” en zoo verruimde het onzen blik die nu ook in de wereld van kleur en klank en vorm het „Soli Deo Gloria” leerde zoeken”.

Dr. Kuyper heeft evenmin als een eigen Dogmatiek een eigen Aesthetica geschreven. Maar datgene wat hij op zijn colleges leeraarde is door leerlingen opgeschreven en zulk een dictaat wisten wij meester te worden. Daaraan ontleenen wij het volgende, waaruit wij begrijpen kunnen met welk een voorliefde deze colleges werden gevolgd.

De aesthetica kan men de wetenschap noemen die zich met het schoone bezig houdt, het schoone als *norma*, een beginsel dat tot regel dient. Wat het schoone is kan nooit iemand zeggen, het is niet een mysterie voor ons als personen. Ook kan de wereld van het schoone niet in een denkvorm worden omgezet, evenmin als de wereld van de religie. Dit zijn twee terreinen met eigen genre. De wereld van het zedelijk leven in ons is niet voor ontleding vatbaar. Maar voor ons bewustzijn hebben we wel toegang tot die werelden. Wij voelen onmiddellijk of iets recht of onrecht, of iets heilig of zondig is. Eveneens gevoelen wij of eenige aandoening schoon of wel weerzinwekkend is. Het geheim bestaat dus niet voor onzen persoon, wel voor ons denken. Maar waarom dan nog over aesthetica gesproken? Ons denken kan ook de wereld van het schoone, het zedelijke en het religieuze uitwendig bezien, om de bewegingen die daarin plaats hebben na te speuren. Als wetenschap is de aesthetica die bezigheid van den denkenden mensch, die de wereld van het schoone uitwendig gade slaat en nazoekt en bepaalt welke plaats in ons denken die wereld van het schoone moet innemen. Zij draagt er toe bij om het onbewuste leven op 't kunstgebied tot bewustheid te brengen en den valschen van den zuiveren smaak te onderscheiden. Dat kan zij doen door relatie.

Wat is relatie? De mensch heeft niet een religieus, een zedelijk, een aesthetisch gevoel als oliedruppels naast elkander liggende. Al die gewaarwordingen staan met elkaar in organischen samenhang. Nu

ontstaan er botsingen tusschen het ethische, religieuse en aesthetische. Die botsingen moeten uitgemaakt worden. De rechter die elk zijn plaats geeft is de aesthetica, omdat al die gewaarwordingen in een menschelijke ziel liggen, de ziel in verband staat met het lichaam en deze weer in aanraking komt met de zielen van anderen.

Men onderscheide dan deze drie:

10. *De actie van het schoon zelf.* Daar kan de wetenschap nooit iets aan doen. Het leeft in zich zelf. Het heeft zijn eigen karakter dat niet voor ontleding vatbaar is. Om het te verstaan moet men er mede in aanraking komen.

20. *Kunsttheorie.* Op elk terrein der kunst is er een theorie. Ook vroeger waren er kunstenaars, componisten enz. Sommigen bewandelde goede paden, anderen zijn verkeerde wegen ingeslagen. Zoo leert men kennen wat niet en wat wel moet gedaan worden om tot goede resultaten te komen.

30. *De wetenschap van het schoon.* De aesthetica geeft noch het schoone zelf, noch de theorie van het schoon. Zij is de wetenschap die het schoone heeft in te denken, het schoone een plaats geeft en de beteekenis van het schoone voor het menschelijk leven doet verstaan.

Maar waar is het schoon?

De Pantheïst noemt het, de eeuwig immanente geest. Het schoon bestaat echter in God en door Hem vertoont het zich aan de voorwerpen en door de gave Gods zijn we in staat het te genieten. Wanneer er dus schoone muziek is in den waterval, of wanneer het schoon te genieten is op de toppen der bergen of in de pracht der natuur, dan ziet God dat schoone en geniet er in. Dus is het schoon niet om 's menschen wil, maar God schiep het om Zijns zelfs wil. Nu blijft het schoon ook als het oog verblind wordt en het oor het hooren weigert; het blijft zelfs waar men sterft.

Men spreekt van een schoon karakter. Daaruit volgt, dat het schoon ook betrekking heeft op het geestelijke; zoo ook bij het meest geestelijke: het gebed. Men spreekt van „mooi” bidden. Dit is af te keuren, het bidden is zoo schoon, dat er niets bij te voegen is. Als men aan de Engelenwereld denkt, verbindt men dan daaraan niet het denkbeeld van schoon? Het schoon is dus zoowel toepasselijk op het geestelijke als op het zinnelijke.

Door deze brug komt men van zelf op de H. Schrift. Deze weer-

spreekt dat er scheiding is tusschen het schoone en het vrome. Die scheiding wordt wel aanvaard door het ascetisme. Het meest komt dit uit bij de Derwischen in Indië. Wat schoon is wordt door hen veracht. Zij mismaken zich om den indruk van vroom te geven. Ook de monniken in de Middeleeuwen hebben door kleeding en gelaatskleur getoond dat zij het verband tusschen schoonheid en vroomheid niet hadden begrepen. In die dagen stelde men Christus liefst zoo leelijk mogelijk voor. Van dit ascetisme is iets overgegaan op de Wederdoopers. Ook in hunne kringen gold het verachten van al wat schoon is, als bewijs voor ware vroomheid. Het Calvinisme al was het oorspronkelijk van die dwaling vrij, heeft er iets van overgenomen, toen vele Wederdoopers zich daarbij aansloten.

Buiten den mensch moet de zetel van het schoon worden gezocht. *Het heeft zijn steunpunt in God.* Geeft de H. Schrift recht tot vijandschap tegen de kunst? Paulus zegt dat de gedoopte vrouw zich moet versieren, doch zij heeft te beginnen met het geestelijk versiersel te zoeken van een stillen geest die kostelijk is voor God. De Schrift maakt overal van schoonheid gewag. Gedurig spreekt zij van schoonheid van gedaante, van gelaat. Doch ook van de schoonheid der onzienlijke dingen gewaagt de Schrift. Zij spreekt van de schoonheid der wijsheid (Ezech. 28 : 7) en van de liefde (Hoogl. 4 : 10). De stam van Naftali had de schoonheid des Woords. In Ps. 50. 2 heet het, dat God blinkende verschijnt in volkomenheid. Ook spreekt zij over den Messias in Wien het schoon wordt gerealiseerd. Hij is de Schoonste der Menschenkinderen die de banier draagt boven de tien duizend. Ook wordt melding gemaakt van de schoonheid van Jeruzalem en den berg Sion. De tabernakel moet schoon zijn; schoon is het voorhof, schooner het Heilige; het schoonst het Heilige der Heilige waar God troont. Die aardsche tabernakel is aan Mozes in den hemel getoond. God gaf aan Bezaliël en Aholiab de gave van het schoone als een gave des H. Geestes. En wanneer in de Openbaring van Johannes het eind der dingen wordt geschilderd, dan vinden we als ideaal geheel de wereld geconcentreerd in het hemelsch Jeruzalem dat op aarde nederdaalt in de schoonste vormen, waarin alles schittert van goud, fonkelt van edelgesteente. En deze overstelpende weelde, waartoe God Zijn volk eenmaal roepen zal, wordt niet beschreven als in tegenstelling met God zelf, maar als overeen-

komstig zijn wezen. Geen zon zal er meer zijn. God zelf zal haar verlichten.

De Schrift zegt dus, dat de glans die alles zal bestralen God zelf is. Heerlijke tonen zullen weerklinken, de heerlijkste muziek zal daar in de ooren ruischen, het bazuingeschal zal weergalmen in zalige harmonie.

De Schrift is dus een doorlopend protest tegen de ascetische richting. Als hoogste woord gebruikt zij: heerlijk, heerlijkheid, en dit geeft niet alleen uitwendig maar ook inwendig schoon te kennen. Wij hebben te doen met een alles doordringende schoonheid. Gelijk het doffe de kleur is van den dood, zoo is het blinkende de kleur van het leven. Waar de Schrift den Messias opvoert leidt ze op tot Thabor, waar de hemelsche schoonheid straalt. En op Patmos ontvangen we door Johannes een teekening, waarvoor op het palet onzer aardsche verven de kleur ontbrak, doch waarin hij de heerlijkheid van den Messias schildert als uitdrukking van het oorspronkelijk schoon in het Paradijs, ja met dien climax van het schoon, die geheel Gods schepping eens vertoonen zal. De H. Schrift kent het aardsche schoon als iets van lager orde, wijl om de zonde de tinten dof en de tonen zwak zijn, terwijl zij datgene wat eens komt, aanduidt als de schoonheid in den hoogsten vorm. Het leelijke, het walgelijke staat daarom tegen God over. De Heere Jezus zelf leert ons in het „Onze Vader” de wereld van het schoone te gedenken. Want op de woorden „Want U is het Koninkrijk en de kracht”, laat Hij volgen. „en de heerlijkheid”, en heerlijkheid is, gelijk reeds werd opgemerkt, de schriftuurlijke naam voor het volkomen schoon.

„God is bekleed met heerlijkheid” (Ps. 104). Hij ziet er zijn eigen heerlijkheid in en heeft er lust in. Zijn glans vervult de geheele schepping. Hij is een enkele maal gezien in zijne uitstraling bij de inwijding van den Tempel, door Paulus op den weg van Damascus, door Johannes op Patmos, in Bethlehem bij de Engelen verschijning. Hij wordt ons beschreven als een verblindend licht. De kleur van zulk een verblindend licht is wit.

Licht ontstaat wanneer de ether in trilling is. Daarom is het licht beeld van beweging, leven. Is de ether in rust, dan is de kleur zwart, donker; die rust is het beeld des doods. Gaat nu de ether in absolute trillingen over, dan ontstaat er het witte, het verblindende licht”, dan wil dit zeggen, God is de eeuwige beweging, Hij is leven, en daarom

staat de dood, het symbool der rust, lijnrecht tegenover God. Ons oog nu kan in dat verblindende van het absolute licht schier niets zien, daar 't door de zonde verzwakt is. Als het hiernamaals tot zijn volle kracht komt, zal het oog God kunnen aanschouwen in zijn volle heerlijkheid.

Daarom stuit de Christelijke aesthetica die de oorzaak van het schoone in God zelf vindt, niet op ongerijmdheden, gelijk de ongehoovige aesthetica. Het schoone kan dan alleen in het creatuur bestaan, als de goddelijke heerlijkheid in het creatuur straalt.

Von Hartman schreef: „Het natuurschoon en het kunstschoon zijn twee verschillende terreinen, twee werelden”. Algemeen beaamt men, dat uit aesthetisch oogpunt het tweede hooger staat dan het eerste.

Poogt men dit te verklaren, dan moet men buiten het geloof om tot het resultaat komen, dat in de natuur slechts een onbewust streven van de stof is en de mensch er eerst uitdrukking aan geeft. Maar dan volgt hieruit, dat de mensch hooger staat dan de bewerker van het schoon, dat de mensch boven God staat. Door Gods Woord tot grondslag te nemen, vermijdt men deze ongerijmdheid.

De volgende stellingen neemt Dr. Kuyp er aan.

I. Toen God de wereld geschapen had, was deze absoluut schoon.

II. Door de zonde kwam er verstoring, een vloek, waardoor deze wereld „betrübt” is.

III. Deze vloek drukt alleen op het aardsche, vandaar de pracht van zon, maan en sterren.

IV. God heeft den mensch door Zijne genade bekwaamd het schoone voort te brengen.

Voorts spreekt Dr. Kuyp er over het leelijke dat tegenover het schoone staat, gelijk de leugen tegenover de waarheid.

Bij het leelijke zijn de elementen welke God gaf om het schoone voort te brengen misbruikt.

Het terrein van het leelijke is op meesterlijke wijze behandeld door Dante in zijn *Inferus* (Hel), geïllustreerd door G. Doré. Het schoon openbaart zich wanneer de harmonie tusschen geest en stof te voorschijn treedt. Bestaat die overeenstemming niet, dan is er geen werkelijk schoon. Een vrouw met een schoon gelaat doch zonder dat een schoone ziel zich daarop afspiegelt, verliest het in schoonheid bij eene, die hoewel minder schoon, eene blanke ziel laat door-

schemeren. Het leelijke is daarom het element van den Satan. Het komt uit in de duivelsche, demonische spookgestalten. Bij ongedoopte volken, waar Satan nog onbeperkt heerscht, komt juist dat spookachtige veel voor. De mensch moet ook het leelijke in de kunst opnemen, maar in den dienst van God. Daarom doen de nieuwe schilders zoo verkeerd door eenvoudig een lijk voor te stellen zonder eenige strekking. Dit mag de kunst niet doen. In een lijk afgebeeld met de mannen der wetenschap er om heen, ligt een heel ander beginstel. En D a n t e wist in zijn *Hel* aan deze kunst zoo meesterlijk uiting te geven. Hij schildert verraders van het vaderland, vastgevroren in een ijsvlakte. De tranen die aan hunne oogen onttollen worden ijskegels aan hunne wangen, evenals het stalagmiet aan de rotsen; wel afgrijselijk, maar toch schoon. Want niet het leelijke is het doel, maar om de straf te schilderen voor het onheilige dat zij deden. Hij teekent ons twee Italianen, die elkaar de haren uit het hoofd plukken, bevroren in een ijsschol en nu havenen ze elkaar zoo, dat het bloed langs het gelaat loopt. En treedt een bezoeker nader, zoo grijpt de een de haren van den ander om zich het gelaat af te wisschen. Zoo zijn ze daar aan elkander gevroren om elkaar eeuwig te bekrabben en te bebijten. Deze voorstelling is weer niet om het leelijke te toonen, maar het Satanische van den haat te doen uitkomen.

Daarna behandelt Dr. K u y p e r de onderscheidingen, de nuanceeringen van het schoon. In de eerste plaats het *verhevene*. Het begrip van het verhevene is daarin alleen te vinden, dat men er de Goddelijke macht en majesteit in laat optreden. In onzen tijd gaan in de taal langzamerhand de hooge woorden weg en komen hiervoor woorden als „gezellig”, „vreeselijk gezellig”, in de plaats, maar men mist het hoogere, geëleveerde. Dit blijkt ook uit het gebruik van het woord „kolossaal”, dat vooral bij beurs bezoekers gangbaar is. Het fijnere begrip treedt al meer en meer terug.

Een tegenstelling met het verhevene vormt het bombastische in de taal en de z.g. preektoon, waarover D e G e n e s t e t het heeft in het bekende:

Verlos ons van den preektoon, Heer!
Geef ons natuur en waarheid weer.

D e G e n e s t e t kon dit eigenlijk niet zien, omdat hij het verhevene

niet kende. Platte taal behoort niet op den preekstoel; bij een verheven onderwerp past ook een verheven taal. Nu waren er predikanten, die geen verheven taal kenden en nu woorden van anderhalven voet gebruikten zonder gedachten — holle klanken, bombastiek.

Dr. Kuyp er spreekt ook over oratorie en haalt veler meening aan, dat als men in de Theologie heeft gestudeerd en daarvan het een en ander afweet, men wel op een preekstoel kan gaan staan en zeggen wat men te zeggen heeft; dat het er niet toe doet met wat stem of taal, in wat vorm of orde dat geschiedt. Als het maar uitkomt. Zelfs ziet men sommigen pogen in eens te gaan improviseren. Met nadruk stelt hij daar tegenover, dat van Godswege de prediking heeft te beantwoorden aan de eischen die de kunst stelt, en dat de kunst gegeven is om de macht van het woord te verdriedubbelen.

Wij gaven slechts enkele gedachten uit het rijke dictaat, waarin vooral zooveel merkwaardigs te vinden is, omtrent de verschillende genres der literatuur en architectuur. Niet minder belangrijk zijn de colleges geweest die gegeven werden over Linguïstiek. Wij kunnen ons voorstellen hoe leervol en genotrijk het voor de hoorders en hoorderessen moet geweest zijn Dr. Kuyp er's vrije colleges te volgen.

Omtrent de colleges waarin de Dogmatiek, het hoofdvak der Theologie, behandeld werd, schrijft voorts Ds. Ferwerda: „Daar toch kwam Dr. Kuyp er eerst recht uit in al de volheid van den overstelpenden rijkdom van zijn gaven. Ook wel eens in zijn zwak. Want het kleine en peuterige was hem vreemd. De cijfers die de geciteerde teksten moesten aanduiden, klopten niet altijd. Soms was het daar op den kathed er een driftig zoeken van en een scharrelen met getalletjes door een man die boos was op zich zelf.

Ook de exegese over met nadruk gememoreerde Schriftuurplaatsen, had wel eens nadere controleering noodig. Een enkele maal kwam het zelfs voor, dat de tijd tot rustige voorbereiding blijkbaar had ontbroken; het werd dan een causerie die wel het eigenlijke onderwerp minder raakte, maar die wij met dankbaarheid volgden, tegelijk verbaasd over den schier ongeloofelijken rijkdom van het fonds waarover de zeldzaam veelzijdige geest van onzen leermeester beschikte. Maar dit behoorde tot de hooge uitzonderingen.

Wie begeert overtuigd te zijn dat Dr. K u y p e r in zijn college Dogmatiek uit een universitair oogpunt het beste gaf, bestudeere de Loci die door dictaathouders werden uitgegeven. De ouderen van hen waren niet geheel voor hun taak berekend, doch wie er kennis mee wil maken, beginne met den Locus over de „Voorzienigheid” of met dien over „Het Verbond” en hij zal de onschatbare beteekenis van K u y p e r's persoon en arbeid nog veel beter verstaan dan dit door een beschrijving mogelijk is”.

Over de verschijning van Dr. K u y p e r schrijft Ds. Ferwerda aldus: „Nog zie ik haar voor mij de korte, ietwat gedrongen, daardoor des te forscher gestalte. In de rechterhand het lorgnet, zoo nu en dan het oog dienend bij het raadplegen van de aantekeningen, meestal te gelijk met de hand korte, krachtige beweginkjes makend als ter onderstreeping van het woord. Heel de verschijning maar vooral de massale kop, zoo vol sprekende lijnen en waaruit het licht van een paar alles doordringende oogen straalde, had iets in hooge mate suggestiefs door de ongewone kracht die er uit sprak. Er was — het is trouwens meer opgemerkt — iets Napoleontisch in”.

Hoe ontzachelijk veel Dr. K u y p e r ook geleverd moge hebben, zoodat men vragen moet, hoe is het hem mogelijk geweest dat alles te presteeren — een dogmatiek van zijne hand bezitten wij niet, al heeft hij deze in uitzicht gesteld. Maar wij meenen dat, wanneer hij dezen voorgenomen arbeid niet mocht kunnen volvoeren, een bekwaam theoloog uit de genoemde Loci, uit zijne andere dogmatische geschriften, Bijbelstudiën enz. een Dogmatiek zal kunnen samenstellen. De lijnen voor zulk een arbeid zijn reeds door Dr. K u y p e r zelf in zijn Encyclopaedie getrokken. Het zou een omvangrijke arbeid zijn, die voor de kerk des Heeren vrucht kon afwerpen. Immers vroeg of laat zal zij zich hebben uit te spreken over veel, waarover wij tot dusver geen dogmatische verklaring hebben. Geleid door de reeds vastgestelde stukken der waarheid, moet aangetoond worden hoe ongeveer het nog niet vastgestelde zal behooren te zijn, om in harmonie met het historisch geijkte te komen te staan. En wie heeft alle vraagstukken die in den tijd dien hij doorleefde aan de orde waren meer tot in hunne diepten beter doorschouwd dan hij?

Zulk een Dogmatiek zou dan niet Christus of de Heilige Schrift tot middelpunt hebben, maar, gelijk hij reeds in een vergadering te Utrecht vóór de stichting der Vrije Universiteit betoogde, moet van

God zelf uitgaan, dus *Theocentrisch* zijn. In *E Voto* vinden wij o.a. bevestigd, dat het denkbeeld alsof God niet de zonde wilde vergeven, maar door den Middelaar is bewogen tot vergiffenis, geheel verwerpelijk is. De verzoening is uit het hart des Vaders, den Drieëenigen God naar Zijn eeuwigen Raad voortgevloeid, dat leert Dr. Kuyper op grond van de Heilige Schrift, waardoor het verwijt alsof wij er een „Bloedtheologie” op na houden, volgens welke God alleen door het zien van het bloed van den Middelaar geneigd zou geworden zijn om te vergeven, in zijn ongegrondheid wordt ten toon gesteld.

Dr. Kuyper bleef ook in dogmatisch opzicht zich zelven gelijk. Slechts in enkele punten wijzigde hij zijn gevoelen eenigszins, bijv.: het aandringen op het laten doopen zoodra als men de bediening van het Sacrament hebben kan, zonder op het herstel van de moeder des kinds te wachten, bleef niet even sterk; zijn standpunt ten opzichte van de gezangen is niet meer zoo absoluut als vroeger; het creatianisme (de leer dat de zielen der menschen door God worden geschapen, terwijl de traducianisten meenen dat allezielen der menschen te gelijk in Adam geschapen zijn geweest en dus de ziel van den eenen mensch op den anderen overgaat) werd minder streng vast gehouden; de stelling dat het spreken van een „geist-leiblichkeit”, gelden moet als een bewijs, dat de bacil van het pantheïsme was doorgedrongen, werd zoo kras in „de Voleinding” niet meer geponeerd; in het begin dezes jaars was er eene uitdrukking in „De Heraut” te vinden die er op scheen te duiden, dat de leer der conditioneele-onsterfelijkheid op de booze geesten toepasselijk was, namelijk dat deze bij de voleinding in het niet zouden wegzinken (welk punt echter volgens Dr. Kuyper's belofte nader zal worden toegelicht) — doch zijn deze punten, die òf met de dogmatiek in verband staan òf er toe behooren, niet van ondergeschikte beteekenis?

3. *De bezielende kracht van Dr. Kuyper's colleges.*

Voorts schetst Ds. Ferwerda de bezieling die er van de Colleges Dogmatiek uitging aldus: „Het dogma, zooals hij het ons leerde kennen, had zoo niets van dorre abstractie, van koel verstandelijke bespiegeling, of van scholastieke, intellectualistische haarkloverij. Het kwam op ons af, als een macht, als de macht van de waarheid

Gods. Soms tintelde ons het bloed. De problemen die zich voordeden, werden niet angstvallig verzwegen, of met schipperskunst omzeild, ze werden veeleer met angstwekkende scherpte en eerlijkheid gesteld in al hun benauwende werkelijkheid. En dan werd er mee geworsteld, ja — wij hebben daarbij spannende momenten doorleefd.

En het eind was dan, niet zooals naïeve geesten misschien zouden gewenscht hebben dat die problemen werden opgelost, het ging anders: ze werden in Gods hand gelegd, de machtige denker gaf altijd weer „de gedachten gevangen tot de gehoorzaamheid van Christus”, in ootmoed, als een kind buigend voor het Woord, met Paulus in aanbidding zwijgend voor „de diepten des rijkdoms beide der wijsheid en der kennis Gods”. Zeker, Dr. Kuyp e r is meer dan genoeg thuis in de wijsbegeerte om de moeilijke raadselen, die God in dit leven aan Zijn menschenkinderen geeft, tot op den bodem te doorvoelen, maar de filosoof ging als het moest om 's Heeren wil, schuil in de schaduw van den profeet. Daarin ligt voor mijn besef een van de oorzaken die de soms overweldigende bezieling verklaren die hij in onze harten wist te doen ontvlammen. Dat het dwaze Gods wijzer is dan de menschen en dat deze Goddelijke dwaasheid, immers de dwaasheid van het kruis, het allesbeheerschende moet zijn van alle christelijke weten en werken, die gedachte werd ons niet voorgepraat, maar in het bloed gegoten. Hiervan ging alle onderwijs uit, maar daarom kweekte het ook in zeldzame mate eigen, besliste overtuiging, daarom had het, in paedagogisch opzicht zulk een ver reikenden invloed: het greep de zielen aan. Wij zagen het groeien uit den wortel van het beginsel; wij verheugden ons in dien groei; wij verlangden naar den dag waarin wij zelf als belijders der Geref. waarheid het leven zouden ingaan.

Neen onder het gehoor van zulk een eminente persoonlijkheid voelden wij ons geen afgesloten kring van principieele *Einspanner*; onder leiding van dezen man des geloofs, gesierd met den mantel der wetenschap die hem zoo wel paste en zoo nobel kleedde, durfden ook wij de worsteling aan met den geest der eeuw. Zijn *credo* vond den weg naar ons diepste binnenste en een oprecht *amen* in onze jonge zielen”.

Hetgeen Ds. Ferwerda omtrent de colleges van Dr. Kuyp e r opmerkt, wordt bevestigd door hetgeen te vinden is in zijn geschriften. Zoo lezen we in *E Voto* omtrent de verkiezing: „Alle bespreking van

de Uitverkiezing Gods is een doordringen tot de grondlegging en fundeering der elementen, waaruit het God beliefd heeft zijn geducht paleis op te trekken. Men laat, zoodra het aan deze quaestie toekomt, het dieplood tot op den diepsten bodem zakken, en heeft plotseling met een dier ondoorgrondelijke mysteriën te doen, waarbij ons eindig bewustzijn rechtstreeks in aanraking komt met dat eeuwige en oneindige in den Heere onzen God, dat buiten de bevatting van onze eindige begrippen valt”.

En wanneer dan Dr. Kuyper komt tot de bespreking van het verschil der *Infralapsariërs* en de *Supralapsaristen* zegt hij, na uiteenzetting van het verschil tusschen beide gevoelens, het volgende: „Noch in het stelsel der *Infralapsariërs* noch in dat der *Supralapsarii* is een verklaring van het raadsel geboden, hoe de schuld van den val geheel en volstrekt voor rekening van den mensch blijven kan, terwijl toch alles naar het eeuwig Raadsbesluit gaat. Of een reeder een schip uitzendt met het doel de bemanning te doen omkomen, of met de stellige wetenschap dat het omkomen zal, terwijl hij het *kan verhinderen*, verschilt voor de uitkomst ter nauwernood....” „En overmits nu de Heilige Schrift ons nooit maar een oogenblik toelaat iets, hoe nietig ook, op het volle verantwoordelijke *schuldbesef* af te dingen, voegt het ons voor dit onoplosbaar raadsel eerbiedig het hoofd te buigen, en beide, zoowel de volstreckte *Vrijmachtigheid* Gods, als de volstrektheid onzer *Schuld*, volmondig te belijden, erkennend dat het *Verband* tusschen deze beide ons niet is geopenbaard.”

Toen wij den *locus de Magistratu*, een der uitvoerigste college dictaten handelende over de taak der overheid, nagingen om een juiste oplossing te vinden voor het vraagstuk, aan welke regelen de Overheid zich volgens Gods Woord heeft te houden: heeft zij neutraal te zijn in zaken die op het geestelijk leven betrekking hebben, en aan den loop van het Evangelie onbeperkte vrijheid te geven, opdat het zich naar zijn aard in den boezem van ons volksleven kunne ontwikkelen, of heeft zij ook positief op te treden om het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen? — werden wij, we willen het erkennen, eenigszins te leur gesteld. Om het antwoord te vinden wordt geworsteld, maar we kunnen ons voorstellen dat de collegebezoekers niet bevredigd zijn geworden als zij een resultaat hebben verwacht dat alle bedenkingen als kaf voor den wind deden verstuiven. Toch zal niemand Dr. Kuyper kunnen verwijten dat hij in het voordragen

der leerstellige Godgeleerdheid zwevend was. Laat ons er aan toevoegen dat wij in dezelfde quaestie licht gezocht hebben in verschillende oude schrijvers en Gereformeerde dogmatici, doch wat vonden wij steeds? Dat zij wezen op het voorbeeld der vrome Koningen onder Israël die den Baäls-dienst uitroelden en dit ten voorbeeld stelden aan de vorsten van hun tijd. Doch zij leverden uit Gods Woord het bewijs niet dat de Koningen onder het Nieuwe Testament dezelfde roeping hebben als die onder de Oude-Bedeeling, toen Israël eene Theocratie, d. i. een staat onmiddellijk door God geregeerd, was.

Het stuk van Ds. Ferwerda eindigt met een opwekking om in de woeling van het leven te staan als Christenen, en daarom juist met het allerwege zichtbaar blazoen onzer Geref. belijdenis. Daarvoor is heilige moed noodig te midden van een wereld die het Evangelie steeds meer gram is. „Welnu maakt dan het heerlijke Sankey lied tot uw zielsmuziek. K u y p e r citeert het zelf eenmaal in een asterisk: *dare to be a Daniël* (Durf een Daniël te zijn)”.

Daar we zelf niet het voorrecht genoten aan de voeten van Dr. K u y p e r te zitten, zal men het in ons verontschuldigen, dat we de „begeisterde” woorden van een zijner talentvolle leerlingen overnamen.

Een ander leerling, Ds. W. Teerink te Amersfoort, deelde ons eenmaal mede, dat hij Dr. K u y p e r de eere moest geven, dat hij nooit in zijn dankgebed na het college verzuimde den Heere te vragen, dat de waarheden die hij besproken had, mochten doordringen tot het hart.

4. *Het jongste woord van Dr. Kuypers tot zijn oud-leerlingen.*

Het zou niet in ons te verontschuldigen zijn indien we verzuimden het een en ander mede te deelen van het woord dat de tachtigjarige aan de Studenten der Vrije Universiteit gericht heeft. Hij deed dit in een stuk dat getiteld is: „Nog in den band van voorheen”. Het doet zien, dat hij in „zijn grijzen ouderdom nog vrucht draagt en vet en groen is”. (Ps. 92. 15).

Hij laat daarin uitkomen, welk een blijde verrassing het hem was toen het plan werd voorgelegd tot het plaatsen van een kunstraam in het Hospitium, om daarin door bevoegde kunsthand een herinnering af te beelden aan wat de Vrije Universiteit voor hem geweest

was, en wat hij voor haar had mogen zijn. Veel sterker dan de schets van hetgeen het kunstraam worden zou, greep Dr. Kuyper de mededeeling aan, dat aller oud-leerlingen sympathie zich in dit prachtgeschenk saamtrok. Er lag toch tusschen „Souvereiniteit in eigen kring” waarmede de jubilaris in de Nieuwe Kerk debuteerde en de gedenktag van 29 Oct. 1917 een zoo machtige golving van afwisselende historie in, dat zoo licht de sympathie in de herinnering der oud-leerlingen had kunnen gesmaldeeld, zoo niet gehalveerd worden. Het deed hem daarom zoo goed aan het hart 't nog te mogen beleven dat trouwe sympathie in sympathie vloeide.

Dr. Kuyper schetst daarna hoe heilig enthousiasme onze mannen tot kloek en doortastend optreden aandreef toen de nieuwe wet op 't Hooger Onderwijs toonde aan wat slavenband men de ontwikkeling der jongere geslachten wilde vastleggen. Van een binden van dat Onderwijs aan den Christus was geen sprake meer; 's menschen geest zou voortaan eeniglijk het hooger-op gaand onderwijs binden.

„Maar die schoone periode van het eerste heroïsme ligt nu achter ons, en in de tweede periode waarin we thans verkeeren, is bij de jongeren veelal vergeten, wat in de eerste bezielde als het echte schoon. De jongeren leefden niet meer in de feiten waarin eertijds onze glorie sprak”.

Dr. Kuyper toont een zelfde verschijnsel aan in de geschiedenis van ons land. „Vergelijk den toestand van 1648, toen de Vrede van Munster geteekend werd, met het moment waarop, bijna een eeuw vroeger, Prins Willem tegen Spanje doorbrak, en het was immers voor wie *Cats* met onze Geuzeliedekens vergeleek, een afkoeling en verproza-eering, die u nog onze rijke historie terug wenschen doet”.

Het zou dan ook te verstaan zijn geweest zoo het hooggespannen enthousiasme was gedaald. Dr. Kuyper weet uit zijn eigen studiejaren, hoe juist de studententijd onvast maakt en er toe doet neigen om van de stalen beginselen naar de scheppingen van 't spelend vernuft over te glijden.

„De ziels verwrikking die nog in mij nawerkt, als ik terug denk aan den ongeestelijken overmoed, waarin ik toen uitgleed, kan mij zelfs op mijn ouden dag nog zoo bang zijn. Ik heb te Leiden warm en luid geapplaudiseerd, toen de toenmalige hoogleeraar Rauwenhoff op zijn publiek college brak met alle geloof aan Jezus' ver-

rijzenis, iets waar zelfs Scholten destijds nog aan vast hield. En nu van achteren kan mijn ziel nog beven over den smaad dien ik toen mijn Heiland aandeed”.

Op grond dus van eigen ervaring waarschuwt Dr. Kuyp^er dat men zich niet late meeslepen met ethische en moderne denkbeelden. Het heeft hem metterdaad wel eens zorg gebaard dat de trouw van het Calvinisme bij niet zoo weinigen van de studenten der Vrije Universiteit aan het langzaam verlopen was, zonder dat de hoogleeraren er altoos de hoogere bezieling in konden wakker houden. Voor hem gingen soms vrij sombere schaduwen over het jonge leven der Vrije Universiteit. „Vrees kende ik niet; want ik wist dat tenslotte al dit wankele en zwakke individualisme op wreede ontnuchtering uitloopt en het schijn-vrome zoo vaak bij bittere teleurstelling doet uitkomen. Maar voor de Vrije Universiteit werkt dit toch niet opfrisschend, en dit te minder nu de dagen bleken te naderen, waarin onze God, die ons de school gaf, de oudere professoren, van ons scheen te gaan wegroepen”, Maar juist met het oog hierop werd de verrassing op 29 Oct. des te grooter. Het werd hem gegund het weeropglooren van de oude bezieling te beleven. „Gegund in wat voorbereid werd, om een dusgenaamde Kuyp^er-katheder in de Juridische faculteit te stichten, waar een bedrag van anderhalven ton gouds voor bijeen zal worden gebracht. Maar ook gegund, en niet minder warm, in wat studenten en oud-studenten met dit kunstraam bedoelden. Van verzet was daarbij geen sprake. Steeds had ik geleeraard, dat „*Eenvormigheid* de vloek is van de moderne richting”, en zoo was er nu geen sprake van, dat men in de mij geboden hulde aan alle variatie den kop in drukte, om in alles eeniglijk uit te spreken, wat ik met „Souvereiniteit in eigen kring” begonnen was. Dat uit den wortel van mijn bedoelen stengel na stengel opschoot, hield men in eere. Maar wat in de jongste uiting van studenten en oud-studenten sprak, verried diepere eenheidszin, en hield de bewuste erkenning in van wat als uitgangspunt door mij was ingezet; en dat juist stemde mij zoo dankbaar.... Men had er niet aan gedacht om een uniformiteit te verzinnen, die niet bestond, maar bij elke scha-keering met beslistheid gegrepen naar ons oorspronkelijk uitgangspunt, en dit bij alle variatie in eere wilde houden. Calvijn zou zelf, ware hij getuige van deze verwakking geweest zijn, in deze profetie van een betere toekomst genoten hebben. Of ook over

Calvin heen, naar het eenig Goddelijk ideaal te grijpen, langs den band die ons aan den Christus bindt, bleek ook nu weer de trekking te zijn van 't zoetst mysterie in aller ziel”.

Voor al dit laatste woord eert den tachtigjarige. Het is alsof hij ons daarin wil toeroepen: „Niet ons, o Heere! niet ons, maar Uwen naam geef eer, om uwer goedertierenheid, om uwer waarheid wil”. (Ps. 115 : 1).

5. *Dr. Kuyper als wijsgeer.*

Op het eerste hooren klinkt het wellicht vreemd Dr. Kuyper te willen schetsen als wijsgeer. Men stelt zich hem voor als machtig leider eener politieke partij, of optredend in het parlement met zijn magistrale oraties of als groot dogmaticus, of als de man van de Reformatie der Kerk, of als schrijver van stichtelijke meditaties waarin dikwerf het mystiek element op den voorgrond treedt, — maar niet als bespiegelend wijsgeer.

Als men evenwel het geheel van zijn arbeid en de worstelingen van zijn zoo bij uitstek werkzaam leven overziet, wordt het duidelijk, dat hij bij zijn werken op zoo velerlei gebied één lijn voor oogen heeft gehad. Wat bij den eersten oogopslag een compositum van heterogene bestanddeelen schijnt, is saam te vatten tot één geheel; het is één groote gedachte die hem bezielt, die hij op zeer onderscheiden terrein uitwerkt. Heeft men eenmaal dien kijk op den arbeid van Dr. Kuyper gekregen, dan wordt hij juist als denker, als bespiegelend wijsgeer het grootst.

Om dat op te merken moet men hem allereerst zien opkomen uit de min of meer eenzijdige bewegingen waarin de Christelijke actie der 19de eeuw zich openbaart, hoe hij dan machtig terug grijpt naar het Calvinisme, om daardoor gestaald, de Christelijke levensbeschouwing te bezielen en op te heffen tot het niveau van zijn tijd, met den drang om ten slotte te komen tot een alles omvattend Christelijk wijsgeerig systeem.

In het begin van de 19de eeuw schittert in ons land de groote figuur van den dichter-philosoof Bilderdijk. Hij is na een tijd van geestelijke inzinking de klaroenblazer die het Christelijk leven tot ontwaking roept. In de mannen van den Réveil, hoort men het na zieleangst en schuldbesef geboren jubelen in de verlossing door Christus bloed. Het ging bij den Réveil om de redding der ziel, hetzij

deze beweging meer religieus bespiegelend of meer praktisch-methodistisch optrad. In de afscheiding uit zich de liefde voor de zuiverheid der leer en van de Kerk van Christus. Zij komt in conflict met de Synodale organisatie door Willem I, onder invloed van de beginselen der Fransche revolutie, opgelegd; op den kerkvorm legt zij den nadruk en in haar liefde tot Christus duldt zij niet, dat Zijn kerk niet zuiver als openbaring van Zijn lichaam kan uitkomen.

In Groen van Prinsterer komt de Christelijke actie vooral uit op het terrein van de politiek. Als Evangeliebelijder stelt hij zich tegenover de revolutie om zijn kracht vooral saam te trekken in den strijd voor het vrije Christelijke onderwijs.

Op Universitair terrein treedt de Utrechtsche school van Doedes en van Oosterzee op, om met wetenschappelijke wapenen te strijden voor de Christelijke wereldbeschouwing; zij is allereerst apologetisch en zoekt de waarheden van het Christendom te verdedigen tegen de aanvallen die daar tegen worden gericht.

Al deze acties zijn openbaringen van het nieuwe Christelijke leven, dat in de 19de eeuw na de woelingen der Fransche revolutie is ontwaakt. Zij zijn echter min of meer eenzijdig; de diepe alles omvattende blik, die uit een centraal beginsel een alles omvattende levens- en wereldbeschouwing weet op te bouwen, ontbrak.

Het meest universeel was Bilderdijk; zijn dichterlijke genialiteit gaf machtige perspectieven op het gebied van wetenschap en kunst.

Maar hij staat aan het begin der 19de eeuw nog als een titan om den strijd op te nemen tegen de beginselen van de Fransche revolutie. Bij hem kan van rustige bezonkenheid nog geen sprake zijn.

Dr. Kuyp er staat aan het einde van de 19de eeuw, neemt alle richtingen waarin de Christelijke actie in die eeuw zich in ons land heeft geopenbaard in zich op, vat ze samen om ze als momenten op te nemen in zijn wijsgeerig stelsel. Niet slechts de philosophisch-dichterlijke perspectieven van Bilderdijk, niet alleen het religieus praktisch Methodisme van den Réveil, niet een eenzijdig nadruk leggen op den zuiveren kerkvorm, of een vooral zich geven aan den strijd voor Christelijk onderwijs; ook niet slechts een afweren van alle aanvallen die op het Christendom worden gedaan — dit alles te zamen beschouwt hij als uitingen van een zelfde heerlijke actie, die als een geheel moet uitkomen.

Daarom zoekt Dr. Kuyp er allereerst wijsgeerige verdieping van

inzicht. Als in vogelvlucht overziet hij het geheele wereldgebeuren en schetst hoe daarin de menschelijke geest in verschillende fasen zich heeft ontwikkeld. Hij beseft hoe de machtige beginselen van Humanisme en Christendom steeds de scherpste tegenstellingen in het leven riepen, terwijl zij in tijden van groote wereldgebeurtenissen den stoot gaven tot groote denkconcepties.

Hij kon daarom het Christelijk leven niet tot een enkele actie op een of ander gebied beperken. Hij gevoelt dat Christus voor Zich alle terrein opeischt en dat niets aan Zijn macht mag onttrokken.

Daarom grijpt Dr. K u y p e r in de historie niet terug naar tijden waarin de polsslag van 't geestelijke leven zwak klopt, maar naar een periode waarin de wereld geschokt wordt, waarin het Christelijk leven op nieuw opbruist, waarin het tintelt van nieuwe bezieling, voor een groot tijdsverloop op het leven zijn stempel zettend. Over de 19de, achter de 18de en 17de eeuw, gaat hij terug naar de Reformatie, de groote vernieuwing van het Christendom en dan niet allereerst naar Luther, van wien de krachtige stoot tot die machtige beweging uitging, maar naar Calvijn in wien de Reformatie als het ware tot bezinking komt en die uit de beginselen der hervorming een wereldbeschouwing voor zijn tijd wist af te leiden.

Men moet naar het Calvinisme terug om de voortzetting te vinden van hetgeen de Oude Christelijke Kerk heeft beleden. In het Calvinisme zoekt hij daarom in te leven en het weer te doorleven, echter niet om er bij te blijven staan, gelijk Dr. Z a h n, een Duitsch geleerde, aanbevolen heeft, maar om er de kiem van een allesomvattende Christelijke wereldbeschouwing in te vinden en dan tot het besluit te komen dat deze niet is voor één tijd, maar voor alle tijden.

Repristineeren wil Dr. K u y p e r dan ook geenszins. Elke tijd heeft nieuwe eischen. Het is een en hetzelfde leven van een en dezelfde menschheid, zich telkens in nieuwe gestalte openbarend. Daarom moet ook het Christendom in elken tijd nieuwe vormen scheppen en ten slotte komen tot een eigen wijsgeerig systeem, dat in overeenstemming is met den tijd waarin men leeft. Het is dan ook de groote beteekenis van Dr. K u y p e r dat hij eenerzijds verjonging van het Christendom zoekt door bezieling van het glorierijk verleden, maar ook gevoelt dat men de herscheppende gedachten van het Christendom heeft saam te voegen tot een wijsgeerig systeem, zooals dit alleen in den nieuwen tijd, waarin een diepere,

meer organische opvatting van wetenschap opkwam, kon geboren worden.

Behalve het indenken van het Calvinisme is er toch ook een andere factor geweest, die op Dr. Kuyp^er werkte en het hem mogelijk maakte zijn Christelijk wijsgeerig systeem in groote lijnen te geven. Het is de organische opvatting der wetenschap, gelijk die vooral door den Koningsberger wijsgeer Kaⁿt is ontvouwd.

De verdienste van Kaⁿt bestaat hierin, dat hij *het denkend subject onderzocht en daardoor aanleiding gaf tot een rijkere ontwikkeling van het organisch begrip der wetenschap*. Wel had men ook vroeger het beginsel en de methode der wetenschap tot het voorwerp van zijn studie gekozen; maar in dien zin waarin wij thans een organisch geheel van wetenschap eeren, was dit zelfs in de dagen der Reformatie nog onbekend. Men leverde in dien tijd op dit gebied stukwerk, elk op zijn eigen terrein, en vond dan aan de grenzen zekeren overgang door het leggen van noodbruggen, *maar het subject als het organisch-centraal punt, van waar de geheele actie der wetenschap als in zoovele stralen van één licht-centrum uitging, was nog niet ingezien*. (Enc. II, 624).

Deze tweede factor voor het wijsgeerig denken van Dr. Kuyp^er is echter slechts van formeelen aard. De inhoud van zijn systeem is de Christelijke wereldbeschouwing, zooals die zich door de Middeleeuwen en de Reformatie heen heeft ontwikkeld; maar vormelijk ontleent hij de algemeene opvatting van wetenschap aan de diepe denkers der speculatieve school van Duitschland.

Men zou kunnen zeggen, dat hetgeen de Grieksche wijsgeer Aristoteles geweest is voor het Christelijk denken der Middeleeuwen, was Kaⁿt voor het herboren Calvinisme.

Dat Kaⁿt's invloed op Dr. Kuyp^er alleen formeel geweest is, blijkt uit zijn gezegde: „ware dan ook deze Réveil aan haar zelf overgelaten geweest, dan zou de roeping der Christenheid om den inhoud der openbaring ook in het denkend bewustzijn op te nemen en daaruit te reproduceeren, allicht geheel in vergetelheid zijn geraakt, en het is *de philosophie*, die door den Koning der kerk gebruikt is als tuchtmiddel om Zijn verlost^en weer tot het ingaan in die heilige roeping te noodzaken.

Eerst toen de Christelijke Kerk haar autoriteit volkomen verloren had en de Theologie als een verslagen held ter neder lag, zijn in

Kant en zijn epigonen de mannen opgestaan, die den alouden strijd van de Grieksch-Romeinsche filosofie tegen de Christelijke religie, die in de 3de eeuw meer afgebroken dan beslecht was, op nieuw en nog principieeler dan hun voorgangers, hervat hebben. De logica der beginselen eischte dat". (Enc. II, 623).

Nog sterker blijkt dit wanneer hij zegt: „En eerst toen de Aufklärung de Christelijke religie ganschelijk om hare eere had gebracht, kreeg de Philosophie het veld vrij, om in hare wapenrusting op te treden. Want al mag men niet ontkennen, dat in mannen als Kant en Fichte en Schelling en ook ten deele in Hegel de filosofie de Christelijke religie zoo weinig met voeten trad, dat zij veeleer de eere der Christelijke mysteriën die de Kerk smadelijk had prijs gegeven, op haar wijze weer poogde te redden, toch zou het slechts kleurenblindheid verraden, zoo men nog weigerde in te zien, hoe de reusachtige ontwikkeling der moderne filosofie, ook al volgde op haar overspanning thans een periode van afgematheid, metterdaad zoo principieel mogelijk den alouden en noodwendigen strijd van het onherboren bewustzijn tegen het beginsel der wedergeboorte hervat heeft, en steeds beslist het pantheistische uitgangspunt tegen het Christelijk Theïsme overstelt". (Enc. II, 623—624).

Wij zien dus hier Dr. Kuyp er in zijn wijsgeerig denken als het ware geprikkeld door de filosofie, die niet ophield zich te stellen tegen de Christelijke religie om er een eigen speculatief systeem tegenover te stellen. Dit drijft hem er toe om ten slotte „eigen confessioneel bewustzijn op te heffen tot den bewustzijns-vorm onzer eeuw". (Enc. II, 628).

Het streven van Dr. Kuyp er is dus om tegenover het speculatief systeem van de groote Duitsche wijsgeeren — bij wie het Humanistisch denken ten slotte zijn machtigste uitdrukking vindt — de Christelijke wereldbeschouwing in even machtig architectonisch, alles omvattend systeem te plaatsen.

Men kan dan ook zeggen, dat in het Duitsche speculatieve denken eenerzijds en in Dr. Kuyp er anderzijds de twee meest verschillende, de meest antithetische systemen tegenover elkaar komen te staan. Het eerste als de zuiverste toespitsing en meest volkomen consequente uiting van het Humanisme; het andere als de consequentie waartoe het Christelijk denken moest komen.

Om dit te zien moet de ontwikkeling van het denken in de hoofdmomenten worden nagegaan.

In ons cultureele leven zien wij steeds twee beginselen werken, die zich telkens breeder ontwikkelen, zich soms schijnbaar vereenigen om dan telkens weer met nieuwe kracht zich tegenover elkaar te stellen: het Christendom en het Humanisme.

De kiemen van deze twee beschouwingen liggen in het leven onzer geestelijke voorouders, de Israëlieten en de Grieken. Zij houden niet op zich telkens weer op nieuw te ontwikkelen als de groote krachten voor ons denken. Alles wat na hen kwam, is niet anders dan de ontwikkeling van dezelfde grondgedachten maar in verschillende fasen, naar gelang in de menschheid alle geestelijke kiem tot ontplooiing komt. — Het Christendom geeft de beschouwing van de Schepping der wereld en daarmee de schepping van den mensch (in zijn tweeheid van ziel en lichaam) den zondeval en de verlossing in Christus om in de wederkomst des Heeren te komen tot de wederopstanding en het herboren worden der geheele schepping.

Het Humanisme staat daar lijnrecht tegenover. Tegenover de schepping leert het de evolutie; tegenover den in zonde gevallen mensch, den normalen mensch, zij het met tekortkoming en onvolmaaktheid, tegenover den door Christus geredden en gezaligden zondaar, den een inwendig proces doorlevenden en zoo tot wedergeboorte komenden mensch, terwijl niet geloofd wordt in de voleinding bij de wederkomst des Heeren, maar men daartegen stelt dat het einde er telkens is, slechts om den levensgang op nieuw te beginnen.

Deze leeringen vinden haar eerste ontwikkeling in het Middeleeuwsche Christendom en het Humanisme der Grieken, en dit in die mate dat zij een zuivere antithese vormen. Het ideaal der Grieksche wereldbeschouwing is: geïdialiseerde menscheijkheid, menscheijk schoonheid en schoone menscheijkheid. Dit komt uit op elk terrein waarop de Grieksche geest zich beweegt, in elke kunst — het meest in zijn plastiek maar ook in zijn staatkunde in zijn religie, in zijn philosophie.

Tegenover de verleidelijk schoone harmonische wereldbeschouwing der Grieken stelt zich de transcendente wereldbeschouwing van het Middeleeuwsche Christendom, dat niet een humanistisch beeld van schoonheid uit eigen ziel dicht om het te leggen op de wereld

van het supranatureele, maar als het ware de bovenzinnelijke wereld uit God zelf door Christus laat uitstralen en inwerken in zijn bewustzijn. Bij Franciscus van Assise, den meest typischen van de mystieke vromen der Middeleeuwen, was dit zoo sterk, dat zelis de stigmata van Christus' lijden in zijn handen en voeten waren afgedrukt.

„Na de periode van den schoon-Kosmischen zin der Grieken, met zijn blindheid voor het eeuwige en de Middeleeuwen met haar blindheid voor het Kosmische, doch met haar mystieke liefde voor den Christus Gods”, duiken dezelfde motieven weer op, maar nu meer gelijktijdig om in de nieuwe tegenstelling van de Renaissance en het Humanisme eenerzijds en de Reformatie van Luther en Calvijn anderzijds, aan het woord te komen. „De Abnormalisten, die rekenen met de zonde en de verlossing, waren een reeks van eeuwen achtereen schier onbetwist aan het woord geweest, zonder dat de tegenstanders principieel konden optreden. Met het wegsterven der oud-Heidensche en het opkomen der Christelijke wereldbeschouwing staat het al spoedig in de algemeene overtuiging vast, dat alle ding is ontstaan door de schepping Gods, dat de soorten van wezens aan afzonderlijke schepping hun ontstaan danken en dat onder deze wezens-soorten de mensch als beelddrager Gods geschapen is in oorspronkelijke gerechtigheid; dat de uitkomende zonde deze oorspronkelijke harmonie der schepping verbroken heeft, en dat tot herstel van dat abnormale, d. i. tot herschepping, alsnu de abnormale middelen uittraden, van wedergeboorte, van den Christus en de Heilige Schrift. De Renaissance deed ongetwijfeld een onge-loovige strooming opkomen en het Humanisme wekte geestdrift voor de Grieksch-Romeinsche idealen; maar al dient erkent dat na de Middeleeuwen het principieel verzet der Normalisten een aanvang neemt, toch blijft het een feit, dat de breede heirscharen der philologen, juristen, medici en physici nog eeuwen daarna de grondstukken der aloude overtuiging onaangetast laten. (Calv. 127).

Na de Middeleeuwen vinden wij dus in de Renaissance en het Humanisme eerst een zoeken van den Humanistischen levenszin om dan in de ontwikkeling der Nieuwe filosofie door allerlei phasen heen aan het eind der 18de eeuw en in 't begin der 19de tot een bewust architectonischen opbouw te komen van een wijsgeerig stelsel dat lijnrecht tegen de Christelijke wereldbeschouwing over staat.

En zooals in de Renaissance en het Humanisme weer een zoeken was naar den humanistischen levenszin, om later te komen tot een bewust philosophische uitwerking, zoo was in de Reformatie allereerst een zoeken naar den ouden Christelijken levenszin om door allerlei phasen met logische noodzakelijkheid te komen tot het poneeren van een Christelijke filosofie tegenover de Humanistische. Het is gedurende deze eeuwen een worstelen van tweeërlei metaphysica. Eerst heerscht over het algemeen de Christelijke. Langzamerhand stelt zich daar de humanistische tegen om steeds breeder terrein te winnen, totdat aan het eind der 18de eeuw de Christelijke metaphysica schier overwonnen is. Maar in de 19de eeuw, wanneer de humanistische metaphysica zich geheel bewust geworden is en zich door een reeks van geniale wijsgeeren tot een schitterend stelsel heeft gekristaliseerd, dan is ook de Christelijke levens- en wereldbeschouwing weer herboren, die haar uiting vindt in een eigen Christelijk wijsgeerig systeem.

De Nieuwe filosofie stelt weliswaar allereerst het kennisprobleem aan de orde en onderzoekt de middelen door welke wij tot kennis der dingen kunnen komen, maar als men dieper ziet en de ontwikkeling van het wijsgeerig denken tot het einde der 18de eeuw nagaat, dan zien wij dat het in den grond gaat om het afbreken van de heerschende Christelijke metaphysica.

De Nieuwe filosofie, die zich onmiddellijk splitst in de tweeërlei richting van het rationalisme en het empirisme, onderzoekt of wij door de rede en door de zinnelijke waarneming kennis kunnen krijgen van de bovennatuurlijke dingen om, na tot een negatief resultaat gekomen te zijn, de metaphysica der Christelijke wereldbeschouwing prijs te geven. Het doel van het rationalisme en het empirisme is: te komen tot een kennen der bovenzinnelijke dingen langs natuurlijken weg, het een beproeft door het verstandelijk denken, het ander door zinnelijke waarneming. Het rationalisme of de verstandsmetaphysica wil in vertrouwen op de menschelijke rede door ordelijk denken het wezen der dingen doorgronden. Van het dualisme van Cartesius ontwikkelt het zich door het monisme van Spinoza en de monodologie van Leibnitz tot het eclecticisme van Wolff. Het empirisme begon met Bacon, om door het Sensualisme van Locke het idealisme van Berkeley en het Fransche materialisme uit te loopen op het scepticisme van Hume. Zoowel het rationalisme als

het empirisme komen in Wolff tot hetzelfde resultaat. Zij vinden eenerzijds in Wolff anderzijds in Hume het eindpunt, om dan in Kant samen te komen.

Kant vat de twee negaties samen, namelijk dat men noch langs den verstandelijken weg van het rationalisme, noch door zinnelijke ervaring tot kennis van de bovenzinnelijke wereld komen kan. Kant is dus de negatieve synthese van Wolff en Hume. In zijn „Kritik der reinen Vernunft” komt hij tot de slotsom, dat men van het „ding an sich”, dat zich achter de verschijnselen verbergt, langs rationalistischen of empirischen weg niets kan weten. Het rationalisme en het empirisme kwamen dan ook tot het resultaat, dat de geheele Christelijke metaphysica niet was te bewijzen, geheel onhoudbaar werd bevonden en hiermede had afgedaan. Beide richtingen die een „Aufklärung” hadden willen zijn, werden een „Ausklärung”; zij lieten van de Christelijke wereldbeschouwing niets staan.

En nu trachtte Kant wel wat hij in zijn „Kritik der reinen Vernunft” afbrak in zijn „Kritik der praktischen vernunft” weer op te bouwen door middel van zijn „Kategorischen Imperatief”, waardoor hij tot het besluit kwam, dat men niet twifelen mag aan het bestaan van God, deugd en onsterfelijkheid¹⁾, maar als wij den draad van den ontwikkelingsgang van het rationalistisch-empiristisch denken volgen, bevinden wij, dat het in Kant tot een absolute negatie is gekomen van de Christelijke wereldbeschouwing, maar ook dat Kant tegelijk de scharnier is, waar deze negatie zich ombuigt en positievelijk omslaat in zijn tegendeel en komt tot een allesomvattend systeem met rijken inhoud.

Tot Kant was het afbreken geweest. Het rationalisme en de wijsbegeerte der ervaring had slooperswerk verricht om nu eens dit, dan weer dat van de Christelijke wereldbeschouwing af te brokkelen, tot eindelijk zelfs de fundamenteen onhoudbaar bleken, maar om dan, als het met Kant den „Alleszermalmende” tot een algemeene vernietiging was gekomen, na Kant, door het subjectivisme van Fichte

¹⁾ „Kant's moreel bewijs voor vrijheid, onsterfelijkheid en Godheid is dus geen bewijs der wetenschap, maar des geloofs: de postulaten zijn de voorwaarden voor het zedelijke leven en hunne realiteit moet evenzeer geloofd worden als dat leven zelf voorwerp is des geloofs. Maar zij blijven theoretisch evenzeer onkenbaar als te voren.” Aldus schrijft de hoogleeraar Dr. W. Windelband in zijn „Geschichte der Philosophie,” p. 438.

en het objectivisme van Schelling, in Hegel de weggevaagde metaphysica, de wereld van het bovenzinnelijke weer te herwinnen, maar nu niet zooals het Christendom leert, als het bovenzinnelijke, waarvan de wereld een afglans is, en niet zoo dat God zich openbaart in den mikrokosmos van Zijn schepsel, maar in een gansch anderen zin, namelijk als een *metaphysica van eigen bewustzijn*, waarin God de ideeële projectie is geworden van het schepsel.

Zooals het dus in Kant gekomen is tot een bankroet van de Christelijke metaphysica, zoo is het in Hegel gekomen tot een schitterende opbouw van een allesomvattend metaphysisch systeem, zooals te voren nooit was aanschouwd, als de Kroon van de humanistische beschouwing, als het eindresultaat van het normalistisch denken, tot een metaphysica als het uitspinsel of weerspiegeling van het eigen menschelijk bewustzijn.

Het is eigenaardig dat in Hegel's wijsgeerig systeem heel de Christelijke leer, die men verworpen had, weer terugkeert. Alles wat de Aufklärung had weggeredeneerd dook weer op, maar nu als schoone denking van eigen, tot zich zelf gekomen rede. — Heel de Christelijke metaphysica is nu opgesmolten tot een categorieën leer, een net van begrippen, dat alles omspant, waar niets buiten valt.

Als wij de ontwikkeling van het humanistisch philosophisch denken naspeuren, valt ons de groote beteekenis van Dr. Kuyp er als wijsgeer in het oog.

De Christelijke wereldbeschouwing der reformatie, die in Calvin haar grooten vertolker vond, was langzamerhand in de zuiging gekomen van het philosophisch denken van het rationalisme en empirisme en had zich beijverd om eigen wereldbeschouwing te doen steunen op de stutten die men in het rationalisme en empirisme vond. Ten slotte kwam men tot een soort supranaturalistisch Christendom, terwijl de waarheden der Christelijke leer nog verkommerd bleven voortleven in keine kringen en conventikels.

Toen Kant ook dit supranaturalisme den genadeslag had gegeven en, na de mokerslagen van de negatie, de opbloei komt van de Romantiek, dan beurt ook het Christendom uit zijn vernedering het hoofd op en een nieuwe levensadem gaat weer over de volken. Het is de Réveil, een wederopwaking van het Christelijk leven, die zich openbaart in allerlei beweging op kerkelijk, godsdienstig, maatschappelijk en staatkundig gebied. Maar de man, die met reuzenkracht de

Christelijke levens- en wereldbeschouwing weer heeft opgeheven tot het niveau waardoor zij gelijk berechtigd antithetisch staat tegenover de humanistische wereldbeschouwing en deze als bestanddeel opneemt in de ontwikkeling van het menschelijk denken, is Dr. Kuyper.

Bij hem geldt niet de tegenstelling tusschen geloof en wetenschap, „maar (Calv. 126) hier gaat het over twee wetenschappelijke stelsels, of wilt ge, twee wetenschappelijke uitwerkingen zijn liet, die elk met een eigen geloof tegenover elkander staan.”

Ook is hier geen sprake van de wetenschap die tegenover de Theologie staat, want het zijn twee absolute vormen van wetenschap, die beide heel het veld van menschelijke kennis bestrijken en die beide hun wereldbeschouwing en eigen Theologie hebben opgenomen. En eindelijk het zijn geen twee relatieve tegenstanders, die half weg saam gaan, en voorts elkander met vrede laten, al slaan ze verder ook verschillende paden in, maar over en weer betwisten ze elkander het gansche terrein des levens en kunnen ze niet aflaten van het volhardend pogen om geheel het gebouw van elkanders strijdige beweringen, met de steunpunten onder die beweringen, tot den grond toe af te breken. Als ze dit niet poogden, zouden ze over en weer toonen niet in hun uitgangspunt te gelooven, zou het geen wetenschappelijke ernst zijn, die hen dreef, en zouden ze den primordialen eisch van alle wetenschap, die eenheid van conceptie vraagt, niet verstaan. — Een Normalist, die nog maar iets ook maar van de Schepping, van het beeld Gods in den mensch, van zonde als val, van een Christus als boven het menschelijke uitgaande, van een wedergeboorte, die iets anders dan ontwikkeling zou zijn, of van een Schrift, die ons werkelijke orakels brengt, staan laat, is halfslachtig studiemans en verbeurt den wetenschappelijken naam. Maar zoo wie als Abnormalist de Schepping ook maar halverwege in evolutie doet opgaan; in het dier geen creatuur naar het beeld van den mensch geschapen, maar 's menschen *oorsprong* ziet; de schepping van den mensch in oorspronkelijke gerechtigheid loslaat; maar voorts nog meewerkt om de wedergeboorte, den Christus, de Schrift uit het motief van louter menschelijke krachten te verklaren en niet met hand en tand vasthoudt aan het Goddelijke motief, dat alle menschelijke gegevens ten deze beheerscht, moet even beslist onzerzijds als half-

slachtig en onwetenschappelijk man uit onzen kring worden terug gewezen.

Normaal en Abnormaal zijn twee absolute uitgangspunten, die geen vergelijk dulden. Evenwijdige lijnen kennen geen kruispunt. Ge moet of het eene of het andere kiezen, maar wat ge ook kiest, wat ge zijt, moet ge als wetenschappelijk man geheel zijn: niet in één faculteit maar in alle faculteiten (127) in heel uw wereldbeschouwing, in de volle terugkaatsing van het gansche wereldbeeld, uit den spiegel van uw menschelijk bewustzijn."

Het gaat niet alleen om redding der Theologie, om dan de profane wetenschap aan den tegenstander prijs te geven. Dat is struisvogel-politiek. Calvijn zag het reeds beter in toen hij riep om een *Philosophia Christiana*, en ten slotte is er (132) „niet één faculteit en in geen der faculteiten één enkele wetenschap, die niet op wat afstand dan ook, met ons beginsel saamhangt, en daarom ook niet door ons beginsel moet doordrongen worden. En evenmin moogt ge het zoeken in dat ziende blind zijn, waarin zoo tal van Christenen een veilig schild trachten te vinden. Wat astronomen, geologen, physici of chemici, zoölogen of bacteriologen aan het licht brengen, moet, mits losgemaakt van de hypothesen, die zij er achter schoven, en van de conclusiën, die ze er uit getrokken hebben, als feit door u geconstateerd, na controleering vastgesteld en in het geheel van uw wetenschap worden opgenomen."

In deze teekening van de tweeërlei wetenschap staan de twee motieven van de Humanistische en Christelijke wereldbeschouwing weer zuiver antithetisch tegenover elkander.

Het zijn twee wijsgeerige systemen, die wij zagen voortkomen eerst in de tegenstelling van het Middeleeuwsche Christendom tegenover de klassiek-humanistische wereldbeschouwing als zuivere tegenstelling; dan zagen wij ze na de middeleeuwen weer opkomen, nu meer gelijktijdig eenerzijds in de Renaissance en het Humanisme, anderzijds in de Reformatie van Luther en vooral van Calvijn, zoodat in de ontplooiing van beide de strijd aanschouwd wordt, waarbij men eenerzijds de Christelijke wereldbeschouwing, de Chr. metaphysica door de filosofie van het rationalisme en empirisme langzaam ziet afbreken om er anderzijds getuige van te zijn, hoe de Chr. metaphysica zich trachtte te handhaven door middel van den steun van een verstandelijk-empirisch bewijzen.

Wanneer het denken in Kant tot een keerpunt komt, zien wij in de speculatieve filosofie van Duitschland, de Christelijke metaphysica zich vervluchtigen tot een metaphysica van eigen bewustzijn om later in Dr. Kuyp^er in de herleving van het Calvinisme de Christelijke wereldbeschouwing zich te zien opheffen tot het niveau van zijn tijd, met eigen Christelijke wijsbegeerte die alles omspan^t.

6. *Het wijsgeerig systeem van Dr. Kuyp^er.*

Om het wijsgeerig stelsel van Dr. Kuyp^er te overzien willen wij eerst den vorm, waarin hij het neerlegt, nagaan, om daarna zijn beschouwing van wetenschap in het algemeen na te gaan.

De vorm, waarin het wijsgeerig denken zich moet construeeren, wordt in zijn Encyclopaedie ontwikkeld. Hij speurt het begrip van Encyclopaedie van af zijn eerste opkomen na, om, na de ontwikkeling bij de Grieken en in de Middeleeuwen, in de Reformatie en in de 18de eeuw ten slotte het begrip van Encyclopaedie het zuiverst te vinden bij Hegel, den grooten wijsgeer van het speculatieve denken.

„Het geheele proces van het wijsgeerig denken wachtte slechts op Hegel's denkkraft om ons de eerste encyclopaedie in hooger^en zin, niet van alle, maar dan toch van de philosophische wetenschap te geven.” (Enc. I, 20). „Met hem is de tijd aangebroken, dat de *algemeene* encyclopaedie weer met vrucht zal kunnen worden beoefend” (22). Het begrip encyclopaedie beteekent „allereerst orde en haar doel moet zijn het innerlijk organisme der wetenschap als zoodanig te leeren begrijpen”.

„De Encyclopaedie is allereerst wijsgeerig en zij heeft op het oog een analyse en synthese van alle wetenschappen saam, als één organisch geheel genomen.”

„Zij mag daarom alleen rekenen met het organisch verband, waarin de deelen van het geheel onzer kennis met elkaar staan. De wetenschap in absoluten zin is de zuivere en volledige weerkaatsing van den kosmos in het menschelijk bewustzijn” (37).

Zooals de deelen van het werkelijk-bestaande in hun samenhang liggen, zoo moeten ook de deelen onzer kennis in ons bewustzijn verbonden zijn. De wetenschap moet den werkelijk bestaanden kosmos in logischen vorm omzetten. Hoe verder de wetenschap voortschrijdt,

des te beter slaagt ze er in, om den kosmos logisch te copieeren en al zijn deelen met de verbindingen deze deelen zuiver te doen uitkomen.

De Encyclopaedie is dan ook bloot formeel. Er is geen plaats voor den inhoud zelfs der afzonderlijke wetenschappen en zelfs niet voor een summiere opgave van hare resultaten. Het materieele moet er gansch buiten blijven en alleen het formeele van elke wetenschap moet in het licht gesteld.

De Encyclopaedie is dus de wijsgeerige wetenschap, die in het geheel van den schat onzer dusver verworven wetenschappelijke kennis, het organisch bestaan van de wetenschap in haar onderscheidene deelen bloot legt en verklaart. Dit historisch dialectisch begrip van Encyclopaedie sluit alle materieele behandeling der stof uit en bepaalt haar bij de formeele zijde der wetenschap.

Met deze beschouwing van Encyclopaedie is tegelijk de opvatting van de wetenschap in het algemeen gegeven.

De wetenschap is bij Dr. K u y p e r het wereldbeeld dat de mensch zich schept, de mikrokosmische kennis van den makrokosmos. De menschelijke geest moet den kosmos, waarmee hij in organisch verband staat, plastisch naar zijn momenten afspiegelen en logisch in zijn verhoudingen doordenken (Enc. II, 29).

Het resultaat is, dat het in onze natuur zich openbarend streven, om door onderzoek en bewijsvoering, tot wetenschappelijke kennis te geraken, altoos gebonden blijft aan de praemissen in onze natuur, van waar dat streven uitgaat. Daarom leidt dit streven tot een gemeenschappelijke beoefening der wetenschap, voor zoover die praemissen gelijk blijven, maar zij moet uiteen gaan, zoodra de tweesprong bereikt wordt, waar de verandering, door de wedergeboorte in deze praemissen gebracht, op dat gedeelte van het onderzoek invloed gaat uitoefenen. Daarom loopt voor dit gedeelte van het onderzoek tweeërlei beoefening der wetenschap evenwijdig; eenerzijds eene die wèl, en anderzijds eene die niet door het feit der wedergeboorte beheerscht wordt. Voorts blijkt dat hierbij, zoowel zij die de wetenschap onder den invloed der wedergeboorte beoefenen, als zij die haar werking buiten rekening laten, over en weer alleen voor waar kunnen houden wat op hun eigen praemissen rust, en dus slechts formeel elkanders studie waardeeren kunnen. Ook dat zoowel bij de Christelijke als bij de naturalistische wetenschap alleen dat wetenschap-

pelijk vast staat, wat zij uitgaande van haar eigen praemissen als slotsom van wetenschappelijk onderzoek vond, zoodat bij beide beoefeningen der wetenschap zich allerlei wetenschap, richting en school zal openbaren, en dat beiderzijds de wetenschap alleen door dit proces voortschrijdt. En eindelijk, dat waar bij beide de invloed van het subjectieve element door verschil van aanleg, levensmilieu, geestesrichting en tijd zich gelden doet, elk onderzoeker zijn eigen resultaat van wetenschap voor waar houdt, in de overtuiging dat elk degelijk onderzoeker tot dezelfde uitkomst komen zou. (Enc. : 129.)

Wanneer Dr. Kuyp er komt tot de organische verdeeling der wetenschap, gaat hij hierbij uit van een „historisch concreet begrip. Ook de Encyclopaedie is geen speculatieve maar concrete wetenschap, ze vindt in de feitelijke gegeven ontwikkeling der wetenschap het object van haar onderzoek gereed” (134).

Wanneer de afzonderlijke wetenschappen reeds een zekere mate van zelfstandige ontwikkeling hebben verkregen, gaat men over den onderlingen organischen samenhang nadenken.

7. *De vijf faculteiten.*

Zoo had zich allereerst de Theologische faculteit ontwikkeld en in aansluiting hieraan de juridische, (135). Naast deze verrijst langzaam als derde faculteit de medische. Eerst van lieverlede leggen de literairische en natuurkundige studiën hun louter propaedeutisch karakter af en treedt de natuurkundige faculteit zelfstandig op.

Vraagt men nu door welke onderscheidingen deze feitelijke indeeling van den wetenschappelijken arbeid beheerscht is, dan blijkt terstond, dat de aandacht van den denkenden geest zich afzonderlijk gericht heeft op den mensch en op de natuur die hem omringt; dat de mensch voor wat zijn eigen wezen aangaat, zich onderscheidenlijk met zijn *somatisch* (lichamelijk), onderscheidenlijk met zijn psychisch en onderscheidenlijk met zijn sociaal bestaan bezig hield, en dat hij, eer hij op deze vier groepen van wetenschappen zijn aandacht vestigde, zich richtte op de kennis Gods.

Het beginsel der onderscheiding is het onderwerp der wetenschap: de mensch. Dit nu leidt tot de coördinatie van den mensch zelven met de natuur, die hij beheerscht en met zijn God, door Wien hij zich

beheerscht gevoelt. En het is in deze trilogie die doorkruist wordt door een andere driedeeing, die „den mensch” als zoodanig betreft, t. w. de onderscheiding tusschen den eenen mensch en de vele menschen, en daarnaast de tegenstelling tusschen zijn lichamelijk en zielkundig bestaan.

Zoo kwam dus het subject er toe, om in de Theologische faculteit de kennisse Gods te onderzoeken en in de natuurkundige faculteit naar de kennisse in de natuur te staan. Voorts om naar het lichame-lijk bestaan van den mensch onderzoek te doen in de *Medische*, naar zijn psychisch bestaan in de *Letterkundige*, en eindelijk om in de *Juridische* faculteit alle studiën saam te vatten, die betrekking hebben op de verhouding van mensch tot mensch. (139).

8. *Philologische faculteit.*

De Philologische faculteit te beperken tot het literaire, hetwelk nooit een hoofdgroep in het organisme van het object vormt, is te eng. De letterkundige faculteit moet zich verheffen tot philologie in den philosophischen zin. Deze heeft tot object den logos zelf — den logos, niet in den zin van het woord of de taal, maar in de algemeene beteekenis van *het leven van het menschelijk bewustzijn*. (142). Dit leven resumeert zich in den logos als *gedachte* genomen; als *woord* bedoeld, spreekt het zich uit, en ligt in de literarische producten voor een groot deel ter onzer beschikking. En hiermede hebben we met der daad in het groote object der wetenschap op een hoofdgroep de hand gelegd, want daartoe behoort de mensch niet alleen, maar daarvan is de mensch zelf het voornaamste en in zijn wonderlijk bewustzijn, spiegelt straks de geheele Kosmos zich af. Vat men in dezen zin het object dezer faculteit als het *bewuste leven van den mensch*, dan moet het woord „bewust” natuurlijk in praegnanten zin genomen. Anders kan men onder deze faculteit alle wetenschap brengen, zelfs die der natuur. Legt men daarentegen op de qualiteit van bewust leven den nadruk, zoodat in deze faculteit ons leven alleen aan de orde komt van de zijde van ons bewustzijn, dan is dit gevaar uitgesloten. (142, 143).

Al is de taal en al wat daarmede samenhangt voertuig van het menschelijk bewustzijn, toch is met bestudeering van dit voertuig de studie van dat bewustzijn zelf niet ten einde gebracht. Het men-

schelijk bewustzijn moet ook *als zoodanig* naar vorm en saamvatten-den inhoud voorwerp van onderzoek zijn; het noopt dus tot de formeele en materieele studie der Philosophie. Nog dient er op gelet, dat niet het bewustzijn van een enkel individu, maar van den mensch als zoodanig en alzoo *van de menschheid in zijn samenhang*, als doorlopend proces, gekend dient te worden; juist dus de taak *der Historie*. Het is dus de ééne Logos, als bewustzijn der menschheid verstaan, die èn voor de *Linguistische* en voor de *Historische* èn voor de *Philosophische* studie het motief levert; zoodat op den naam van Philologische faculteit geen gegronde aanmerking te maken is. (143).

Zij is een organische eenheid, die uitnemend een hoofdgroep van het object der wetenschap tot een eigen terrein afbakt. Het is de mensch, in tegenstelling met de natuur, en in dien mensch zijn logische, in tegenstelling met zijn lichamelijke, verschijning, die de grenzen van dit terrein bepaalt. De eenheid die hierin ligt, mag niet prijs gegeven.

De taak dezer Faculteit is intensief op te vatten. Zij heeft niet het doel alle denkbare talen te beoefenen, noch om alle historie te onderzoeken (144), noch om *allen* inhoud van het menschenlijk bewustzijn te systematiseeren. De Faculteit heeft steeds haar oogmerk te richten op het *bewustzijn* der *menschheid* als *organische* eenheid gedacht, en heeft dus haar kracht saam te trekken op datgene waarin het proces van dit menschelijk bewustzijn uitkomt.

9. *Classificatie.*

Letterkunde is geen aggregaat, maar een organisch begrip, dat alleen het naar vorm en inhoud uitnemende omvat.

Historie is alleen datgene, waarin het menschelijk bewustzijn kracht ontwikkelde om het menschelijk leven tot vollere ontplooiing van zijn idee te brengen. En als materieele philosophie biedt ze alleen datgene wat de stroom van het menschelijk denken verder heeft gebracht en zijn verschillende richtingen tot juiste uiting deed komen (144).... op wat het bewustzijn van ons menschelijk geslacht in gestadig proces rijker ontplooid, tot voller daad bekwaamd en tot helderder besef gebracht heeft.

Nooit is uit het oog te verliezen, dat het object van haar onderzoek

is: *het bewuste leven van ons menschelijk geslacht als organische eenheid genomen*. Met het oog daarop onderzocht ze de *taal*, als het mindere instrument, dat aan ons bewustzijn als voertuig gegeven is; de rijkste ontwikkeling, waarvoor die taal in de *classieke talen* van den ouden en nieuwen tijd vatbaar bleek; en de volgroeide vrucht die dit taalwezen in de classieke letterkunde voortbracht. Op deze studie van de taal, als het voertuig en de belichaming van ons bewustzijn, volge dan het onderzoek naar de actie, die dit bewustzijn in het leven der menschheid heeft uitgeoefend, d. i. de breede studie der *Historie*. En ten slotte kome de formeele en materieele Philosophie; de eerste om het bewuste leven in zijn aard en in de wetten die het beheerschen te onderzoeken, de tweede om de vraag te beantwoorden, hoe zich in dit bewustzijn allengs het „Weltbild” gevormd heeft, en in wat vorm het zich op het oogenblik vertoont. Een volgorde die aanleiding geeft tot de opmerking, dat de formeele philosophie eigenlijk voorop moest gaan, maar die nochtans te handhaven is, omdat evenzeer de formeele als de materieele philosophie de voorafgaande ontwikkeling van het taalwezen en dus ook eene voorafgaande historie onderstelt.

10. *De Medische faculteit* (145).

Dr. Kuyp^er wenscht den naam „*Medische*” niet in die van *Somatologische* of *Philosomatische* faculteit veranderd te zien.

Object is de mensch naar zijn somatische zijde. Reeds hierom dient geprotesteerd tegen de poging om het lichaam van het dier in deze faculteit op te nemen.

Nooit mag het Darwinisme ons verleiden om in deze faculteit mensch en dier onder het begrip van „het levende” saam te vatten.

Het menschelijk lichaam alleen, moet het object voor het complex der medische studiën blijven. Ook de pro-plastische vormen of praeformatiën, die in het planten- en dierenrijk voor dit lichaam aanwezig waren, moeten dus wel onderzocht met het oog op dit lichaam, maar de studiën waartoe dit onderzoek leidt, verleen^en slechts hulpdienst, zonder dat men de grens tusschen het lichaam van den mensch en deze praeformatie mag uitwischen. Ook moet de grens bewaakt, die 's menschen lichamelijk van zijn zielkundig leven onderscheidt. De studie van het zielkundig leven behoort bij de Philolo-

gische faculteit en niet tot de Medische. Als men dit miskent dan *moet* de Medische faculteit wel de zielkundige verschijnselen aan het lichamelijk leven ondergeschikt maken en komt men er toe dit zielkundige leven materialistisch te verklaren. Toch mag niet vergeten, dat tusschen het somatisch en psychisch leven een onzeker en gemengd terrein ligt. Beide zijden van het ééne menschenlijke leven staan in organisch verband. Het lichaam werkt op de ziel en de ziel op het lichaam. Er is een physico-psychische studie, die de psychische verschijnselen moet naspeuren op physisch terrein, en een psychico-physische studie, die den invloed nagaat die de ziel op het lichaam uitoefent. Als regel gelde, dat de zielkunde hare gegevens, physische gegevens aan de Medische faculteit ontleent, en deze laatste haar psychologische gegevens aan de Philologische faculteit. Dat ook de Theol. faculteit hierbij in aanmerking komt blijve voorhands buiten rekening. Maar het is in tegenspraak met het eigenaardig karakter der medische studiën, om de gewichtige beslissing over toerekenbaarheid van schuld in het strafproces, zonder meer, aan medici ter beantwoording over te laten. Een laatste grens voor de medische faculteit zy getrokken naar den kant der juridische faculteit. Ook naar die zijde overschrijdt de medische wetenschap gedurig haar bevoegdheid. Ze wil dat de overheid haar resultaten op medisch en hygiënisch terrein als ordinantiën op civiel terrein zal overnemen, uitvoerend wat zij voorschrijft. Dit moet afgewezen omdat deze resultaten een absoluut, soms zelfs elk constant karakter missen en omdat niet zij, maar de juridische wetenschap te onderzoeken heeft, in hoeverre de eischen van het lichaam behooren af te stuiten op hoogere eischen van het psychische en het sociale leven.

Binnen deze grenzen splitsen zich de medische studiën van zelf naar haar object in studiën om het *gezonde lichaam* te onderzoeken, in studiën, die de verschijnselen van *krankheid naspeuren*, en in studiën die de *genezing* dezer abnormale verschijnselen ten doel hebben.

De studiën van het lichaam in gezonden staat, splitsen zich in de somatische en in de psychico-somatische, terwijl de somatische in anatomie en physiologie uiteenvallen. De wetenschappen die de afwijkingen van het normale d.i. het kranke lichaam tot object hebben, zijn de pathologie en de psychopathologie. De studiën die zich op de Therapeuse richten, gaan uiteen in medische, chirurgische en

psychiatrische, waarbij zich dan de medicijnkunde en de toegepaste Medica aansluiten.

De Medische faculteit is nog altijd niet tot een helder bewustzijn gekomen. Dit zal haar eerst dan mogelijk worden, zoo ze tot de diepere oorzaak van het verderf, waaruit alle ziekten opkomen kan doordringen, het verband tusschen deze oorzaak en de reagentia kan bloot leggen, en zoo haar arbeid kronen door het leveren eener Medische Philosophie.

11. *De Juridische faculteit.*

In het object der wetenschap vinden we het haar toekomende terrein in den mensch, niet op zich zelf, *maar in verband met andere menschen.*

Van meet af was een faculteit voor het recht dienstbaar aan de opleiding van hen, die in het Staatsbestuur en bij de rechterlijke macht hadden op te treden. De begrippen van staatsbestuur en rechterlijke macht waren afgeleid van het hoofdbegrip: *het hoog gezag*. De dwaasheid van de deeling der staatsmachten was nog niet uitgevonden.

Er werd gezag op aarde over menschen uitgeoefend, dit gezag was niet uit den mensch opgekomen, maar van Godswege op de overheid gelegd (149).

Dit is door God in de ordinantiën van Zijn schepping gesteld en nader door Zijn bijzondere openbaring toegelicht.

Al gold dus hetgeen de overheid vast stelde feitelijk als recht binnen den kring waarover haar gezag ging, en al bond het als zoodanig formeel de consciëntie, toch bleef de drang onafwijsbaar, dat dit geldende recht zich ook voor Hooger vierschaar als recht zou legitimeeren en anders correctie zou ondergaan. *Uit dezen drang is de rechtsstudie in hooger zin geboren*, want eerst door grondige studie kon het inzicht verkregen worden èn in *het wezen van het recht in 't algemeen* èn in de *speciale rechtsverhoudingen*, gelijk die in de Schepping en door de Historie van Godswege tusschen mensch en mensch, of ook tusschen groepen van menschen onderling, gewild waren.

Noch overheid, noch rechtsregeling, noch rechtsstudie, zou noodig zijn als er geen zedelijk kwaad onder de menschen was.

In onzondigen toestand zou de samenleving der menschen spontaan naar het zuiverst recht toegaan.

In haar gewijd karakter bestudeerde de juridische faculteit niet in zelfgenoegzaamheid de menschelijke verhoudingen maar gevoelde de roeping (150) om het gezag, dat van Godswege op menschen gelegd was, te leiden in het door Hem gewilde spoor van het Recht. Dit belette haar niet om ook op juridisch gebied het *logisch doel van alle wetenschap* allengs op den voorgrond te doen treden, zich rekenschap gevend van de plaats, die ook deze studiën in het *organisme der wetenschap innemen*.

De menschelijke samenleving is alleen voor zoover aan de juridische faculteit toegewezen, als die saamleving *rechtsverhoudingen* in het leven roept. Daarom blijft het kenmerk dezer faculteit altoos in *het gezag* liggen, wjl alleen het gezag in staat is, deze rechtsverhoudingen als recht te iken, te handhaven waar deze normaal, en te wijzigen als ze abnormaal zijn. Dit geldt voor de rechtsverhouding tusschen overheid en onderdanen, voor die tusschen deze onderdanen onderling en voor die tusschen de volken tegenover elkaar, (151).

Als men het gezag uit den Staat doet opkomen zal de beteekenis en alzoo de bemoeiing van het gezag zich steeds verder uitstrekken. Erkent men echter, dat het gezag over menschen oorspronkelijk alleen in God kan rusten en door Hem slechts *voor een bepaalde sfeer* op menschen is gelegd, dan is aan deze zucht tot gestadige uitbreiding paal en perk gesteld (152) en valt buiten de juridische faculteit al wat niet tot die bepaalde sfeer behoort. In het *zedelijk* leven, dat hier niet onder begrepen is, blijft dan God zelf *rechtstreeks* de Rechter.

Het saamleven van mensch en mensch, niet als aan gril en toeval overgelaten, maar als beheerscht door een gezag, en dus gebonden aan een recht, dat wel door menschen beschreven wordt maar zijn diepsten grond en dus zijn bindenden regel, vindt in Hem die deze menschelijke samenleving schiep, en daarin, om der zonde wil, voor de uitwendige levensverhoudingen, macht op menschen over menschen gelegd heeft — dat is het terrein aan de juridische faculteit gegeven.

Daarom heeft de Rechtswetenschap niet alleen licht te ontsteken over de verhouding van overheid en onderdanen (staatsrecht en

strafrecht), over de verhouding van burger tot burger (burgerlijk recht, handelsrecht) en over de verhouding van volk tot volk (volkenrecht); maar behoort zij zelfs eer ze hiertoe voortschrijdt *de idee zelve* van het recht te ontwikkelen, zoodat het vast sta op welk standpunt ze zich stelt en naar welke wet de ontwikkeling van het recht moet geleid worden. De vraag moet beantwoord of men het hoogst en heiligst recht in den *levenden God aanbidt*, of wel 't zij in de *pantheïstische idee*, 't zij in den drang van het natuurlijk leven zoekt. In elk geval heeft de Rechtswetenschap haar uitgangspunt vast te stellen haar rechtsidée te onderschrijven en de levenswet van het recht duidelijk te maken.

Zij krijgt gegevens van de Theologie en de Philosophie, maar op haar rust de taak, om door eigen Rechtsphilosophie deze Lehrsätze zelistandig met het oog op het Recht te verwerken, en organisch tot een geheel te vereenigen. De Encyclopaedie der rechtswetenschap heft de noodzakelijkheid van een afzonderlijke rechtsphilosophie niet op. Immers object van de Encyclopaedie is niet het recht zelf, maar de rechtswetenschap. (154).

Bij de groepeerings van de verschillende vakken der juridische faculteit moet het *principium* der verdeeling ontleend worden aan hun object. Dit beginsel kan dus alleen schuilen in de verschillende momenten waartusschen de rechtsverhoudingen worden waargenomen, t. w. de relatie: God en de overheid; overheid en onderdaan; volk en volk; burger en burger.

Deze vier studiën vormen samen het bijzondere deel. Een algemeen deel over het *Recht als zoodanig* moet voorafgaan.

Het algemeen deel omvat: 1o. de philosophie van het Recht; 2o. de historie van het Recht. Het bijzonder deel: 1o. het Staatsrecht, 2o. het Volkenrecht; 3o. het civiel recht — alle met hulpwetenschappen. Het Staatsrecht splitst zich in Staatsrecht in engeren zin en het strafrecht, waarbij de procestheorie als onderdeel komt.

Het is er Dr. K u y p e r alleen om te doen, die zijde van de Rechtswetenschap toe te lichten waarmede zij organisch geschakeld ligt in het organisme der algemeene wetenschap.

12. *De Natuurkundige faculteit.*

Er is geen bedenking tegen om de Mathesis, Algebra en de Arithmetica als de drie formeele vakken onder de natuurkundige

wetenschappen te rangschikken. Voor de materieele vakken ligt echter ook het beginsel der verdeeling in het object dier wetenschap. Dit object klimt van de elementen naturae op tot den Kosmos, en volgt bij deze opklimming de scala van de z.g. natuurrijken van onze aarde, en van wat in dezen Kosmos buiten onze aarde physisch werd waargenomen. Eerst krijgt men dus de vakken, die de elementen (zoo de trappen als de krachten) onderzoeken, om dit saam te vatten onder *Physcia* en *Chemie*. Dan komen de wetenschappen, die zekere groepen van elementen in haar organisch verband onderzoeken (157, 158), t. w. *Mineralogie*, *Botanie* en *Zoölogie*. Daarna komen de studiën die zich op onze aarde als zoodanig richten, *Geologie*, *Geographie*, *Metereologie* en *Astronomie*. Eindelijk volgt de kosmologie als saamvatting van het geheel. Niet alle natuurkunde is tot de exacte wetenschap te rekenen, men denke slechts aan de Kosmogomie.

De denkende geest kan niet rusten, zoolang hij nog niets kent van de afzonderlijke gegevens en de wet waardoor die gegevens beheerscht worden. Hij vorscht óók naar het verband tusschen de onderscheidene rijken der natuur, tusschen onze aarde en den overigen Kosmos, tusschen geheel de natuur buiten ons en den mensch. Er moet gezocht naar den oorsprong en van die natuur en van den band, die ons aan haar in ons lichaam verbindt. Hier nu liggen de aanrakingspunten tusschen de Natuurkundige faculteit en de overige faculteiten. Het feit dat de natuurkundige wetenschap er toe neigt, om zich als de eenig ware aan te dienen, om den mensch onder de objecten der zoölogie te rangschikken, en het psychische leven uit het stoffelijke te verklaren, toont welk gevaar er in schuilt, zoo men de natuurkundige wetenschap eenvoudig practisch laat voortschrijden zonder dat ze encyclopaedisch tot zelfbewustzijn geraakt, en zich rekenschap weet te geven van de plaats, die zij in het groote organisme der wetenschap inneemt. Juist echter aan een wetenschappelijke encyclopaedie, dien naam waard, ontbreekt het haar ten eenenmale, en eerst als ze hiermee ernst gaat maken, zal de vraag tot beslissing kunnen komen, of ook de *Philosophie der natuur* niet als culmineerend vak in deze faculteit te huis hoort. (159).

13. De Theologische faculteit.

Eerst geeft Dr. Kuyp e r een antwoord op de vraag of er in het organisme der wetenschap plaats is voor de Theologie? Al bleek

het dat deze vraag ontkennend moest beantwoord, dan zou dit de Theologie niet declineeren. Immers een componist als Mozart staat niet in rangorde beneden Edison, omdat hij niet als deze met de gegevens der exacte wetenschap heeft getooverd. De poging die herhaaldelijk werd aangewend om de Theologie als mystiek met de wereld der tonen te coördineeren was op zich zelf eerbiedwaardig. Om het wetenschappelijk karakter der Theol. faculteit te handhaven voert Dr. Kuyp e r het volgende aan.

Uit de historische ontwikkeling der faculteiten bleek dat het organisme der wetenschap langs duidelijk waarneembare lijnen te ontleden is. De denkende mensch onderscheidt eerst in zich wat op zijn innerlijk of *psychisch* en uiterlijk of *somatisch* bestaan betrekking heeft. Hij onderscheidt daarna tusschen zijn eigen persoonlijk bestaan en zijn saamleven *met anderen*. Vervolgens onderscheidt hij tusschen het *menschelijk* leven en het leven der natuur.

Deze indeeling loopt van zelf en is in overeenstemming met de behoeften der practijk. De vraag blijft, of er, naast deze vier, plaats voor een vijfde zelfstandig deel in het organisme der wetenschap overblijft? Er is nog een laatste onderscheiding, namelijk die tusschen den mensch *en zijn God*. Dan bieden zich aan den denkenden mensch vijf zelfstandige en toch organisch samenhangende objecten aan. 1o. zijn God, 2o. zijn zielkundig bestaan, 3o. zijn lichamelijk bestaan, 4o. zijn bestaan als lid der menschheid en 5o. de natuur buiten den mensch. Een ontleding van het geheele organisme in vijf deelen, die althans bij de vier besproken faculteiten, het organisch verband tusschen de deelen scherp doet uitkomen, zoowel in het object zelf, als bij het reflex er van in het subject.

Met de voorstelling daarentegen, alsof de Theologie tot haar object zou hebben het religieus gevoel, de onderwerpelijke religie, de phaenomena der vroomheid, enz., zoodat zij als Godsdienstwetenschap zou te verstaan zijn, komt men niet uit. Men kan niet in organischen zin coördineeren; 's menschen zielkundig bestaan, 's menschen lichamelijk bestaan, den mensch als onderdeel der menschheid en de natuur buiten den mensch, en dan als vijfde rad aan den wagen, 's menschen religieus gevoel. Immers ook dit gevoel behoort tot 's menschen zielkundig bestaan en de studie ervan dient om het object mensch te onderzoeken. Het religieuze leven staat dan ge-coördineerd met zijn ethisch, aesthetisch en intellectueel leven, en

hoort dus tot zijn psychisch bestaan. Deze studiën vallen daarom onder de Philosophische faculteit en kunnen geen aanleiding geven tot het opkomen van een afzonderlijke faculteit der Theologie.

Voorts ziet Dr. K u y p e r het bezwaar onder de oogen, dat in de wetenschap, de mensch en niet God het denkende subject is; dat dit denkende subject als zoodanig boven het object der wetenschap moet staan, en de macht moet bezitten, het te onderzoeken en in zijn denken te bevatten. Dit gaat wel bij de natuur, bij ons lichaam, bij onze ziel en bij onzen staat, maar gaat niet door bij God, als object onzer menschelijke wetenschap gedacht. De denkende mensch als subject tegenover God als object gedacht, is een contradictio in terminis. Niemand weet hetgeen Gods is, dan de Geest Gods. Uit u zelven kunt ge tot Hem (althans zoolang Hij u zelf de schepping naar Zijn beeld niet heeft ontdekt) in niets besluiten, en zien of hooren of waarnemen kunt ge Hem evenmin. Daarom heeft consequent de naturalistische richting in de wetenschap geen oogenblik geaarzeld de Theologie te schrappen, gelijk de Vrije Universiteit te Brussel en na haar menige Universiteit in Amerika gedaan heeft. Zoo is te verstaan dat zij die God als object van wetenschap prijs gaven, verklaarden: we kunnen *God* niet onderzoeken, maar wel de religie. Maar dan hadden ze de Theologische faculteit naar de Philologische moeten overbrengen.

Anders komt echter de zaak te staan, als men de oude bepaling opneemt, dat de Theologische wetenschap haar voorwerp van onderzoek vindt in de ons geopenbaarde, ectypische kennis Gods. Naar deze voorstelling kent God alleen zich zelven (*Cognitio Dei archetypa*), terwijl niemand iets van Hem kennen kan, tenzij Hij zelf iets uit Zijn zelfkennis en bewustzijn openbaart in een vorm, die onder de bevatting van het schepsel valt. (*Cognitio Dei ectypa*). Geschiedde nu deze openbaring in een vorm van volledige analyse en synthese, dan zou zij aan de eischen onzer wetenschappelijke behoefte voldoen. Zulk een karakter draagt de openbaring echter niet. Ze verstrekt allerlei gegevens, maar daaruit moet de mensch het resultaat opmaken. De Heere heeft een kennis van Zijn Wezen meegedeeld, op zulk een wijs dat deze openbaring niet Zijn absoluut beeld inhield, maar u deze kennis aanbracht in dien bepaalden vorm die voor ons alleen bruikbaar is. God heeft die openbaring in monumenten en documenten achtergelaten, waarin Hij een beeld van zich

zelve schetst, gelijk Hij wil dat wij het in ons zullen opnemen. Onderzoeken wij nu deze monumenten en documenten, dan is het object dat wij daarin naspeuren, niet het wezen Gods, maar die *Cognitio ectypa Dei*, die God zelf daarin gelegd heeft. Dit onderzoek is wetenschappelijke arbeid.

Het feit dat God zulke monumenten en documenten voor ons plaatste en daarin een beeld van zich zelf verborg, is hier nog slechts hypothese. Bij deze onderstelling ontstaat metterdaad noodzakelijk een eigenaardige wetenschappelijke arbeid, die tot object niet God heeft maar zijn *Cognitio ectypa*, mits er een bepaalde kring van phaenomena is, waaruit dit object door onderzoek kan worden gekend. Blijkt dus waarheid wat hier hypothetisch gesteld is, dan heeft men werkelijk een Theologie gevonden, die de roeping heeft om een wetenschappelijke taak te volvoeren en in het organisme der wetenschap hare eigene plaats heeft. Het object, dat in deze phaenomena wordt gezocht is onder geen der vier andere faculteiten te brengen, de te onderzoeken phaenomena vormen een eigenaardige groep, en het object zelf is van zoo eminent belang, dat niet alleen de practijk des levens, maar ook het onvolledig karakter der overige wetenschap, de beoefening der Theologie noodzakelijk maakt.

Een bedenking moet nog ter toetse gebracht. Men kon tegenwerpen, dat als *de Kosmos* als eenig object voor *de* wetenschap is aange-wezen, dat God, tenzij men in Pantheïsme vervalle niet tot den Kosmos behoort, en dat dus het onderzoek van God, d.i. de Theologie, niet tot de wetenschap gerekend worden kan. Hierop zij geantwoord, dat voor ons het object niet is het ongekende *wezen* Gods, maar de ons *bekend* gemaakte *revelatio ectypa*.

Deze openbaring ligt niet *buiten*, maar juist *in* den Kosmos, en treedt nooit anders dan in kosmischen vorm voor ons. Verder strekt de Theologie niet. Al stuit het stellen van een Kosmos het belijden van een wezensgrond voor dien Kosmos in zich, *niet* de wetenschap, maar alleen *de mystiek van ons innerlijk leven* sluit in zich de gegevens waardoor we persoonlijk weten en ervaren, dat we met dien extra-Kosmischen wezensgrond in gemeenschap staan.

Reeds uit het voorgaande kwam het verschil uit tusschen de opvatting van de taak der verschillende faculteiten naar gelang men al dan niet met de wedergeboorte rekent. Dit verschil moet meer opzettelijk ter sprake gebracht. Hij die buiten die palingenesie staat en haar als

vrucht van inbeelding verwerpt, moet alles wat is als normaal aanzien en de afwijkingen als noodzakelijke overgangen in het proces van ontwikkeling beschouwen. Zulk een meent dus recht te hebben, dwingend te concluderen uit wat, zoowel buiten als in hem, bestaat. Palingenesie drukt uit dat het bestaande een ruïne is, en dat er een middel is om deze te herstellen, ja ten deele reeds hersteld is. Hij mag dus *niet* dwingend besluiten uit wat buiten de palingenesie bestaat; er is voor hem geen evolutie; voor hem ligt de klem van alle wetenschap niet in wat zich voordoet, maar in de critiek op het bestaande, waardoor hij het abnormale van het normale onderscheidt.

Het minst doet deze tegenstelling bij de Natuurkundige faculteit; iets meer bij de Medische; sterker nog bij de Philologische; bijna overheerschend bij de Juridische; doch het sterkst bij de Theologische faculteit gelden.

Buiten de wedergeboorte, dus buiten zonde, heeft er *geen* vreemding van God plaats gegrepen; is ons verstand *niet* verduisterd; greep er *geen* verstoring in de natuur plaats, waardoor Gods transparentie in den Kosmos beneveld werd. Het is dan ondenkbaar, dat er een herstellende macht op de wereld, op ons denken zou inwerken, of dat er een openbaring in feiten of woorden zou zijn, die niets met het normale proces van ontwikkeling saamviel. Er is dan slechts vooruitgang, gestadige verheldering van kennis, zoodat als er een God is en een kennis van dien God mogelijk blijkt, deze in onze 20ste eeuw oneindig hooger moet staan dan in de dagen van Abraham, zelfs van Christus en de Apostelen. De moderne Theol. ontwikkeling moet alle verschijnselen op religieus gebied van hun buitengewoon karakter ontdoen en binnen het kader van normale ontwikkeling trekken. Dan *moet* men wel de autoriteit der Heilige Schrift aantasten en pogen alles wat ze ons biedt tot het gewone te herleiden.

Kan op dit standpunt een Theologische faculteit gehandhaafd worden? De moderne Theologie heeft een reusachtigen arbeid verricht aan de afbreking van de h. i. verouderde voorstellingen. Maar deze negatieve arbeid rechtvaardigt niet het bestaan eener faculteit. Wel kan men oppervlakkig zeggen, dat op dit standpunt de vijf vragen openstaan: naar eigen geestelijk en lichamelijk bestaan, naar de verhouding met zijn medemenschen, tot de natuur en tot zijn God. Maar op dit standpunt is het bestaan van God quaestieus.

Onder hen die Gods bestaan erkennen, zijn er die Hem voor kenbaar houden, doch anderen betwisten dit. Zoolang het bestaan van het object eener wetenschap onzeker is, moge men tasten en zoeken, maar onderzoeken kan men niet. De wetenschap met een eigen voorwerp en een aan dat voorwerp ontleende methode ontbreekt dan. Van een samenstel van wetenschappen, die om haar verband met het leven een eigen faculteit kunnen vormen, kan geen sprake zijn. Daarom heeft men getracht een ander voorwerp aan deze wetenschap te geven, door haar niet de kennis *Gods*, maar de kennis van den *Godsdienst* toe te schikken. Godsdienstwetenschap zou het zijn. In de religie had men met een notoir verschijnsel te doen, dat men ten allen tijde onder tal van volken waarnam. Dit kón dus onderzocht en zoo had men weer Theologie. Dit berust echter op misverstand. Religie als subjectief verschijnsel is een der phaenomena van 's menschen geestelijk bestaan en hoort bij de Philologie, nader bij de Historie en de Wijsbegeerte thuis. De vijf faculteiten moeten op dit naturalistisch standpunt tot vier ingekrompen worden.

Anders komt de zaak te staan, zoo de palingenesie uitgangspunt wordt. Dan staat vast dat God is, dat de kennis Gods bereikbaar is; er is in de openbaring, die met deze wedergeboorte correspondeert, van zelf een *objectum sui generis* geboden, dat onder geen andere faculteit kan gebracht, tot ernstig onderzoek dringt en voor de practijk des levens van het uiterste belang is. En dan wordt het recht op eigen faculteit onbetwistbaar. Wie uit eigen levenservaring weet, dat er zulk een wedergeboorte bestaat, en iets gist van de aanmerkelijke verandering, die door dit feit in ons besef wordt teweeggebracht, blijft niet in dit duister besef hangen, maar voelt den drang om dit besef voor zijn bewustzijn te verhelderen, en zich als denkend wezen rekenschap te geven van alle consequentiën, die er voor geheel zijn wereld- en levensbeschouwing uit voortvloeien. Een eigen wetenschap moet optreden, omdat dit feit correspondeert met gelijksoortige feiten in anderer geestelijk bestaan en met overeenkomende feiten in den kosmos en in de historie. Deze feiten zoo *in* als *buiten* den mensch behooren onderzocht, in verband gezet en geordend te worden. Dat kan alleen de Theologie doen.

Als men de inconsequëntie begaat om, uitgaande van het naturalisme toch een Theologische faculteit in stand te houden, zoo kan er geen sprake zijn van een door deze faculteit op de overige facul-

teiten te oefenen invloed. Als de religie een voorwerp van onderzoek is, dan is deze *als verschijnsel* òf onverklaarbaar òf moet *zich wel voegen* in het gewone kader. Maar anders wordt het als in de palingenesie een critisch en restaureerend feit voor ons treedt, dat èn subjectief èn objectief het bestaande, met zijn oorsprong en toekomst, in een geheel ander licht voor ons plaatst. De wedergeboorte is in de H. Schrift een *algemeen* begrip, dat zoowel toegepast wordt op het *subject* der wetenschap (Tit. 3 : 5) als op het *object* der wetenschap (Matth. 19 : 28). Het onderstelt een eerste *geboorte*, die door afwijking van het levensproces tot den dood geleid heeft, en geeft te kennen, dat er een herhaling van de *geboorte*, doch nu als een wederopkomen van wat onderging, plaats grijpt, en dat dit weeropkomen bij manier van geboorte toegaat, en alzoo de ontwikkeling is uit een kiem. Dit wordt toegepast op 's menschen inwendige leven, maar zal ook zoo toegepast worden op zijn lichamelijk bestaan en op de wereld buiten hem, voor zoover deze in het valsche proces was ingegaan. Daaruit volgt dat de beoefening der wetenschap op het standpunt der wedergeboorte, te rekenen heeft met: 1o. de persoonlijke wedergeboorte; 2o. de hiermede corresponderende inspiratie; 3o. de straks komende wederherstelling van alle dingen en 4o. de hiermede corresponderende manifestatie van Gods macht in de *wonderen*. Zij die uitgaan van naturalistische praemissen moeten deze verschijnselen wegcijferen of ze natuurlijk verklaren. Doch wie zelf in die machtige alles beheerschende actie der palingenesie werd opgenomen, vindt in die verschijnselen zijn uitgangspunt en wantrouwt elk resultaat van onderzoek dat daarmede niet overeenkomt. Gold nu deze palingenesie alleen het religieuze leven, dan had alleen de Theologie er mede te rekenen. Doch het is een macht die op ethisch, aesthetisch en intellectueel gebied van invloed is. Juristen, Medici, Letterkundigen en Physici in welke de actie der palingenesie consequent doorwerkt, ondervinden er ook in hun denkend leven de kracht van. In een vroegere periode werden de consequentiën der palingenesie alleen bij de Theologie gezocht, de andere wetenschappen moesten zich aan haar uitspraak, ook waar het niet *haar* voorwerp van onderzoek gold, onderwerpen.

De Gereformeerden stelden ten opzichte van de Overheid den regel, dat deze niet van de kerk zou vragen, wat Gods ordinantiën voor haar levenstaak waren, maar dat de Overheidspersonen deze

zelfstandig uit de natuur en Gods Woord zouden opsporen. Als beginsel gold, dat ieder die onder de actie der palingenesie leefde, over wat zijn eigen terrein aanging, zelfstandig zou oordeelen. Daaruit volgt dat zich voor *alle* wetenschappen een *dubbele* beoefening moet ontwikkelen; eenerzijds van hen die de wedergeboorte loochenen, anderzijds van dezulken die er mede rekenen.

De palingenesie zelve te onderzoeken is de roeping der Theologie. Zonder haar zou er alleen natuurlijke Godskennis zijn, die bij de Philologische faculteit behoort. De Theologie heeft na te speuren: 1o. de inspiratie als inleidend feit op psychische palingenesie; 2o. die psychische wedergeboorte zelve; 3o. de manifestatie, die inleidend op de Kosmische palingenesie werkt; 4o. die Kosmische palingenesie zelve. Het door de Theologie in te stellen onderzoek heeft dus een eigen afgeperkt terrein; de overige faculteiten hebben dit aan de Theologie over te laten. Gelijk nu bij het onderling verband der wetenschappen de ééne haar Lehrsätze, zoo noodig, overneemt uit de andere, zoodat de juridische wetenschap niet zelve een psychologie opstelt, noch op oeconomisch terrein een eigen physica doceert, maar zooveel noodig, haar Lehrsätze uit de philologische en physische wetenschappen overneemt, zoo is het ook hier. Geen andere faculteit gaat een eigen onderzoek instellen naar de palingenesie, maar neemt de Lehrsätze hierover uit de Theologie over. Op haar eigen terrein opereeren de faculteiten zelve uit het bewustzijn der palingenesie, en mogen niet rusten eer ze de kennis van haar eigen object met de resultaten van de studie der palingenesie in overeenstemming hebben gebracht.

DR. KUYPER ALS REFORMATOR DER KERK.

VII.

1. *De kerkelijke toestand onhoudbaar geworden.*

Hetgeen Dr. Kuyp^er in zijn „Confidentie” reeds in beginsel had verkondigd, werd in zijn „Tractaat van de reformatie der kerken” nader uitgewerkt. Al zien wij niet voorbij wat Dr. Mr. W. van der Bergh voor de reformatie der kerk heeft gearbeid, en al vergeten wij evenmin het werk dat Dr. F. L. Rutgers als kenner van het Gereformeerd Kerkrecht bij uitnemendheid voor de beweging van 86 gedaan heeft, het is niet te ontkennen dat de eerste stoot tot de actie, die leidde tot het breken met de Synodale organisatie, uitgegaan is van Dr. Kuyp^er, wiens brochure „De leugen in de kerk” op menigeen diepen indruk had gemaakt.

De gedachte dat de band die de kerken door de synodale organisatie omkneld hield, haar bloei verhinderde en haar belette om haar veerkracht te ontplooiën, was eerst door hetgeen de conferenties te Brighton deden hopen, op den achtergrond geschoven. Daarna ont-sloot zich voor Dr. Kuyp^er een politieke loopbaan, die gevolgd werd door meer dan een jaar durende gedwongen rust. Door die rust hersteld en naar lichaam en ziel weer in staat om zijn arbeid voort te zetten was het in de eerste plaats noodzakelijk, nadat de wet op het Hooger Onderwijs was gewijzigd, dat zijn voornaamste kracht werd gegeven aan de stichting van de Vrije Universiteit, om aldus de ontkerstening der natie tegen te gaan.

In hetzelfde jaar 1880 toen de Vrije Universiteit geboren was, deed de Haagsche Synode een stap die alle Gereformeerde elementen in de Hervormde Kerk tot de overtuiging bracht, dat de kerkelijke toestand zoo niet mocht blijven. De kerkelijke strijd trok zich samen op de aannemingsquaestie. Sedert 1880 werd door de Synode in haar Reglement op het Godsdienstonderwijs bepaald, dat als de kennis bij de aannemelingen maar voldoende was, „bezwaren tegen de geloofsovertuiging geen grond tot afwijzing konden opleveren”. Volgens deze formule kon geen kerkeraad den toegang tot het Heilig Avondmaal weigeren aan dezulken die bijv. niet geloofden aan de Godheid van Christus. De Kerkeraden konden dus niet meer waken

dat dezulken die de voornaamste mysteriën des geloofs loochenden van het gebruiken der Bondzegelen werden geweerd. Zij moesten de ontheiliging van het Sacrament laten geworden.

Groot was de verontwaardiging waarmede de Gereformeerden vervuld waren over deze nieuwe bepaling in art. 38 op het G. O. Vele kerkeraden besloten er zich niet aan te houden en sommige verklaarden dan ook zich daaraan niet te zullen houden, waarop de Synode antwoordde, dat zij, voordat zij zou ingrijpen, daden van verzet afwachtte.

De Synode had voorzien dat er tegen de ingevoerde nieuwigheid oppositie komen zou, daarom had zij in hetzelfde artikel bepaald, dat men in een andere Gemeente tot aanneming en bevestiging kon worden toegelaten, mits men een attest van goed zedelijk gedrag van den Kerkeraad zijner woonplaats overlegde. Eenmaal elders toegelaten, moest de Kerkeraad der Gemeente, waartoe men behoorde, dezulken in het lidmatenboek opnemen.

Drie jaar later ging de Synode nog een schrede verder. De oude proponentformule waarbij de aanstaande dienaren der kerk zich verbonden om „overeenkomstig” de formulieren van eenigheid het Woord Gods te verkondigen, was reeds vervangen door eene andere, waarbij men zich verbond tot handhaving van „den geest en de hoofdzaak” der leer. Ook deze formule, die de kerkdeuren voor modernen en Groningers open zette omdat verzuimd werd te kennen te geven waarin „geest en hoofdzaak” der leer bestond en dus ieder er van maken kon wat hij wilde, werd in 1883 veranderd in eene, waarin geen gewag gemaakt werd van „den ganschen raad Gods tot zaligheid inzonderheid Zijn genade in den Heere Jezus Christus”, en men zich slechts verbond om „de belangen van het Godsrijk in het algemeen en die van de Herv. Kerk in het bijzonder” te bevorderen.

2. *De Conferentie in Frascati.*

Men kan zich voorstellen, hoe deze wijziging niet alleen door de Gereformeerden, maar ook door alle belijders van den Christus in de Herv. Kerk, werd opgenomen. In Gereformeerde kringen gevoelde men, dat niet langer lijdelijk mocht aangezien worden, dat de grondslag, waarop de kerk in deze landen werd gebouwd, door het hoogste kerkbestuur steeds meer werd ondermijnd. Het initiatief om te overleggen wat in deze te doen stond, ging weder, gelijk in het begin

der 16de eeuw, toen de kerk door de Arminiaansche dwalingen gevaar liep, van de kerk van Amsterdam uit. Den 11den April 1883 kwamen op haar noodiging afgevaardigden uit vele kerken in Frascati saam, om te beraadslagen over de te volgen gedragslijn. Deze conferentie vergaderde op de basis van instemming met de drie formulieren van eenigheid als accoord van kerkelijke gemeenschap. De afgevaardigden besloten dat in hunne kerken voortaan niemand tot den dienst des Woords zou toegelaten worden, zonder dat hij vooraf de drie Formulieren met betuiging van hartelijke instemming had onderteekend. Tevens besloot men, dat het kerkverband, dat sedert 1816 de kerken onwettig was opgelegd, moest verbroken, wanneer de Gereformeerden er door zouden belet worden den Koning der kerk als Souverein te eeren. Verder, om bijaldien het daartoe kwam en de Gereformeerde belijders in deze door hun Kerkeraad werden tegengestaan, deze alsdan de gemeenschap met dien Kerkeraad zouden opzeggen, eigen Ouderlingen en Diakenen verkiezen om voorloopig, gelijk in den tijd der Remonstrantsche twisten geschied was, zich niet af te scheiden, maar als *doleerende* kerk op te treden. Ten slotte werd de Kerk van Amsterdam aangewezen om bijaldien een of meer kerken in haar gehoorzaamheid aan den Koning der Koningen, met de Synodale Hiërarchie in moeilijkheid mocht komen, de kerken tot een nieuwe Conferentie saam te roepen.

Uit dit alles is te zien hoe de beginselen door Dr. Kuyper reeds in zijn „Confidentie” neergelegd en daarna in de „Heraut” zoo krachtig bepleit, hadden doorgewerkt.

3. *Het conflict met de Besturen te Amsterdam uitgebroken.*

Twee jaar later werd de kerk van Amsterdam zelve geplaatst voor de keus: of gehoorzaamheid aan Koning Jezus, of aan de Synodale Hiërarchie. Er waren toen ter tijd nog drie moderne predikanten te Amsterdam. De leerlingen van die predikanten verzochten den kerkeraad om attesten van zedelijk gedrag om in een naburige gemeente te worden aangenomen. De kerkeraad meende deze bewijzen niet te mogen geven, tenzij bleek dat niet een belijdenis van ongeloof werd bedoeld. Deze zaak kwam, nadat het Cl. Bestuur verklaard had den kerkeraad niet te willen dwingen tot het afgeven der attesten, voor het Prov. Kerkbestuur van N.-Holland, hetwelk den 20sten Oct. 1885 den kerkeraad gelastte, dat die attesten binnen zes weken zouden

afgegeven worden. Den 6den Nov. besloot de kerkeraad aan het bevel van genoemd Bestuur niet te gehoorzamen. Hij besloot ook de zaak voor de Synodale Commissie te brengen en bij haar cassatie aan te tekenen op grond van Gods Woord, dat gebiedt hen van de tafel des Heeren af te houden, die zich aanstellen als verwerpers van den Christus. En overwegende dat het mogelijk was, dat men in conflict zou komen met de Hiërarchie, waarbij de Kerkeraad of door haar zou worden ontzet of zelf zich zou genoopt zien zich aan haar macht te ontrukken door het kerkverband te verbreken, besloot de kerkeraad aan zijn Instructie over zijn kerkelijke Commissie van Beheer het volgende artikel te voegen:

„Bij aldien de kerkeraad, bij het vervullen zijner roeping om de gemeente bij Gods Woord te houden en de drie Formulieren van Eenigheid als accoord van kerkelijke gemeenschap te handhaven, op zóó ernstige wijze mocht worden bemoeilijkt, dat hij zich genoodzaakt zag in volstrekten zin, naar het gebod, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan de menschen, te handelen of door schorsing of afzetting van meerdere zijner leden of uit wat oorzaak ook, zich zijn recht om als wettig bestuur der gemeente op te treden betwist zag, en hetzij een ander bestuur zich in de zaken van deze Gemeente mengde, om te willen doen wat des Kerkeraads is, of ook een tegen-kerkeraad geformeerd werd, zal de Commissie voortgaan met den oorspronkelijken Kerkeraad, die de Gemeente bij Gods Woord zocht te houden, als den eenigen wettigen te erkennen, en bij de uitvoering van alle bepalingen van dit Reglement, die van „Kerkeraad” gewagen, uitsluitend hem daaronder verstaan”.

Dit artikel werd den 7den Dec. door den kerkeraad aangenomen, 80 leden stemden er voor.

Men heeft het van Synodale zijde dikwijls voorgesteld, dat het Dr. Kuypers' bedoelen was om door dit artikel zich meester te maken van het kerkegoed der Gemeente Amsterdam. Doch men bedenke dat daarmede niets werd uitgemaakt omtrent het *eigendom* der Gemeente; dit was ook niet noodig, eigenaresse van kerken en kapitalen bleef de Gemeente. Het gold hier alleen het *Beheer* dat de Gemeente aan zijn kerkeraad had opgedragen. Men wilde dit beveiligen tegen de aanvallen der Hiërarchie, gelijk men dit reeds in 1875 op voorstel van Dr. van Ronkel gedaan had. Ook gold het hier zeker een poging om voor de Gereformeerde belijders het

genot en het gebruik van het kerkegoed te willen bewaren. Maar het nieuwe artikel hield volstrekt niet in, dat men dat genot en gebruik aan anderen zou willen ontnemen. Had niet Dr. Kuyp^er zelf op den Kerkeraad een voorstel gedaan tot het treffen van een „modus vivendi”, waarbij zoowel Gereformeerden als hun tegenstanders in het genot en het gebruik van het kerkegoed zouden deelen? Had niet Dr. Kuyp^er in overleg met Dr. Modderman en Dr. Hugenholtz (beiden moderne predikanten) aan den Kerkeraad van Amsterdam in 1873 een voorstel gedaan, zoo tot Kerspelvorming als tot eerlijke deeling van het goed, overwegende dat binnen korter of langer tijd een uiteengaan der verschillende fractiën der Amsterdamsche gemeente te wachten stond? Bij zulk een uiteengaan zou de strijd der geesten zijn geestelijk karakter behouden en niet in een worsteling om kerkelijke goederen ontaarden. Vandaar Dr. Kuyp^er's voorslag: „Laat de Synode er buiten. Raak niet aan het kerkbegrip. Deel enkel het gebruik van uw goederen. Ge hebt te Amsterdam één Kathedraal en tien kerken. Gebruik die Kathedraal bij beurte, en verdeel die kerken voor het gebruik in drie of vier groepen, en heel uw samenleven zal juist, omdat ge dan *niet* meer samenleeft, aan bitterheid gespeend zijn.”

In het nieuwe artikel lag niets anders dan dat de Commissie van Beheer gemachtigd werd om in afwachting der rechterlijke beslissing alles te houden in statu quo.

De vrees voor een conflict met de Hiërarchie bleek niet ijdel, want de Algem. Synodale Commissie besloot op 24 Nov., de aanvraag om cassatie niet ontvankelijk te verklaren en te gelasten dat de attesten vóór 8 Januari zouden afgegeven worden. Den 3den Dec. besloot de Kerkeraad hieraan geen gevolg te geven.

Inmiddels hadden twee van de moderne predikanten de reglementsverandering voor het Classicaal Bestuur gebracht, den 15den Dec. vroeg dat Bestuur den Kerkeraad om inlichting. Maar deze konden door omstandigheden niet tijdig verstrekt worden.

4. *Het Classicaal Bestuur schorst tachtig Kerkeraadsliden.*

Daarop nam het Cl. Bestuur van Amsterdam een besluit, dat zulke groote gevolgen voor heel het Kerkelijk leven heeft gehad. Dit bestuur waarin orthodoxen de meerderheid hadden, besloot den 4den Januari 1886 de 80 Kerkeraadsliden die voor art. 41, waarbij het Reglement

voor de Commissie van Beheer van den Amsterdamschen Kerke-raad gewijzigd werd, gestemd hadden, voorloopig te schorsen. Genoemd Bestuur paste daarbij een artikel van de Reglementen der Ned. Herv. Kerk toe, volgens welke een ambtsdrager wegens een geruchtmakend bezwaar van ergerlijken aard, voorloopig kon worden geschorst. De bedoeling van dit artikel is, dat de Classicale besturen de bevoegdheid zouden hebben om een predikant of een ouderling die zich bijv. aan dronkenschap had schuldig gemaakt niet den volgenden Zondag op den predikstoel te laten staan of in de ouderlingen bank te laten zitten. Van dat artikel werd nu misbruik gemaakt, waardoor de aandacht van de attesten quaestie werd afgeleid en overgebracht op een quaestie het Beheer betreffende. Het gaat toch gemakkelijker om de beschuldiging te laten hooren: „de Gereformeerden wilden zich meester maken van het Kerkegoed”, dan dat men zou moeten erkennen: „zij wilden hen van het Avondmaal afhouden, die niet voor belijders van den Christus konden erkend worden.”

Het is te betreuren, dat zien nu velen van achteren in, terwijl sommigen het ook toen gevoeld hebben, dat het art. 41 aangenomen is. Art. 40 van het Reglement bood genoegzamen waarborg tegen mogelijke machtsoverschrijding van de hogere besturen, wijl daarin bepaald werd dat een voorloopige schorsing van het Classicaal Bestuur voor de Commissie van Beheer geen kracht hebben zou. Wij zagen dat dit art. 40 reeds in 1875 door den Kerkeraad werd vastgesteld. Maar nu dat artikel nog wat aangedikt werd, vond het Classicaal Bestuur den roep die daarvan uitging van zoo „ergerlijken” aard en zóó „geruchtmakend” dat het besloot het voorloopig uit hunne functiën te ontzetten. Toen aldus volgens het Synodaal stelsel, de Kerkeraad onvoltallig geworden was, ging het Classicaal Bestuur doen wat des Kerkeraads was en gaf de attesten af! Hetzelfde Bestuur had te voren uitgesproken, dat het geen termen vond om den Kerkeraad tot de uitreiking van de gevraagde attesten te dwingen. Nauwelijks drie dagen bezig zijnde om te doen wat des Kerkeraads was, gaf het zelf de attesten af!

Opmerkelijk! het Classicaal Bestuur had nooit aanleiding gevonden, al bestond het meerendeels uit orthodoxen, om moderne predikanten te bemoeilijken, al brachten zij een ander Evangelie dan datgene wat Paulus verkondigde en al achtte de apostel dit zoo

diep ernstig, dat hij uitsprak dat dezulken vervloekt zijn. En al werd de gemeente door ongeloofsprediking beroerd; het Classicaal Bestuur achtte de geruchten die daarvan gingen niet zoo ergerlijk, om in te grijpen. Maar nu een 80 leden van den Amsterdamschen Kerkeraad een besluit namen dat niet het bezit maar het beheer van het Kerkegoed betrof, toen was dit in de oogen ook der rechtzinnige leden van dit Bestuur zoo geruchtmakend en ergerlijk dat voorloopig schorsing moest worden toegepast. Ja zelfs had de schorsing plaats, ook op grond van „verregaande onrechtzinnigheid”.

Zoo was dan door dezen zet van het Amsterdamsche Classicaal Bestuur de quaestie der belijdenis voor het groote publiek vertroebeld. Dit Bestuur kon het nu laten voorkomen alsof men de meerderheid van den Kerkeraad geschorst had, omdat zij hare handen had uitgestrekt naar het Kerkegoed. Het werd voorgesteld dat men poogde „met behoud van de Kerkegoederen en titels der oude reglementaire gemeente een kleine nieuwe gemeente te formeeren!”

Dit vond men, met den hoofdredacteur van het Handelsblad, Ch. Boissevain vooraan, zeer erg. Zich afscheiden van de Vaderlandsche Kerk „welke nog steeds een zoo groote en heerlijke kracht ten goede in ons vaderland is”, en dan nog het Kerkegoed willen medenemen, dat was vreeselijk!

5. *Gebeurtenissen in de Nieuwe Kerk. De paneelzagerij.*

Laat ons nu met enkele woorden mededeelen wat er na de schorsing op 6 Januari in de Kosterij der Nieuwe Kerk van Amsterdam is afgespeeld.

Het Classicaal Bestuur van Amsterdam, naar het Synodaal Reglement „doende wat des Kerkeraad was”, wilde zich ook als beheerder van het Kerkegoed laten gelden. Een der niet geschorste predikanten, die men voor de maand Januari het praesidium van den Kerkeraad had opgedragen, was reeds in den avond van den 4den Januari op wacht gezet, om ieder te verhinderen van de vergaderzaal des Kerkeraad gebruik te maken. Een dag later liet hij op last van het Classicaal Bestuur de deur van een nieuw slot voorzien en met ijzeren platen bepantseren, terwijl hij er een tweetal bewakers bij plaatste.

Dit was een grijpen in het recht van beheer. De ziel van het Classicaal Bestuur was in die dagen Dr. G. J. Vos, die in 1875 zijn

handteekening geplaatst had onder de verklaring, „nooit eenigen stap te zullen doen, waardoor zonder uitdrukkelijke toestemming der gemeente het beheer der goederen aan toezicht of regeling, hoe genaamd ook, van eenig hooger Kerkelijk of politiek college zou worden overgelaten, tenzij door de rechterlijke uitspraak gelast”. Nu moest in de vergaderzaal van den Kerkeraad op 6 Januari een vergadering van Kerkmeesters gehouden worden. En toen nu Dr. F. L. Rutgers met zijn medekerkmeester, Dr. A. Kuyp er in gezelschap van Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman in de Nieuwe Kerk kwam, heeft hij de daar door het Classicaal Bestuur geplaatste bewakers geraden heen te gaan, welke deze raadgeving opvolgden en heeft het slot en de bepantsering van de deur van het vergaderlokaal laten wegnemen.

Dit is het, wat aanleiding gegeven heeft tot de beschuldiging aan het adres van Dr. Kuyp er en Jhr. de Savornin Lohman dat zij als „paneelzagers” waren opgetreden. Wat is daaruit munt, vooral politieke munt, geslagen! Nog in 1897, dus elf jaar na het gebeurde in de Nieuwe Kerk werd Dr. Kuyp er door *Het Handelsblad* herinnerd aan het gebeurde in de Nieuwe Kerk als „een revolutionair bedrijf en als blijk van verzet tegen het gezag met woord en daad”. Te vergeefs heeft Dr. Kuyp er den hoofdredacteur, den heer Ch. Boissevain geprest zijne beschuldigingen in zulk een vorm te formuleeren, dat hij het oordeel van den rechter daarover zou kunnen inroepen. Een oogenblik scheen het, dat er een rechterlijke beslissing over de beschuldiging van „paneelzagerij” zou komen. Mr. Spin had namelijk Jhr. de Savornin Lohman daarvan openlijk beschuldigd. De heer Lohman zond daarop een aanklacht bij den officier van justitie in, die er op inging. Doch bij de instructie over deze rechtszaak bleek het helaas dat Mr. Spin wat zijn zenuwgestel aanging in zoodanigen toestand verkeerde, dat hij ontoerekenbaar moest worden geacht. Er kwam daarom van deze rechtszaak niets.

In dit verband willen wij aanhalen hetgeen Mr. P. van Bemmelen in zijn Rechtsgeleerd advies omtrent deze zaak ten beste gaf. Deze schreef: „Wat nu betreft de poging van het Classicaal Bestuur om de vergaderzaal met hare deur in zijn bezit te brengen onder uitsluiting van Kerkvoogden — door het sluiten en bepantseren der deur, het plaatsen van bewakers daarbij, het bevel aan den koster

gegeven, om Kerkvoogden te weren — deze poging was in hooge mate onrechtmatig.... De poging van het Cl. Bestuur was een onrecht, niet slechts tegen Kerkvoogden en Kerkeraad, maar ook tegen de gemeente gepleegd.... Men (namelijk de Kerkvoogdij) heeft m.i. in waarheid niet meer gedaan dan een hindernis wegruimen, welke binnenshuis door een indringer werd achtergelaten en den toegang tot een der vertrekken versperde. En het *paneelzagen* dan? Hiermede vergreep men zich aan zijn eigen deur; immers aan de deur van een huis over hetwelk men door de gemeente als beheerder was aangesteld, niet aan de deur van het Cl. Bestuur”.

Nu zal men wellicht denken dat Mr. v a n B e m m e l e n een geestverwant der geschorsten was? Juist het tegendeel. Deze rechtsgeleerde stond in den Kerkelijken strijd aan de zijde der Ned. Herv. Kerk.

6. *Bijbellezingen in de lokalen.*

Onder de geschorste Kerkeraadsliden waren vijf predikanten. Zij meenden de gemeenteleden, die gewoon waren hen te volgen en die hen door hun strijd tegen de synodale organisatie des te liever hadden gekregen, niet aan zich zelf te mogen overlaten, en besloten reeds den volgende Zondag in verschillende gehuurde lokalen Bijbellezingen te houden. Dr. K u y p e r liet zich daarbij niet onbetuigd. Meermalen deed hij zich in de lokalen hooren. Op Zondag 11 Juli 1886 sprak hij zijn leerrede uit over den tekst: „Alzoo zal het onder u niet zijn”, Matth. 10 : 26, waarin aan de hand der Schrift betoogd wordt, dat in de Kerk van Christus de ambtsdragers geen heerschende maar een dienende macht hebben. Ook een leerrede over: „De verborgen dingen voor den Heere onzen God”, werd in een der lokalen gehouden, even als een prediking over den tekst: „Ik ben een vreemdeling op aarde”.

Groote zalen als die van Bellevue waren met duizenden gevuld. De milde offervaardigheid in die samenkomsten betoond, stemde tot dank. Menigeen denkt nog gaarne terug aan die gezegende uren in de lokalen, waar de band aan des Heeren volk werd gevoeld. De leeraren gevoelden zich gedragen door de liefde der gemeente. Er werd beseft dat de gemeente des Heeren schuld had te belijden, dat zij zoolang een toestand in het Kerkelijk leven geduld had, die in tegenspraak was met de eere van den Koning der Kerk. Men gaf de

„Synodalen” niet in de eerste plaats de schuld, maar veroordeelde zich zelve. En daardoor was er een honger naar het Woord Gods en gevoelde men zich vertroost doordat de Heere was opgestaan om Zich over Zijn Sion te ontfermen. In die dagen waren de werkingen des Geestes kennelijk te bespeuren.

Het gebeurde te Amsterdam had een schok gegeven die natrilde door heel het land. De geschorste broeders kregen uit vele kerken adressen van sympathie. Verschillende predikanten van buiten kwamen Bijbellezingen te Amsterdam houden om den arbeid der vijf predikanten te steunen. Vele van die Bijbellezingen werden uitgegeven in „Uit de Diepte”, waarvan elke week een 30.000 exemplaren door het land gingen. Met graagte werden ze door het Gereformeerde volk gelezen. Veler oogen gingen open voor het verkeerde der Synodale organisatie; met deze te breken werd steeds meer als eisch van Gods Woord erkend.

Het arme, kleine dorpje Kootwijk in Gelderland ging daarin voor; in hetzelfde jaar 1886 gevolgd door de Kerken van Voorthuizen, Reitsum, Leiderdorp en Kollum. De overheid deed ook nu gelijk zij in 1834 gedaan had, en steunde waar het maar even kon, zelfs met kennelijke overschrijding van hare bevoegdheid gelijk te Leiderdorp, met politie en militairen de mannen der Synodale Hiërarchie.

7. Verder verloop der Kerkelijke procedure.

Inmiddels had het Classicaal Bestuur van Amsterdam „voortvaren” in zijn banier geschreven. Van oordeel dat het stemmen voor art. 41 aanleiding kon geven tot ontzetting uit den dienst, bracht het de zaak der geschorsten, zonder dat deze gehoord waren, op 21 Januari voor het Prov. Kerkbestuur van N.-Holland, en dit bracht haar over naar de Synode. Dit was een reglementaire fout, wijl de zaak door het Prov. Kerkbestuur moest worden behandeld. De Synodus contracta besloot dan ook den 9den Maart tot terugzending, en zoo kwam de zaak den 15den Maart voor het Prov. Kerkbestuur. Dr. Kuyper had gedurende dien tijd niet stil gezeten; in de Heraut en in drie vlugschriften: „Het Conflict gekomen”, was het publiek voorgelicht. Ook de Classicalen lieten zich niet onbetuigd, vooral weerde zich Ds. Hogerzeil. Deze maakt het zich nog al gemakkelijk. Hij beschuldigde de Commissie van Beheer dat zij een

Kerkgebouw verdedigde niet vóór maar tegen den wettigen Kerke-raad, maar hij zag over het hoofd dat zich als de wettige Kerkeraad opwierp het Classicaal Bestuur doende wat des Kerkeraads was, terwijl hij toch wist dat de Commissie reeds in 1875 plechtig had beloofd nooit te zullen toelaten dat het beheer der goederen aan toezicht of regeling van eenig hooger Kerkelijk College onderworpen werd, tenzij door rechterlijke uitspraak gelast.

Er werd in die dagen *intra en extra muros* gezondigd. Dr. K u y p e r schreef over Dr. G. J. V o s, naar aanleiding van het geschenk van een pelsjas hem gedaan, in „De Heraut”, een stukje, waarin verband gezocht werd tusschen het cadeau waarmede men hem had vereerd, den naam dien hij droeg en de daad die van hem was uitgegaan. Wij mogen er aan toevoegen, dat in een volgend Herautnummer deze, wij kunnen het niet anders noemen, schimpsechtheid werd teruggenomen, waarmede Dr. K u y p e r zich zelven heeft geëerd.¹⁾

De heer C. Boissevain schreef in *Het Handelsblad*, dat het een „onuitwisbaren” indruk op hem gemaakt had, toen hij op 4 Januari 1886 naar zijn bureel gaande, de predikanten Ten Kate, Van Marken, de Graaf, Adriani, Laurillard, enz. in de sneeuw en snerpemde koude zag staan vóór hun eigen constistorie, waarvan de toegang versperd was en hun ontzegd was door Dr. K u y p e r en zijn medestanders. Dr. K u y p e r toonde echter aan, dat heel deze scène niets meer dan een gezochte, opzettelijk ge-

¹⁾ Dat er zekere animositeit tegen Dr. V o s bij de geschorsten en hunne medestanders gevonden werd, is niet te ontkennen. Deze vond haar grond niet in de voorloopige schorsching, door Dr. V o s uitgelokt. Er werd eens door alle predikanten en ouderlingen, die tot de orthodoxen gerekend werden een samenkomst gehouden, om te beraadslagen over de afgifte van attesten aan de leerlingen der moderne predikanten. Dr. V o s was daar ook bij. Op een gegeven oogenblik ging hij weg. Iemand uit de vergadering dacht echter dat Dr. V o s niet verdwenen was om huiswaarts te keeren. Om zich daarvan te overtuigen, opende onze zegsman, die het kwaad vermoeden had, na eenige oogenblikken de toegangsdeur en... vond Dr. V o s luisterende naar hetgeen gesproken werd!

Hij, die dit waarnam, deelde ons ook mede, dat eenmaal in den Kerkeraad aan Ds. P o s t h u m u s M e y e s in abstracto de vraag gesteld werd: indien er conflict komt tusschen een bevel van Christus en een bevel van de Synode, welk van die zult gij dan gehoorzamen? Er was eenige minuten pijnlijke stilte, die als een uur duurde. „Dan zou ik de Synode gehoorzamen,” luidde eindelijk het antwoord.

wilde en op effect berekende tooneelvertooning van hen was, die op de hand van het Classicaal Bestuur waren. Kerkvoogden waren verplicht te zorgen dat de predikanten een lokaal voor hun vergadering beschikbaar hadden. Gemeenlijk was daarvoor een lokaal in de Nieuwe Kerk aangewezen, maar bij verhindering werd een lokaal in de Oude Kerk daarvoor bestemd. Kerkvoogden in Januari 1886 oordeelende dat er in de Nieuwe Kerk verhindering was, hebben tijdig daarvan aan de predikanten kennis gegeven en hun het bekende lokaal in de Oude Kerk voor het houden van hun vergadering aangewezen. En toen zijn vele predikanten die dat wisten, juist, toen het sneeuwde, te zamen naar de Nieuwe Kerk gegaan en hebben op een druk oogenblik, toen de Beurs aanging een soort straatdemonstratie gehouden, die het publiek, dat van niets afwist, heeft misleid.

Het ergst maakte het Ds. Westhof, door zijn brochure „Kijkjes achter de schermen”. Daarin schreef hij: „Er zijn vroeger dagen geweest, dat ik gewenscht heb, dat de dag zou komen dat ik me op Dr. Kuyp^er mocht wreken wegens een mij aangedanen hoon. Ik zeg dit ronduit, want ik ben een man, die nog niet geleerd heb christelijke weekbladen te schrijven, waarin men voortdurend op de eerste bladzijde bidt en op de tweede vervloekt. Ik doe me voor zooals ik ben. Maar ik wensch dat niet meer.... omdat ik zeggen mag: God heeft mij de laatste weken genoeg gewroken”.

Te voren had reeds Ds. Westhof verklaard dat hij in zijn geschrift naar den strengen eisch van het recht zou te werk gaan, niet-tegenstaande er, zoo schreef hij: „behalve verschillenden van meer gewonen aard, één oorzaak van vijandschap voor mij bestaat tegen Dr. Kuyp^er, die alle mogelijkheid van verzoening uitsluit, maar die niet van publieken aard is”. Hier vergunde Ds. Westhof een kijkje achter de schermen van eigen gemoedsbestaan.

Wat voorts in de bewuste brochure medegedeeld wordt omtrent het eten van een „heerlijk kreeftenslaadje”, dat „nog al machtig bleek” en waarop een benauwde droom volgde, gunt mede een kijkje achter de schermen, dat de schrijver zeker niet heeft willen geven.

Door de geschorsten werden adviezen gevraagd aan een aantal der beste juristen, geestverwanten en niet-geestverwanten; schier allen stelden hen in het gelijk en konden in hun stemmen voor art. 41 geen misdaad vinden. Het Prov. Kerkbestuur oordeelde echter,

dat het bezwaar van het Classicaal Bestuur, namelijk verstoring van orde, vergrijp in de uitoefening van kerkelijke bediening (het bezwaar van „verregaande onrechtzinnigheid”, had men wijselijk laten vallen) gegrond was, en ontzette op 1 Juli 1887 de 75 Amsterdamsche Kerkeraadsleden van hunne kerkelijke bedieningen.

Reeds 19 Juli kwamen de ontzetzten in hooger beroep bij de Synodus Contracta. Zij legden een „Memorie van grieven” over, zich er op beroepend dat Prov. Bestuur art. 11 van het Algem. Reglement voorbijziende, niet gerekend had met de verplichting van alle Besturen, om de Gemeente bij Gods Woord te houden en dat dit juist de bedoeling was, toen men voor art. 41 stemde. Dit is nu juist het jammerlijke van de Synodale organisatie, zij legt in art. 11 plichten op, die door de verdere reglementen onmogelijk kunnen nagekomen worden.

De Synode besloot de bezwaardenden op te roepen om voor haar te verschijnen. Deze maakten hiertegen bezwaar, omdat het Cl. Bestuur, door 't verzuimen hen eerst te hooren, de procedure in een verkeerden gang had gebracht. Alleen Dr. Kuyper gaf aan de oproeping gehoor. Zijn wedervaren in het lokaal bij de Willemskerk te 's-Gravenhage beschreef hij in een brochure. Hij wilde alvorens op de vragen, die hem voorgelegd werden te antwoorden, eerst de praealabele quaestie behandelen over de informaliteit van het „niet hooren” door het Cl. Bestuur. Doch dat wilde de voorzitter, de orthodoxe Ds. ten Harmsen van der Beek niet toestaan. Dr. Kuyper ging daarop heen en leverde den volgenden dag zijn bezwaren schriftelijk in. De eenige gelegenheid in deze procedure, om door onderlinge bespreking de zaak zoo mogelijk tot een goed einde te brengen werd door de verkeerde leiding van den voorzitter verwaarloosd. Op 24 October 1886 werd de uitspraak van het Prov. Kerkbestuur ter zake van verstoring van orde, bevestigd.

8. *Dr. Kuyper's laatste woord aan de Synode. De einduitspraak.*

Van deze uitspraak kwamen de 75 Amsterdamsche Kerkeraadsleden in hooger beroep bij de volle Synode. Op 11 October brachten zij in een „Memorie van Rechten” heel het verloop hunner zaak in geschrift, en deed Dr. Kuyper in een ernstig „Laatste Woord” zijn stem hooren. Daarin gaat hij recht af op het hart van de zaak, en dit wordt aldus geformuleerd. „Gij, Synode, draagt een samenstel

van geheel andere overtuigingen in U om den *wij*; en de loop der historie heeft er toe geleid dat Gij als Synode, en wij, als Kerkeraad, door die geheel uiteenlopende inzichten over goddelijke en mensche-lijke dingen met elkander in ambtelijke botsing zouden komen....” Van het protest der Classis Amsterdam in 1816 af, kwam in de zaak der Afscheiding, in die van Kohlbrügge, van Budding, van Ledeboer, van Witteveen, en later in de quaestie van Meyboom en anderen en voorts in de geschillen over de Doopsformule, over Art. XI, over de Opstanding des Heeren, over het Godsdienstonderwijs, over de Proponentsformule, enz., steeds aan de orde: eenerzijds de poging om het historisch karakter onzer Christelijke Kerken te redden, en anderzijds de toeleg om voor den invloed der moderne gedachtenwereld onze kerkdeuren nog ruimer open te zetten. De Synode mocht niet voorbij zien, dat men als dragers van *twee elkander uitsluitende levensbeginselen* man tegen man stond. Na uitgesproken te hebben dat hetgeen de Gereformeerde Vaders beleden, nog door de geschorsten beleden wordt, weerklinkt het protest tegen de Synodale hiërarchische organisatie, tegen het bekennen van het beslissingsrecht aan de menschenlijke rede en tegen het bestendigen van Leervrijheid. Ook wordt aangetoond, dat de weg om *niet* te veroordeelen openstond. In geen enkel reglements-artikel is het ten laste gelegde misdrijf genoemd. Door de vingers zien van allerhande overtreding gold bovendien als regel, gestreng optreden en stipt de hand houden aan volkomen duidelijke artikelen werd uitzondering. Zelf handhaafde de Synode de leer niet, al was zij er volgens art. XI toe gehouden. Daarbij ging men bij elk rechts-geding waarin de geestverwanten der Synode gewikkeld werden, steeds uit den weg voor den beklagde uit eerbied voor zijn overtuiging, zelfs bij loochening van Gods persoonlijk bestaan. Kon men dit ook niet doen voor hen die uit innige overtuiging zich ontwikkel-den in de richting van Marnix, van Trigland en Voetius, van Smytegeld en Comrie? Ook wordt aangetoond, dat de Synode niet *mocht* veroordeelen. Immers door een veroordeelend vonnis zouden de Kerken, die vreedzaam uit elkander konden gaan, vaneen worden *gescheurd* met al de droeve gevolgen daaraan ver-bonden. Dan werd ook al het goed onzer Kerken eenzijdig in de handen van die klasse der maatschappij gespeeld, die het mildst met de goederen dezer aarde is bedeed.

En al kon het aangegeven onheil bezworen, zoo wordt aan de Synode toegeroepen: *Gij moogt geen ongerechtigheid begaan*. Aan mannen van studie en met heilige liefde voor het ambt beziel, voor altoos het recht te ontnemen om het Evangelie der behoudenis te verkondigen, is de zwaarste straf die te bedenken is, zulken „naakt aan den dijk te zetten” is een al te wreede gestrengheid, die nooit door bijoomerk of nevenbedoeling kan worden verschoond. Het zou een gruwel der ongerechtigheid zijn, die zich wreken moest.

Ten slotte wordt in dit „laatste woord” gezegd, dat men er niet aan dacht om gratie te vragen. Wel werd te kennen gegeven dat men in alle bijzaken ook in de Beheers-regeling tot alle eerlijke schikking bereid was, maar dat er *geen vrede genomen worden zou met een Kerkverband, dat anders bindt dan aan de autoriteit van Gods Heilige Schriftuur*.

Doch dit klemmend betoog heeft niet verhinderd dat 1 December 1886 de uitspraak van afzetting door de volle Synode werd bevestigd. Er ging een schok van verontwaardiging door het land. Jhr. E. l o u t v a n S o e t e r w o u d e brak na deze uitspraak, te kennen gevend dat hij gehoopt en gewenscht had, dat die anders zou geweest zijn, met de Synodale organisatie, en sloot zich bij de Chr. Geref. Kerk van 's-Gravenhage aan. Wat de Hiërarchie steeds geopenbaard had in de zeventig jaar van haar bestaan, vijandige zindheid tegen hen die de belijdenis der Vaderen zochten te handhaven, was op nieuw helder aan het licht gekomen. Vijf en zeventig ambtsdragers had zij uit hun ambten ontzet, alleen omdat zij gepoogd hadden dezulken af te houden van des Heeren Avondmaal, die zich niet als belijders des Heeren deden kennen, en op handhaving van het recht der Gemeente op haar goed bedacht waren geweest. Onder de afgezetten waren de dienaren des woords, de heeren P. v a n S o n, H. W. v a n L o o n, B. v a n S c h e l v e n, N. A. d e G a a y F o r t m a n en D. J. K a r s s e n, waarbij zich later ook Ds. R e n i e r voegde. Deze mannen waren in de gemeente geacht om huns werks wil; men kan zich indenken met welke gevoelens hunne afzetting vernomen werd, terwijl men zoovele predikers die alles wat een Christus dierbaar is, loochenden, ongemoeid liet!

De Synode trachtte door een Encycliek haar doen te rechtvaardigen. Zij had de volkskerk willen redden. Maar ieder die nadacht moest tot de slotsom komen, dat al had de Synode steeds gepoogd

om allerlei richtingen van anti-nomiaan tot rood modern toe in één Kerkverband saam te houden, er geen plaats bleek te zijn voor hen die getrouw bleven aan de beginselen, waarvoor in Nederland zooveel martelaarsbloed heeft gevloeid en door welke Nederland eenmaal groot was.

9. *Afwerping van het juk der organisatie van 1816.*

Dr. Kuyper en velen met hem achtten nu den tijd gekomen om de oude Geref. Kerken vrij te maken van de Synodale organisatie.

In Amsterdam trad men 16 December 1886 als doleerende Kerk op; de vijf ontzette predikanten met Ds. Renier met de 70 andere ambtsdragers gingen de gemeente daarbij voor. Men zond een „bericht van reformatie aan de leden der Nederd. Geref. Kerk van Amsterdam, om kennis te geven dat men het juk der Synodale Hiërarchie had afgeworpen, om zich rond het aloude zuivere Evangelie te scharen, ten einde met de zusterkerken naar diezelfde daarop gefundeerde Kerkenorde te leven, die twee eeuwen lang ook bij de Kerk van Amsterdam gegolden had. Tot afscheiding wilde men niet verlokken. „Wij blijven in de Kerke Gods, die eens in het bloed der martelaren alhier gezuiverd is.... waaraan we ons vastklemmen om ze nimmer los te laten”. Voorts wordt nog medegedeeld, dat men voortaan niet meer zal kunnen rekenen op Staatshulp voor de bezoldiging der leeraren, dat het Kerkegoed voor langen tijd anderen ter beschikking zou staan, om op te wekken om zijn goud en zilver bereid te houden, om in de kosten van den kerkedienst te kunnen voorzien. Het stuk dat geheel in den stijl van Dr. Kuyper gesteld is, eindigt aldus: „Werpe een iegelijk uwer zijn afgoden weg en laat ook de verborgen Terafim in het licht van Gods aanschijn worden gehaald, opdat Hij ze vermalen mocht tot assche. Het moet een wederkeeren in gebrokenheid des harten en met beschaamdheid des aangezichts tot den God der Vaderen zijn. Alle hoogheid onder ons moet neergeworpen en geslecht wat verheven was; en de Heere alleen moet onder ons groot zijn. Dan eerst zijn wij Gereformeerd”.

10. *Het Kerkelijk Congres in Frascati.*

Volgens besluit der Conferentie van 1883 riep nu de Kerkeraad van Amsterdam tegen 11 Januari en drie volgende dagen een Kerkelijk Congres in *Frascati* bijeen van opzieners en gemeenteleden

„die de afwerping der Synodale Hiërarchie plichtmatig achtten voor ieder, die het Koningschap van Jezus in Zijn Kerk wil eeren”.

Deze Conferentie werd door 1500 broeders bijgewoond. Bij de openingsrede van Dr. Kuyp^er stond men zelfs tot op de trap van het spreekgestoelte. Voor allen die deze samenkomst bijwoonden, is deze onvergetelijk. Dr. Kuyp^er opende de samenkomst met het voorlezen van Ps. 42 — ook toen kwam uit, dat hij gelijk wellicht niemand anders, de Heilige Schrift weet voor te lezen op een manier die het Woord Gods als doet leven, zijn lezen is daarbij tegelijk uitlegging. De voorlezing van dezen Psalm maakte reeds diepen indruk. Hartverheffende dagen werden daarna doorgebracht. Wat de tegenstanders ook mogen beweerd hebben, het was in deze samenkomst te doen om de eere Gods, terwijl voor het hart en de practijk zooveel werd gegeven, dat men niet onvoorbereid den strijd voor de vrijmaking der Kerk kon strijden. Het organiseerend talent van Dr. Kuyp^er en de grondige kennis van Dr. Ru^tgers van het Gereformeerde Kerkrecht schitterden om strijd op deze vergadering, evenals op het Convent in Rotterdam in 1887 gehouden en op de daarna volgende Synoden.

Welk een enorme werkkraft Dr. Kuyp^er in die dagen ontwikkelde, blijkt uit hetgeen hij tot stand bracht en schreef.

Waarvoor een ander een avond noodig heeft, dat doet hij als tusschen duim en lippen. Een staaltje. Er was op Rapenburg te Amsterdam eene vergadering ter bespreking van de te volgen gedragslijn, nadat Kootwijk, Voorthuizen, Rietsum en Leiderdorp met de Synodale organisatie gebroken hadden. Dr. Kuyp^er nam daarbij op zich een resumptie van het verhandelde voor de broeders op te stellen. Na alfoop der vergadering noodigde hij een der aanwezigen bij zich om het middagmaal te gebruiken. Voor het middagmaal trok Dr. Kuyp^er zich hoogstens een kwartier in zijn studeerkamer terug. Tegen het einde van het diner bracht een dienstbode een pak papieren binnen. Het waren de gedrukte korte notulen der vergadering. Drie bladzijden druks bevattend. Hij had een jongen van de drukkerij van de Standaard ontboden, die de copie had afgehaald, men was aanstonds aan het zetten gegaan en de gast was twee uur na de vergadering in het bezit van de korte samenvatting van het verhandelde.

Bij al zijn arbeid voor het geheel kon hij ook voor bijzondere dingen zich geven. Ook daarvan een voorbeeld. De Kerk van Oude-water had een moeilijke tuchtzaak. Dr. Kuyp er werd om advies gevraagd. Hij kwam daartoe over en stelde een stuk van eenige bladzijden groot op, dat door de twistende familieleden ondertee-kend werd, en zoo was voor een tijd althans, de zaak van de baan.

Ook vond Dr. Kuyp er in de dagen, toen de Doleantiebeweging schier op elke minuut van zijn tijd beslag legde, gelegenheid om zich naar Nieuwerkerk aan den IJsel te begeven, om daar een mis-stand die ontstaan was, omdat de Kerkeraad aldaar niet tot het besef kon komen dat zijn leeraar Ds. de Mol Moncourt, leed aan een zielskrankte en daarom dezen zonder medewerking van de Classis Gouda afgezet had, zoo mogelijk uit den weg te ruimen.

11. *Verschilpunten tusschen de Chr. Gereformeerden en de Doleerenden. Het Statuut van 69.*

Toen Dr. Kuyp er ging aansturen op vereeniging met de Chr. Gereformeerden, was menig struikelblok uit den weg te ruimen.

De Doleantie was van meetaf door sommige mannen uit de Chr. Geref. Kerk met veel sympathie begroet. Wij noemen slechts: „Vader” Brummelkamp, Prof. Van Velsen, Ds. Littooy, Ds. van Andel, Ds. de Haas en vele anderen. Ook ging het hart van hen die in de beweging van 86 leefden uit naar vereeniging met de Chr. Gereformeerden. Ook moesten zij erkennen dat de broeders de scheiding eerder dan zij gezien hadden, dat het blijven leven onder de bestuursorganisatie van 1816 in tegenspraak is met Gods Woord. Maar dit nam niet weg dat men met velen hunner verschilde wat de kerkrechtelijke beginselen betreft. De mannen der scheiding, maakten geen onderscheid tusschen het Hervormd Kerkgenootschap, het Staatscreatuur van Koning Willem I, en de plaatselijke Kerken daarin; zij verwierpen de Ned. Herv. Kerk als een geheel, als dragende de kenteekenen eener valsche Kerk (art. 23 en 29 Ned. Confessie). Behalve te Ulrum en te Genderen, waar de gemeenten als geheel uittraden, scheidden de geloovigen bij de be-weging van '34 zich ieder afzonderlijk van het Herv. Kerkgenoot-schap af en voegden zich hoofd voor hoofd tot gemeenten bijeen, die niet wat de belijdenis betreft — zij beweerden de oude, ware

Gereformeerde Kerk te zijn — maar toch als instituut nieuw waren.

De Doleantie onderscheidde echter scherp tusschen het Hervormd genootschap en de plaatselijke Kerken. Door zich los te maken van het Hervormd Genootschap zocht zij reformatie *der plaatselijke Kerk*. De doleerende Kerken de organisatie van 1816 op zij zettend, verklaarden dit voor de geheele plaatselijke Kerk gedaan te hebben.

Deze beschouwing werd oorzaak dat er ook op plaatsen, waar reeds een Chr. Geref. Kerk gevonden werd, eene doleerende Kerk ontstond, die zich niet bij de Chr. Geref. Gemeente voegde. Bij vele Chr. Gereformeerden maakt dit een pijnlijken indruk, gelijk het ook in doleerende kringen onaangenaam aandeed dat enkele Chr. Geref. predikanten in Hervormde Kerken voorgingen in den dienst des Woords. Volgens de adviezen van het Congres moesten de Chr. Gereformeerden beschouwd worden als „tijdelijk uitwonende leden, die onze Kerk verlieten om haar ergerlijke gestalte, maar nu ze zich zuiverde, weer op één wortel met ons moeten bloeien”.

Er werd daarin een miskenning gezien van het werk Gods in '34. Doch de doleerenden konden de plaatselijke Kerk niet loslaten en handhaafden die tegenover het denkbeeld van één Kerk met gemeenten als onderdeelen. Men sloot zich niet bij de Chr. Gereformeerden aan, maar trachtte dezulken die in het Herv. Genootschap achterbleven te bewegen met de Synodale organisatie te breken.

Er waren nog velen onder de Chr. Gereformeerden die dit verstonden. Ds. J. B a v i n c k schreef in „De Bazuin” van Mei 1888: „Hoe kan men er bezwaar in hebben, dat de Doleerende predikanten en ouderlingen de achtergeblevenen gaan opzoeken, hen vermanen, terechtwijzen enz?.... O, mij dunkt, inplaats van te trachten den Doleerenden deze beschouwing te ontnemen, moesten wij hun toeroepen: Broeders, gaat zoo voort, doet en handelt alzoo, de Heere zal u in uw arbeid zegenen; wij reiken u de hand, gaan met u mede en zullen met u arbeiden”.

Een tweede reden waarom de Doleerende Kerken zich niet met de Chr. Gereformeerden Kerken vereenigden bestond in het statuut van 1869. Dr. K u y p e r had eens uitgesproken, dat de Chr. Geref. Kerk „krank was in haar levenswortel”, eene uitdrukking die, gelijk niet te verwonderen is, kwalijk werd genomen, en welke wij niet hadden willen overnemen. Maar als men als Dr. K u y p e r overtuigd is dat de Synodale organisatie van 1816 zooveel kwaad over onze

Kerken gebracht heeft en nog meer goed daarin heeft tegen gehouden, en men verstaat dat het statuut van 1869 de kiem van hetgeen die organisatie bracht, in zich draagt dan zal men kunnen verstaan, dat Dr. Kuyper tot het bezigen van die uitdrukking kwam.

Genoemd statuut is aldus ontstaan. In het begin der beweging van '34 beweerden de belijders des Heeren:

Wij scheiden ons niet af van de ware Geref. Kerk, maar van de Synodaal Hervormde of liberale Kerk. Wanneer die Kerk wederkeerde tot de leer der vaderen, wilden zij zich weer bij haar aansluiten. Zij wilden niet iets nieuws; zij hielden zich aan de belijdenis en de Kerkorde der Geref. Kerk; reglementen, statuten hadden zij niet. Zij stonden er op Gereformeerd te heeten, maakten aanspraak op de goederen der Geref. Kerk en wilden niet als een nieuw genootschap bij de regeering bekend staan.

Opgehitst door de Synode der Herv. Kerk werden de Gereformeerden die haar een scheidbrief gezonden hadden, door de regeering vervolgd. Zij maakte daarbij gebruik van een artikel in het wetboek van Napoleon, waarbij vergaderingen van meer dan 19 personen verboden waren (bedoeld waren vergaderingen van politieke aard, maar men paste het toe op Kerkelijke samenkomsten). Op 5 Juli '36 deed de regeering verluiden, dat het uiteenjagen der samenkomsten met boete, gevangenis en met de sabel der soldaten zou ophouden als de nieuwe gemeenten zich tot den Koning wendden met overlegging van haar reglementen en zich onthielden van titel of naam, waarop het erkende Ned. Herv. Kerkgenootschap aanspraak maakte. Daarin kon men niet bewilligen; de vervolging ging door, toegejuicht door alle „fijnen“-haters en allen die een afschuw hadden van de „nieuwe-lichters“, terwijl alleen Mr. Groen van Prinsterer voor de beschreven vaderen te 's-Gravenhage hun goed recht bepleitte. De Gereformeerden die vrijheid voor de uitoefening van hun eeredienst begeerden, werden behalve tot gevangenisstraf, ook nog veroordeeld tot het betalen van boeten, die tesamen een ton gouds bedroegen. Het was bloedgeld dat de vrijzinnigheid van die dagen eischte.

Eindelijk legde de gemeente van Utrecht echter het hoofd in den schoot. Ze vroeg en verkreeg erkenning, na indiening van het verlangde reglement. De meeste gescheiden gemeenten gaven toen het ideaal prijs en volgden het voorbeeld van Utrecht. Zij verkochten

hun eerstgeboorterecht, gelijk toen door sommige Gereformeerden gezegd werd, als E s a u, voor een schotel linzenmoes, in dit geval: het niet meer vervolgd worden. De andere Kerken die daarin een prijsgeven van den Gereformeerden eeren naam zagen, noemden zich „Geref. Kerken onder het Kruis”.

Na den dood van Koning Willem II hield ook de vervolging van niet erkende gemeenten op. In 1854 is de Theol. School te Kampen opgericht. Deze werd een vereenigingspunt voor de Chr. Afgescheidene gemeenten.

De Synode te Zwolle, in hetzelfde jaar gehouden, ontwierp een reglement, waarop zij erkenning door den Staat vroeg. Doch dit werd geweigerd op grond dat men zich de „Christelijk Afgescheiden Gereformeerde Kerk” noemde; tegen den naam van „Gereformeerd” maakte de Regeering bezwaar; het moest „Christelijk afgescheiden” zijn!

In 1869 kwam op de Synode in Middelburg de vereeniging tot stand tusschen de „Chr. Afgesch. Gemeenten” en de Gemeenten der „Geref. Kerken onder het Kruis”, welke laatste aan de Gereformeerden naam hadden vastgehouden en daarom door de Regeering niet waren erkend. Men besloot samen onder den naam van „Chr. Geref. Kerk” kennis van bestaan aan de Overheid te geven; slechts enkele gemeenten deden het niet. Een reglement, ongeveer gelijk aan dat van 1854, werd opgesteld en de regeering toegezonden.

Maar daardoor traden de Chr. Gereformeerden als nieuw Kerkgenootschap op; men liet zich op grond van een statuut door de Overheid als rechtspersoon erkennen. En volgens dit statuut werden de plaatselijke Kerken, tot afdeelingen verklaard van de Chr. Geref. Kerk — in strijd met het Gereformeerd Kerkrecht. Er werd een Synodale Commissie benoemd, die niet alleen de besluiten der Algemeene Synode had uit te voeren, maar die ook alles had te behartigen, wat uit de betrekking der Chr. Geref. Kerk tot de Regeering voortvloeide — in strijd met het Geref. Kerkrecht, dat alleen deputaten kent, die bepaalde besluiten van kerkelijke vergaderingen hebben uit te voeren, maar niet weet van een permanente Commissie, die zonder last eener Kerkelijke vergadering in sommige gevallen zelfstandig heeft op te treden.

Al deze dingen waren een uitvloeisel en onbewuste aanvaarding van het z.g. „collegiale Kerkrecht”, waardoor de Kerk beschouwd

wordt als een gewoon college of genootschap. Nu hadden de mannen van '86 juist tegen het genootschapsidee, waardoor het exceptioneel karakter der Kerk als openbaring van het lichaam van Christus werd miskend, den strijd aangeboden. Daarom was aan geen vereeniging met de Chr. Gereformeerden te denken, zoo lang het statuut van '69 gehandhaafd bleef. In 1883 had Dr. Kuyper in zijn „Tractaat van de Reformatie der Kerken” daarop gewezen. De beschouwing van een Kerkgenootschap met plaatselijke Kerken als onderdeelen is „ongereformeerd”, terwijl de verwachting wordt uitgesproken, dat deze door de heerschappij van het Gereformeerd beginsel uit deze Kerken allengs zou worden uitgedreven. Het Congres te Amsterdam van '87 decreeteerde dan ook, dat men zich met de Chr. Gereformeerden kon vereenigen, zoodra zij hun genootschappelijk statuut loslieten.

12. Het statuut van '69 losgelaten. Strijd over de opleiding tot den dienst des Woords.

De Synode der Chr. Geref. Kerk te Leeuwarden van 1891 besloot, zelfs al kwam de vereeniging met de doleerende Kerken niet tot stand, het Statuut op zij te zetten en het oorspronkelijk standpunt van de vaders der Scheiding weer te aanvaarden, n.l. om door de Overheid erkend te worden alleen op grond van de Dordtsche Kerkenorde. En nu verkreeg men van de Overheid — er was een Christelijk ministerie, mede vrucht van den arbeid van Dr. Kuyper — wat vroeger zoo halsstarrig was geweigerd.

Het groote struikelblok voor de vereeniging was nu uit den weg geruimd.

Maar nog een andere moeilijkheid moest opgelost worden.

Het was te begrijpen dat de broeders der scheiding niet gemakkelijk hun Theologische School zouden los laten en dat die van de Doleantie met voorliefde bezielde waren voor de Vrije Universiteit, wier leerlingen goeden opgang in de Kerken gemaakt hadden.

Bovendien was er verschil in beginsel. Velen van de mannen van '34 overlegden, dat de Vrije Universiteit een stichting is van particuliere personen, met geen enkele Kerk in verband staande. Zulk een instelling kan aan de vereenigde Kerken nooit genoegzamen waarborg voor de zuiver Gereformeerde opleiding harer toekomstige dienaren bieden. Het universitaire leven, vooral in een groote stad,

is voor de studenten gevaarlijk. Zou men dan de Theol. School prijsgeven voor een Universiteit, die voor de zuiverheid harer leer geen voldoende waarborg biedt, en door haar vestiging te Amsterdam het toezicht op de studeerende jongelingschap zoo moeilijk maakt? De Kerk kan van de wetenschap, voor zooveel noodig, ten bate van hare school gebruik maken, dit weegt tegen het voordeel der Universitaire opleiding op. Het beginsel dat de Kerk een eigen inrichting voor de opleiding van de dienaren des Woords hebben moet, wilde men daarom handhaven.

De voorstanders van een universitaire opleiding redeneerden daarentegen aldus: De H. Schrift gebiedt nergens, dat de Kerk zelve de wetenschappelijke opleiding der Kerkedienaren zal ter hand nemen. De Kerkgeschiedenis leert, dat de wetenschappelijke opleiding meestal aan niet zuiver Kerkelijke inrichtingen werd gezocht. Een Kerk kan zelfs op den duur met een seminarie of theol. school niet tevreden zijn. De verhouding waarin de Openbaring tot de wetenschap staat, eischt een Universiteit. Die verhouding verschilt, naar gelang men zich het verband denkt tusschen de eerste en de tweede schepping. Voor Gereformeerd belijden is de herschepping geen volstrekt nieuwe schepping, die onvereenigd en onverzoend naast en tegenover de eerste schepping blijft staân, maar een *herscheping* van wat door de zonde *wanschapen* werd. God heeft de wereld en in die wereld ook de wetenschap lief gehad; de Christus kwam, niet om die wereld te verderven maar om haar te behouden. Gelijk de Kerk niet van de wereld is, maar toch in de wereld bestaat en daarin bewaard wordt van den booze; gelijk het Koninkrijk Gods uit de hemelen is, maar toch als een zuurdeesem alle Koninkrijken der aarde doordringt; zoo mag de Openbaring niet geïsoleerd naast de wetenschap blijven staan, maar moet vernieuwend op haar werken. Alle dualisme of tweeheid in deze is doopersch. Alle vermenging pantheïstisch. Maar het Gereformeerd Theïsme belijdt, dat God zoo-wel oneindig verheven *boven*, als met Zijn Wezen blijvend is *in* al het geschapene; dat het Goddelijke en het menschenlijke, het hemelsche en het aardsche, niet onverzoend naast en tegenover elkander mogen blijven staan, maar, zonder vermenging, op het nauwst ver-eenigd behooren te worden, en dat men dus de Openbaring niet tot haar eigen kring mag beperken, maar deze in verbinding met de wetenschap heeft te stellen.

De wetenschap der Openbaring, de Godgeleerdheid, is ook niet zonder de hulp der menschelijke wetenschappen ontstaan. Zij kwam in de Christelijke Kerk allengs op met de hulp der aardsche wetenschappen, die door de gemeene gratie in Griekenland en Rome waren ontstaan en tot den huidige dag mede den grond vormen van onze formeele ontwikkeling en beschaving. Niet allereerst om dienaren te kweken, maar om tegenover de Heidensche wetenschap de Christelijke te stellen, is de Godgeleerdheid geboren. Deze heeft dus nog een andere taak behalve de opleiding van toekomstige dienaren des Woords — het Christendom heeft ook een roeping tegenover de wetenschap.

De Godgeleerdheid kan niet aan hare roeping beantwoorden, wanneer zij zich van de wetenschappen afzondert; zij heeft geen rust, voordat zij een plaats te midden harer zusteren in de Universiteit heeft ingenomen. Zij is wel als de Kerk en het Godsrijk, iets bijzonders: een zelfstandige wetenschap, met eigen beginsel, voorwerp en doel; meer nog, een heilige wetenschap. Maar heilig is zij, niet afgescheiden; rein en onbesmet zich bewarende, geeft zij zich zelve; zij is niet uit de wereld, ook niet uit de wereld van het menschelijk denken, maar sluit zich ook niet achter een hooge muur van die wereld af. Zij doet als Jezus Die, uit den hemel in deze wereld nederdaalde; Die, afgescheiden van de zondaren, toch met hen gemeenschap zocht, om hen zalig te maken.

Zoo opgenomen in den kring der universitaire wetenschappen, kan de Godgeleerdheid, ook eerst haar taak vervullen in zake de opleiding tot den dienst des Woords. Want de dienaren der Kerk hebben het Woord niet te brengen aan menschen, die in cel, klooster of woestijn zich afzonderen, maar aan menschen, die in het gewoel der wereld leven en lijden. Aan allerlei rangen en standen, rijken en armen, beschaafden en onbeschaafden, wijzen en eenvoudigen moet het Evangelie verkondigd. De prediker behoort den Joden een Jood, den Grieken een Griek, en allen alles te worden, opdat hij er eenigen behouden mocht. Voor de opleiding tot die taak is een seminarie of een theologische school niet voldoende en niet geschikt. Een seminarie is naar het hart van Rome, dat in den priester een „geestelijke” ziet, een louter Kerkelijk persoon, afgescheiden van de wereld en daarom aan den ongehuwden staat onderworpen; kloosterachtige opvoeding en clericale opleiding zijn daar op hun plaats. Maar het

Gereformeerd Protestantisme wil iets anders; het ziet in de bedienaren des Woords geen „geestelijken”, maar menschen, wien niets menschelijks vreemd is, die alles heiligen door het Woord Gods en het gebed. Het kan daarom bij een Theologische school niet blijven staan, maar streeft krachtens zijn beginsel naar een vrije Christelijke Universiteit.

Zoo stonden de gevoelens tegenover elkander. Men had er aan kunnen toevoegen, dat in het buitenland vele Kerkelijke hoogeschoolen worden gevonden, die al waren zij door deze Kerk gesticht, toch niet vrij bleven van den zuurdeesem van het modernisme. Het was een minderheid van 17 stemmen op de Synode der Chr. Geref. Kerk in 1889 te Kampen gehouden, geweest, die met de „Concept acte van Ineensmelting” er voor was, dat wanneer na de vereeniging der Kerken, directeuren der Vrije Universiteit genoegzamen invloed en waarborg aan de vereenigde Kerken aanboden, deze dan voor de opleiding der dienaren gebruik zouden maken van de Vrije Universiteit. Dan zou de naar Amsterdam verplaatste Theologische School uitsluitend voor de practische opleiding dienen. Doch 23 stemmen waren er tegen. Dr. Kuyper was met Dr. v. d. Bergh door de Utrechtsche Synode naar Kampen afgevaardigd om met de Chr. Geref. Synode te spreken. Van acht uur tot half elf voerde toen Dr. Kuyper in een avondvergadering het woord. Daarna hield Dr. v. d. Bergh eene ernstige pleitrede; helaas! zijn zwakke stem en zijn bleek gelaat deden toen reeds vreezen dat hij niet lang meer aan de Kerk gegund zou blijven.

13. *Vereeniging der Chr. Geref. Kerk en de Ned. Geref. Kerken. Compromis in zake de opleiding.*

Hetgeen niet op de Kamper Synode tot stand kwam, werd in 1891 geboren op de Synode van 's-Hage, waar de Vereeniging der Chr. Geref. Kerk en de Ned. Geref. Kerken een voldongen feit is geworden. Men nam daar genoeg met de slotverklaring der Chr. Geref. Synode te Leeuwarden, waarin de Synode meende „te moeten handhaven het beginsel dat de Kerk geroepen is een eigen inrichting tot opleiding harer leeraren te hebben, ten minste wat de Godgeleerde vorming betreft”. Echter was er dit voorbehoud bij, „dat de bedoeling dezer verklaring niet was om het aloude Geref. beginsel van vrije

studie te vernietigen; noch om verandering te brengen in de Geref. wijze van examinatie der aanstaande Dienaren des Woords; noch om iets te laten vallen van den eisch van wetenschappelijke ontwikkeling, die steeds door de Geref. Kerken gesteld is, noch tegen te spreken dat de *vereenigde* Kerken over de regeling dezer zaak later, indien noodig, hebben te oordeelen."

Dat dit alles zoo tot stand kwam, het was voornamelijk de arbeid van Dr. Kuyper die de vereeniging niet alleen noodig achtte voor de Kerken, maar ook voor land en volk. Het was een aangrijpend oogenblik toen Ds. Van Andel de voorzitter der Synode der Chr. Geref. Kerk en Dr. Kuyper de voorzitter van de Synode der Nederl. Geref. Kerken elkander de broederhand gaven. Uit veler mond en hart weerklonk toen het *Amen*.

Het volgende jaar werd het besluit van de beide Synoden bezegeld door de Synode, die te Amsterdam werd gehouden, waar Ds. W. H. Gispén als eerste en Dr. Kuyper als tweede voorzitter het woord voerden en de naam van „de Gereformeerde Kerken in Nederland” is aangenomen.

14. *Invloed uitgeoefend op de Synode te Middelburg inzake de zending.*

De invloed die Dr. Kuyper uitoefende op de Synode van Middelburg in 1896 is groot geweest. Op zijn initiatief werd daar een besluit genomen, dat zegenrijke verstrekkende gevolgen voor onzen arbeid in onze O.-I. bezittingen gehad heeft. Dr. Kuyper las daar als rapporteur van de commissie van advies een stuk voor, waarvan de strekking door de Synode werd aanvaard. De bedoeling daarvan was, de Kerken te verwekken tot eene Zending, waarbij de actie niet in deputaten der Kerken is geconcentreerd, maar van de plaatselijke Kerken zelve uitgaat, en voor het werk der zending niet buiten het Woord Gods om een speciaal ambt in te stellen, maar het te doen uitvoeren door de organen, die in de Kerken gegeven zijn.

Hiermede werd „de nieuwe koers” in den arbeid der zending ingeluid, waarvan het gevolg geweest is, dat de arbeid zich zeer uitbreidde en er straks vier à vijfmaal meer voor de verkondiging van het Evangelie in onze Overzeesche bezittingen in onze Kerken geofferd werd, dan vóór dien tijd. Het stelsel van het behartigen van de zending door deputaten der Synode werd met taaiheid verdedigd

door Ds. L i o n C a c h e t van Rotterdam, doch hij moest het pleit verliezen.

Op deze Synode werd ook een bezwaarschrift behandeld dat door den Kerkeraad van Bedum (A) ingeleverd werd bij deputaten tot oefening van het verband met de theol. faculteit der Vrije Universiteit, waarin de leeringen van Dr. K u y p e r aan critiek werden onderworpen.

Het besluit der Synode was dat zij „niet alleen in het te harer kennis gekomene geen aanleiding vindt, om handelend op te treden . . . maar dan ook haar vertrouwen blijft betuigen in den betrokken hoogleeraar en in de hoogleeraren der Vrije Universiteit en van de Theol. School te Kampen, die verklaard hebben principieel aan de zijde van Dr. K u y p e r te staan.” Dit laatste blijkt uit het geschrift „Opleiding en Theologie”, waarin de bezwaren tegen de onderscheiding tusschen Theologie en Kennisse Gods van den Bedumschen Kerkeraad worden wederlegd.

15. *Dr. Kuypers en de Geref. Jongelingsverenigingen.*

Rede op den Bondsdag te Utrecht.

Het is hier de plaats om een enkel woord te wijden aan datgene wat Dr. K u y p e r voor de Jongelingsverenigingen in Nederland geweest is. Dat die verenigingen voor verwatering werden bewaard en zich in Gereformeerden zin mochten ontwikkelen hebben zij middelmatig te danken aan den arbeid van Dr. K u y p e r. Hij trok de lijnen langs welke zij zich hadden te bewegen om zich in gezonden Gereformeerden geest te openbaren.

Het is daarom te verklaren, dat Dr. K u y p e r door het Bestuur van den Nederlandschen Bond van Jongelingsverenigingen op Gereformeerden grondslag uitgenoodigd werd om op den Bondsdag op 27 Mei 1897 te Utrecht gehouden een aanmoedigend woord te spreken. En al zat Dr. K u y p e r in die dagen midden in de verkiesingsdrukte (voor noodige dingen weet hij altijd den tijd te vinden) toch verscheen hij onder de Geref. Jongelingen, om aan den wensch van het Bestuur van den bond te voldoen. En hij sprak daar een woord waardoor aan de Geref. Jongelingsverenigingen een hart onder den riem gestoken werd, en waaraan wij het volgende ontleenen:

Na eerst gesproken te hebben over datgene wat in de toekomst

van de Jongelingen, die in den Bond vereenigd waren, kon verwacht worden, zeide Dr. Kuyper: „Ziet, de vereenigingen, waarin gij u hebt vereenigd en waardoor gij saamgebonden zijt, zijn niet een plant van eigen erf, zij zijn een exotisch gewas van uit Engeland, uit Methodistische kringen in ons Vaderland ingedragen, en daarom moesten zij in Gereformeerde kringen veranderd. De Kerk van Christus is ook zoo'n exotische plant die, uit het verre Oosten overgebracht, ons Vaderland heeft gezegend; en zoo mogen wij ook de Jongelingsvereeniging, al komt zij van buiten, niet afwijzen, maar moeten wij veeleer met ernst ons afvragen, wat zij voor ons vaderland zijn kan en zijn moet. Men heeft getracht deze plant naar hier over te brengen, gelijk ze elders was, en haar hier zoeken te gewinnen. Om haar nu voor ons land bruikbaar te maken, moeten wij eerst weten, hoe de oorspronkelijke vorm geweest is. De Jongelingsvereeniging is in Anglo-Saksische streken een vrucht geweest van den Réveil, een vrucht van het Methodisme. Dat Methodisme en die Réveil, hoewel in hun voortgang verwaterd en niet op onze lijnen uitgekomen zijnde, mogen daarom nooit met minachting of gering-schatting door ons bejegend. Ook de Réveil was uit God; hij was een genadegave van Zijne barmhartigheid, toen het Gereformeerd leven was ingedommeld.

De Jongelingsvereeniging trad op om den jongelingen van Christelijken huize een eigen kring, een eigen leven te geven, waarin zij zouden hebben wat de wereld haar jongelingen gaf. Zoo was het van meet af een pogen, om tegenover de gemeenschap der wereld, vergiftigd als zij in haar vormen was, te plaatsen een tegenvereeniging en tegenover den club van wereldsche jongelingen een tegenclub van Christelijke jonge mannen. En dit dualisme heeft dezen kring altijd gekenmerkt. Van daar dat ten slotte in menigen kring in Engeland de Jongelingsvereenigingen nu reeds van haren geestelijken wortel ontaardden, om in een nieuwen, wereldschen vorm over te gaan.

In Engeland werd in eene vergadering van de Methodistische Kerken het voorstel gedaan, om de jeugd weer te winnen, door naast de Kerk gebouwen voor gymnastiek, lokalen om te schermen en voor andere sport te maken, en zoo wordt ten slotte het uitwendig leven naast de Kerk als middel geplaatst om de Kerk te bouwen. En nu ben ik niet tegen sport en schermen, integendeel, hoe meer ge uw

spieren weet te ontwikkelen en daardoor uw bloed weet gezond te houden, hoe gezonder uw zielsleven kan zijn. Toch, en dit gevoelt ge, moet dat alles bijzaak blijven; hoofddoel moet zijn de gemeenschap en de oefening, die u later zal te pas komen. De Jongelingsvereeniging moet, in Nederland overgebracht, geënt worden op het Nederlandsche leven; men heeft ze geënt op den doopersch mystieken stam, en van de Jongelingsvereeniging gemaakt een copie van de gezelschappen van vromen, waarop diep ingeleide mannen en vrouwen de heilige dingen van hunne zielen bespreken. Toen die stempel er op gedrukt was, werd op de jongelingen een druk gelegd, die niet berekend was voor hun leeftijd. Men trachtte aan het leven een eenzijdige richting te geven, die afleidde en onbekwaam maakte. En daarom nu juist heeft mijn hart er zich ten volle in verheugd, dat door uw optreden en door de wijze, waarop gij de zaak hebt aangevat, de Bond een nieuw probleem heeft geschapen, en dat gij hebt ingezien op wat wijs het moet worden aangelegd, om het wezen van de Jongelingsvereeniging op den echt Calvinistischen stam te enten. En al zeg ik nu nog niet, dat het u ten volle gelukt is, dat probleem in al zijn wegen en gangen, in al zijn diepten en hoogten tot oplossing te brengen, toch mag ik met dankbaarheid uitspreken, dat gij op den weg zijt, die er toe leidt, en dat ge in uwen Gereformeerden Jongelingsbond den weg hebt betreden, die inderdaad een schoone toekomst belooft.... Gij gaat niet meer op in algemeenheden en vaagheid. Het werd geacht, dat wel de ouden van dagen beslist moesten staan, maar dat de jongelingen zich tevreden moeten stellen met algemeene denkbeelden, waardoor een geloovig Protestantisme boven kerkverdeeldheid wordt geschapen.

Dit is de eerste winst door uw optreden behaald, dat gij inziet, dat ge, om kloek te zijn, allereerst noodig hebt, diep in den levenswortel op onze belijdenis, beslist te staan voor God en de menschen. Gij hebt het verstaan dat wij niet kunnen drijven op ons gevoel, maar dat wij moeten hebben: helderheid, vastheid van overtuiging, een vastheid van denkbeelden die het leven beheerscht. Zulk een kring belooft kracht voor de toekomst en is tot krachtige dingen bekwaam.

Met het innemen van dit standpunt hebt ge in de tweede plaats gewonnen, dat gij niet meer zweeft enkel in het heden, maar dat gij u ook op het verleden liebt kunnen vastzetten. Het is nu weer gewor-

den: een aansluiten van uw eigen leven aan het historisch leven onzer vaderen.

Men spreekt in allerlei kringen tegenwoordig van liefde voor het Huis van Oranje, een liefde die hoofdzakelijk daarop drijft, dat deze vorstin onze Koningin is en omdat men haar een lief meisje vindt. . . . Die liefde tot Oranje is zonder wortel, die moderne Oranjeliefde wordt beheerscht door bijomstandigheden. Maar hij die historische aansluiting heeft aan het leven onzer vaderen en weet, wat in vroeger dagen Oranje voor Nederland geweest is, heeft die liefde tot Oranje in het levensbloed. Gij hebt, door u op dit Calvinistisch standpunt te plaatsen, uwe sociale aansluiting, de vereeniging als zoodanig opgevat. Wanneer gij u op dit standpunt plaatst, dan is voor u de jongelingsvereeniging maar één van de vele schakels uit het volle, rijke menschenleven, om er uit te gaan als de oefening doorloopen is, om dan in te gaan in de mannenvereeniging onzer Burgermaatschappij. Ik zeide straks, dat er onder u mannen zitten, die, als opzieners en armverzorgers, de kerk, als bestuurderen en als onderwijzers de school zullen dienen, mannen waarvan de actie in het land zal uitgaan. Maar om dat te kunnen doen, is het niet genoeg, dat een heilige aandrift u drijft, maar ook is een heilige oefening noodig, om uit te trekken in de veldslagen Godes. Hij, die meent met enkel oppervlakkigheden er te komen maakt zich zelven onbekwaam. Vereenigingen die dan ook niets dan lezingen doen houden, bereiken haar doel niet; dan levert men iedere maand andere spijs en men eet, en daarmede gaat alle beschikbare tijd af. En daarom, wilt ge een kracht voor de toekomst zijn, handhaaf dan uw paedagogisch karakter; laat er studie zijn van de Historie, van Gods Woord, van het recht der kerk, opdat gij niet staan zult als halfontwikkeld; laat er bij u studie zijn voor wat Groen van Prinsterer gestrooid en geplant heeft.

Ik zou op uw wapenschild willen schrijven:

Geest, Geestdrift en Geestkracht.

Ik zeg: laat er onder u zijn: Geest. In uw vereenigingen moeten er maar niet één of twee zijn, die iets uitvoeren, terwijl de anderen er half versuft bij zitten, maar laat de geest in uw innerlijk leven uitkomen. Laat er Geest in u zijn in den zin van humor. Dat is ook geest! Laat er echter degelijke humor in uw kringen leven. De Schrift gaat ons in dien humor voor en de Heiland zelf heeft ook bij Zijne omwandeling op aarde het wapen van den humor gehanteerd. Maar

bovenal, wanneer ik zeg: zij er onder u geest, dan bedoel ik dit: dat in u wone de Geest des Vaders en des Zoons, dat die Geest uwen geest bestrale en Die u zalve met Zijn heilige zalf, opdat uw vroomheid niet zij een gemaakte, eene gekunstelde, maar eene in het diepst van uwe ziel levende, eene vroomheid alzoo die u vroom maakt niet alleen voor menschen, maar bovenal voor God.

In de tweede plaats, laat er zijn: Geestdrift. Er is dikwijls geest, die zich openbaart als een scheepje dat spelevaart, maar de zeilen niet uitzet.

Wanneer nu in kringen buiten de onze zoo dikwijls geklaagd wordt, dat de geest zoo geheel is uitgebluscht, dat het „feu sacré” het enthousiasme zoo geheel ontbreekt, daar hebben zelfs onze tegenstanders moeten erkennen, dat toen vóór eenigen tijd een machtige kring der onzen verzameld was in het Volkspaleis te Amsterdam ¹⁾, zooveel geestdrift en bezieling bij hen gemist werd. Jonge mannen, bedenkt het wel, de geest der uitblussching zal trachten zich ook op u te werpen; maar ik zeg u: laat u niet een der teederste, een der heiligste, een der scherpste wapenen ontrooven, die God u schonk.

En dan, waar Geest en Geestdrift in u wonen, daar zij onder u ook: Geestkracht. Het is dikwijls gezien, dat geest en enthousiasme er waren zonder dat het vruchten afwierp. Dat ieder wat wil doen, dat het is een rondloopen ieder met een steen in de hand zonder overleg, zonder eenige samenbinding: er is geen orde en ieder doet mee op eigen gelegenheid. Laat er bij Geest en Geestdrift, Geestkracht onder u bloeien en openbaar worden. Eene geestkracht, allereerst wat uw eigen persoon aangaat, opdat ge uw eigen ik moogt weerstaan, waar de Booze u trekken wil. Geestkracht om te staan tegenover de wereld, kloek en moedig, niet alleen met uwe belijdenis, maar ook waar het er op aankomt, om de zondige wereld met hare verzoeking van u af te weren, opdat ook uit uw midden kloeke mannen komen, waarin wij de gestalten van den „Nachtwacht” terugvinden, zooals die in de dagen onzer Vadersen ons zijn geteekend geworden, opdat gij uw karakter zult vormen, opdat gij al het verkeerde dat onder u woont aan Christus zult kunnen onderwerpen, de zonden van u afweren en Satan geen vat zult geven op uw hart. Geestkracht, om schuchterheid af te wijzen en om te zetten, opdat gij kloeke figuren zult kunnen

¹⁾ Bij de viering van het 25-jarig bestaan van „De Standaard”.

worden, die niet bij de pakken blijven zitten. Ziet, broeders, dat is de kring, de krans, waarin ik u voor mij zie. Welnu, ik heb veelszins een zware levenstaak; een taak, waarin de arbeid mij soms te veel is, zoodat telkens hoofd en hart moede zijn en ik wel eens vraag: Heere tot hoe lange? En wanneer dan in zulk een oogenblik wordt toegeroepen: alles, wat gij doet is met uw sterven uit, broeders dan is het de gedachte aan u, jongemannen van het Calvinisme, die mij opbeurt en met vertrouwen voorwaarts doet gaan. De gedachte, dat in uw kring en niet het minst in den Geref. Jongelingsbond een toekomst ligt, die den tegenstander beschamen zal, beurt mij op. En God geve, dat ik, vóór ik sterf daarvan iets zal mogen aanschouwen."

Men ziet hieruit dat Dr. Kuyp e r goed heeft ingezien, dat de Jongelingsvereeniging op Geref. grondslag niet behoort te zijn een Evangelisatiekring, die datgene poogt te doen wat roeping is van de kerk des Heeren, maar een bond om overeenkomstig ons Calvinistisch volkskarakter, werkzaam te zijn tot het doen kennen en belijden der Geref. beginselen voor Kerk, Staat en Maatschappij, om aldus onze jongelingen toe te rusten voor den strijd die hen wacht.

16. *Om droeve reden niet in 1899 op de Synode te Groningen.
Oproeping voor Kootwijk.*

Op de Synode te Groningen in 1899 gehouden was Dr. Kuyp e r niet aanwezig. Hij vertoefde te Meyringen in Zwitserland bij het ziekbed van zijn echtgenoot, dat helaas haar sterfbed worden zou. Zijn zoon Prof. Dr. H. H. Kuyp e r, die de zittingen der Synode aanvankelijk had bijgewoond, verliet de vergadering, om zich naar het sterfbed zijner geliefde moeder te spoeden.

Het verlies van zijn getrouwe levensgezellin was de tweede zware slag, dien Dr. Kuyp e r trof. Den 27sten Juli 1892 had hij zijn lieven Levinus Willem Christiaan verloren, dien hij naar Mr. Keuch e n i u s, gelijk hij Guillaume naar Mr. Groen van Prinster e r, genoemd had. De nog geen tien-jarige knaap, die zoo deelde in de liefde van zijn peetom Mr. Keuch e n i u s ¹⁾ werd, terwijl Mevr.

¹⁾ Dr. Kuyp e r deelt in zijn levensbeschrijving van Mr. L. W. C. Keuch e n i u s mede: „Zelf was ik eens rijk in het bezit van een lieven jongen, die naar Keuch e n i u s' naam genoemd was, en dien hij in de Oudezijds Kapel ten H. Doop hief, en zie, telkens kwam hij in zijn brieven weer op zijn

Kuyper met het gezin te Zandvoort vertoefde en Dr. Kuyper in Zwitserland was, aangetast door een ziekte die hem ten grave sleepte. Toen Dr. Kuyper uit Zwitserland was wedergekeerd, kon hij met de zijnen enkel naar het graf van zijn lieveling gaan, om daar geknield in het gebed het geprangde hart uit te storten!

In hetgeen Dr. Kuyper bij het verliezen zijner echtgenoot doorleefd heeft, gunt ons zijn „In Jezus ontslapen”, een van zijn vele bundels Méditatiën een blik. In het voorwoord heet het: „Zoo er in deze Méditatiën een toon weerklinken mag, die weldadig roert en heilig stemmen kan, verklaart zich dit eeniglijk uit den doorleefden rouw, die ze ingaf. In dagen van zulk een zielsbenauwing worstelt het hart tot het in God zijn rouwe te boven komt. Uit een *de profundis* (uit de diepte) verheft het zich door het *sursum corda* (het hart omhoog) tot een *gloria in excelsis* (eere zij God in de hoogste hemelen), en dan is: *in Jezus ontslapen!* kreet van triomf”.... Als er anderen zijn, wier hart nog doorworstelen moet, wat het mijne doorworsteld heeft, druppele er uit deze Méditatiën balsem voor de wonde hunner ziel.”

En welke vertroosting genoot hij in zijne smart? Hij wil „niet een zich heenzetten over de smart, niet een verbloemen van rouwe. Integendeel; God de Heere wordt te meer verheerlijkt; hoe dieper en voller we in onze smart wegzinken. De werkelijkheid moet met helder, diep bewustzijn, in al haar bitterheid doorleefd en gevoeld worden. En als uit den weemoed en de rouwe van een zoo tot in het diepste des wezens gewond hart, dan eindelijk toch de toon van lof en van liefde, van dank en aanbidding opklimt, dan, maar dan ook eerst, geniet het Vaderhart daarboven, wat het van het hart van zijn kind vraagt, en wat onzen God zoo ten volle toekomt.” — „En dieper beziën hangt dat toch geheel af van het standpunt, waarop wij ons voor 's Heeren oog stellen, of wilt ge van de vraag, of bij het graf onzer dooden de klacht voegt, dat God ze nu reeds van ons *nam*, dan wel de toon des danks, dat Hij ze ons *schonk* en ze ons zoo lang *liet*.

Zijn wij het middelpunt, en hadden wij onszelven verrijkt door het bezit van man of vrouw of kind voor onszelven te scheppen, en komt God nu wreed tusschenbeide om ons dat heerlijk bezit te ontrooven?

petekind terug, en terwijl hij gansche pakken brieven van aanzienlijke personen vernietigd had, vond men in zijn nalatenschap de potloodbriefjes nog bewaard, die dit jongske hem had toegezonden.”

Of wel was die man, die vrouw, dat kind door God, en God alleen geschapen, *Zijn* eigendom, en ons door Zijn liefde toegebracht, om er van te genieten voor den van Hem bestelden tijd?

En dan valt er immers over het antwoord niet te aarzelen. God schiep immers dien man, die lieve vrouw en dien schat van een kind om zichzels wille, opdat ze Hem, eerst hier en straks daarboven, loven, dienen en verheerlijken zouden.

Zelfs toen Hij ze ons toebreacht stond Hij ze niet af. Ze zijn ons niet eens geleend. Maar ook terwijl de teederste banden ons met hen saamstrengelden, bedoelde Hij immers alleen dat wij een eind weg met hen saam zouden wandelen, om op dien weg Hem saam te dienen en te verheerlijken.

Ons bezit was immers slechts een klein deeltje van hun bestaan, een nietig onderdeel van hun eeuwig bestaan, en dus ons samenzijn met hen maar een brokstuk uit hun eeuwige roeping.

En als nu in het groote Godsbestel de ure gekomen is, dat ze het deel hunner roeping op aarde voleind hebben, wat kan er dan anders in de ziel van Gods kind zijn, dan dank, dat de nieuwe roeping die nu komt, o, nog zooveel heerlijker is, dan het rijkste dat dusver volbracht werd."

Bij de Synode van 's Hage in 1914 gehouden is Dr. K u y p e r als oud-hoogleraar der Vrije Universiteit genoodigd. Hij werd door den voorzitter Dr. J. C. de M o o r hartelijk toegesproken. Hij legde een stuk handelende over het doctorenambt en over de Zending in de Buitenbezittingen (Dr. K u y p e r had reeds lang te voren betoogd dat de Geref. Zending zich liever tot de Heidenen in de Buitenbezittingen moest wenden dan tot de Mahomedanen op Java die zooveel moeilijker voor het Evangelie te winnen zijn), ter synodale tafel, hetwelk in de acta der Synode werd opgenomen.

De laatste handeling van Dr. K u y p e r op Kerkelijk terrein die wij hebben te boekstaven, is een oproeping om steun voor de arme Kerk van Kootwijk geweest. Zij luidt aldus:

„Gelijk ik al deze veertig jaren voor Kootwijk steeds een uitzondering maakte, zoo doe ik het nu.

Kootwijk heeft in de eerste dagen van de kerkelijke spanning gevraagd wat destijds nog geen andere kerk aandorst.

Kootwijk gaf het sein voor een nieuw leven, en op dat sein is toen in tal van steden en dorpen de groote worsteling aanvaard.

Van meet af is toentertijd aan de broeders te Kootwijk toegezegd, dat ze ook voor de toekomst zonder zorg konden zijn, want dat met onveranderlijke trouwe de andere vrijgeworden Kerken het steeds — ook financieel voor Kootwijk zouden opnemen.

Thans is er nood.

Het gebruik van het historische kerkgebouw is tegen 1 December opgezegd.

Met spoed, met hoogen ernst en op degelijke wijze moet daarom thans ter vervulling van de gegeven belofte voor Kootwijk's kerk het redmiddel gevonden worden.

Er moet veel geld bijeen gebracht.

Dat geld moet er mildelijk, het moet er spoedig komen.

Zij het ook mij daarom vergund deze zaak van goede trouw in het nakomen der gegeven belofte met geloofsdrang aan de Classis van Kootwijk's Kerk, maar daarbij ook de provincie Gelderland en tenslotte aan al onze Geref. Kerken, in het zeker vertrouwen, dat de uitkomst niet falen zal, aan te bevelen."

Het zou ons niet verwonderen, dat na deze oproeping de gaven zoo ruim vloeiden, dat vóór December in het land is, er een degelijke Kerk in Kootwijk verzezen zijn zal.

17. *Besluit. Dr. Kuiper de man der antithese.*

Prof. Dr. N. Beets sprak eens tot zijne studenten: „Dr. Kuiper wil heerschen op het gebied van de Kerk, op dat van den Staat en op dat van de Wetenschap. Mijne heeren! het is wèl wat veel!”

Of hij dit heeft *willen* doen, betwijfelen wij; wel zijn wij overtuigd dat de nood hem was opgelegd te doen zooals hij deed. Hij heeft daarin gevoeld, gelijk hij het eenmaal uitsprak, wat in het hart van den profeet Jeremia gevonden werd, toen deze Godsman uitriep: „Wee mij, mijne moeder, dat gij mij gebaard hebt, een man van twist en een man van krakeel den ganschen lande.” Maar hij kan ook met denzelfden Godsman zeggen: „O! Heere!.... weet dat ik om uwentwil versmaadheid draag.” (Jer. 15 : 10 en 15). Hij heeft de banier van Gods Woord fier omhoog geheven. Hij heeft zoo overvloedig gearbeid, dat het ieders bewondering afdwingt. Hij heeft talenten laten zien zoo veelzijdig, dat ieder er over verbaasd staat. Hij heeft

een weg voor de vrijmaking der Kerk gewezen, zonder dat zijn bestrijders een beteren kunnen toonen. Hij heeft geregeerd op een manier, die zelfs principieele tegenstanders deed verlangen, dat zijn ministerschap zou worden verlengd, en zonder de consciëntie vrijheid aan banden te leggen. Hij heeft een Christelijk denk-systeem ontvouwd, dat het mogelijk maakt dat alle vijf faculteiten kunnen samenwerken om op het terrein der wetenschap God alleen de eer te geven. Hij heeft duizenden in den lande opgebouwd in het geloof, door zijn degelijke Bijbelstudiën en stichtelijke méditaties. Hij heeft door zijn woord den stoot gegeven tot het doen verrijzen van de stichtingen te Veldwijk enz. tot Christelijke verzorging van Krankzinnigen. Hij heeft den weg gewezen, waarop het Diaconaat zich kon ontwikkelen, om de eere van den Zaligmaker als den Christus Consolator te verhoogen. Hij heeft onze taal verrijkt door tot ons volk te spreken en te schrijven in een stijl, die even pakkend als helder was en steeds door schoonheid, beeldrijkheid en kracht moest aantrekken. Hij heeft ons Christelijk volk wakker geschud en het getoond, dat het ook op het terrein van het publieke leven een roeping heeft te vervullen, waaraan het zich niet mag onttrekken. En dan de stichting van de Vrije Universiteit; zijn opkomen voor de belangen van de arbeiders; zijn strijd voor de vrijmaking der Kerk van een band, die zooveel onheil heeft gesticht....

Zoo zouden we kunnen voortgaan.

Het geheim van de kracht van Dr. Kuyp e r is juist gelegen in hetgeen de wereld het meest in hem veroordeelt. Hij stelt de anti these, en laat die doorwerken, hij heeft de macht niet alleen van het woord, maar ook kan hij organiseeren en weet hij de middelen te kiezen om tot het doel dat hij beoogt te geraken. Het licht van den Heiligen Geest is hem daartoe geschonken en dit hem eenmaal gegeven zijnde, gaat hij door en laat zich door niets terughouden.

Dr. N. Beets is met Mr. Groen van Prinsterer niet meer medegegaan, toen het er op aan kwam om de actie voor de Christelijke school beslist door te zetten. Hij vond het „misdadig” als men het woord „Christelijk” uit de school niet wilde geschrapt zien, in de hoop, dat daardoor nog een weinig goed uit een Christelijk oogpunt aan de natie zou gegeven worden, dat een aanknoopingspunt kon worden voor meer. Mr. Groen van Prinsterer verlangde dat het Staatsonderwijs strikt neutraal zou zijn, opdat de Staats-

school geen secte-school der Modernen zou worden, maar door neutraliteit bruikbaar zou zijn voor het volk dat geen Christelijke School hebben kon.

Zij gingen daarop uiteen. Mr. Groen van Prinsterer werd door de liberalistische pers voor een „Protestantschen Jezuïet” gescholden, terwijl Dr. N. Beets tot het einde zijns levens door allen geëerd bleef. Hij dichtte in zijn „Madelieven” de verzen, waarin hij zijn gedachte verraadt:

„k Weet dat er twee Genève's zijn:
Een van Rousseau, een van Calvijn.
Maar 't zelfde, diepe, blauwe meer
Besproeit ze beiden — God zij de eer!”

Was Dr. Beets zich wel bewust van datgene wat de consequenties zouden zijn van de denkbeelden van Rousseau?

In 1871 schreef de anarchist Mich a ë l B a k o u n i n: „Tegen den hemelschen despoot moeten wij nemen de partij van den Satan, die *de geestelijke chef* is van alle vroegere, tegenwoordige en toekomstige revolutionairen; de ware bewerker van de menschelijke emancipatie naar het getuigenis van den Bijbel; de vernietiger van het Koninkrijk der Hemelen, gelijk wij het zijn van de rijken der aarde. *De duivel is de schepper der vrijheid*; hem moeten wij in het lijf hebben.” De geschriften van M a r x duiden eveneens aan waartoe het leidt als men niet met Calvijn buigt voor de Souvereiniteit Gods, maar met R o u s s e a u den mensch op den troon verheft.

Toen Dr. Beets „Najaarsbladeren” gedicht had, heeft Dr. K u y p e r gemeend eenige van die bladeren, die op zijn stoep waren gevallen, daarvan af te moeten harken!

Ook professor D o n d e r s, een Europeesche vermaardheid, wiens colleges voor hen die niet tot de medische faculteit behoorden (waar zich ook predikanten en officieren lieten vinden) wij mede gevolgd hebben, hoorden wij Dr. Beets eeren, door ongeveer te zeggen: „Aanstaanden Woensdag zullen we geen college houden. Dan heeft voor onze Universiteit de verblijdendste gebeurtenis plaats die in de laatste jaren geschied is, want dan houdt onze collega Beets zijn inaugureele oratie.” Dr. Beets was daarbij zelf tegenwoordig. En nu weten wij wel dat deze hulde minder den Theoloog dan wel den schrijver van de „Camera” gold, maar toch was zij kenschetsend.

Toen prof. Q u a c k een rectorale oratie hield sprak hij ook prof.

Beets aan en gebruikte daarbij de woorden: „*tu deliciae nostrae*” ¹⁾. Ook die woorden zullen voornamelijk op Hildebrand gedoeld zijn, maar toch blijven zij opmerkelijk. Als bij Dr. N. Beets de antithese tusschen rede en openbaring zoo scherp tot uiting gekomen was als bij Dr. Kuyp^er, zou wellicht door den hooggeleerden sympathieken spreker een andere uitdrukking gebezigd zijn.

Toen Dr. O. G. Heldring, die het geheele Christelijke volk van Nederland aan zich heeft verplicht door de stichting van de inrichtingen te Zetten ter bestrijding van de ontucht, gevoelde dat hij door zijn strijden voor de Gereformeerde waarheid zou komen tot een breuk met hen, die deze waarheid niet konden belijden, heeft hij dien strijd laten varen. Deze gaf in 1844 een boekje uit getiteld: „Waarom staan de namiddag-kerken zoo ledig? Wat is de oorzaak van den grooten tegenzin, die vele Protestanten tegen den Heid. Catechismus toonen? Een gesprek tusschen drie Hervormde leeraars.”

In dit geschrift wees Ds. H. op 's menschen hoogheid door de verlichting der eeuw; zijne onverschilligheid, waarmede hij alles toestemde wat men zeide, en toch dezelfde bleef; dat het Kruis kennis der zonde vordert, met het volle bewustzijn: ook mijne zonden kruisigden Hem. Aan het slot prees Ds. H. als doelmatig aan: getrouwer huisbezoek; lidmaten-catechisatiën, tegenover trotsche betweterij van eenige weinigen; afschaffing van catechisatie-leerboekjes om daarvoor het Kort Begrip en den Catechismus te stellen, meerdere beperking der vrijheid bij de onderteekening der formulieren om velen te noodzaken van deze formulieren en Liturgische geschriften behoorlijk kennis te nemen.

Nauwelijks was dit boekje verschenen of Ds. Heldring werd op de hevigste wijze aangevallen. Het was alsof hij de grootste misdaad begaan had. Het corps predikanten was aangetast; de schuld der ledige namiddagkerken werd op hen en niet op de gemeente geworpen. Te voren bij menigeen welkom, werd hij thans niet meer geduld. De ring critiseerde alles bitter wat hij deed; het classicaal bestuur gedoogde hem niet langer in zijn midden; het kleinste vergrijp tegen wetten of reglementen lokte eene commissie van onderzoek uit. Ds. Heldring was ongeoeffend in het dragen van het reglementen-

¹⁾ „Gij, onze wellust”, beteekenen deze woorden. Cicero gebruikte ze van zijn geliefde dochter Tullia.

harnas. Wat viel men hem lastig, dat hij eenige jongelieden uit een naburige gemeente had onderwezen en aangenomen; gelukkig dat bleek dat gedurende den leertijd hun domicilie in de gemeente van Ds. H. was gevestigd geweest. Hij had zich vergrepen door van het bankje van den voorlezer een catechiseermeester tot de gemeente te laten spreken! De mug werd uitgezeegd en de kemel doorgezwolgen. Het een en ander griefde hem zoodanig, dat hij veel neiging gevoelde tot de Afgescheidenen over te gaan. Enkele zijner vrienden: Scholte, Brummelkamp, van Raalte en Buddingh, vervolgd wegens overtreding van de bepaling, dat elken Zondag minstens één gezang-vers moest worden opgegeven, hadden dien stap reeds gedaan.... En dan schrijft Ds. Heldring: „Ik kon echter niet besluiten hen te volgen, maar achtte het veel eer plicht te blijven en redding te zoeken in den boezem onzer kerk zelve. Geen zuurdeesem afgezonderd van de maten meels, integendeel, eerlijke strijd en natuurlijke ontwikkeling van onze kerk, zoo mogelijk door terugkeer tot de waarheid en tot de aloude grondslagen in onze belijdenisschriften.”

Voor Ds. Heldring was het niet duidelijk dat onze belijdenisschriften geen kerk kennen gelijk aan de drie doode maten meels waar het zuurdeeg in moet, maar wel als eene „heilige vergadering der ware Christgelooovigen”, al zijn daaronder hypocrieten gemengd, die als een zuurdeeg moet werkzaam zijn.

Toen het boekje van Ds. Heldring uitverkocht was, verlangde men een tweede editie, maar hij gaf het niet meer uit, omdat het hem gebleken was, dat het kwaad bloed had gezet. „Ofschoon er geen namen in genoemd worden, was het toch hier en daar wat persoonlijk geweest en ik gevoelde, dat mijn Christendom zich niet in die richting mocht voortbewegen. Ik had mijn overtuiging uitgesproken en daardoor een strijd begonnen: maar ik begeerde dien niet voort te zetten op eene wijze, waarvan mogelijk afscheiding van onze kerk het einde zoude worden.” Aldus lezen wij in: „Leven en arbeid van Ds. O. G. Heldring.”

De antithese was gesteld, maar de gevolgen die daaruit zouden voortvloeien werden gevreesd en daarom trok Ds. Heldring zich terug.

Ds. Heldring bleef echter behoefte gevoelen aan gemeenschap met hen „die door den Heiligen Geest hebben leeren kennen, dat de Gereformeerde Kerkleer niet uit den mensch, maar uit God is.” Er

ontstond een kring van „Christelijke Vrienden”, die het eerst in 1840 te Amsterdam ten huize van den heer J. L. Gregory Pierson saamkwam. Velen der Chr. vrienden waren bevreesd een vergadering van meer dan 20 bijwonende, tot boete of gevangenisstraf veroordeeld te worden! Het was in den tijd van vervolging der Afgescheidenen.

Toen echter het kerkelijk vraagstuk in 1854 aan de orde kwam, spatte de kring van „Christelijke Vrienden” weder uiteen. De strijd tegen de Synodale organisatie, vooral sedert 1852 ontwaakt, openbaarde zooveel verschil van gevoelen, dat men niet meer vruchtbaar kon saamzijn, al had men als „Christelijke Vrienden” veel uitnemend werk gedaan. Men besepte wel dat de antithese was: het gehoorzamen van Christus, als den Koning der kerk of aan de bepalingen der Synode, maar deze was voor menigeen niet absoluut, en vandaar dat de Christelijke vriendenkring werd verbroken.

Bij Dr. Kuyp er heeft de antithese doorgewerkt. Eerst in zijn gemoedsleven, daarna openbaarde zich die op het terrein van de kerk, vervolgens op het terrein van den staat, van de wetenschap, ook op het gebied van het sociale leven. Zijne tegenstanders hebben hem juist op dit punt het meest aangevallen. Zij lokten hem ook dikwijls uit zijn tent door de beschuldiging dat hij als staatsman de antithese op de spits dreef, en dan weder werd hem naar het hoofd geslingerd, dat hij als premier Minister niets van het Christelijke deed blijken. Maar steeds werden de beschuldigers van afdoend antwoord gediend.

Op het terrein van het staatsleven heeft Dr. Kuyp er samenwerking met de Roomsche Staatspartij gezocht. Zij waren immers niet autonoom, gelijk de liberalisten van allerlei gading, maar *heteronoom*, evenals de Christelijk-Historischen. Op het gebied van de leer der zaligheid heeft hij met den Rooomschgezinden pater B e n s d o r p ¹⁾ menigmaal een lans gebroken, ter handhaving van

 ¹⁾ Eenmaal heeft Dr. Kuyp er het pleit tegen den nu overleden pater Th. F. B e n s d o r p verloren. Het ging over het netelig vraagstuk van de *pluriformiteit* of de *uniformiteit* van de Kerk, of wel of de Kerk der Wereld naar Gods bestel zich in verschillende vormen of in één vorm behoort te openbaren. Natuurlijk is hierbij geen sprake van de Kerk als organisme, maar als instituut. Lang heeft ook Calvijn vastgehouden aan de gedachte, dat de uitwendige kerk zich als één heeft te openbaren. Pater B e n s d o r p zegt op de bewering van Dr. Kuyp er, „dat de vaderen even beslist als eertijds

de Gereformeerde belijdenis, gelijk hij in zijne geschriften ook de dwalingen van Lutherschen, Doopsgezinden enz. aanwees. Maar juist dit beslist zich stellen op Gereformeerd standpunt, maakt dat hij dat van andersdenkenden kon waardeeren en met hen kon saamwerken, waarin Calvijn immers reeds was voorgegaan. Steeds wees hij op het verschijnsel van anti-papistische felheid, die zich bij Groningers en Modernen voordeed, welke Protestanten wilden zijn tegenover de Roomschen, terwijl zij de Protestantsche waarheden loochenden en ook datgene wat Rome met ons saam belijdt, verwierpen.

Wij houden het er voor dat Dr. K u y p e r invloed geöfend heeft ook op onze Roomsche landgenooten, ook door het stellen der anti-thesen. Maar zeker is het dat het Protestantsch Nederland de kracht daarvan heeft ervaren, en dat juist deze onder de 'leiding van den Heiligen Geest, menigeen en ook menige Kerk gebracht heeft tot de besliste keuze: voor den Christus.

Mogen wij daarvan ten besluite één voorbeeld toonen?

Ongeveer in den jare 1890 moesten wij op een Zondag in de gemeente Benschop het Woord Gods bedienen. Des Zaterdag-avonds kwamen wij bij den ouderling den heer V., waar wij zouden vernachten. Diens jeugdige zwager, R., bij hem inwonende, lag

Rome *bleven* spreken van de *ware* kerk, en verwierpen alles wat daarbuiten stond als ketterij en secte, waarop ze dan niet aarzelden den naam van *valse* kerk op toe te passen": „Mij dunkt die „vaderen" hadden het nog zoo mis niet. Als men aanneemt, dat Christus de geloovigen onmiddellijk door de voorlichting des Heiligen Geestes omtrent den waren zin der Schriften onderricht heeft, volgt heel consequent, dat die onmiddellijke onderrichting tot gelijkvormigheid van gevoelen brengt. Kan Christus iets anders dan objectieve waarheid leeren? Waarom was het dan *noodzakelijk*, dat het subjectieve element, d. w. z. het element der *tegenstrijdigheid*, ten gevolge dier onmiddellijke leiding tot een beteekenis kwam, gelijk het dusver nimmer had bezeten?" Als pater B e n s d o r p gesproken had van „gelijkheid" en niet van „gelijkvormigheid" van gevoelen, zouden wij zijn redeneering kunnen onderschrijven. Eigenaardig, dat een Pater Redemptorist het voor het gevoelen der Geref. Vaderen opneemt!

In zijn repliek laat Dr. K u y p e r den nobelen vorm en den ernstigen toon van de polemieken van pater B e n s d o r p recht wedervaren, belooft hij op het onderwerp terug te komen om te besluiten met de woorden: „Het geldt hier een grondovertuiging, en wij mogen nimmer afdalen, om de gronden dezer overtuiging telkens opnieuw te toetsen en de gapingen, die er in ons betoog zijn, aan te vullen; iets waarbij ook deze polemieken ons meer dan één plek zal kunnen aan de hand doen, waarbij nadere voorziening noodig is."

ernstig ziek, het was te vreezen dat tuberculose weldra zijn levensdraad zou afsnijden. Toch riep hij ons bij zich, om te verhalen welke weg God met hem gehouden had. Tot twee uur 's nachts sprak hij; van de vermaning om zich niet te vermoeien trok hij zich niets aan. Hij deelde mede, dat hij een onverschillige jongen geweest was, die om zich niet elken avond te vervelen, lid geworden was van de Gereformeerde Jongelingsvereeniging daar ter plaatse. Op de vergaderingen dier vereeniging wilde hij toch ook een woord mede spreken en daarom was hij lezer geworden van „Standaard” en „Heraut”. Inmiddels kwam de dolcantie. Zijn vader en zwager hielden elken Zondag „gezelschap” in een kamer, waar een preek gelezen werd, want bij den modernen dominé van Benschop konden zij geen zielevoedsel vinden. De jonge R. was echter uit „De Heraut” zoo wijs geworden, dat hij meende zijn vromen vader en zijn geloovigen zwager te moeten kapittelen. Het ging niet aan, zoo sprak hij, met een clubje vromen stichting te zoeken, zij toonden aldus doende zich van de gemeente ter dier plaatse niets aan te trekken. En vader dacht „mijn jongen heeft gelijk” en vroeg, wat er dan gebeuren moest? Wel we moeten heel de gemeente laten weten, dat onze samenkomsten openstaan voor iedereen, die wil komen luisteren. En zoo gebeurde het. Velen kwamen onder het preeklezen en het gebed van Vader R. De kamer werd te klein. Men ging in de leeg staande schuur. Ook de schuur werd te klein. Men kwam tot een breken met de synodale organisatie tot instelling van de ambten en toen werd de behoefte aan een eigen kerkgebouw gevoeld. Na eenigen tijd verrees er een lieve, doelmatige Kerk. Maar toen was de jonge R. evenwel nog niet tevreden. De kinderen moesten een Christelijke school hebben. En ook deze werd gebouwd. En nu hoopte de kranke nog den dag van Maandag te beleven, waarop de kinderen, die voor het eerst naar de pasgebouwde Christelijke school zouden gaan, en waarbij zij dan voorbij het raam van zijn kamer moesten trekken en hij ze dus zou mogen zien. En daarbij vertelde de kranke ook dat hetgeen hij eerst uit een soort van meesterachtigheid zijn vader en zwager had voorgehouden, voor hem levenswaarheid geworden was, en dat hij de rechtvaardigmaking door het geloof declachtig werd, waardoor hij vrede met God had. Bovendien zag hij de hand des Heeren zoo kennelijk er in, dat de gemeente van Benschop in Kerkelijken zin geheel scheen omgekeerd te zijn. Toen de

moderne dominé in de Hervormde Kerk heengegaan was, had men uit vrees dat steeds meerderen tot de Gereformeerde Kerk zouden overgaan, een predikant van Gereformeerde gevoelens beroepen.

Toen wij het bovenstaande aan den heer v a n D e t h te Brussel mededeelden, sprak hij: zoo ging het in mijn huis ook en daaruit is de Gereformeerde Kerk van Brussel geboren.

Men heeft Dr. K u y p e r nagegeven dat hij verzuimd heeft jongere krachten, die de antirevolutionaire partij in den loop der tijden als van Gods hand ontving, genoegzaam op te leiden en te vormen, zoo-dat zij straks aan de partij die diensten zouden kunnen bewijzen, die van hen verwacht mogen worden.

Wij zouden kunnen vragen: is er dan geen vrije Universiteit?

Toch is het niet te ontkennen dat één zaak de vorming van aanstaande leiders heeft in den weg gestaan. Het is de verbazende kracht van zijn persoonlijkheid. Daardoor is menigeen, in wie ook gaven en krachten schuilden niet tot zijn recht gekomen.

Maar dit maakt, dat, wanneer hij, gelijk (mocht het niet spoedig zijn) wij verwachten, opgenomen wordt in heerlijkheid, wij zullen moeten roepen: „*Mijn Vader, mijn Vader! Wagen Israëls en zijne ruiters!*”

Ja waarlijk Dr. K u y p e r vereenigt in zich een strijdwagen vol ruiters.

NAAMREGISTER.

- Abraham, 156.
 Achab, 90.
 à Lasco, 3, 4, 11.
 Alembert, d', 35.
 Alphen, J. van, 129, 158.
 Amerika, 101.
 Amsdorf, 175.
 Amsterdam, 7, 11, 25, 26.
 Anastasio, IX.
 Andel, Ds. J. van, 294.
 Appelius, 218.
 Aquino, Thomas van, 229.
 Aristoteles, 250.
 Augustinus, 81.
 Augustus, Divus, 84.

 Baader, Fr. von, 35.
 Baco, 253.
 Bacounin, 313.
 Barger, Ds. G. J., IX, XI.
 Barger, Ds. G., IX.
 Bavinck, Prof. Dr. H., 23, 127, 166,
 171, 178.
 Beaufort, Mr. H. W. de, 132.
 Bechthold, 24.
 Beeck Calkoen, Mr. A. W. van, 74.
 Beek, Ds. ten Harmsen van der, 289.
 Beesd, 9, 14, 19, 66.
 Beets, Dr. N., 15, 19, 20, 26, 66,
 311, 312, 313.
 Bellagio, 97.
 Bendsorp, Pater, T. Fr., 316.
 Berkeley, 253.
 Berch van Heemstede, familie v. d., 11.
 Bergansius, Generaal, 126.
 Bergh, Dr. Mr. W. van den, 128.
 Bethlehem, 193, 235.
 Beza, 103.
 Bigot, 148.

 Bilderdijk, Mr. W., 86, 191, 230,
 247, 277.
 Binnendijk, H. G., VII.
 Bismarck, O. von, 185, 221.
 Bloy, Léon, 221.
 Boetselaer, Baron van, 74.
 Boaz, 214.
 Boissevain, Ch., 172, 173, 287.
 Bologna, 89.
 Bos, Dr., 164.
 Brighton, 64.
 Bronsveld, Dr. A. W., 11, 69, 70,
 72, 73, 74, 75, 80, 106, 189,
 Bruggen, Mr. van der, 20.
 Bruinier, Ds., 18.
 Brummelkamp, Prof., 295.
 Brutus, 85.
 Bucer, 175.
 Budding, Ds., 290.
 Buitendijk, Ds. S. H., 28.
 Bullinger, 175.
 Buys, Prof., 128.
 Bijleveld, Mr. H., 168.

 Caesar, 84.
 Calas, Jean, 224.
 Calaminus, Ds., 82.
 Calvijn, Joh., 11, 12, 13, 33, 36, 80,
 81, 90, 175, 176, 219, 220, 229,
 244, 248, 255, 257.
 Carnegie, 181.
 Cartesius, 254.
 Cats, Jacob, 245.
 Chamberlain, 102, 226.
 Chantepeie de la Sayssaye, Dr., 11,
 14, 16, 22, 41.
 Christina van Saksen, 175, 224.
 Classicaal Bestuur van Utrecht, 14.
 College van Toezicht, 17.

- Coligny, 103.
 Colyn, Minister, 165, 180, 184.
 Condé, 103.
 Confessionneelen, 16.
 Cort v. d. Linden, Minister, 162, 166,
 187, 215.
 Cramer, Dr. 27, 39, 41.
 Cromwell, O., 103, 144.
 Cuba, 224.
- Da Costa, Mr. I., 18, 60, 86, 191,
 192, 230.
 Dante, 237.
 Darwin, 226.
 David, 90, 105, 220.
 Dercksen, Gebr., 63.
 Deth, van, 319.
 Deventer, Dr. van, 160.
 Dibbets, 24.
 Diderot, 35.
 Dieren, Dr. van, 169, 172, 173.
 Diepenhorst, Mr. P. A., 163, 166.
 Doedes, Prof. Dr. J. J., 23, 41, 70,
 71, 72, 248.
 Dolman, Godsdienstonderw., 27.
 Domkerk te Utrecht, 14.
 Donders, Prof., 313.
 Doopsgezinden, 14.
 Donner, Ds. J. H., 69, 106.
 Doopsgezinden, 45.
 Doorn, van, Regent Weeshuis, 27.
 Doré, G., 237.
 Douwes Dekker, 180.
 Duys, 211.
- Egeling, 41.
 Elberfeld, 82.
 Elout van Soeterwoude, Jhr., 75, 83,
 106, 230.
 Elia, 90.
 Engeland, 101, 111.
 Engelberts, Dr., 11.
 Enkhuizen, 148.
 Esser, Isaác, 74.
 Ethischen, 16, 81.
- Fabri, Dr., 17.
 Fabius, Mr. D. P. D., 75, 140, 174.
 Felix, Ds. J. W., 41, 74.
 Fenians, 119.
 Ferwerda, Ds. T., 231, 239, 243.
 Fichte, 34, 91, 251.
 Floor, Wulfert, 59.
 Fortman, Ds. N. A. de Gaay, 291.
 Franckfort, 175.
 Franciscus van Assise, 253.
 Franeker, 2.
 Fruin, Prof. Dr., 93.
- Geertsema, Minister, 96.
 Geer van Jutfaas, Baron de, 74.
 Genestet, de, 106, 238.
 Gereformeerden, 16.
 Gethsemané, 157.
 Gewin, Ds., 74.
 Gilgal, 105.
 Gispén, Ds. W. H., 26, 229.
 Gladstone, 102, 185.
 Goeman Borgesius, Mr., 147, 158, 159.
 Golgotha, 94.
 Goor, Dr. van, 74.
 Gorkom, Dr. van, 27, 28, 30.
 Gouda, 63, 149.
 Gratama, Prof., 30, 106.
 Grévy, Jules, 170.
 Grieken, 251.
 Groen van Prinsterer, Mr. G., 14, 19,
 20, 23, 24, 60, 63, 86, 93, 97, 105,
 120, 165, 167, 183, 191, 206, 210,
 230, 248, 296.
 Groot, Hugo de, 104.
 Groningen, 3.
 Grosheide, 74.
 Gunning, Dr. J. H., 11, 12, 13, 14,
 68, 70, 73, 80.
 Gunning, Dr. J. H. (Schoolopziener), 138.
- Haarlem, 3.
 Haas, Ds. W. J. de, 295.
 Haeckel, 224, 228.
 Hagenau, 176.
 Haller, 86.

Hartman, von, 237.
Hartog, Dr. A. H. de, 74.
Heemskerk Azn., Mr. J., Minister, 96.
Heemskerk, Mr. Th., Minister, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 165, 166,
167, 168.
Hegel, 32, 84, 251, 256, 259.
Heinrich de Jonge, 175.
Heldring, Ds. O. G., 315.
Helsdingen, van, 160.
Hengel, Prof. van, 2.
Herbart, 91.
Heringa, Prof. Dr., 41.
Heyblom, 74.
Hoedemaker, Dr. Ph. J., 23, 41, 68,
69, 74, 82, 129.
Hoffman, Dr. A. C. A., 222.
Hofstede de Groot, Prof. Dr. P., 11,
16, 17.
Hogerzeil, Ds. V., 69.
Holwerda, Dr. A. E. J., 148, 158.
Houten, Mr. S. van, 100.
Hovy, W., 62, 73, 74.
Huber, Henriette, 1.
Huet, Ds. P., 219.
Hugenholz, Dr., 28.
Hugenoten, 80, 103.
Huis van Oranje, 13.
Huiszittenhuis, 1.
Hume, 253.
Hymans, Belg. Minister, 182.
Idenburg, Minister, 179.
Independenten, 103.
Indië, 178.
Ierland, 119.
Infralapsariërs, 243.
Irenischen, 45, 59.
Islam, 150.
Islamisme, 178.
Izebel, 192.
Jacobus, 192.
Jacobijnen, 86.
Japan, 182.
Jan van Leiden, 153.

Jeanne d'Albret, 78.
Jerusalem (hemelsch), 234.
Joffre, Generaal, 167.
Johannes op Patmos, 235.
Jonckbloet, 76.
Kahal, 105.
Kampen, 81, 149.
Kant, 34, 90, 229, 250.
Karel V, 176.
Kappeyne v. d. Copello, Mr., 77, 99,
121, 123.
Karssen, Ds. D. J., 291.
Kate, Ds. J. J. L. ten, 29, 287.
Kerkvisitatie, 13.
Ketelaar, 148, 160.
Keuchenius, Mr. L. W. C., 63, 74,
122, 126.
Kipling, Rudyard, 225, 227.
Kloos, 230.
Koffijberg, Ds., 165, 173.
Kögel, Ds., 17.
Kohlbrügge, Dr. H. F., 12, 26, 289.
Koningin Wilhelmina, 182.
Kootwijk, 286.
Krüger, Paul, 132.
Kruys, Admiraal, 138.
Küller, 74.
Kuyper, Jan Hendrik, 1.
Kuyper, Prof. Dr. H. H., XI, 303.
Kuyper, Dr. A., junior, XI.
Kuyper, F., XI.
Kuyper, G., XI.
Kuyper, H. S. S., XI.
Kuyper, J. H., XI.
Kuyper, M. C. E., XI.
Laan, ter, 160.
Lago di Como, 97.
Land, Ds. v. d., 94.
Lazeroni, 119.
Lazarus, de arme, 193.
Ledeboer, Ds., 290.
Lehman, 170.
Leibnitz, 254.
Leiden, 1, 2, 149.

- Leiderdorp, 293.
 Lely, Minister, 134.
 Le Maître, 86.
 Lige van N. Duitschland, 175.
 Lindeboom, Prof. L., 69.
 Lion Cachet, Ds., 219.
 Littooy, Ds. A., 294.
 Locke, 253.
 Loeff, Minister, 141.
 Loon, Ds. H. W. van, 291.
 Louter, De, 148.
 Luther, 36, 43, 81, 87, 174, 175, 176,
 177, 248, 257.
 Lynden van Sandenburg, Minister, 95.

 Maassluis, 1.
 Mackay, Mr. Baron Aeneas, 124, 126,
 162, 184.
 Majuba, 102.
 Maleachi, 176.
 Malthus, 92.
 Marburg, 177.
 Marck, Robert de la, 78.
 Marle, Generaal van. 74.
 Marlo, 198.
 Marken, Ds. van, 287.
 Marnix, 81.
 Marx, 191, 213.
 Meester, de, Minister, 140, 159.
 Melanchthon, 175, 176.
 Menno Simons, 3, 43.
 Meyboom, Ds., 291.
 Middelburg, 1.
 Mirabeau, 104.
 Modernen, 16.
 Modderman, Dr., 281.
 Moelijk, 153.
 Moll, Prof., 68.
 Moltzer, Regent Weeshuis, 27.
 Mommsen, 87.
 Monod, 52, 64.
 Moody, 52, 64.
 Moor, Dr. J. C. de, 310.

 Naboth, 192.
 Nachtschool, 89.

 Napoleon, III, 156.
 Nassau, Ludovic de, 78.
 Nebukadnezar, 220.
 Nero, 225.
 Nietzsche, 226.
 Nihilisme, 153, 196.
 Nispen, Jhr. Mr. van — tot Seve-
 naer, 171.
 Nitsch, 12.
 Nolting, 160.
 Normalisten, 252, 256.
 Nuyens, 93.

 Oosterzee, Prof. Dr. J. J. van, 23,
 25, 71, 72, 73, 248.
 Oosthem, 98.
 Opzoomer, Mr. C. W., 41, 89.
 Oranje Vrijstaat, 134.
 Ort, Minister, 173.
 Otterloo, van, 63, 121.
 Oudegeest, 145.
 Oudewater, 27.

 Palestina, 156.
 Palm, Prof. van der, 41.
 Pareau, Prof. Dr., 11.
 Parijs, 89.
 Paulus, 87, 91, 235.
 Pearsall Smith, 64, 65, 66, 67.
 Petersburg, St., 155.
 Petrus, 158.
 Pierson, Dr. H., 111, 218.
 Pierson, Minister, 128, 137.
 Plate, 148.
 Philippijnen, 224.
 Philips, Graaf van Hessen, 174, 175, 176.
 Pilatus, 85.
 Plato, 229.
 Pleyte, Minister, 179, 180.
 Posthumus Meyes, Ds., 287.
 Prov. Kerkbestuur van Utrecht, 15.
 Prijsvraag, Groninger, 3, 11.

 Quack, Prof. Mr. H. P. G., 95, 313.

 Rabsaké, 157.

Ranke, Leopold von, 185.
 Rappard, Minister Van, 159.
 Rauwenhoff, Prof. Dr., 244.
 Regensburg, 175.
 Reitsum, 293.
 Rénan, 32, 154.
 Renier, Ds. C., 291.
 Rhijn, Ds. L. J. van, 68.
 Ridderkerk, 131.
 Roëll, 131.
 Ronkel, Dr. van, 74.
 Roodhuyzen, 148.
 Roomschen, 45.
 Rootschild, 204.
 Rooyaards, W., 230.
 Rousseau, 34, 313.
 Rutgers, Dr. F. L., 23, 71, 72, 73,
 74, 99, 277.
 Russische volk, Het, 153.

 Salomo, 91, 157.
 Samuël, 105.
 Sankey, 64.
 Sanders, 74.
 Saul, 105, 220.
 Savornin Lohman, Jhr. Mr. A. F. de,
 74, 99, 106, 126, 170, 184, 186, 284.
 Schaay, J. H., 8.
 Schaeffe, 198.
 Schaepman, Dr., 132, 133, 222.
 Schaper, 160.
 Schiller, F. von, 224.
 Schokking, Dr. Mr., 139.
 Schotland, 111.
 Schwartz, Dr., 60.
 Six, Jhr., 83.
 Smeenge, 148.
 Socrates, 85.
 Son, Ds. P. van, 291.
 Spanje, 119.
 Spencer, 224.
 Spinoza, 88, 254.
 Staalman, 149, 159.
 Stöcker, Dr. A., 156.
 Stoïcijnen, 226.
 Strausz, 32.

Stuart, 86.
 Sulu-eilanden, 114.
 Supralapsariërs, 243.
 Sybel, von, 189.
 Synode der Herv. Kerk, 15.

 Tak van Poortvliet, Minister, Mr.,
 128, 209.
 Talma, Minister, 166, 183, 187, 215.
 Teerink, Ds. W., 244.
 Thomson, 160.
 Thorbecke, Minister, Mr., 13, 89, 109.
 Tideman, Mr., 169.
 Tienhoven, Minister, Mr. van, 166,
 183, 187, 215.
 Toorenenbergen, Dr. J. J. van, 16, 22,
 23, 70.
 Transvaal, 134.
 Treub, Minister, Mr., 147, 160.
 Troelstra, Mr. P. J., 141, 145, 160,
 164, 170, 186.
 Turkije, 119.
 Tutein Nolthenius, 134.

 Ursinus, Zach., 36.
 Utrecht, 14, 15, 149.
 Utrechtsche Kerkeraad, 14, 15.
 Utrechtsche school, 16.

 Velden, van der, Onderwijzer, 184.
 Velden, Ds. J. van der, 184.
 Velzen, Prof. S. van, 294.
 Verniers van der Loeff, 63.
 Vinet, A., 12, 35.
 Visscher, Prof. Dr. H., 150, 161, 162,
 166, 167.
 Visser van IJzendoorn, Prof. Dr. A.
 C., 137, 183.
 Visser, Minister Dr. de, 183.
 Vlugt, Prof. v. d., 139.
 Voetius, Gijsbertus, 218.
 Vollenhoven, Prof. van, 181.
 Voltaire, 35.
 Voorthuyzen, 293.
 Vos, Dr. G. J., 23, 287.
 Vries, Prof. de, 2, 3, 82.
 Vries, Mr. S. de, 166.

Waal Malefijt, Minister de, 164, 179.
Wagenaar, Ds., 148, 149, 159.
Waldenzen, 49.
Wallace, 226.
Westhoff, Ds. A., 287.
Wilhelm II, 185.
Willem I, Koning, 107, 120.
Willem III, Koning van Engeland, 101.
Willem, Prins, 245.
Windelband, Dr. W., 254.
Windhorst, L., 185.
Witteveen, Ds. W., 290.
Wolf, 254.

Woltjer, Prof. Dr. J., 168.
Wormser, 45.
Wijnkoop, 211.
Wynne, Prof. Dr., 100.

Yonge, Miss, 5, 8, 13.

Zacheüs, 204.
Zahn, Dr., 249.
Zehnder, Dr., 227.
Zwaag, v. d., 160.
Zwingli, 28, 44, 174, 177.
Zwitserland, 98.

UITGAVEN

VAN

W. TEN HAVE v. h. Hövekers Boekhandel,
AMSTERDAM.

CHRISTELIJKE LECTUUR.

- Berg, K. van den, Leidraad voor de algemeene opvoedkunde op Christelijken grondslag gecart. f 0.90
- Bressen, J., Een verheugd volk en een jubelende stad (een verhaal over de geboorte van Prinses Juliana, voor de jeugd, met plaatjes tusschen den tekst ingen. f 1.50, geb. f 1.90
- Bronsveld, Dr. A. W., Souvenirs ing. f 2.50, geb. f 3.25
- Ferwerda, T., De 'Genade aan elkeen gegeven (Efeze 4 : 7); Intree-predikatie te Amsterdam f 0.25
- Ferwerda, T., De vrede der Wereld en de vrede van Christus. Tjidswoord n. Joh. 4 : 27 f 0.15
- Ferwerda, T., Kinderen Gods. Leerrede over Romeinen VIII : 14 f 0.25
- Ferwerda, T., Wat moet de Kerk doen om haar invloed op het volksleven te handhaven? f 0.50.
- Fernhout, K., De aanbeveling van den Dienaar des Woords bij de Kerk van Christus. Leerrede over 2 Tim, 3 : 16 en 17 . . . f 0.25
- Gispén, W. H., Wet en Genade. Twaalf leerredenen f 2.50, geb. f 2.90
De eenige van zijn hand verschenen.
- Gunning Jr., Dr. J. H., Blikken in de openbaringen. ter perse.
- Gunning J. Hzn., Dr. J. H., Engeland-Schotland-Zwitserland. Reisin-drukken ing. f 2.90, geb. f 3.50
- Heijnes, H. J., Bij ons in Noord-Holland. Met afbeeldingen tusschen den tekst. ingen. f 1.90, geb. f 2.50
- Heijnes, H. J., Noord-Holl. menschen en dingen.
IIIe druk ing. f 2.25 geb. f 2.90
- Hoffman, Mevrouw Adolf, Trouwen een geluk? Ernstige vragen aan onze jonge dochters Ing. f 0.90, gecart. f 1.25, gesat. f 1.75
- Hoogewerff, G. C., Hendrik Pierson. Het leven van H. P., ing. f 1.50, geb. f 1.90, in perk. f 7.50
- Koffyberg, H., Gij, Calvinisten . . . Open brief aan de Antirevolutio-naire partij. f 0.40
- Koffyberg, H., Opruiing? Open brief aan Dr. A. Kuyper. . . f 0.35
- Koffyberg, H., De Intern. strekking van het Calvinisme. . . . f 1.50
- Leeuwen, J. A. van, Uit het onze Vader . . . ing. f 1.50 geb. f 1.90
- Leider en Leiding in de Anti-Rev. partij, door A. Anema, H. Bavinck, P. A. Diepenhorst, Th. Heemskerk en S. de Vries Czn. . . . f 1.25
- Lindeboom, C., Intree-predikatie te Amsterdam over Col. 1 : 27b, 28 (bevattende ook de Bevestigingsrede van Dr. B. Wielenga). . f 0.35
- Loscór, Waarom eene christelijke volkspartij? f 0.25
- Mulder, A. J., Gedichten van. Mijn Bokalen . . ing. f 2.— geb. f 2.50

- O., M. van Godsleiding, Ite deel Standaard-Serie, ing f 1.80, geb. 2.50**
Pierson, Dr. H., Gelijkenissen des Heeren. Ite druk ing. f 1.90 geb. f 2.50
Sikkel, J. C., Van den getrouwe, die U roept. Bevestigingspredikatie
P. A. E. Silleviss Smitt, bij zijn intrede te Amsterdam f 0.25
Sikkel, J. C., In heilige roeping. De leidingskwestie in de Anti-revolutionaire partij f 0.75
Sillevis Smitt, P. A. E., God gedankt en moed gegrepen. Intree-predikatie te Amsterdam f 0.25
Sillevis Smitt, P. A. E., Strijden voor het geloof. Afscheidspredikatie te Amsterdam f 0.25
Schuller tot Peursum, L. C., In de Zuiderkerk ing. f 2.90 geb. f 3.50
—, Weggevlotene jaren. I ing. f 2.90 geb. f 3.50
—, —, —, II ing. f 2.90 geb. f 3.50
Standaard-Serie :
 1. Leontine v. Winterfeld-Platen. Hartelee f 1.80 geb. f 2.50
 2. M. v. O. Godsleiding f 1.80, geb. f 2.50
 3. Leont. v. Winterfeld-Platen. IJzeren Ridder . . . f 1.80 geb. f 2.50
Ufer Heldt, Frieda, Het zonnetje in huis. Voor de jonggetrouwde vrouw van Christelijken huize ing. 1.50, geb. f 1.90, gesat. f 2.50
Vellenga, Dr. G., Christelijke Dogmatiek ing. f 15.— geb. f 17.50
In 2 deelen, gebonden f 20.—
Vellenga, Dr. G., Schets der Christelijke Dogmatiek (1e stuk) f 1.25
Idem. (2e „) f 1.25
Wielenga, Dr. B., De kracht Gods en de wijsheid Gods. Intree-predikatie te A'dam. Leerrede over 1 Cor. 1 : 24 f 0.25
Wielenga, Dr. B., Nieuwe en oude Dingen. Bevestigingspredikatie Ds. T. Ferwerda. Leerrede over Matth. 13 : 52 f 0.25
Wielenga, Dr. B., Alles is Uwe. Bevestigingspredikatie Ds. C. Lindeboom. Leerrede over 1 Cor. 3 : 21—23 (bevat ook de intree-predikatie van Ds. Lindeboom) f 0.35
Wielenga, Dr. B. Stadsevangalisatie. Referaat gehouden op het Congres voor Gereformeerde Evangalisatie in 1913 te Amsterdam . f 0.25
Wielenga, Dr. B. Post Tenebras Open brief aan een vriend te Kampen. f 0.40
Wiersma, J. H., Winterbloemen. Pastorale overdenkingen f 1.—, geb. f 1.50
Willemsz, Willem, Dr. A. Kuyper. 1837—29 October—1917, met 4 portretten f 0.60
Winterfeld-Platen, Leontine van,
Standaard-Serie : deel I. Hartelee f 1.80, geb. f 2.50
„ II. IJzeren Ridder f 1.80, geb. f 2.50

PORTRET TEN.

- Bavinck, Prof. Dr. H. f 1.50**
Savornin Lohman, Jhr. Mr. A. F. de, f 1.50
Kuyper, Dr. A. f 1.50
Lammerink, Ds. C. J. f 1.50
Pierson, Dr. H. f 1.50
Sillevis Smitt, P. A. E. f 1.50
Visser, Dr. J. Th. de, f 1.50
Groote, Ds. P. f 1.50

MUZIEK VOOR HET CHR. HUISGEZIN

- Bonset, Jac.**, Marche Funèbre. Ter nagedachtenis van den heer A. Pomper, voor orgel met of zonder pedaal, Harmonium of piano f 0.90
- Bonset, Jac.**, Geestelijke liederen. Drie liederen van Nellie van Kol. Lieder voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano. a. Onze Vader; b. Licht; c. Gouden Randen, te samen in één omslag f 1.50
- Bonset, Jac.**, Drie Feestliederen, Kerstlied, Paaschlied, Pinksterlied. Lied voor één zangstem met begeleiding van orgel of piano . . . f 1.50
- Bonset, Jac.**, Danklied voor den Vrede. Juicht de vreëzon is verrezen! Lied voor een middenstem met begeleiding van orgel of piano f 0.75
 Voor gemengd koor f 0.90
 Losse stemmen f 0.10
- Goldschmeding, Gerard A.**, Psalm CXXX. Lied voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano ter nagedachtenis van den heer A. Pomper f 0.90
- Kerstlied** voor zang met begeleiding van Harmonium en viool. Melodiën overgenomen uit Pierson's Vluchtheuvelzangen. f 0.90
- Molenaar, J.**, De kreet des harten. Lied voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano f 0.90
- Pierson's** Vluchtheuvelzangen. Complete bundel 200 liederen met begeleiding ing. f 2.90 geb. f 3.50
 Tweestemmige bundel ing. f 0.60 gecart. f 0.90
 Tekstbundel ing. f 0.25 gecart. f 0.35
 Veertig nieuwe liederen met begeleiding . . . ing. f 0.30 gecart. f 0.50
 Veertig nieuwe liederen, tweestemmig . . . ing. f 0.20 gecart. f 0.40
 Losse liederen 1 cent, per 50 f 0.40 per 100 f 0.75
- Pomper, A.**, Draag nu den olijftak aan. (Bede om Vrede) woorden van Ds. A. J. Mulder. Lied v. een zangstem met begeleiding van orgel of piano f 0.75
 Voor gemengd koor bewerkt door Jac. Bonset f 0.90
 Losse stemmen f 0.10
- Rijp, Anton W.**, Hervormingslied. Lied voor een zangstem met begel. van orgel of piano f 0.75
- Rijp, Anton W.**, Kerkaria in klassieken stijl naar Gezang 22. Lied voor een zangstem met begel. van orgel of piano f 0.75
- Rijp, Anton W.**, Trouwlied naar Gezang 226. Bede bij huwelijksinzegening. Lied voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano . f 0.90
- Rijp, Anton W.**, De Avondzang, naar Gezang 180. 'k Wil U, o God mijn dank betalen. Lied voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano f 0.90
- Rijp, Anton W.**, Het Christelijk Huisgezin naar Gezang 207. Lied voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano. f 0.90
- Rijp, Anton W.**, Het Klaverblad. Drie eenvoudige liederen voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano. f 0.90
- Rijp, Anton W.**, Psalm 130. Lied voor een zangstem met begeleiding van orgel of piano f 0.90

V A R I A.

- Gaay Fortman, Mr. B. de**, De praktijk der Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet ing. f 0.90

Wolfgang von Goethe, Herman en Dorothea, vertaald door Dr. H. Pierson, volksuitgave ing. f 0.75
Luxe uitgave geïllustreerd ing. f 290 geb. f 3.50
Vredeskaart. Daar moet veel strijds gestreden zijn etc. f 0.15

OORLOGSLITERATUUR

	Ing.	Geb.
Dieren, E. van, Contra J'accuse. Is de Telegraaf een Engelsche courant etc.	f 0.90	
Dieren, E. van, De nadeelige invloed van fel zonlicht en sport op lichaam en geest; met een inleiding over „De Engelsche ziekte” en „Het Engelsche gevaar” . . .	0.90	
Duhamel, Martelaren	2.50	f 2.90
Dohna Schlodien, Eerste Möwe tocht } Door den com- mandant zelf	0.90	
Dohna Schlodien, Tweede Möwe tocht } beschreven . . .	0.90	
Dijk, Gerh. van, Heden en toekomst. Ter overdenking aan mijn medegemobiliseerden in 't bijzonder aan mijne jeugdelijke collega's en aan nog eenige andere Nederlanders	0.25	
Giran, Etienne, Een onhoudbare leer	0.60	
Giran, Etienne, L'inacceptable doctrine	0.60	
Heydemarck, Tweedekker C. 666	0.95	
Hamson, Dr. B., Geheime Diplomatie	0.75	
Hollweg, Carl., Duitschlands recht in den Duikboot- oorlog, van aantekeningen voorzien door Mr. B. de Gaay Fortman	1.50	
Kieviet, C. Joh., Het Geheim v. d. Canadees. (Van een jongen die den tocht v. d. Deutschland meemaakte) . . .	2.90	„ 3.75
König, Paul, De tocht v. d. Deutschland	0.90	
Knöppel, Arvid, Barbaren	0.90	
Kruistochten der Möwe, door een der opvarenden . . .	0.90	
Lintier, Paul, Ons Kanon	2.90	„ 3.50
Lintier, Paul, Vuurmond 1233	2.50	„ 2.90
Nerger, De Hulpkruiser Wolf	0.90	
Plüschow, Günther, De avonturen van den Vliegenier van Tsingtau.	1.25	
Samson, I., Brieven, Indrukken en beschouwingen door een neutraal Journalist aan het Westfront der geallieerden gedurende 1914—1915—1916—1917 . . .	0.90	
Soechomlinow-proces, Het,	0.40	
Spiegel von und zu Peckelsheim, Oorlogsdagboek U 202 . .	0.90	
Stiehl, Otto, Duitschlands vijanden. 96 karakteristieke koppen uit Duitsche gevangenkampen.	0.90	
Stolzman, Walter, De laatste acht van den kruiser Frauenlob	0.90	
Geïllustreerde prachttuitgave	1.50	„ 2.25
Suchomlinov-proces, Engelsche editie.	0.40	
Valentiner, Max, 300.000 ton tot zinken gebracht. door den Commandant v. d. U 38	1.25	
Zeppelintochten boven Engeland	0.90	

ENKELE RECENSIËN.

Praktische theologie in prettigen vorm.

Gaarne zou ik eens opmerkzaam willen maken op een paar boekjes, waarop ik zelf attent werd gemaakt en die ik met veel genoegen las. De boekjes van Ds. H. J. Heijnes „Noordhollandsche Menschen en Dingen” en „Bij ons in Noord-Holland”, verschenen bij W. ten Have te Amsterdam. Het is gerust een verkwikking in onzen tijd deze werkjes eens te lezen, zij doen niets gewichtig, niets literair zelfs, het zijn ongekunstelde vertellingen van een geloovig en vriendelijk mensch. Wij hebben tegenwoordig zoo veel boeken die zwaar zijn, topzwaar soms, die ons dikwijls lichtelijk ergeren door den apodictischen toon, door den omhaal van woorden, door een te bloemrijken stijl van overdaad. Hier hebben wij iemand die u wat komt vertellen van de menschen waartusschen hij woont en wiens roeping het is om bij deze menschen geestelijk leven te wekken en te versterken. Deze verteller geeft zich zooals hij is, hij is als iemand die u persoonlijk schrijft over de menschen die hij kent, alhoewel hij geen namen noemt, terwijl hij het toch wel heeft over Gerritje en Wiesje en Trijn, over Teeuwis en Kreel. Het is prettig zulk een mensch op bezoek te krijgen, die zich niet aandient met een strak air, die geen geweldige inleiding geeft om tot zijn onderwerp te komen, doch die maar begint te spreken over dit en over dat en die al verhalende getuigt van zijn liefde tot zijn werk en zijn liefde voor de menschen. Bij zulk werk vragen wij niet naar strakheid van compositie, naar voornaamheid van stijl, naar genre of wat ook, wij eischen alleen dat de ongekunsteldheid zelf maar geen vorm is, geen schijn, geen allure. Bij zoodanig werk vragen wij niet zoo zeer naar genialiteit als wel naar originaliteit. En warm, eerlijk en origineel, leerzaam en vroom lijken mij deze werkjes zeer zeker. Velen zullen ze misschien te simpel vinden, te gewoontjes, te begrijpelijk, te gemoedelijk, wij zijn soms te veel gewend aan verzen die wij niet begrijpen, aan proza dat ons als zware goederentreinen overrijdt, aan beschouwingen die ons in nevelen hullen, zoodat wij deze heldere woorden over het nuchtere Noord-Holland dan te degelijk vinden, te praktisch, te bekend. Maar wat ik juist zoo sympathiek in de werkjes vind, is, dat zij in het gelijkvloersche de perspectief aanwijzen, dat zij het gewone een wijding willen geven, dat zij het voor het gesmade dicht-bij opnemen. Direkt de inzet van het eerste boekje is al zoo aardig en gul. „De Noord-Hollandsche dingen zijn aantrekkelijk, alreeds omdat het zoo zonnige dingen zijn. Bij ons in Noord-Holland staat alles in de zon te stralen, zoodra er slechts even de zon aan den hemel verschijnt. — Op onze effen vlakte brengt iedere zonnestraal gloed en glans en lichtweerkaatsing voort. Er zijn geen dingen, die zoo in de zon blinken, als de Noord-Hollandsche dingen.” Het klinkt wel erg optimistisch, wel erg licht en levendig. Is dit nu dat nuchtere, koude, strakke, platte, materialistische, gesmade Noord-Holland? Ja, zegt de schrijver, doch hij laat volgen: „Maar men moet van onze Noord-Hollandsche dingen begrip hebben, om ze juist te waardeeren. Tot voorbeeld wijs ik nu maar eens twee Noord-Hollandsche dingen aan

den witgeverfden boom op het boerenerf en de wijde broek van den Volendammer." Deze schrijver ziet in de eerste plaats zijn land en zijn menschen in de zon en ik geloof dat dit een mooi begin is, want hij weet wel wat de zon al vermag en toch ook door zijn milde humor weet hij ze bij tijde toch in het zonnetje te zetten, tot opbouw, didactiek en stichting. Deze man houdt van zijn menschen, daarom kon hij zoo genoegelijk vertellen van Arie Lol die kaashandelaar was en dienstknecht Gods te Edam, de man die doof zijnde met zijn hoorn toch zoo prachtig luisteren kan. Hij is altijd op het Zendingsfeest aanwezig, waar jaar na jaar op grooten afstand zijn hoorn zichtbaar is als de gepoetste pijp van een plezierboot boven de op het dek opgepakte menigte. Nu, vertelt de schrijver, is hij in betere gewesten en hij gaat er niet uit. In eeuwigheid niet. Liefde tot zulke menschen maakt de typeering zoo aardig, maakt de teekening zoo gemoedelijk en de strekking zoo nobel. Telkens worden er karaktertrekjes van zijne Noord-Hollandsche menschen naar voren gebracht, het verstandelijk verlichte en het toch bijgeloovige, de liefde tot reciteeren, redekavelen en het beredeneeren der dingen en de hoogmoedswaan, het hoog water van oom Jansen. Zijn spot is zelfs ook blijmoedig, als hij het weinig diepgaand der religieuze ervaring, de menschen zelf als het ware duidelijk wil maken. Hij wil de menschen trekken, hen tot zelfkennis doen komen. Daarom kapittelt hij hen op zulk een aardige wijze, dat er geen de kerk uit zal loopen. Telkens verdedigt hij zijn buitenman, de menschen uit de stad noemt hij onwetend en ongemanierd zoodra zij het platteland betreden, hij neemt een loopje met den onbeschaafden trots van den hoogmoedigen stedeling buiten. Hij verdedigt „de negerij" en de liefde van den dorpeling voor zijn plaats. Doch nauwelijks is hij hen in het gevele gekomen of hij zinspeelt op het slecht houden der Zondagsrust in die streken, de geveinsde beleefdheid en zoetsappigheid in het onderling verkeer, hij noemt de eeredienst van de maag en hun materialisme. Hij neemt een loopje met de sentimenteele liefde voor zoon Bartel die loten moet en hij vergelijkt zelfs die onaantastbare Noord-Hollanders met hunne eigen.... knotwilgen. Maar alles met een goede bedoeling, het spijt den schrijver zoo diep, dat de boeren de lente in de weiden niet zien, vooral niet genoeg het licht en de ruimte in de grootlente der wei. Hij wil zijne boeren zoo graag verheffen, alles predikt in het rond, de weide, de bloemen, het licht, de ruimte, de zonnemmel, maar helaas de boer berekent te veel in zijn leven: „Thans hangt hij met bei zijn ellebogen over het koehek, en terwijl het lichtgespeel der voorjaarszon het blauw van zijn kiel tint alsof een stuk van den blauwen lentehemel over zijn schouders ware gevallen, verkeerden zijn gepeinzen daarentegen heel laag op de aarde." Ge voelt het pogen dezer schetsjes om bij die boeren, bij die buitenmenschen, die leven in het licht en de ruimte, die werken in flonkering van kleur en gejubel van vogels, om hunne oogen te openen, hunne harten open te stellen, om de ontroering te beleven van de erkenning, de aarde is des Heeren, mitsgaders hare volheid, — doch vooral om hen verder te doen doordringen in dien tekst, de wereld, en die daarin wonen.

Het prettige en verkwikkende in deze boekjes is de nobele liefde voor de dorpsmenschen en de hooge ernst van den mensch die hier onder zijne medemenschen arbeidt een schoon ideaal werk. Als er meer zulke

boekjes werden geschreven, kon dit bijdragen tot kennis van ons volk, tot vermeerdering van materiaal der religieuze psychologie. Deze predikant werkt blijkbaar onder de zijnen als een der hunnen, hij heeft zijn parochianen lief en daarom kent hij hen, daarom schrijft hij voor en over hen stichtend, weldadig, warm. Het is makkelijker om op bepaalde gemeenten en streken hooghartig af te geven alsof dat maar zijn koude irriligieuze menschen, zich zelf rekenend bij de „upper ten” der vroomheid, dan om als hier geschied, moeilijke vooroordeelen weg te werken, veel goeds te zien in gesmade zwarte schapen, hen heen te leiden naar de hoogvlakten van waar geestelijk leven. Deze werkjes zullen voor vele gemeenteleden ook buiten Noord-Holland frissche preeken zijn, vol paedagogische waarde, prikkelend tot overdenking en zelfkennis. Deze schrijver critiseert met een glimlach, hij sticht en preekt onder een kwinkslag, hij maakt de menschen niet kwaad, ja misschien soms op zich zelf, doch zij zullen het hem niet verwijten en hij heeft zijn werk gedaan. Deze boekjes getuigend van vroomheid, humor en menschenkennis zullen voor velen die het waar eenvoudige niet verachten een weldadige lectuur zijn, misschien ook voor dominé's, die zoo hoog op de preekstoel staan.

Weerselo.

J. PETRI.

Bij ons in Noord-Holland door H. J. Heijnes,
Ned. Herv. Predikant te Landsmeer. Ge-
illustreerd door Frans van Noorden. Uit-
gave W. Ten Have, Amsterdam.

N. Beets heeft indertijd zijn reputatie als letterkundige verworven door zijn in de Camera Obscura verzamelde schetsen, welke hij onder het pseudoniem Hildebrand uitgaf. Sindsdien is de tijd op letterkundig gebied zeer veranderd; doch we houden ons overtuigd, dat wanneer nog een soortgelijke constellatie bestond Ds Heijnes alle kans had om een even grooten roem te verwerven als Hildebrands deel is geworden. Zijn schetsen van het N.-Hollandsche leven doen o.i. volstrekt niet onder voor die van Beets. Ze hebben dezelfde rake typeering, denzelfden humor, dezelfde gemoedelijkheid, en staan stylistisch hoog. We zijn den uitgever dankbaar, dat hij dit geschrift — hoewel het reeds eerder verscheen — ons alsnog ter beoordeeling zond, omdat we nu de gelegenheid hebben, de aandacht onzer lezers op dit voortreffelijke boek te vestigen: iets, waarvoor zij op hun beurt ons weer zullen danken als ze het koopen en lezen.

In een tiental korter of langer hoofdstukjes heeft Ds Heijnes land en volk boven het Y geschetst. Hij laat beiden de deugden en gebreken eerlijk en onpartijdig zien. Met fijne ironie geeselt hij, met diep gevoel doet hij medeleven, met kostelijk sarcasme schiet hij zijn pijlen af op het materialisme, en weet soms met een enkel woord heel een situatie te karakteriseeren en te critiseeren. En het is zoo mooi, dat ook in het scherpste oordeel, dat hij al glimlachend velt, toch nooit de liefde ontbreekt, die zoekt te behouden. Het duidelijkste komt dit uit in de laatste schets „Bartje en ik, alsook het schaap”, welke de geestelijke ellende van N.-Holland nog eens helder meer in 't bijzonder belicht en de schuld daarvan grootendeels geeft aan de moderne prediking. Wat is dat raak en fijn gezegd!

Geen wonder, dat wie zoo prachtig met de schrijfstift kan teekenen, ook den sierkunstenaar inspireert. Zoo heeft Frans van Noorden heel goede vignetten boven de hoofdstukken gegeven, in uitnemende overeenstemming met den tekst.

Men late zich dan ook niet afschrikken door de reclame, welke de uitgever op den titel heeft doen afdrukken en die allicht van het koopen van dit boek zou weerhouden, omdat wij, degelijke Hollanders, gewoonlijk zulk een eigenroem niet vertrouwen. Al wat van dit geschrift op den omslag gezegd wordt, is gelukkig juist, en deze goede wijn behoefde niet zulk een onsmakelijken krans.

Ten slotte nog de aantekening, dat het boek ook een goed geslaagd hoofdstuk over den Watersnood van 1916 bevat.

De M(oor).

Noord-Hollandsch Kerkblad, 15 Aug. 1919.

Bij ons in Noord-Holland, door H. J. Heijnes,
Ned. Herv. Predikant te Landsmeer. W. ten
Have — Amsterdam.

Ds. Heijnes te Landsmeer, die reeds vroeger blijk gaf de Noord-hollanders te kennen, heeft weder een aardig boek geschreven over de menschen, waaronder hij dagelijks verkeert. Na een geestige inleiding over „Land en Volk”, geeft de schrijver een reeks keurige schetsjes, waarvan enkele ons aan den humor van Hildebrand in zijn *Camera* herinneren.

Al weten wij, Noordhollanders, reeds hoe het bij ons toegaat, toch zullen velen niet alles zoo goed hebben opgemerkt als de predikant van Landsmeer.

Terecht lezen we op den omslag, dat de pittige, kernachtige schetsen, waarbij de humorist-criticus en moralist u om strijd bezighoudt, van blijvende waarde zijn. Zij zullen stellig gelezen en herlezen worden.

De illustratiën, die de verschillende hoofdstukken voorafgaan, zijn van de hand des heeren Frans van Noorden en munten eveneens uit door geestigheid.

Prov. Noord-Holl. Crt., 15 December. 1918.

H. J. Heijnes, Ned. Herv. Pred. te Landsmeer.
Bij ons in Noord-Holland.

Illustr. van Frans van Noorden. Uitgave ten
Have, Amsterdam. Prijs f 1.90, geb. f 2.50.

„Een opwekkend boek” staat voor op den titel.

Dat is het ook wel, maar er zit weemoed in.

Ds. Heijnes kan heel juist zien en schetsen. En hij heeft echten drogen Hollandschen humor. Vandaar dat weemoedige, die Noord-Hollanders lief te hebben, ze in hun nuchterheid te begrijpen, maar daarom te meer te betreuren, heel stil en heel diep, dat het Evangelie des kruizes zoo weinig geloof bij hen vindt. Ds. Heijnes is heel en al een eigen type; zoo heel anders b.v. dan Ds. Koetsveld; en toch: nog zoo een paar bundels en een Pastorie van Mastland is in wording, maar dan voor „Noord-Holland.”

H. S.

's Grav. *Kerkbode*, 22 December. 1918.

A. J. Mulder, *Mijn Bokalen*. W. Ten Have, Amsterdam.

Onder dezen titel biedt Ds. A. J. Mulder, predikant in de Gereformeerde kerk te Bussum, ons een bundel verzen.

De titel is ontnomen aan Beets, die dichtte;

De verzen zijn Bokalen,
Waarin een dichter zijn gedachten giet.
Een vers is goed of niet.
Naarmate 't vol is tot den rand, dien niet kan halen,
Of over-vliet.

Als ik het wel begrijp dan is de zin van wat Beets hier dichtte, dat een vers „gedachten” moet inhouden en dat de vorm stipt moet passen bij den inhoud.

Overeenkomstig dit voorschrift zijn dan ook deze verzen van Mulder, en dit is te begrijpen, wijl hij, blijkens één dier verzen: „Aan Nicolaas Beets, op diens tachtigsten verjaardag, 13 Sept. 1894” in Beets zijn *cher maître* ziet, wien hij uit bewonderend harte hulde biedt.

Zoon van den emeritus-Ds. R. Mulder van Haarlem, toont mij de prediker van Bussum met dezen bundel, dat, hoewel ik het ook van elders reeds wist, nevens de gave der prediking, die ook aan twee zijner broeders, welke in onze Kerk dienst doen, is geschonken, ook de gaven der belletrie in zijn familie niet ontbreekt.

De belletrie en dan hier bepaald in den zin van poëzie.

Van een poëzie, die, gelijk deze bundel doet kennen, wel vreemd is aan die der „nieuweren”, maar die, nu de roes van hoog-opdoen in mooi zelfvoelen dier nieuweren en der uitsluitend voor hún poëzie als mooi, meevoelend, al lang is uitgeslagen, toch ook te waardeeren is.

Te waardeeren, zooals onze poëzie van vóór '80, zelfs in de uit de belletristische beweging van '80 voortgekomen generaties, thans weer al meer waarde wordt toegekend.

Waarde, omdat zeker het bloote stemmingvers, maar toch ook het vers dat „'n gedachte”, „'n ziening” van het oog der *ziel*, verbindt met de lyriek van het hart, die, evenals dat zien van den „dichter”, wel altijd heel subjectief zal wezen, voorziet in de behoefte van wie wereld en leven in hoogere werkelijkheid dan deze moordend-alledaagsche, begeert te zien en te voelen, en ook kàn voelen en zien.

Maar hier is meer.

Het trof mij, toen ik de verzen in dezen bundel las, wat bij vele daarvan voor mij een herlezen was, dat deze dichter wat hij greep uit het volle menschenleven, door zijn „ziening” er van en zijn er zich „invoelen”, interessant voor mij wist te maken ook dat wat, eerlijk gezegd, als het heel-gewone mijn belangstelling nog niet had. Maar ook trof mij, dat wat hij er uit greep van het, voor mij interessante, als het „ongewone” en het „heilige”, het „religieuze” onder de lezing ervan in al voller en rijker belichting van schoonheid kwam.

Zeker, deze gedichten doen in woord-kunst en versificatie niet aan die der „nieuweren” denken en ook niet allen passen aan den maatstaf van wat, in de aan die periode voorafgaande, klassiek mag heeten.

Maar voor het meerendeel zijn ze met hùn woord-kunst, beelding en zangerigheid, zóó, dat de „christelijke poëzie” er zich allermintst voor behoeft te geneeren.

Men hoort van plannen om het povere bundeltje onzer kerkelijke „Gezangen” wat te verrijken. Welnu, als het er toe komt, zou ik aan de daarvoor benoemde commissie, of zooals dat onder ons heet „deputaten”, in overweging geven eens te proeven uit *Mijn Bokalen*.

Ten slotte is het voor ons Gereformeerden een eere, als ook onder onze predikanten weer poëten gevonden worden, gelijk Bussum's Kerk het voorrecht heeft er een te bezitten.

Poëzie en religie können zoo'n vruchtbaar huwelijk sluiten.

De prediker, die in zijn prediking zich ook dichter toont, vermag zoo te treffen het hart.

Denk maar aan Jezus' „prediking bij het meer”, aan welke prediking zelfs een Tenan zijn bewondering niet onthield.

(„De Heraut”, Dr. W. GEESINK).
